

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Tena Babić Sesar

**ZAJEDNIČKA OBILJEŽJA
GRADIŠĆANSKOHRVATSKIH GOVORA
DOLINACA I GOVORA SLAVONSKOGA
DIJALEKTA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2026.

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet hrvatskih studija

Tena Babić Sesar

**ZAJEDNIČKA OBILJEŽJA
GRADIŠĆANSKOHRVATSKIH GOVORA
DOLINACA I GOVORA SLAVONSKOGA
DIJALEKTA**

DOKTORSKI RAD

Mentor:
doc. dr. sc. Vlatko Smiljanić

Zagreb, 2026.

Sveučilište u Zagrebu

Faculty of Croatian Studies

Tena Babić Sesar

**COMMON FEATURES OF THE
BURGENLAND CROATIAN LOCAL IDIOMS
OF DOLINCI AND THE LOCAL IDIOMS OF
THE SLAVONIAN DIALECT**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor:

Vlatko Smiljanić, PhD, Ass. Prof.

Zagreb, 2026

MENTOR

Doc. dr. sc. Vlatko Smiljanić, sveučilišni nastavnik i znanstvenik pri Odsjeku za kroatologiju i Odsjeku za povijest te prodekan za poslovanje Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, osnovnu školu i gimnaziju završio je u Virovitici, a studij Povijesti na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu 2020. godine. Tijekom studija bio je student-demonstrator, nositelj stipendije za izvrsnost Virovitičko-podravske županije te dobitnik studentskih nagrada poput Rektorove nagrade (2020.), Dekanove nagrade (2020.), Pročelnikove nagrade (2018.) i više Pročelnikovih priznanja. Također, dobitnik je Nagrade za objavljeni znanstveni rad visoke međunarodne vidljivosti (2024.) te Dekanova priznanja zaslužnim nastavnicima za znanstveno-nastavni rad (2024.). Učestalo doprinosi znanstvenim i stručnim radovima s povijesnim i kroatološkim temama. Akademsko zvanje doktora znanosti stekao je 2023. obranivši doktorski rad *Život i djela Mirka Danijela Bogdanića od 1760. do 1802. godine* pod mentorstvom akademika Stjepana Ćosića s najvišom ocjenom (*summa cum laude*).

Znanstveni su mu interesi usmjereni političkoj, društvenoj i kulturnoj povijesti Hrvatske od ranoga novoga vijeka do suvremenosti, s posebnim naglaskom na lokalnu i zavičajnu povijest Slavonije, Podravine i virovitičkoga kraja. Posebno se bavi biografskim i ego-historijskim studijama seljačkih i intelektualnih elita (npr. Mara Matočec, Jovo Stanisavljević Čaruga, Mirko Danijel Bogdanić), u kojima spaja mikrohistorijski pristup s analizom širega kulturnoga, društvenoga i idejno-političkoga konteksta. Značajan dio istraživanja posvećuje povijesti odgoja i obrazovanja, kulturnim, crkvenim i građanskim institucijama te razvoju visokoga školstva u Hrvatskoj, kao i odnosu vjere, znanosti i politike u katoličkom prosvjetiteljstvu. Uz temeljna historiografska istraživanja, razvija i teorijsko-metodološki okvir zavičajne povijesti i kroatologije kao interdisciplinarnih polja, s posebnim zanimanjem za povijest znanosti.

Autorom je stotinjak znanstvenih i stručnih publikacija, kao i izlaganja na domaćim i međunarodnim znanstvenim te stručnim skupovima. Autorom je četiri knjige (tri znanstvene monografije i jedne stručne monografije) te urednik pet knjiga (jedne uredničke znanstvene monografije, dva zbornika radova s konferencije, jednoga zbornika sažetaka i jednoga uredničkog izdanja). U znanstvenoj produkciji objavio je 11 izvornih znanstvenih radova i osam preglednih znanstvenih radova te šest prethodnih priopćenja u A1 i A2 časopisima te zbornicima znanstvenih radova. Objavio je i dva stručna rada, četiri stručna pregledna rada, 17 prikaza/osvrta/kritika, jedan uvodnik te jedan ostali prilog u časopisima. U okviru domaćih i međunarodnih skupova imao je 32 izlaganja. Glavni je urednik znanstvenoga časopisa *Kroatologija*.

SAŽETAK

U hrvatskoj su dijalektologiji zamijećene znatne podudarnosti između arhaičnoga štokavskoga slavonskoga dijalekta i čakavskih idioma. Među prvim dijalektolozima koji su upozorili na tu značajnu srodnost bili su Stjepan Ivšić (1913.) i Mate Hraste (1961., 1940.). U novije su vrijeme te podudarnosti istraživale Iva Lukežić (2015., 2012.) i Sanja Vulić Vranković (2021., 2019., 2018., 2009., 2008a, 2008c, 2007a, 2007b). Budući da su čakavski govori u austrijskom Gradišću velikim dijelom opisani zahvaljujući brojnim istraživanjima (npr. Stjepana Ivšića, Gerharda Neweklowskoga, Božidara Finke, Zorke Kinde-Berlaković, Sanje Vulić Vranković i dr.), a isto tako i govori slavonskoga dijalekta zahvaljujući ponajprije istraživanjima Stjepana Ivšića, Josipa Hamma, Stjepana Sekereša, Božidara Finke, Antuna Šojata, te u novije vrijeme osobito Ljiljane Kolenić i Emine Berbić Kolar, stvoreni su preduvjeti za relevantnu dijalektološku usporedbu tih hrvatskih organskih idioma, čemu su pridonijeli i opisi govora slavonskoga dijalekta u dijaspori Sanje Vulić Vranković. Taj je tip istraživanja potreban jer se i u slavonskom dijalektu, a osobito u čakavskim govorima u Austriji, čuvaju zajedničke značajke na svim jezičnim razinama, koje su posebno bile izražene prije migracija u 16. stoljeću izazvanih, među ostalim, turskim navalama. Istraživanje koje je provedeno za potrebe ovoga doktorskoga rada pokazuje značajne podudarnosti čakavskoga narječja i arhaičnoga štokavskoga slavonskoga dijalekta kao bitnih značajki hrvatskoga jezika u cjelini. Ovim se radom također upozorava na važnost očuvanja tih jezičnih značajki i u sadašnjoj etapi razvoja hrvatskoga jezika.

Ključne riječi: hrvatski jezik, čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, Dolinci, Gradišće, Austrija, arhaični štokavski slavonski dijalekt, zajednička obilježja

SUMMARY

Similarities between the Štokavian Slavonian dialect and Čakavian idioms were observed in Croatian dialectology. The first dialectologists to point out this similarities were Stjepan Ivšić (1913) and Mate Hraste (1961, 1940). In recent years, these relationships have been studied by Iva Lukežić (2015, 2012) and Sanja Vulić Vranković (2021, 2019, 2018, 2009, 2008a, 2008c, 2007a, 2007b). As the Čakavian idioms in Austria have been described in large part owing to a number of studies (e.g. by Stjepan Ivšić, Gerhard Neweklowsky, Božidar Finka, Zorka Kinda-Berlaković, Sanja Vulić et al.), the same applying to the idioms of the Slavonian dialect (primarily owing to the research conducted by Stjepan Ivšić, Josip Hamm, Stjepan Sekereš, Božidar Finka, Antun Šojat, and, more recently, Ljiljana Kolenić and Emina Berbi Kolar in particular), the preconditions for a relevant dialectological comparison have been created. This type of research is essential because, in the Slavonian dialect, and especially in the Čakavian idioms in Austria, common features have been preserved at all linguistic levels, and they were especially pronounced before migrations in the 16th century. The research carried out within the framework of this dissertation indicates significant similarities between the Čakavian dialect and Slavonian dialect as important features of the Croatian language as a whole. It highlights the importance of preserving these linguistic features at the present stage of development of the Croatian language as well.

Keywords: Croatian language, Čakavian idioms, Dolinac Burgenland Croats, Burgenland, Austria, Štokavian Slavonian dialect, similarities

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
1.1.	Uvodne napomene	1
1.2.	Cilj istraživanja	4
1.3.	Metodologija istraživanja	4
1.4.	Očekivani znanstveni doprinos predloženoga istraživanja	8
2.	OPĆELINGVISTIČKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	9
3.	JEZIČNO-POVIJESNI OKVIR ISTRAŽIVANJA	11
4.	ČAKAVSKI IKAVSKO-EKAVSKI GOVOR DOLINACA U AUSTRIJI PREMA DOSADAŠNJIM ISTRAŽIVANJIMA	16
5.	SLAVONSKI DIJALEKT ŠTOKAVSKOGA NARJEČJA PREMA DOSADAŠNJIM ISTRAŽIVANJIMA	23
6.	JEZIČNA USPOREDBENA ANALIZA	27
6.1.	Fonološki sustav	27
6.1.1.	Naglasni sustav	27
6.1.2.	Šćakavizam	38
6.1.3.	Rotacizam	44
6.1.4.	Izostavljanje samoglasnika	47
6.1.5.	Izostavljanje suglasnika	53
6.1.6.	Umekšavanje glasa <i>l</i>	58
6.1.7.	Umekšavanje glasa <i>n</i>	62
6.1.8.	Završno <i>-l</i>	65
6.1.9.	Skup <i>jt</i> i <i>jd</i>	71
6.1.10.	Ostale glasovne promjene	76
6.1.10.1.	Sibilarizacija	76
6.1.10.2.	Jednačenje po tvorbenom mjestu	81
6.1.11.	Protetsko <i>j-</i> i protetsko <i>v-</i>	84
6.1.12.	Odras jata	87
6.1.13.	Ostala obilježja fonološkoga sustava	90
6.1.13.1.	Dvoglas	90
6.1.16.3.	Samoglasničko <i>r</i>	92
6.1.16.4.	Sekundarni suglasnici	93
6.1.16.5.	Proteza <i>s-</i>	94
6.2.	Morfološki sustav	97
6.2.1.	Glagoli	97

6.2.1.1. Infinitiv.....	97
6.2.1.2. Gramatički morfemi u 3. os množine prezenta	97
6.2.1.2.1. Glagol <i>kupat (se)</i>	107
6.2.1.3. Niječni svršeni prezent glagola <i>biti</i>	107
6.2.1.4. Niječni imperativ	111
6.2.2. Imenice.....	113
6.2.2.1. Kratka množina	113
6.2.2.2. Gramatički morfemi u genitivu množine imenica.....	116
6.2.2.3. Gramatički morfemi u dativu množine imenica.....	125
6.2.2.4. Gramatički morfemi u lokativu množine imenica.....	129
6.2.2.5. Gramatički morfemi u instrumentalu množine imenica	136
6.2.2.6. Sklonidba muških imena koja završavaju na <i>-ko</i>	139
6.2.2.7. Imenica <i>doba</i>	140
6.2.3. Množinski oblici zamjenica	140
6.2.4. Komparativ pridjeva na <i>-ji, -ja, -je</i>	142
6.2.5. Brojevi.....	145
6.2.6. Prilozi	148
6.2.7. Prijedlozi	150
6.3. Napomene iz sintakse	155
6.4. Leksik.....	158
7. ZAKLJUČAK.....	167
8. BIBLIOGRAFIJA	175
8.1. Literatura	175
8.2. Izvori	185
9. PRILOZI.....	190
9.1. Karte.....	190
9.1.1. Rasprostiranje hrvatskih naselja u Donjoj Austriji, Moravskoj, Slovačkoj i Zapadnoj Ugarskoj na kraju 16. stoljeća.....	190
9.1.2. Hrvatski govori u Gradišću i zonkraj granic	191
9.1.3. Karta čakavskoga narječja	192
9.1.4. Karta štokavskoga narječja i štokavskih dijalekata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini	193
9.2. Slika 1. Oznake punktova navedenih u radu u kojima se govori slavonskim dijalektom (izradila autorica).	194
9.3. Abecedni popisi punktova govora navedenih u radu	195
9.3.1. Abecedni popis punktova govora navedenih u radu u kojima se govori slavonskim dijalektom	195
9.3.2. Abecedni popis punktova govora Dolinaca navedenih u radu	198

9.3.3. Abecedni popis drugih usporedbenih punktova	198
10. ŽIVOTOPIS AUTORICE S POPISOM OBJAVLJENIH DJELA	200

Kratice

Ba *Batina*

Be *Beravci*

BD *Brodski Drenovac*

BG *Babina Greda*

Bi *Biškupci*

Bo *Bokšić*

BPS *Baranjsko Petrovo Selo*

Br *Brođanci*

BV *Brodski Varoš*

Ča *Čajkovci*

DA *Donji Andrijevići*

Da *Davor*

DM *Donja Motičina*

DP *Dolnja Pulja*

DPK *Donjopuljanska privatna korespodencija*

Draž *Dr*

Du *Duboševica*

DV *Donja Vrba*

Fe *Feričanci*

Ga *Gat*

Kš *Kršinci*

Lu *Luč*

Mar *Marijanci*

Mat *Matići*

Mj *Mjenovo*

PDN Baranjski govori u Podunavlju

PDR Baranjski govori u Podravini

Po Podgorač

Pod Podvinje

Rb Razbojište

SIK Sikirevci

SD Središnji dio baranjskih govora

SJ Stara Jošava

SP Stari Perkovci

Sp Stipanovci

Sv Svinjarevci

Ša Šaptinovci

Šu Šumarina

To Topolje

Tor Torjanci

VB Veliki Borištof

Vo Vođinci

Vj Vukojevci

Zd Zdenci

Zlj Zoljan

1. UVOD

1.1. Uvodne napomene

Današnje prostiranje hrvatskih narječja i dijalekata ponajprije je uvjetovano nepovoljnim povijesnim okolnostima i velikim migracijama. Do osamdesetih godina 15. stoljeća prostor središnje Hrvatske, između Kupe i Velebita, te od istočnoga dijela Gorskoga kotara do zapadne obale Une, a na jugu do Zrmanje, u cijelosti su nastanjivali Hrvati čakavci ikavsko-ekavskoga dijalekta. Posljednjih desetljeća 15. stoljeća (zbog učestalih turskih napada, a osobito nakon Krbavske bitke 1493. godine i Mohačke bitke 1526. godine) počinje veliki egzodus stanovništva s navedenoga područja. Manji krak kreće prema jugozapadu, a veliki prema sjeveru, prema Donjoj Austriji, zapadnoj Ugarskoj i južnoj Moravskoj, odnosno prema „prostranom području od Beča i današnjega južnog Gradišća u Austriji do Jure u Mađarskoj te Brna i Bijelih Karpata u Moravskoj i Slovačkoj“ (Vulić, 2019: 409). Pretpostavlja se da se tijekom 16. stoljeća na navedenom području u dijaspori naselilo više od sto tisuća govornika čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta. Pojedini povjesničari (npr. M. Valentić, 1970) pretpostavljaju da se na tom području naselilo oko dvjesto tisuća Hrvata. Budući da su među doseljenicima najbrojniji čakavci ikavsko-ekavskoga dijalekta – to bi značilo da je broj novonaseljenih govornika toga dijalekta bio znatno veći od sto tisuća. Hrvati u Donjoj Austriji razmjerno su brzo asimilirani, a oni u južnoj Moravskoj raseljeni su između 1945. i 1948. godine. Zapadnougarski su se Hrvati, nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije, Trianonskim sporazumom 1921. godine našli međusobno odvojeni u trima državama: Austriji (kojoj je pripalo najviše hrvatskih naselja), zapadnoj Mađarskoj i ondašnjoj Čehoslovačkoj. Nakon raseljenja južnomoravskih Hrvata ostali su u državi Čehoslovačkoj samo Hrvati oko Bratislave. Danas su oni u državi Slovačkoj, a u Češkoj je njihov broj zanemariv. Veći dio podskupine govornika čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta koja se naziva Dolinci pripao je Austriji, a manji dio Mađarskoj. U Austriji Dolinci žive u pokrajini Gradišće (njem. *Burgenland*), i to u Gornjopuljanskom kotaru koji se naziva po središtu toga kotara – gradiću Gornja Pulja (njem. *Oberpullendorf*). Gornjopuljanski je kotar smješten u srednjem dijelu Gradišća.

Slavonski je dijalekt prije velikih migracija u 16. i 17. stoljeću na zapadu graničio s kajkavštinom kojom se govorilo u zapadnoj Slavoniji. Obuhvaćao je kompaktno područje od južne Mađarske do Posavine. Kao i čakavštinom, tim dijalektom govore isključivo Hrvati. Danas govornici slavonskoga dijalekta u Hrvatskoj žive u slavonskoj Posavini, u srednjem i istočnom dijelu Podravine, u Baranji i Srijemu, a izvan Hrvatske u mađarskom dijelu Podravine, Baranje i Bačke, u vojvođanskom dijelu Bačke, u rumunjskom Banatu i bosanskoj Posavini.

Na području Srijema i bosanske Posavine njihov se broj znatno smanjio za vrijeme i nakon Domovinskoga rata. Prema odrazu jata govori slavonskoga dijalekta dijele se u pet skupina (ikavski, ekavski, ikavsko-ekavski, ikavsko-jekavski i govori koji čuvaju praslavenski jat).

Govori čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta (uključujući i one u austrijskom Gradišću) većim su dijelom opisani, također su uspoređivani s govorima starosjedilačkoga stanovništva u krajevima iz kojih potječu njihovi predci, a načelno su dobro istraženi i govori slavonskoga dijalekta. Međutim, u hrvatskoj dijalektologiji nedostaju analize koje bi u većoj mjeri pokazale podudarnosti između petrificiranih govora čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta u dijaspori i govora slavonskoga dijalekta. U povijesti gradišćansko-hrvatsko-hrvatskih veza svoj su interes još u 19. stoljeću za kulturnu baštinu gradišćanskih Hrvata iskazali npr. Fran Kurelac (1871.), Franjo Kuhač (1878.) te Ivan Milčetić (1898., 1901.) što ne iznenađuje jer su kompaktne hrvatske zajednice, prema riječima S. Vulić (2005a), izvor za stručna i znanstvena istraživanja kojima pristupaju ne samo jezikoslovci – u prvom redu dijalektolozi – nego i povjesničari, etnolozi i muzikolozi, a u novije vrijeme geografi, antropolozi i dr. Već su početkom 20. stoljeća u hrvatskoj dijalektologiji utvrđene pretpostavke o srodnosti čakavskih idioma i arhaičnoga slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja. Jedan od prvih dijalektologa koji se bavio tim pitanjem bio je M. Hraste koji je u raspravi o bračkoj čakavštini (1940: 10) upozorio na jezičnu vezu staroštokavskih posavskih¹ i srednjodalmatinskih čakavskih govora ovim riječima:

„Usporedivši sve osobine živoga posavskog govora sa čak. govorom ovoga dalm. ostrvlja, a osobito ostrva Brača, dolazimo do zaključka da je stari štok. posavski govor po mnogim svojim fonetskim i morfološkim, a osobito po akcenatskim osobinama, u svojoj osnovi jednak govorima ovoga ostrvlja, a osobito govoru Brača.“

Odnosno Ivšić² (1913: 137) još i prije zaključuje da „današnji posavski govor ima dosta zajedničkih crta s čakavskim narječjem“.³ U novije se vrijeme tim pitanjima posebno bavila Iva

¹ Hraste (1940) dodaje kako je sličnost čakavskih govora još i veća s posavskim govorom iz vremena Brlića i Reljkovića.

² Ivšić (1913: 134-137), među ostalim, govori o ovim zajedničkim obilježjima posavskoga govora i čakavskoga narječja: ikavica, naglasak, završno *l*, skup *tj*, *dj* (od **tj* i **dj*), skup *jt* i *jd* u prefikslnim izvedenicama nekadašnjega polaznoga glagola *iti* 'ići', skup *šč* (od **skj* i **stj*), *j* (od *dj*), neki stariji padežni oblici (npr. imenički G mn. -Ø, -ov; imenički D mn. -om (-em) / -am i dr.).

³ Brozović (1963: 52), govoreći o takozvanim „dijalekatskim eka-tipovima“, navodi kako je nužno u jugozapadnoj Slavoniji pretpostaviti štokavski ikavski šćakavski tip koji je komunicirao s turopoljsko-posavskim kajkavcima, s

Lukežić (*Zajednička povijest hrvatskih narječja. Fonologija*, 2012.; *Morfologija*, 2015.), zatim Josip Lisac (2011.), Sanja Vulić Vranković (2021., 2019., 2018., 2009., 2008a, 2008c, 2007a, 2007b) te Vulić Vranković s Gordanom Laco (2015.). Čakavski govori austrijskoga dijela Gradišća, kao i govori slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja, velikim su dijelom do danas opisani zahvaljujući brojnim istraživanjima, a među mnogim su istraživačima oni koji su svoj znanstveni interes posvetili posebno navedenim dvjema skupinama hrvatskih organskih idioma. Tako među istaknuta djela Stjepana Ivšića valja ubrojiti i ona posvećena slavonskomu dijalektu (1907., 1913.) i ona posvećena čakavskim idiomima⁴ izvan domovine (1937./1971.). Božidar Finka također je proučavao čakavske govore, ali i štokavske govore slavonskoga dijalekta (s Antunom Šojatom, 1975.). Sanja Vulić Vranković u svojim je istraživanjima posebnu pozornost posvetila utvrđivanju srodnosti starinačkih i preseljeničkih čakavskih ikavsko-ekavskih govora (2020., 2008a, 2008b, 2007a). U Austriji se među autorima radova o gradišćanskohrvatskim govorima ističe Gerhard Neweklowsky (2010., 1995., 1978.). U novije vrijeme gradišćanskohrvatske govore intenzivno istražuju iz Hrvatske Anita Celinić, Sanja Vulić Vranković, Mira Menac Mihalić, Josip Lisac i Robert Špralja te iz Austrije Ivo Szucsich, Zorka Kinda-Berlaković i Edith Mühlgaszner koji su zajedno objavili knjigu *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu. Ozvučena čitanka* 2020. godine. Govori slavonskoga dijalekta velikim su dijelom opisani zahvaljujući npr. istraživanjima Josipa Hamma (1949.), Stjepana Sekereša (1977.), Ljiljane Kolenić (1997., 2011.), Emine Berbić Kolar (2014.), Sanje Vulić Vranković (2022., 2021., 2019., 2018., 2009., 2008c, 2007b, 2004.), T. Babić Sesar (sama ili u suautorstvu 2022., 2021., 2020., 2017., 2016., 2014., 2013., 2012., 2011.) i drugih dijalektologa.

Još uvijek tijesna povezanost govora starinačkoga čakavskoga stanovništva u središnjoj Hrvatskoj s govorima Dolinaca u Austriji već je pokazana, a također lingvistička povezanost čakavskih ikavskih i ikavsko-ekavskih govora s govorima slavonskoga dijalekta. Stoga će se ovim doktorskim radom ta analiza produbiti i proširiti na organske idiome čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta u Austriji sa svrhom da se pokažu zajednička obilježja čakavskih ikavsko-

hipotetskim kajkavskim tipom pod br. 3, sa štokavskim podravskim ekavcima i posavskim ikavcima i s hipotetskim štokavskim tipom pod br. 5, a vjerojatno i s hipotetskim čakavcima pod br. 6. Isti autor dalje ističe kako govori Siča i Magića Male predstavljaju možda mnogostruko alternirani ostatak toga tipa. Govor tih dvaju sela uključen je također u dijalektološku analizu u ovom radu.

⁴ Finka (1996: 41) ističe kako je Stjepan Ivšić prvi utvrdio važne odnose među gradišćanskohrvatskim govorima te da je upozorio na njihov odnos prema srodnim govorima u matici zemlji Hrvatskoj. Ivšić je, dodaje Finka, građu o govorima gradišćanskih Hrvata prikupljao tridesetih godina 20. stoljeća, a rezultate svojih istraživanja o hrvatskoj dijaspori u 16. stoljeću i o govoru gradišćanskih Hrvata napisao je do 1937. godine. Njegova je nedovršena studija objelodanjena posthumno, i to nastojanjem Božidara Finke.

ekavskih govora Dolinaca i govora slavonskoga dijalekta te da se pridonese i kulturno ojača veza austrijskoga Gradišća i Slavonije osvještavanjem spoznaja o srodnostima razmatranih dijalekata jer je, kako je naveo Finka (1997: 78), „u toj maloj hrvatskoj jezičnoj zajednici, trajno izloženoj asimilaciji i nestajanju, uvijek bilo odlučnosti i razvijene svijesti o potrebi očuvanja nacionalnoga i jezičnoga hrvatskoga identiteta“.

1.2. Cilj istraživanja

Cilj je doktorskoga rada dokazati polaznu hipotezu o različitim podudarnostima čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji i govora slavonskoga dijalekta na fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini, a djelomice i sintaktičkoj (na temelju analize velikoga broja konkretnih primjera iz pojedinih mjesnih govora). Također je cilj produbiti i proširiti jezikoslovnu analizu koja pokazuje povezanost čakavskih ikavskih i ikavsko-ekavskih govora s govorima slavonskoga dijalekta. Doktorskim se radom želi pridonijeti povezivanju austrijskoga Gradišća i Slavonije putem osvještavanja spoznaja o srodnostima razmatranih dijalekata i njihovih mjesnih govora. Istraživanjem je obuhvaćeno razdoblje od početaka 20. stoljeća do danas.

1.3. Metodologija istraživanja

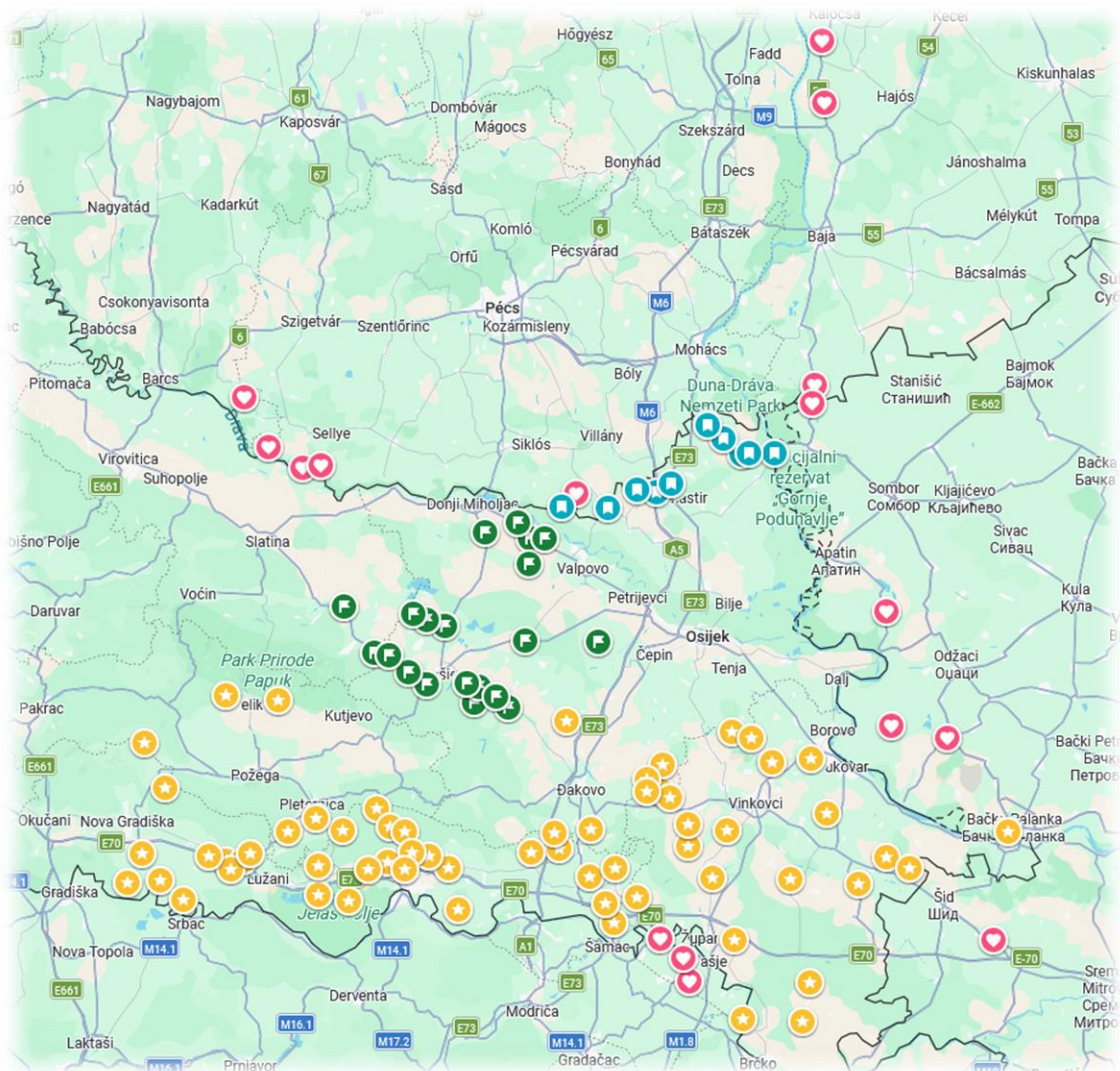
Doktorskim je radom obuhvaćen vrlo opsežan korpus, tj. brojni do sada objavljeni radovi o čakavskim govorima u Austriji, ponajprije o ikavsko-ekavskim govorima, zatim radovi o čakavskim ikavsko-ekavskim govorima starinačkoga stanovništva u središnjoj Hrvatskoj te o temeljno čakavskom govoru Hajmaša u Mađarskoj⁵, a također relevantni opisi govora slavonskoga dijalekta. Zbog usporedbe, razmatrani su i pojedini gradišćanskohrvatski ikavski govori. Tim objavljenim radovima pridružena je neobjavljena dijalektološka građa koju je pristupnica prikupila osobnim terenskim istraživanjem u Dolnjoj Pulji, Velikom Borištofu i Mjenovu (od srpnja 2014. godine) te neobjavljena i objavljena dijalektološka građa koju je pristupnica prikupila osobnim terenskim istraživanjem u Babinoj Gredi (počevši od 2009. godine), zatim u Beravcima (od 2012. godine), Gundincima, Slavanskom Šamcu i Sikirevcima

⁵ Riječ je o govoru Hajmaša (hajmaškom govoru) u mađarskom dijelu Baranje. Hajmašani potječu iz središnje Hrvatske. Govor im je temeljno pripadao čakavskomu ikavsko-ekavskomu dijalektu.

(od 2014. godine), Luču (od 2017. godine) i Matićima (od 2016. godine), Vođincima (od 2020. godine).

Neobjavljena dijalektološka građa prikupljena je terenskim istraživanjem u izravnom kontaktu s kazivačima u duljem razdoblju, a razgovori s kazivačima snimljeni su digitalnim snimačem. Ispitanici su izabrani prema (u tradicionalnoj dijalektologiji) uobičajenim kriterijima, dakle nastojalo se da ispitanici koji sudjeluju u istraživanju budu urednoga govorno-jezičnoga statusa i podrijetlom iz mjesta kojega se govor istražuje, kao i to da u tom mjestu žive posljednjih deset godina te da su im oba roditelja iz toga mjesta. Također se nastojalo da govornici budu ravnopravno podijeljeni prema dobi i spolu. Materijal za snimanje sastojao se od otvorenoga popisa tema. Pitanja su bila otvorenoga tipa i grupirana oko neke teme pa su govornici opisivali uobičajeni radni dan, odrastanje, običaje, navike, provođenje slobodnoga vremena, obiteljski i društveni život u rodnom mjestu i dr. Najviše se snimalo u domovima govornika, ali i u knjižnicama i školama. Svi su zvučni zapisi detaljno preslušani, veći je dio snimljenih razgovora transkribiran, a iz njih su ekscerpirani podatci koji su poslužili za fonološku, morfološku i leksičku, a djelomice i sintaktičku analizu relevantnih jezičnih osobitosti čakavskih govora Dolinaca u Austriji i govora slavonskoga dijalekta. U obzir je uzeta i rukopisna građa koja obuhvaća neobjavljene doktorske, magistarske i diplomske radove dostupne u mrežnim bazama i knjižnicama, a koji se odnose na oblikovanu temu. Zbog dijela dijalektološke jezične građe koja je velikim dijelom zabilježena prije Drugoga svjetskoga rata, osobita je pozornost posvećena radu Stjepana Ivšića (*Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca*, objavljen 1971. u knjizi *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*), konkretno zapisima iz govora Dolinaca u Austriji (Filež, Frakanava i Mjenovo⁶). Također je velika pozornost posvećena Ivšićevim dijalektološkim zapisima posavskih govora slavonskoga dijalekta nastalim u prvim dvama desetljećima 20. stoljeća (Studija *Današnji posavski govor*, objavljena u Radu JAZU 1913.). Rad ima i poglavlje o čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji i o slavonskom dijalektu što je preduvjet usporedbene analize. Razmatraju se i novije promjene u govorima u Gradišću u Austriji i u slavonskom dijalektu te se utvrđuje jesu li i koliko te promjene utjecale na lingvističko udaljavanje razmatranih idioma. Podatci preuzeti iz literature i osobnim terenskim istraživanjem pristupnice obuhvaćaju punktove slavonskoga dijalekta abecednim redom popisane u prilogu 9.3.1. te prikazane na slici 1. Ostali su punktovi popisani u prilogu 9.3.2. i 9.3.3.

⁶ Ivšić je Mjenovo bilježio inačicom Menovo.

Slika 1. Oznake punktova navedenih u radu u kojima se govori slavonskim dijalektom (izradila autorica). Zvezdica označava govore posavskoga poddijalekta, zelena zastava govore podravskoga poddijalekta, plava zastava govore baranjskoga poddijalekta, a srce govore izvan Republike Hrvatske.

Osim tih punktova u istraživanju se koristila građa iz središnjega dijela baranjskih govora (SD), baranjskih govora u Podunavlju (PDN), baranjskih govora u Podravini (PDR), iz privatne donjopuljanske korespodencije (PDK) te iz radova o gradišćanskohrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima općenito. Izabrane izoglose iz navedenih mjesnih govora uspoređene su s građom iz mjesnih govora Dolinaca u Austriji zabilježenih u 2. svesku edicije *Gradišćanskohrvatski govori* (2020.), koja sadrži oglede govora i pripadajuću dijalektološku analizu mjesnih govora Dolnje Pulje, Fileža, Frakanave, Gerištova, Longitolja, Maloga Borištova, Mjenova, Mučindrofa, Pervana, Šuševa i Velikoga Borištova.

Doktorski je rad koncipiran na način da nakon uvodnoga dijela slijedi poglavlje o općelingvističkom okviru istraživanja u kojem je prikazano mjesto čakavskih i štokavskih dijalekata kao dijelova hrvatskoga jezika. Slijedi poglavlje s opisom jezično-povijesnoga okvira istraživanja u kojem se pojašnjava dijalekatna situacija u prošlosti i u sadašnjosti, a s naglaskom na odabrane čakavske i slavonske idiome, i to s pomoću obrasca povijesno-društvenih događanja zato što je važno, kako ističe Vulić (2020: 19), obuhvatiti i razumjeti cjelovitu jezičnu situaciju u prošlosti i sadašnjosti, temeljenu i na hrvatskoj pisanoj tradiciji i na konkretnim mjesnim govorima. Potom slijede poglavlja o čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji i o slavonskom dijalektu. Središnji je dio usmjeren jezičnoj analizi u kojoj je primijenjena usporedbena metodologija istraživanja u odnosu na čakavske govore Dolinaca u Austriji i govore slavonskoga dijalekta, i to na fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj razini jezičnoga opisa, na temelju kojih su oblikovana sljedeća posebna potpoglavlja doktorskoga rada:

1. Fonološka razina. Naglasni sustav. Šćakavizam. Rotacizam. Izostavljanje samoglasnika. Izostavljanje suglasnika. Umekšavanje glasa *l*. Umekšavanje glasa *n*. Završno *-l*. Skupine *-jt* i *-jd*. Glasovne promjene (sibilarizacija, jednačenje po tvorbenom mjestu). Ostale osobitosti fonološkoga sustava.

2. Morfološka razina. Glagoli (infinitiv, gramatički morfemi u 3. osobi množine prezenta, glagol *kupat (se)*, niječni svršeni prezent glagola *biti*, niječni imperativ). Imenice (kratka množina, gramatički morfemi u genitivu množine imenica, gramatički morfemi u dativu množine imenica, gramatički morfemi u lokativu množine imenica, gramatički morfemi u instrumentalu množine imenica, imenica *doba*). Zamjenice. Pridjevi. Brojevi. Prilozi. Prijedlozi. Veznici.

3. Sintaktička razina. Na sintaktičkoj razini pozornost je posvećena izricanju posvojnosti te sintagmama kojima se izražava učestalost, a ponekad i trajnost radnje koja se događala u prošlosti.

3. Leksička razina. Izbor leksema koji prema načelu uporabe mogu biti pokazatelji srodnosti slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja i ikavsko-ekavskih čakavskih govora Dolinaca u Austriji.

Nakon zaključka slijedi popis literature i izvora te prilozi.

Usporedbena analiza isključivo se temelji na konkretnim primjerima iz izabranih pojedinih mjesnih govora ili skupine govora jer, kako ističe Vulić (2020: 22), ako se spustimo „na razinu

pojedinih vrlo konkretnih mjesnih govora, nerijetko će jedan konkretni jugoistočni čakavski mjesni govor po svom jezičnom sustavu biti neusporedivo srodniji nekomu konkretnomu štokavskomu mjesnomu govoru“. Jezični materijal koji je poslužio pri usporedbi čakavskih ikavsko-ekavskih govora i govora slavonskoga dijalekta posložen je prema načelu brojnosti primjera (načelo kvantitete), neovisno o tom je li riječ o lokalnim izoglosama ili o širim zapadnim promjenama. Prilikom usporedbe čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji i govora slavonskoga dijalekta u obzir su uzete stare izoglose i one koje su nastale inovacijama (neke su od novoštokavskih inovacija koje su uključene u ovu usporedbu prijelaz dočelnoga *l* u *o*, izostavljanje glasa *h*) jer i jedne i druge, unatoč vremenskoj i prostornoj razdvojenosti, imaju sličan razvojni put te upućuju na lingvističku povezanost promatranih dviju skupina hrvatskih idioma. Kriterij odabira izoglosa temelji se na obilježjima istraživanih govora koja su dosad u znanstvenoj literaturi opisana i prepoznata kao relevantna za istraživane govore.

Jezični materijal koji je poslužio kao polazišni pri usporedbi navedenih čakavskih ikavsko-ekavskih i štokavskih slavonskih govora može se podijeliti u dvije temeljne skupine. Prvoj skupini pripada građa preuzeta iz prije objavljenih istraživanja pristupnice i istraživanja drugih autora, a drugoj skupini neobjavljena građa pristupnice koju je prikupila terenskim istraživanjem u srpnju 2014. godine u trima mjestima srednjega Gradišća – Dolnjoj Pulji, Velikom Borištofu i Mjenovu. Kod jezičnih je podataka u zagradi naveden podatak o izvoru, dakle podatak o istraživaču i/ili autoru rada te godina objavljivanja. Kada je riječ o podacima koji su prikupljeni osobnim istraživanjem, podatak je o tome također naznačen u zagradi (*osobni podatci*).

1.4. Očekivani znanstveni doprinos predloženoga istraživanja

Očekuje se da će predloženo istraživanje i usporedba izabranih čakavskih govora Dolinaca u Austriji i izabranih štokavskih govora u Slavoniji doprinijeti hrvatskoj filološkoj znanosti uopće, a posebno onim gledištima usko povezanima s poviješću hrvatskoga jezika i hrvatskom dijalektologijom. Rezultati istraživanja trebali bi doprinijeti (re)valorizaciji arhaičnih hrvatskih govora, čakavskih i štokavskih, učvršćivanju istaknutih vrijednosti mjesnih govora i usustavljanju njihovih izoglosa.

2. OPĆELINGVISTIČKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Najstariji jezik kojim su govorili slavenski narodi pretpostavljeni je praslavenski prajezik od kojega potječu svi slavenski jezici (usp. Holzer, 2011: 1) pa tako i hrvatski jezik sa svim svojim narječjima i njihovim dijalektima. Dalibor Brozović (1963: 46) ističe kako dijalekti i govori svakoga jezika predstavljaju, u uvjetima prirodnoga, organskoga razvoja „neprekinut niz u kojem je svaki član u svim pravcima povezan sa svim susjedima. Izoglose teku u nepravilnim linijama i stvaraju se male plohe koje daju opći dojam razdrobljenosti pa tek tu i tamo imamo nešto jače grupiranje izoglosa, što nam omogućuje stvaranje većih cjelina, ali nejasno ocrtanih budući da se njihovi dijelovi vežu izoglosno s dijelovima drugih takvih cjelina i vertikalno i horizontalno i dijagonalno. Takve relativno dublje izoglosne brazde predstavljaju zapravo odstupanja od idealno zamišljenog organskog razvitka, tj. rezultate objektivnih geofizičkih elemenata u konfiguraciji tla, o čemu, naravno, zavisi intenzitet dodira i komunikacija, a s druge se strane radi o odrazima političkih zbivanja kao što su pomicanja granica i ekonomske promjene.“ Migracijski dijalektalni procesi, s druge strane, savršeno predstavljaju drugačiji oblik razvoja jer se, kako navodi Brozović (1963: 46), radi o „mehaničkom miješanju dijalekata koji su došli u dodir zbog premještanja jednog govora na teren drugoga, ili se pak radi o zatiranju dijalekatskih tipova koji su nekada imali funkciju da budu prirodni prijelazni tipovi koji tek njihovim iščezavanjem dolaze u dodir tako da nastaje oštra granica ili se stvaraju novi prelazni tipovi i opet iz mehaničkog miješanja“.

Predmetom su ovoga rada čakavski ikavsko-ekavski govori i govori slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja koji su tijekom jezičnoga razvoja bili u dodiru jer je u predmigracijsko doba zapadna štokavština graničila s kajkavskim i čakavskim narječjem te s istočnom štokavštinom. (usp. Lisac, 2003: 16).

Poznato je da čakavski dijalekti, kao i govori slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja, zauzimaju važno mjesto u dijalektološkim istraživanjima, a stajalište o čakavsko-štokavskom dijalektnom kontinuumu iskazao je već glasoviti filolog Vatroslav Jagić (1895: 67).

Georg Holzer (2011: 8) ističe da su organski idiomi „genetski srodni onda i samo onda ako je postojalo razdoblje u kojem su još bili identični“, a taj se zaključak može primijeniti i na štokavske i čakavske idiome zbog zajedničkoga podrijetla i djelomično zajedničkoga razvoja.

Nekoliko je klasifikacija čakavskoga narječja na dijalekte. Na temelju postojeće literature Silvana Vranić i Sanja Zubčić (2018: 527) ističu da se to narječje, koje je naziv dobilo po upitno-odnosnoj zamjenici *ča*, obično prema odrazu jata dijeli u ovih šest dijalekata:

sjevernočakavski ili ekavski, buzetski ili gornjomiranski, srednjočakavski ili ikavsko-ekavski, južnočakavski ili ikavski, jugozapadni istarski ili štakavsko-čakavski i lastovski ili jekavski dijalekt. U dijalektološkoj je literaturi dobro poznato da je ikavsko-ekavski dijalekt naziv dobio po fonološkoj zakonitosti koju su tridesetih godina 20. st. prvi uočili Lav Jakubinskij i Karl Heinrich Meyer. Prema toj zakonitosti utvrđuje se međuovisnost odraza jata i glasova koji za njim slijede. Prema istraživanju I. Lukežić (1990.), čakavski ikavsko-ekavski dijalekt ima sljedeća tri poddijalekta: primorski, kontinentalni i rubni. Čakavskim ikavsko-ekavskim dijalektom govori se u dijelovima Istre (tri skupine govora: čepićki govori, govori Ceranšćine, Mrkočišća i Boškarije), u kopnenom su dijelu dvije cjeline govora u Gorskom kotaru (južniju čine govori Slemen, Slavice i Brestove Drage, a sjeverniju govori oko Vrbovskoga), na ličkom je području najjužnija skupina oko Otočca, središnja oko Jezerana i Brinja, a najsjevernija oko Ogulina. Ikavsko-ekavski su i ovi otoci: Krk, najveći dio Lošinja, Rab, sjeverozapadni dio Paga i manji otoci od područja Lošinja južnije do Dugoga otoka i Ugljana. Istaknuto je da su i brojni govori u Gradišću ikavsko-ekavski.

Prije same jezične analize u sljedećem će se poglavlju opisati jezične i povijesno-političke mijene koje su utjecale na razvoj hrvatskih narječja i dijalekata.

3. JEZIČNO-POVIJESNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Današnje prostiranje hrvatskih narječja i dijalekata ponajprije je uvjetovano nepovoljnim povijesnim okolnostima i velikim migracijama. Prodori Osmanskoga Carstva preko prostora jugozapadne Europe prema srednjoj Europi, koji su počeli u drugoj polovici 14. stoljeća, obilježili su srednjojezično razdoblje hrvatskoga jezika pa se „dijalekatna slika predmigracijskoga i postmigracijskoga stanja uvelike promijenila“, a posljedice su, među ostalima, vidljive i u oblikovanju hrvatskojezične dijaspore u susjednim zemljama (Lukežić, 2012: 274).⁷ Povijesne granice pojedinih dijalektnih skupina značajno su se promijenile tijekom masovnih migracija stanovništva koje su počele u 15. stoljeću, a koje su prije svega bile uvjetovane uzastopnim valovima turskih osvajanja. Holzer (2011: 6) navodi kako su hrvatski govori tvorili dijalektni kontinuum do prijelaza srednjega vijeka u novi vijek kada je došlo do migracija izazvanih turskom najezdom zbog čega je došlo do radikalnoga preoblikovanja zemljovida hrvatskih dijalekata. Vulić (2008d: 56) ističe da su posljednje godine 15. i prva desetljeća 16. stoljeća bili presudni za buduću sudbinu hrvatskoga naroda jer se događanja iz toga razdoblja nedvojbeno mogu „smatrati najvećom nacionalnom tragedijom u povijesti, čije se negativne posljedice, nažalost, osjećaju još i danas, i to na više načina“.⁸ Lisac (2011: 55; 2009: 262) migracije iz toga vremena, koje se dijele na unutarnje i vanjske, karakterizira kao „dugotrajne i s dubokim posljedicama“. Vanjske migracije Hrvata u 16. stoljeću imale su, prema povjesničaru Josipu Adamčeku (1995.), ova tri smjera: 1) Italija preko mora, 2) zapad (u unutarnje austrijske pokrajine) i 3) sjeverozapad (u zapadnu Ugarsku, Donju Austriju i Moravsku) s tim da potonje na sjeverozapad bilježe najmasovnije iseljavanje Hrvata u 16. stoljeću koje je počelo poslije 1493. godine, dakle nakon Krbavske bitke koja se smatra jednim od temeljnih razloga hrvatskoga egzodusa golemih razmjera (Ujević u Vulić, 2012a: 176), te prije 1515. godine kada se „na vlastelinstvu Željeznom već nalaze seljaci s hrvatskim prezimenima“ (Adamček, 1995: 19). Upravo se razdoblje od prve polovice 15. do kraja 16. stoljeća smatra vremenom nastanka najveće hrvatske dijaspore, a tada se, kako navodi Valentić (1973.) samo u jednom (sjeverozapadnom) pravcu iselilo oko dvjesto tisuća Hrvata, što je činilo

⁷ Vulić (2019: 405; 2021: 5, 74) ističe kako se Hrvati načelno, izuzmu li se Hrvati u Bosni i Hercegovini koji imaju u toj državi status konstitutivnoga naroda, mogu podijeliti u dvije osnovne skupine – na hrvatske iseljeničke zajednice koje su najčešće heterogene dijalektno i kulturološki i na hrvatske manjinske zajednice čije je stanovništvo autohtono, što znači da na području na kojem se nalazi kao kompaktna zajednica živi više od stotinu godina. Pripadnici hrvatskih manjinskih zajednica imaju zajedničke dijalektne jezične značajke, etnografsko naslijeđe te kulturološka obilježja i način života. U Austriji tako, osim višestoljetne autohtone hrvatske manjine (gradišćanski Hrvati), žive i hrvatski iseljenici koji tamo iseljavaju uglavnom nakon Drugoga svjetskoga rata.

⁸ Primjerice – Hrvati se nikad nisu uspjeli oporaviti od demografskoga gubitka u tom razdoblju – ne samo jer je velik broj iselio nego i zato što je velik broj Hrvata poginuo za vrijeme turskih osvajanja. Usp. Vulić, 2008d.

tada gotovo jednu trećinu hrvatskoga naroda (Valentić, 1973). Turci su Liku i Krbavu zauzeli 1527. godine, masovno iseljavanje iz zapadne Slavonije počelo je tridesetih godina 16. stoljeća (Adamček, 1995: 19), a do 1593. godine, to jest do turske opsade Siska, Hrvatska se svela na „ostatke ostataka“ jer je, kako navodi Ivan Brabec (1973: 61), „dio Hrvatske, od Splita, Šibenika i Zadra pa sve gore do Drave ostao pust, nenaseljen“. Najintenzivnije selidbe izvršene su, kako tvrdi Finka (1976: 66), tridesetih i četrdesetih godina 16. stoljeća, prema nekim podacima najviše 1533. u Gradišće i 1584. u Moravsku⁹. Turska osvajanja završavaju potpisivanjem mira na ušću Žitve u Dunav 1606. godine (Valentić, 1974.). Iako se kao osnovni uzroci naseljavanja Hrvata u današnje Gradišće ističu upravo turski ratovi jer je „etnički teritorij Hrvata bio [je] od 1463. do 1593., čitavih 130 godina, izložen gotovo neprekidnim napadima agresivnog Osmanskog Carstva“, ipak valja dodati kako su uzroci masovnih migracija i teške prilike te velike gladi (Adamček, 1995: 13). U 16. su stoljeću hrvatska narječja s pripadajućim dijalektima bila već oblikovana, međutim vanjski su utjecaji promijenili njihov prostorni razmještaj i teritorijalni opseg (Lisac, 2011: 51). Tako su do osamdesetih godina 15. stoljeća prostor središnje Hrvatske, između Kupe i Velebita, te od istočnoga dijela Gorskoga kotara do zapadne obale Une, a na jugu do Zrmanje, u cijelosti nastanjivali Hrvati čakavci ikavsko-ekavskoga dijalekta. Posljednjih desetljeća 15. stoljeća, kako je navedeno, zbog učestalih turskih napada, a osobito nakon Krbavske bitke 1493. i Mohačke bitke 1526. godine, počinje veliki egzodus stanovništva s navedenoga područja. Manji krak kreće, dakle, prema jugozapadu, a veliki prema sjeveru, prema Donjoj Austriji, zapadnoj Ugarskoj¹⁰ i južnoj Moravskoj. „Seobe prema sjeveru bile su najbrojnije: sa svojih starih staništa oko Otočca, Ogulina, Generalskoga Stola, Primišlja, Krstinje, Steničnjaka, sa širega karlovačkog područja i areala istočno i južno od karlovačkog, te od Bihaća i Une selili su pretci današnjih Gradišćanaca, južnomoravskih Hrvata, Hrvata u Donjoj Austriji i Hrvata u Ugarskoj“ (Lukežić, 1990: 27 u Lukežić, 2012: 277). Finka (1976: 66) ističe kako najveći dio preseljenika potječe upravo s područja između Velebita i Pokuplja, na istoku do Pounja i sjeverozapadne Bosne do zapadne Slavonije, odnosno s područja koje je u vrijeme tih migracija bilo (a dijelom je još uvijek i danas) čakavsko, dok manji dio preseljenika potječe s graničnih čakavsko-štokavskih,

⁹ Upravo se te godine uzimaju kao godine doseljenja i prema njima se slave obljetnice boravka Hrvata u njihovoj novoj domovini. Usp. Finka, 1976: 66.

¹⁰ Zemljopisni pojam Gradišće obuhvaća današnju austrijsku pokrajinu Gradišće. To je područje u doba Austro-Ugarske Monarhije bilo zapadnim dijelom zapadne Ugarske (njem. *Westungarn*). Nakon priključenja toga zapadnoga dijela nekadašnje zapadne Ugarske Austriji 1921. godine, pojavila se potreba za novim zemljopisnim imenom. Uz ime *Gradišće* koristila su se još i ova imena: *Grenzland*, *Borderland* te *Stiefkind*. Usp. Ščukanec, 2011: 20.

kajkavsko-štokavskih, kajkavsko-čakavskih ili štokavskih i kajkavskih područja. Odnosno, prema Ivšiću (1937/1971: 769), te su „naše kolonije nastajale od bjegunaca iz Dalmacije, zapadne Bosne, iz Like i iz drugih krajeva na jugu od Kupe, pa napokon iz Slavonije“. Povjesničar Josip Pavičić (1920.) ističe kako se narod iz zapadne Slavonije počeo, zbog turskih osvajanja, seliti već 1536. godine. Iseljeno stanovništvo u Donjoj Austriji razmjerno se brzo asimiliralo, a ono u južnoj Moravskoj protjerano je između 1945. i 1948. godine. Zapadnougarski su se Hrvati, nakon raspada Austro-Ugarske, Trianonskim sporazumom 1921. našli međusobno odvojeni u trima državama: Austriji (kojoj je pripalo najviše hrvatskih naselja), zapadnoj Mađarskoj i ondašnjoj Čehoslovačkoj. Jezikoslovac Ivo Szucsich (2022: 119) navodi da su gradišćanskohrvatski govori nekad bili prošireni „ne samo u današnjoj austrijskoj saveznoj zemlji Gradišće/Burgenland, nego i u zapadnoj Ugarskoj, u Dolnjoj Austriji kot i u susjedskoj Slovačkoj i Moravskoj. Ne sačinjavajući kompaktnu cjelinu, stvarali su manje ili veće arhipelage u morju većinskih jezikov. U Dolnjoj Austriji je zamuknula hrvatska rič jur početkom prođućega stoljeća konačno. A iz trih južnomoravskih hrvatskih sel na rijeki Taji (česki Dyje), ka su se mogla držati med Nimci i Čehi do polovice prođućega stoljeća, Hrvati su po Drugom svitskom boju raseljeni i raštrkani po različiti mjesti sjeverne Moravske. Troja od četirih preostalih hrvatskih sel u Slovačkoj pripojena su gradu Bratislavi“. Isti autor dodaje (Szucsich, 2022: 120) da se danas „protežu hrvatska sela, moralo bi se reći sela s odredjenim postotkom hrvatskoga stanovništva, uskim pojasom od Bratislave prik Gradišća do juga, do političkoga kotara Güssing/Novi Grad, praćena kim-tim hrvatskim selom ili grupicom sel na ugarskoj strani“.

Veći dio podskupine govornika čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta koja se naziva Dolinci pripao je Austriji, a manji dio Mađarskoj.¹¹ U Austriji Dolinci žive u pokrajini Gradišće (njem. *Burgenland*), i to u Gornjopouljanskom kotaru koji se naziva po središtu toga kotara – gradiću Gornja Pulja (njem. *Oberpullendorf*) – i koji je smješten u srednjem dijelu Gradišća¹². Prema podjeli koju donosi Vulić (2019: 406), Dolinci se, kao i svi drugi gradišćanski Hrvati, svrstavaju u skupinu jezično homogenih migracijskih skupina koje su nastajale „preseljavanjem velikoga broja Hrvata, nerijetko čitavih sela s jednoga razmjerno užega područja na drugo više ili manje teritorijalno kompaktno područje srednje ili jugoistočne Europe u određenom razdoblju“.

¹¹ Hrvate u dijaspori može se, kako navodi Vulić (2019: 405) podijeliti na jezično homogene skupine i jezično nehomogene (disperzirane) skupine – neovisno o njihovu političkom statusu u pojedinoj državi.

¹² Pokrajina Gradišće graniči s Mađarskom, Slovačkom i Slovenijom te s dvije austrijske pokrajine, Donjom Austrijom i Štajerskom. Starim hrvatskim jezikom u Gradišću (gradišćanskohrvatskim) danas govori manje od 20 000 Hrvata.

Posebnost je takvih zajednica, prema istoj autorici (2019: 406), što je jezična asimilacija „u pravilu obično upravo proporcionalna promjenama u načinu života koje su znatno narušile te manjinske mikrosvjetove“.

Slavonski dijalekt¹³, koji je jedini uz istočnobosanski preživio iz skupine predmigracijskih štokavskih dijalekata, prije velikih migracija u 16. i 17. stoljeću na zapadu je graničio s kajkavštinom kojom se govorilo u zapadnoj Slavoniji. Obuhvaćao je kompaktno područje od južne Mađarske do Posavine. Danas govornici slavonskoga dijalekta u Hrvatskoj žive u slavonskoj Posavini i Podravini, srednjem istočnom dijelu Podravine, u Baranji i Srijemu, a izvan Hrvatske u mađarskom dijelu Podravine, Baranje i Bačke, vojvođanskom dijelu Bačke, rumunjskom Banatu i bosanskoj Posavini. Na području Srijema i bosanske Posavine njihov se broj znatno smanjio za vrijeme i nakon Domovinskoga rata. Prema odrazu jata, govori slavonskoga dijalekta dijele se u pet skupina (ikavski, ekavski, ikavsko-ekavski, ikavsko-jekavski i govori koji čuvaju praslavenski jat). Govori su slavonskoga dijalekta, uključujući posavski, podravski i baranjski poddijalekt, arhaični štokavski govori i čuvaju staro jezično stanje (Kolenić, 2003; Bilić, Kolenić, 2004). Kao i čakavštinom, tim dijalektom govore isključivo Hrvati. Željko Jozić (2006: 233) naglašava sljedeće: „Slavonski je dijalekt prema relevantnim kriterijima tipičan hrvatski dijalekt, koji nikad nije bio kajkavski koliko god se to neki trudili dokazati, ali koji s kajkavskim, jednako kao i s čakavskim, dijeli zajedničku hrvatsku bazu te zajedno s drugim hrvatskim štokavskim dijalektima čini troplet hrvatskoga jezika: štokavsko-kajkavsko-čakavski.“

Kolenić i Bilić (2004) navode kako stari slavonski štokavski govori i u naglasnom sustavu i morfologiji imaju dosta osobina koje ih povezuju s čakavskim i kajkavskim narječjem, što se odnosi na one govore koji isto tako čuvaju starinu – posebno ističući da se prilikom rasprava o sličnostima i razlikama triju hrvatskih narječja kod slavonskoga dijalekta uglavnom ističu inovacije, a zaboravljaju arhaizmi.

Dakle, i čakavski, kao i slavonski štokavski govori arhaični su hrvatski govori koji u mnogom čuvaju zajedničke stare jezične crte. Najarhaičniji tip štokavskoga dijalekta smješten je u Slavoniji (posebno zapadnoj), u zapadnoj Bosni i Dalmaciji između Cetine i Neretve, bliže Cetini (Hraste, 1940: 12) što čini jedan dijalektni štokavski pojas između čakavskoga i manje

¹³ Prema Brozoviću (Lukežić, 1996: 235), u predmigracijskom je razdoblju (tijekom 15. stoljeća) slavonski dijalekt, uz biokovsko-cetinski, zapadnohumski, livanjsko-vrbaski, makarskoprimorski, dubrovački, poneretvanski i istočnobosanski, uvršten u zapadnoštokavsku skupinu, srodnu kajkavskom i čakavskom narječju. Iz te skupine štokavskih predmigracijskih dijalekata preživjeli su, uz znatne izmjene, samo slavonski i istočnobosanski dijalekt.

arhaičnoga štokavskog dijalekta pa se u tom pogledu od 7. do 14. stoljeća može govoriti o takozvanom štokavsko-čakavskom zajedničkom jezičnom životu. Vulić (2020: 21) ističe kako M. Hraste u radu *O kraju postanka bugarštica na osnovu analize njihova jezika* (1961.) „ponovo potvrđuje svoju staru tezu, zaključivši da su bugarštice ostvarene istim jezikom koji se govori na prostoru od Slavonije do dalmatinskih otoka, a koji je prepoznao kao jedinstveni povijesni jezični prostor“. Prema Pavlu Iviću (Lisac, 2009b: 276-277), krajem 12. stoljeća čakavci i štokavci još se uvijek ne razlikuju oštrije te su u srednjem vijeku poznati brojni prijelazni tipovi između čakavštine i štokavštine jer „u srednjem vijeku nije bilo razdoblja izoliranosti čakavaca od štokavaca“ pa je čakavština arhaična (većinom nema svojih inovacija i ne poznaje tuđe), a u tome je smislu slična i situacija slavonskih štokavskih govora, uglavnom bez štokavskih inovacija.

Govori čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta (uključujući i one u austrijskom Gradišću) većim su dijelom opisani i uspoređivani s govorima starosjedilačkoga stanovništva u krajevima iz kojih potječu njihovi predci. Načelno su dobro istraženi i govori slavonskoga dijalekta. Međutim, u hrvatskoj dijalektologiji nedostaju analize koje bi pokazale u kolikoj je mjeri još uvijek izražena lingvistička srodnost petrificiranih govora čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta u dijaspori i govora slavonskoga dijalekta. Stoga se u nastavku ovoga rada pristupa upravo analizi toga istraživanja pri tome se vodeći sljedećim postavkama. Ponajprije se treba voditi činjenicom, kako ističe Vulić (2009b: 124), da „su se svojevrsni inonarječni kontakti ustalili u pojedinim organskim idiomima prije velikoga hrvatskog egzodusa“. Potom valja imati na umu kako nam istraživanje preseljeničkih gradišćanskih govora pomaže ne samo u razjašnjavanju povijesti iseljene Hrvatske, odnosno u rekonstrukciji prošlosti na način da „barem naslutimo osobine govora koji su živjeli na tada napuštenim prostorima“ već također ima „značenje i u razjašnjavanju prošlosti i razvoja našega jezika“ (Brabec, 1973: 62, 64) jer su starinački i preseljenički govori, uz neosporive jezične izmjene, ipak očuvali „međusobnu povezanost i prisnost“ (Lisac, 2009b: 261).

U nastavku rada slijede poglavlja o čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji i o slavonskom dijalektu, a potom središnji dio kojim je obuhvaćena jezična usporedbena analiza izabranih govora.

4. ČAKAVSKI IKAVSKO-EKAVSKI GOVOR DOLINACA U AUSTRIJI PREMA DOSADAŠNJIM ISTRAŽIVANJIMA

Gradišćanski su Hrvati govornici svih triju hrvatskih narječja, no – kako ističe Vulić (2019: 411) – „daleko najbrojniji su čakavci, posebice govornici čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta“.¹⁴ Gradišćanskohrvatski književni jezik, utemeljen na mjesnim govorima Hrvata u Gradišću – u mnogim svojim segmentima čuva starije jezične značajke hrvatskoga književnoga jezika u matičnoj domovini, uključujući i one iz nedavne prošlosti (Vulić, 2002b: 868). Prema Hammu (1974: 49), gradišćanskohrvatski 1) ne stoji ni u kakvoj neposrednoj geografskoj vezi s matičnom zemljom, 2) u novoj domovini – u ugarsko-austrijskom pograničnom kraju – taj jezik ne predstavlja neko prostorno potpuno jedinstvo, 3) jezično je (dijalektološki) nejedinstven, 4) genetski je (dijakronijski) i sinkronijski u dijalektalnom smislu heterogen.

Jezični podatci upućuju na to, kako navodi Neweklowsky (1995: 461), da gradišćanskohrvatski ikavsko-ekavski čakavci potječu iz međurječja Kupe, Save i Une, ikavski čakavci iz Pounja, a štokavci (Štoji i Vlahi) s ušća Une u Savu, s time da su pojedine skupine doseljenika mogle potjecati iz drugih područja Hrvatske, posebno iz Slavonije. Kinda-Berlaković (2011: 377) ističe kako se naziv gradišćanskohrvatski odnosi na „regionalni hrvatski književni jezik“ gradišćanskih Hrvata koji danas žive u Austriji, zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj te također u Beču i Češkoj, a osnovica je toga jezika, koji se je razvijao odvojeno od matičnoga naroda, čakavski ikavsko-ekavski dijalekt s nešto kajkavskih, štokavskih utjecaja jer je preseljeno stanovništvo, prema Vulić (2002a: 261), pripadalo svim trima hrvatskim narječjima te s nešto njemačkih i mađarskih interferencija (Kinda-Berlaković, 2011). Vulić ističe (2002b: 868), među ostalim, da je gradišćanskohrvatski jezik jedan od službeno priznatih književnih jezika Hrvata, no da je on – za razliku od standardnoga hrvatskoga jezika – većim dijelom utemeljen na čakavskom narječju. Vulić (2002b: 870) također naglašava da je „gradišćanskohrvatski književni jezik u mnogim svojim segmentima sukladan suvremenomu hrvatskomu književnomu jeziku iz ranijih faza njegova razvitka“ te dodaje kako su brojne jezične značajke današnjega gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika bile karakteristične i za suvremeni hrvatski književni jezik s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Sučić (2020: 12) piše da su gradišćanski Hrvati stvorili „svoj vlašći književni jezik“ na temelju „selskih govorov, naslanjajući se vred jače vred manje i na književni jezik u staroj domovini“ koji je „konačno priznat kot drugi službeni jezik u Gradišću“ i na kojem je „tijekom stoljeć nastala dost obiljna

¹⁴ Gradišćanski Hrvati koji su govornici čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta mogu se prema jezičnim obilježjima podijeliti u sedam skupina. Usp. Vulić, 2019. Str. 411.

vjerska i svitska književnost“. Vulić i Petrović (1999: 24) navode kako je čakavski ikavsko-ekavski dijalekt „u prošlosti, prije događaja koji su uvjetovali veliko iseljavanje Hrvata s hrvatskoga teritorija (...) bio znatno rasprostranjeniji nego danas, a granice su mu dosezale sve do Save, Kupe i Une“ te da je „iseljavanje govornika toga dijalekta omogućilo u 16. stoljeću veliki prodor štokavskoga narječja, točnije novoštokavskih dijalekata prema zapadu, a istovremeno je stvorilo najveću hrvatsku dijasporu, koja je i danas, nakon gotovo pet stoljeća, ponajprije u znaku srednjočakavskoga dijalekta“¹⁵. Vulić (2020: 20) ističe da se u polutisućljetnoj dijaspori u današnjoj Austriji, Slovačkoj i Mađarskoj „još uvijek jako dobro čuvaju izrazito čakavski govori“ bez kojih je, kao i bez onih u kontinentalnoj Hrvatskoj, nemoguće razmatrati čakavštinu u cjelini. „Srednjočakavski (ikavsko-ekavski) dijalekt velika je jedinica očito duboko preobražena historijskim zbivanjima, sve do toga da ga na mnogim „njegovim“ područjima danas nema te da ga nalazimo na raznim stranama kamo ga je povijest donijela. Npr. u Lici on je prilično duboko izmijenjen, puno dublje nego npr. u Senju, on je izmijenjen u Istri, u Gorskom kotaru, u Žumberku, da o stanju izvan hrvatskih granica i ne govorimo, jer su tu i nehrvatski elementi znatni, a mnogi su hrvatski govori podlegli asimilaciji, iako je uvijek bilo ljudi poput Andraša Polzmanna koji je Stjepanu Ivšiću prilikom njegovih istraživanja među Gradišćancima rekao: „Mi se ne damo potrt, držimo kod željezo“ (Ivšić 1971: 746).“ (Lisac, 2009c: 146). Ti govori, prema Lukežić (1990: 111), pripadaju rubnomu poddijalektu navedenoga čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta koji je „velika jedinica očito duboko preobražena seobenim zbivanjima, sve do toga da ga na mnogim »njegovim« područjima danas nema te da ga nalazimo na raznim stranama kamo ga je povijest donijela“. Odnosno, prema Vulić (2012a: 184), jezikoslovna i druga istraživanja pokazala su da Hrvati u Gradišću i zapadnoj Mađarskoj „potječu iz kontinentalnih dijelova u kojima više uopće nema potomaka nekadašnjega hrvatskoga stanovništva tih krajeva“, a – prema istomu izvoru – i Neweklowsky upućuje na to da su genetski Hrvati čakavci što se, među inim, tumači čakavskim ikavsko-ekavskim odrazom jata, zamjenicom *ča*, prijedložnom svezom *zač* te dvoglasima *ie* i *uo*. Tomu je tako jer su u području s kojega su potekli Hrvati Gradišćanci – riječ je o prostoru između Kupe i njezinih pritoka, do Save i Une, doline Une i dijela zapadne Slavonije – dominirali čakavski idiomi, mješoviti štokavsko-čakavski ili staroštokavski idiomi, dok je najmanje bila zastupljena kajkavština (Vulić, 2002a: 261)¹⁶. Stoga je srodnost svih

¹⁵ Tj. čakavsko ikavsko-ekavskoga dijalekta.

¹⁶ Brabec (1973: 62) naglašava kako nam u „određivanju bivšeg zavičaja pojedinih naselja Gradišćanskih Hrvata danas [nam] najbolje može pomoći njihov govor, jer se po njemu, barem približno, može odrediti odakle su potjecale pojedine skupine iseljenika“.

gradišćanskohrvatskih govora ponajprije uvjetovana time što su predci tih iseljenih Hrvata podrijetlom s kompaktnoga područja u zemlji matici gdje su se susretali čakavsko, kajkavsko i štokavsko narječje (Vulić, 2002a: 261).

Neweklowsky (1995: 432) ističe kako se pod terminom „gradišćansko“ obuhvaćaju sljedeća područja:

- 1) hrvatska naselja u današnjoj zapadnoj Mađarskoj, pretežno uzduž mađarsko-austrijske državne granice
- 2) hrvatska naselja u okolini Bratislave u Slovačkoj
- 3) hrvatska naselja u južnoj Moravskoj u blizini Drnholca
- 4) hrvatska naselja u Donjoj Austriji.

Kinda-Berlaković (2011: 379) naglašava kako su danas u gradišćanskohrvatskom idiomu očuvane, osim čakavskoga leksika, i mnoge čakavske fonetsko-fonološke crte, među kojima ističe sljedeće:

- kontinuant je poluglasa vokal *a*, npr. *tajedan*, *malin*, *s manom*, *kade*
- kontinuant je nekadašnjega općeslavenskoga nazala *e* iza palatala *a*, npr. *žajan*, *žatva*, *jatra*
- prijedlog *v* ostvaruje se kao *va*, npr. *va hiži*, *va stanu*
- izvedenice glagola *iti* imaju u infinitivu i prezentu oblike *najti – najdem*, *pojti – pojdem*, *dojti – dojdem*
- stare konsonatske skupine *st'*, *sk'*, *stj*, *skj* u većini se gradišćanskohrvatskih govora realiziraju kao *šč*, npr. *plašč*, *guščer*, *ognjišće*, *sveučilišće*
- čuva se upitno-odnosna zamjenica *ki*, *ka*, *ko*
- čuva se stara skupina *čr-*, npr. *črip*, *črv*
- na mjestu nekadašnjega jata ostvaruje se ikavsko-ekavski odraz, nekada po pravilu Mayera i Jakubinskoga, a u novije je vrijeme različitim analogijama ikavska ili ekavska kontinuant vezana uz pojedine riječi
- morfološki sustav karakteriziraju različiti gramatički morfemi u D, L, I mn. te gubitak aorista i imperfekta.

Neweklowsky (1995: 436-437) kao fonološke značajke zajedničke svim gradišćanskohrvatskim govorima ističe sljedeće:

- u svim govorima nedostaje novoštokavsko jotiranje grupa *-jd-*, *-jt-* u složenicama od *iti* (ići), tipa *dojdem*, *dojti*
- svuda nedostaje metatonijski znak dužine u glagolskim oblicima tipa *ginem*, *rižem*
- u svim se govorima provodi novije jotiranje u primjerima poput *veseļe*, *zeļe*, *lišće*, *rod'ak* (rojak), *pečeñe*, *braća*, *s košču(m)*
- vs se uvijek zamjenjuje jednostavnijim oblicima *-s* tipa *vas*, *sa*, *se*, *saki*, *sagdir*, *sakorački*
- svekolik je prijelaz *-ž-* u *-r-* u oblicima poput *morem*, *ur*, *nigdor*
- gotovo uvijek dolazi do pojednostavljivanja suglasničke skupine *-st* u dočetu, u najmanju ruku fakultativno (*mos*, *ras*)
- posvuda je *-er-* kao gradivni sufiks za zbirne brojeve (*petero*).

Među morfološkim osobinama zajedničkim svim gradišćanskohrvatskim govorima Neweklowsky (1995: 460) ističe ovo:

- nepoznat je sinkretizam nastavaka u D, L, I mn. imenica
- nepoznat je gram. morfem *-a* u G mn. imenica
- kod pridjeva je dobro očuvana razlika između određenih i neodređenih oblika
- izgubili su se aorist i imperfekt
- u 3. o. mn. prezenta izražena je tendencija izjednačavanja (*nosu* / *nosidu*, *imaju* / *imadu*, *imu*)
- kondicional se posvuda tvori s nepromjenjivim *bi*.

Kao sintaktička i leksička obilježja zajednička svim gradišćanskohrvatskim idiomima ističe se sljedeće (Neweklowsky, 1995: 460-461):

- položaj riječi: enklitike mogu stajati na početku rečenice, npr. *ćeš pojt, je prošal*
- upotreba padeža: D, A, L mjesta bez prijedloga, npr. *gremo krčmu*, *sam fabriki delala*
- najvažniji su sastavni veznici *pak*, *pa*, *tr*, *i*, suprotni *a*, *ali*, *ne*, *neg-neg*, *ni*, *niti*

- rječnik gradišćanskohrvatskoga jezika obilježuju riječi zajedničke s kajkavskim narječjem i slovenskim jezikom (*muka, peljati, pinezi, skrb, ufati se, ura*)¹⁷, zatim romanske riječi iz vremena prije preseljenja (*cimator, frigati, škur*), nevelik broj hungarizama (*beteg, hasan, jezero, kip*) i veći broj germanizama; dok turcizmi izostaju.

Gradišćanski Hrvati, kojima je zasigurno očuvanju identiteta pogodovao i život u kompaktnim skupinama poput onih iz kraja iz kojega su prebjegli te običaji i uopće očuvanje materinskoga jezika, raspoređeni su u nekoliko skupina. Prema Vulić i Petrović (1999: 23), u austrijskom Gradišću govori se čakavskim ikavsko-ekavskim dijalektom u sjevernom dijelu u kojem žive Hati u Niuzaljskom kotaru (Neusiedl), zatim jugozapadno od njih Poljanci u Željezanskom (Eisenstadt) i Matrštofskom kotaru (Mattersburg)¹⁸, te u srednjem Gradišću Dolinci u Gornjopuljanskom kotaru (Oberpullendorf). Prema istim autoricama (1999: 26), južnočakavskim ikavskim dijalektom govori se na jugu austrijskoga Gradišća u Novogradskom kotaru (Güssing), dok su govornici toga dijalekta u nešto sjevernijem Bortanskom kotaru (Oberwart) uglavnom ponijemčeni, ali u potonjem kotaru žive i Štoji¹⁹ koji još čuvaju svoje govore te Vlaha²⁰ kojih je govor šćakavski staroštokavski s ikavskim odrazom jata. Brabec (1973) ističe da srce hrvatstva u Gradišću čine Dolinci. Upravo njih, Dolince, od svih gradišćanskih Hrvata Mate Ujević ističe kao „skupinu koja je najbolje očuvala hrvatsku nacionalnu svijest“ jer sela nisu raštrkana, već su koncentrirana na malom prostoru (prema Vulić, 2012a: 182), a Vulić (2012a: 182) potvrđuje da je tako i u suvremenosti. Dolincima, koji se nazivaju i Dolinji i koji su drugi prema brojnosti govornika čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, u austrijskom dijelu Gradišća pripadaju sljedeća mjesta u srednjem Gradišću: Kalištrof (Kaisersdorf), Veliki Borištof (Grosswarasdorf), Mali Borištof (Kleinwarasdorf), Šuševo (Nebersdorf), Longitolj (Langetal), Filež (Nikitsch), Mjenovo (Kroatisch Minihof), Dolnja Pulja (Unterpullendorf), Gerištof (Kroatisch Geresdorf), Mučindrof (Grossmutschen),

¹⁷ Važno je istaknuti da su riječi *muka, peljati, pinezi, skrb, ufati se, ura* također stoljećima dijelom čakavskoga narječja, dio tih riječi čakavštine u cjelini, a dio sjeverozapadne čakavštine.

¹⁸ Hati i Poljanci kao skupina govora čine cjelinu te su najbrojnija treća skupina govornika čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta. Usp. Vulić, 2019: 411-412.

¹⁹ Govori Štoja koji, kako navodi Vulić (2019: 416), potječu s područja oko ušća rijeke Une u Savu, u blizini Jasenovca, to jest s područja između govornih područja nekadašnjih najsjeverozapadnijih štokavaca i sjeveroistočnih čakavaca. Ti su govori ikavski i šćakavski.

²⁰ Vulić (2019: 418) ističe da govori Vlaha ne pripadaju „ni jednomu od do danas očuvanih štokavskih dijalekata“ Ista autorica (2019: 418) dodaje sljedeće: „Budući da su ti govori najsrodniji današnjim ikavskim posavskim govorima slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja te da su u njima vrlo prepoznatljivi i tragovi nekadašnjega kajkavskog i čakavskog susjedstva, najvjerojatnije su pripadali jednomu sjeverozapadnom štokavskom dijalektu, koji je bio lociran između područja slavonskoga štokavskog dijalekta te čakavskoga i kajkavskoga narječja ili pak nekih mješovitih govora.“

Pervane (Kleinmutschen) i Frakanava (Frankenau), a u mađarskom su dijelu Plajgor (Olmód), Prisika (Peresznye), Temerje (Tömörd), Židan (Horvátzsídány) i Unda (Und) (Vulić, 2019: 412).²¹ U Mađarskoj oni žive na zapadu, između Šoprona na sjeverozapadu i Kisega koji je južnije. Iako su i Hati i Poljanci, kao i Dolinci, čakavci ikavsko-ekavskoga dijalekta, njihov se govor donekle razlikuje. Brabec (1973: 76-77) kao najistaknutije crte govora Dolinaca ističe sljedeće:

- prijelaz *m* u *n* na kraju riječi, npr. *va našen seli, ur san čul*
- suglasnici *l* i *v* čuvaju se na kraju sloga, npr. *ur san čul, stal, glasouf* (*v* je izgubilo zvučnost)
- promjena *lj > j*, npr. *judi, kašaj, kraj* u dijelu govora, a u drugima ostaje nepromijenjen
- diftongiranje se razlikuje od mjesta do mjesta
- javlja se anteponorirano *e* uz vokalno *r*, npr. *čversto, verst, umer (umro)*
- naglasak je uglavnom kao u sjevernom Gradišću (osim Bajngroba).

Ivić, prema Brozoviću (1963: 51), u studiji *O nekim problemima naše istorijske dijalektologije* (1955./56.) ističe kako, među ostalim, kao dobar izvor pri jezičnim analizama i rekonstrukcijama mogu poslužiti „današnji dijalekti starih iseljeničkih grupa koje su napustile matične krajeve prije smjene stanovništva u njima“, a Vulić (2002a: 278), govoreći o Milčetiću²², naglašava kako je poznavanje preseljeničkih hrvatskih govora nezaobilazni dio hrvatske dijalektologije – što Milčetić i te kako prepoznaje, posebno jer „uočava mnoge petrificirane jezične crte kojih u suvremenom jeziku više nema, nego se mogu prisposodobiti samo hrvatskim jezičnim spomenicima“. Vulić (2020: 34) ističe i sljedeće: „Više ili manje konzervirani govori u dijaspori redovito su dragocjena pomoć dijalektolozima i povjesničarima jezika pri rekonstrukciji predmigracijskoga stanja. Tako npr. bez poznavanja čakavskih govora u polutisućljetnoj dijaspori (austrijsko Gradišće, zapadna Mađarska, jugozapadna Slovačka) ne samo da nije moguće u potpunosti sagledati do danas preživjele idiome u kontinentalnoj,

²¹ Iako neki ubrajaju i Bajngrob (Weingraben) u Dolince – primjerice Lisac i Špralja (2020: 22-25) – Vulić (2019: 413) ističe da govor toga sela treba izdvojiti u posebnu skupinu „zbog naglasne specifičnosti jer u tom govoru nema oprjeka po intonaciji i kvantiteti“.

²² Ivan Milčetić, hrvatski književni povjesničar, filolog, etnograf i folklorist (Milčetići, otok Krk, 27. 8. 1853. – Varaždin, 26. 10. 1921.). pisao je, među ostalim, dijalektološke rasprave (*Čakavština kvarnerskih otoka, Rad JAZU*, 1895). U Zagrebu je 1899. objavio djelo „O hrvatskim naseobinama u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj: narodopisne crtice“ koje je u prvom redu etnografske naravi, no u njemu pruža podatke i o jeziku preseljenih Hrvata. Usp. Vulić, 2002a.

središnjoj Hrvatskoj nego ni migracijske čakavske idiome na području Istre i Kvarnera i njihove značajne razlike u odnosu na autohtone čakavske govore toga područja.“ Iako je, kako navodi Sučić (2020: 15), broj „aktivnih govornikov sve manji“, još se mnogo izvornoga bogatstva i jezične šarolikosti krije „po hrvatski seli Gradišća“. Preseljenički su hrvatski idiomi stoga višestruko značajni, a posebno je njihova uloga važna u oblikovanju hrvatskoga nacionalnoga identiteta.

5. SLAVONSKI DIJALEKT ŠTOKAVSKOGA NARJEČJA PREMA DOSADAŠNJIM ISTRAŽIVANJIMA

Slavonski je dijalekt, prema Lukežić (2012: 281), uspostavljen u srednjovjekovlju na krajnjem sjeveroistoku Hrvatske na kompaktnom prostoru u Posavini, Podravini i Baranji, istočno od kajkavskoga narječja, sjeverno i sjeverozapadno od zapadnoštokavskoga istočnobosanskoga dijalekta, s kojim je tijekom razvoja bio u bližim vezama. Govori slavonskoga dijalekta, koji je najarhaičniji dijalekt štokavskoga narječja, staroštokavski su i njima govore isključivo Hrvati (Kolenić, 1996a, 1997, 2023.). „U štokavštini seobe su jako djelovale na slavonski dijalekt kojega su govori doživjeli i znatan migracijski utjecaj, a uz to su izgubili velik dio svoga terena. Međutim, ponegdje u Mađarskoj i u Srbiji očuvali su se ti govori u vrlo posebnim oblicima.“ (Lisac, 2009c: 147). Iako Pavičić (1920.) navodi kako nije jednostavno odgovoriti na pitanje o tome kako se govorilo u Slavoniji prije Turaka i kako je došlo do suvremenih govora, ipak zaključuje da Turci nisu sasvim uništili staro slavonsko stanovništvo te da se ikavski i ekavski govorilo u Slavoniji i u srednjem vijeku, odnosno prije Turaka, s time da je ikavski govor nastavak štokavskoga ikavskoga bosanskoga govora, a ekavski ostatak kajkavštine. Lisac (2011: 62) dodaje kako su „u velikim seobama znatno [su] oslabile veze slavonskih govora s kajkavskima, jer su doseljeni ijekavci novoštokavci odijelili štokavce slavonskoga tipa od kajkavaca“.

Činjenica je da su slavonski govori pretrpjeli, kako navodi Hraste (1940.), znatnije promjene zbog selidba iz Bosne tijekom 16. stoljeća²³, no staro stanovništvo u Slavoniji nije posve uništeno, nego je samo prorijeđeno (Pavičić, 1920. u Hraste, 1940.) i upravo je ono očuvalo stari štokavsko-ikavski govor.

Danas se slavonskim dijalektom, kako navode Vranić i Zubčić (2018: 545), sporazumijevaju „govornici u sjevernom i južnom dijelu Slavonije, tj. u Posavini i Podunavlju, te u Baranji, južno od granice s Mađarskom“. Iste autorice (2018: 545) navode da je prostor između toga područja naseljen govornicima uglavnom novoštokavskoga (i)jekavskoga dijalekta. Slavonskim se dijalektom, osim toga, govori i na sjevernom i južnom dijelu Slavonije te u njezinu središnjem istočnom dijelu. Pripadaju mu i govori oko Našica i Vinkovaca te u središnjem zapadnom dijelu oko Požege. Slavonski dakle govori obrubljuju istočnu granicu

²³ Migracije su karakteristične i poslije u povijesti Slavonije. Tako se u Slavoniju i Baranju nakon svjetskih ratova doselilo „mnogo kolonista iz mnogih hrvatskih i srpskih krajeva, koji su donijeli u taj kraj razne govore“. Usp. Sekereš, 1976: 144.

Republike Hrvatske²⁴, uz prekid oko Vukovara (Vranić, Zubčić, 2018: 545). U Podravini je najistočnija točka slavonskoga dijalekta Vaška (istočnije od Virovitice), a u Posavini Mačkovac. U Posavini se slavonskim dijalektom govori oko Nove Gradiške, Kutjeva, Slavonskoga Broda, Đakova i Županje; južna je granica govora toga dijalekta rijeka Sava (do Račinovaca), a njegovih govornika ima i oko Orašja u Bosni i Hercegovini. Na istočnom dijelu sjeverna granica ide do Gorjana, preko Starih Mikanovaca do Bogdanovaca (Vranić, Zubčić, 2018: 545).

Među istaknutija djela o slavonskom dijalektu, uz Ivšićevo „Šaptinovačko narječje“ (1907.) i „Današnji posavski govor“ (1913.), pripadaju i ova djela: „Štokavština Donje Podravine“ Josipa Hamma iz 1949., djela A. Šojata i B. Finke „O slavonskom dijalektu ekavskog izgovora u okolici Vinkovaca“ (1973) te „Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca“ (1975), Sekereševa djela „Govor Hrvata u južnoj Baranji“ (1977) i „Govor požeške kotline“ (1976), „Polazišta i teze za opis iločke skupine govora“ Ive Lukežić (1996), „Slavonski dijalekt“ Ljiljane Kolenić (1997) te „Proučavanje govora u Požeškoj kotlini“ Josipa Matešića (1963). Tim je nabrojenim djelima zapravo omeđeno zemljopisno područje slavonskoga dijalekta jer su ti govori smješteni u slavonskoj Posavini, slavonskoj Podravini, hrvatskom dijelu Baranje, a uz to tako govore i neka mjesta u sjeveroistočnoj Bosni, zapadnobačkom Podunavlju te manji broj sela na mađarskoj strani uz Dravu (Karta 3.).

Osnovne su jezične značajke slavonskoga dijalekta sljedeće (Kolenić, 1997, 2003, 2014, 2023; Lisac, 2003):

- naglasak
- stara hrvatska akcentuacija: *nošli, div̌jka, kazīvô*
- novija hrvatska akcentuacija: s uporabom starohrvatskoga akuta *òtac, vodě, rādnik, sačūvam, kazīvô, rúka*
- u manjoj se skupini govora starohrvatski akut samo povremeno rabi, na prvom i srednjem slogu: *rādnik, rādnik; sačūvam, sačûvam; div̌jka*
- iločka skupina govora sa starijim dvonaglasnim sustavom, s poluprenesenom silinom i novijim četveronaglasnim sustavom
- stariji dvonaglasni sustavi: *bābā, volīò, bīlò, drvētâ, onê, zapêrci*

²⁴ Vranić i Zubčić (2018: 545) navode da su prema starijim podacima govori oko Iloka novoštokavski, no da je recentnijim istraživanjima utvrđeno da su i ti govori izvorno bili slavonski. Vidi više u: Lukežić, 1996.

- četveronaglasni sustav: *òrasa, Mára, òstalo, kćérka*
- odraz jata
- 1) ikavski: kratki i dugi jat > i: *mliko, dite, zapovid, tisto, dica, sidit*
- 2) ikavskojekavski: dugi jat > i, kratki jat > je: *dite, lip, cina, djeca, ljepota, dječak*
- 3) ekavski: kratki i dugi jat > e: *vreme, cena, pesma, devojka, goreti*
- 4) ikavsko-ekavski: dugi jat > i, kratki jat > e: *dite, svit, brig, cidit, deca, pevat, besedit*
- 5) govori s nezamijenjenim jatom: jat se izgovara kao ne previše zatvoreno e, a u izgovoru se samo malo čuje prizvuk glasa i, tako da se kod površnoga slušanja ne zamjećuje razlika između jata i glasa e: *reć, dete, beda, ćoek, lepši* (Gradište)
- čuva se šćakavizam: *skj i *stj > šć: *oprašćam, guščer, Šćitar, šćedit, kršćen*
- nepostojanje glasa h: Ø / j / v / k: *gri, rbat, u stari koli, dijat, orej, prav, trbu, kruva, suva, parok, siromak*
- l na kraju sloga: *posal, vrtal, gol, okrugal*; l > o: *dao, pleo > do, plo*
- disimilacija: *mn > ml, mn > vn: mlogi, zlamenovat, tavno, guvno*
- D i L jd. im. ž. r.: -e: *žene (je kazo), (riba živi) u vode, u crkve, po noće*
- I jd. im. i-vrste: -jom: *maščom, soljom, boleščom, pamećom, ćerjom, ričjom*
- G mn. im.: 1) Ø: *kolac, Semeljac*, 2) -ov: *volov, ovnov*; 3) -i: *iz Vinkovci, iz Nimci, od Ilinci, iz Andrijaševci*
- D mn. im. a-vrste: -om / -em: *krmkom, konjem, slipcem*
- D mn. im. e-vrste: -am: *snajam, ćeram*
- L i I mn. im. a-vrste: -i: na cijelom području: *u Rokovci, u Andrijaševci, u Vinkovci, s konji*
- L mn. im. e-vrste: -a: *o poklada, na njiva*
- sklonidba hipokorističnih imena m. r.: *Stipo – Stipe – Stipi, (moli se svetom) Bone, (ošo je) k Pave*; odnosni pridjev na -in: *Pavin, Ivin, Markin, Vinkin, Slavkin*
- pridjevske zamjenice i pridjevi na -akav > -aki: *svakaki, taki, kaki, nikaki*

- komparativ pridjeva: 1) *-ji: jačji, višji, nižji, gorji* 2) *-iji: biliji, crniji, vrućiji* 3) *-eji (ěji): noveji, stareji, zadovoljniji, pospaneji*

- gramatički morfem u 3. o. mn. prezenta:

-iju, -eju:

a) 1. o. jd. prez. *-em* > 3. o. mn. prez. *-eju: kradeju, vežeju, predeju*

b) 1. o. jd. prez. *-im* > 3. o. mn. prez. *-eju, -iju > učeju, tražeju*

-aje:

1. o. jd. prez. *-am* > 3. o. mn. prez. *-aje: igraje se, odaje, odupiraje*

-u:

1. o. jd. prez. *-im* > 3. o. mn. prez. *-u: držu, kleču, trču, gradu, čistu*

- zapovjedni način: *neka pevati, neke trčati, neka (nas) dirati; ajde, ajd: ajd idi, ajd zabavi*

- gl. prid. r.: *l > o > oo: spo, prodo, raso (= rastao)*

- glagolski pridjev trpni *-t: posadito, naseljito, poradito, bacito*

- tvorba riječi:

- *-o, -a, -eta, -ina, -oš: Jozo, Ivo, Iva, Mata, Stepeta, Stepina, Benoš*

- *-a, -ica, -ena, -uša, -ača: Janja, Eva, Anica, Katena, Maruša, Rezača*

- *snaš-Pola, bab-Reze, strin-Marū, čič-Matu, bać-Mata.*

U narodu su govori slavonskoga dijalekta poznati kao *šokački* govori. Slavonski se dijalekt, prema Sekerešu (1967: 137-138), dijeli na podravski, posavski i južnobaranjski poddijalekt koji se dalje dijele na govore ili grupe govora. Prema Kolenić (2014: 19) se pak dijeli na južni ili posavski poddijalekt (ikavski i ikavsko-jekavski, djelomice ekavski), sjeverni ili podravski poddijalekt (ekavski) i baranjski (ikavsko-ekavski) poddijalekt. Upravo je na temelju potonje podjele i organizirana građa u nastavku rada koja čini središnji dio usporedbe govora slavonskoga dijalekta s čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji. Kako tvrde Bilić i Kolenić (2014.), govori slavonskoga dijalekta posebno su dragocjeni jer se na temelju opisa onih idioma koji čuvaju staro jezično stanje – što slavonski dijalekt i te kako jest – može zaključiti o razvoju određenoga narječja i hrvatskoga jezika u cjelini. Još je i više značajan ako se u obzir uzme značajka jezika kao društvenoga fenomena koji u procesu oblikovanja identiteta preuzima ključnu ulogu (Mićanović, 2006: 48).

6. JEZIČNA USPOREDBENA ANALIZA

6.1. Fonološki sustav

6.1.1. Naglasni sustav

Mate Hraste (1940: 10), jedan od prvih dijalektologa koji se bavio pitanjem usporedbi čakavskih i štokavskih slavonskih govora, upozorio je u raspravi o bračkoj čakavštini, kako je u uvodu navedeno, na jezičnu vezu staroštokavskih posavskih i srednjodalmatinskih čakavskih govora ovim riječima:

„Usporedivši sve osobine živoga posavskog govora sa čak. govorom ovoga dalm. ostrvlja, a osobito ostrva Brača, dolazimo do zaključka da je stari štok. posavski govor po mnogim svojim fonetskim i morfološkim, a osobito po akcenatskim osobinama, u svojoj osnovi jednak govorima ovoga ostrvlja, a osobito govoru Brača.“²⁵

Neweklowsky (2010: 190) ističe kako je pri usporedbi čakavske skupine Hata, Poljanaca, Novoga Sela, moravskih Hrvata i Dolinaca (koji su svi čakavci ikavsko-ekavskoga dijalekta) s ikavsko-ekavskim govorima u Hrvatskoj (posebice se ovdje misli na otoke od Krka do Dugoga otoka s iznimkom Cresa i sjevernoga dijela Lošinja, na Senj, obalu od Novoga Vinodolskoga

²⁵ Evo na što je točno Hraste (1940) upozorio u pogledu sličnosti tih dvaju naglasnih sustava, otoka Brača i posavskih govora:

- ističe sličnost u naglascima kod instrumentala jednine tipa *rūkôm*, *vodôm* te dodaje kako brački govori potvrđuju da je to točno (1940: 31)
- navodi kako je u imenica muškoga roda u govorima otoka Brača u I jd. uvijek dugosilazni naglasak zbog poznatoga duljenja ispred sonantna, što je karakteristično i za mnoge posavske govore (1940: 39)
- naglašava kako je dvojak naglasak u G i I moguć i u govorima otoka Brača, a i u Posavini (1940: 39)
- navodi sljedeće: „Ivšić je zabeležio čak. akut bračkoga tipa u Živikama i Stupniku, a dugi nizlazni viškoga tipa u Brodu na Savi.“ (1940: 51)
- ističe sljedeće: „Isti akcenat u instr. jd. sviju rodova i akcenat u svim padežima za ženski rod zabeležen je ne samo na čak. području nego i u posavskim mestima.“ (1940: 51)
- ukazuje na sljedeće: „Zamjenica *sav – sva – sve* ima također isti naglasak kao na Hvaru: *vas – sva – sve* gen. *svega – sve* dat. *svemu – svoj* instr. *svin – svon* mn. *svi – sve* gen. *svih* dat. *svima(n)*. Jednak naglasak u ž. rodu zabeležio je Ivšić za posavske govore.“ (1940: 52)
- ističe kako je u govoru Brača naglasak u svim glagolskim oblicima jednak kao na Hvaru i Visu, no da se ipak u raznim oblicima čuje noviji naglasak, to jest poseban naglasak koji je jednak ili barem bliži posavskim govorima nego zapadnočakavskim.“ (1940, 55).

do Bakra, čakavske oaze oko Otočca, Brinja i Ogulina, dva čakavska područja u Istri, Vrbovsko u Gorskom kotaru, čakavce u Žumberku), uz diftongaciju, najvažnija akcentuacija²⁶.

Sličnosti čakavske, kajkavske i posavske akcentuacije uočio je još Babukić, no nije naglasio da se, kada je riječ o štokavštini, tu zapravo radi o starijoj štokavskoj akcentuaciji. Unatoč tomu, to je ipak bilo prvo uočavanje sličnosti „staroštokavske, kajkavske i čakavske akcentuacije i početak rješavanja zagonetke o njihovu suodnosu“ (Tafra, 1996: 151).

Ivšić (1937/1971: 754) je isto tako istaknuo da pglede pitanja „*kamo treba metnuti* čakavske govore“ uz odraz jata odlučna može biti i akcentuacija jer gradišćanski čakavci imaju „*svoju* akcentuaciju, koja ima *nešto od starine*, ali još *više novotvorina*, a pored toga je znatno da se u glavnim crtama velika većina slaže“. To je Ivšićevo zapažanje važno jer objašnjava odstupanje gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora od klasične čakavske akcentuacije. Sanja Vulić je također zamijetila taj specifični naglasak u gradišćanskohrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima te ga je u svojem doktorskom radu naslovljenom *Tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima* zabilježila znakom " (usp. npr. Vulić, 2005d: 65).

Lisac (2002: 85) navodi, pišući o štokavskom naglasnom sustavu, kako valja poći od starohrvatskoga stanja koje karakterizira tronaglasni sustav (" , ~) te od još starijega praslavenskoga.

Sekereš (1967: 136) pak ističe kako je jedna od glavnih karakteristika posavskih, podravskih i južnobaranjskih govora – koje sve svrstava u slavonski dijalekt – starija akcentuacija s novim akutom i silaznim akcentima na srednjim slogovima. Isti autor dodaje da se novi akut „najčešće javlja na prvom i srednjem slogu, ali se u nekim mjestima još dobro čuva i na zadnjem slogu (*rādim, čūva, kamēnje, rešētkā, vodē, ženē*)“ te da se kratkosilazni naglasak još dobro čuva na srednjem slogu (*paprika, slanina, vodenica, kupujēm*). Dugosilazni se naglasak najčešće javlja na zadnjem slogu nekih riječi (*kojī, ostō*) (usp. Sekereš, 1967: 136).

U suvremenosti se štokavski govori dijele na novoštokavske i staroštokavske govore pri čemu su potonji oni koji čuvaju akut, a slavonski dijalekt, kao i dio istočnobosanskoga dijalekta te još neki štokavski govori, imaju tronaglasni sustav ili dvonaglasni sustav (usp. Lisac, 2002: 85, 86).

²⁶ Neweklowsky (2010: 190) dodaje kako se gradišćanskohrvatska skupina ističe parcijalnim pomicanjem mjesta naglasaka, duljenjem zatvorenoga sloga kada je bio naglašen i diftongacijom vokala *e* i *o*.

Najveći je broj govora slavonskoga dijalekta peteroakcenatski – u tim se govorima čuva neoakut na starim mjestima (*vodě, sačŭvām*), a kratki se naglasak pomiče različitim intenzitetom (usp. npr. Vranić i Zubčić 2018: 547). Na zapadnim rubovima slavonskoga dijalekta neoakut se ne pojavljuje sustavno, potvrđen je samo u početnim i središnjim slogovima – no i ondje biva zamijenjen dugosilaznim naglaskom. Osim toga, Ivšić (1913) je u Posavini zabilježio i tromi naglasak – kratki naglasak koji je sekundarno produljen i kojemu kvantiteta znatno varira. Hamm (1949: 26-27) ga bilježi u Podravini i naziva ga *poludugi saltans*.

Najstariju naglasnu zonu čine govori južno od Đakova, oko Vrpolja, u kojima je naglasak na starom mjestu pa se novi uzlazni naglasci javljaju rijetko, samo u slučaju poluprenesenoga naglaska (usp. npr. Vranić i Zubčić, 2018: 547), odnosno – kako npr. piše Lisac (2003: 35) – stare se akcenatske osobine u govorima slavonskoga dijalekta osobito čuju „u zoni južno od Đakova, na zapadu južne zone i oko Valpova“, a negdje se mogu čuti primjeri poput *sestrā, glāvā* „kao u čakavskom narječju“.

Vranić i Zubčić (2018: 548) npr. Ističu sljedeće:

„Slavonski dijalekt na razini sustava obilježuje duljenje u slogu zatvorenu sonantom. Ono najvećma rezultira dugim silaznim naglaskom (Strizivojna *ževôjka*, Čajkovci *opânci*), a u govoru Siča i Magić Male neoakutom (*stârci*). Temeljna je akcenatska razlika između Posavine, Podravine i Baranje u tome što je u Posavini očuvana opreka po kvantiteti u slogu iz naglašenoga, s time da je započela njihova sporadična pokrata, dok je u Podravini i Baranji najčešće dokinuta. U dijelu arhaičnih posavskih govora opreka je očuvana i u slogu ispred naglaska (Strizivojna *na sprōvòdu, rādīlo*; Orubica *kŭjēm*).“

Kakvo je naglasno stanje u slavonskom dijalektu danas, opisat će se u nastavku rada po poddijalektima toga dijalekta.

1) Posavski poddijalekt

O naglasku je u posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta pisao već početkom 20. stoljeća Ivšić (1913) koji ističe da su naglasni odnosi ključni pri klasifikaciji govora. Ivšić (1913: 128) „posavskim govorom“ naziva „čitav niz govora u Slav. i Doňoj Bos. Posavini, gdje se nalazi osobiti akcenat“.

U suvremenosti su posebnu pozornost naglasnom sustavu u posavskom poddijalektu posvetili Josip Užarević (posebno kada je riječ o akutu – 2014, 2013, 2011, 2008) i Ž. Jozić (2004b).

Lisac (2003: 34, 35) navodi kako „slavonsku akcentuaciju karakterizira starina i dobro čuvanje akuta“ te da je u govorima slavonskoga dijalekta čest peteronaglasni sustav (kratkosilazni, dugosilazni, akut, kratkouzlazni i dugouzlazni) koji se, s druge strane, može u nekim govorima svesti na ova tri naglasaka: kratkosilazni, dugosilazni i akut.

U suvremenosti većina govora slavonskoga dijalekta ima pet naglasaka, a starohrvatski se akut još uvijek dobro čuva (usp. Kolenić, 1996b: 202; 2014: 70, 2023). Ipak, pojedini govori i danas čuvaju starohrvatski naglasni sustav. Tako Kolenić i Berbić Kolar (2008: 84-85) te Berbić Kolar (2009: 94) ističu kako se u govoru Starih Perkovaca, koji pripada posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta, čuva naglasni sustav s tri stara hrvatska naglasaka²⁷ te bilježe ove primjere: *rođitelj, oženili, doseljila; zvô, dô, Pêrkovci; drvã, mlãdi, držĩ*. Berbić Kolar (2009: 94) naglašava sljedeće: „Govor je Starih Perkovaca dobro očuvao staro stanje te bi danas mogao poslužiti povjesničarima jezika kao dobar pokazatelj u rekonstrukciji hrvatske stare štokavštine.“

Većina je dakle ostalih govora posavskoga poddijalekta peteronaglasnoga sustava, a velik broj njih još uvijek čuva akut. Kolenić (1996: 202) ističe da svi govori na području Slavonije, Baranje i bosanske Posavine koji imaju akut pripadaju govorima slavonskoga dijalekta, odnosno da je naglasak ~ bitno obilježje štokavskih govora slavonskoga dijalekta. U kojim je mjesnim govorima potvrđen taj naglasak, pokazat će se u nastavku rada. Primjerice, Kolenić (1996a: 213; 1999: 42) naglašava kako se u govoru Ilače zavinuti akut ne čuje često, ali da se ipak javlja, pa i na posljednjem slogu. Ista autorica (Kolenić 1999: 42) nastavlja:

„Međutim, djelomice se zadržao na srednjem slogu, a u malom broju riječi i na prvom slogu: *pověže, darĩva, šlingãni, urãdũ, svěžě, svetěnje, isprĩčãj, ponjãvci, pãpke, kršće, uživamo, ogrãdi, povězat, izãć, ĩć*. Zavinuti se naglasak najviše sačuvao u prezentu glagola i u infinitivu.“

²⁷ Berbić Kolar (2009: 94) dodaje kako se uz te stare naglaske povremeno u istih govornika staroperkovačkoga govora mogu čuti i dva nova naglasaka što tumači utjecajem hrvatskoga književnoga jezika.

Za ilački je govor tipična novija hrvatska akcentuacija²⁸ koja je svojstvena većini slavonskoga dijalekta, odnosno odumire akut i starija akcentuacija u tome govoru (Kolenić, 1996a: 213; 1999: 42). U govoru Sikirevaca „prevladava peteroakcentski sustav koji obuhvaća sljedeće naglaske: kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni, dugouzlazni i akut“, primjeri su sljedeći: *kobašica, rakija, stolica, òndak, ùgledo, domòvi, znâdem, (o)vâj, posô, srída, vríme, mláda, ispečē, ispričovīdat, zemljē, jučēr, sačūvam* (Lekić, 2022: 26, 27). Govor je Retkovaca peteronaglasni i u njem se dobro čuva akut (Kolenić, Bilić, 2005: 9, 10). Vrbanjski govor također poznaje pet naglasaka: kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni, dugouzlazni, a čuva i zavinuti naglasak ili akut, npr. *obīč, š njôm, sačūva* (Kolenić, Ćurak, 2007: 82). Isto je tako u govoru Drenovaca (Kolenić, Ćurak, 2008: 73). Kolenić (2010: 44) navodi kako se u govoru Magića Male razlikuje pet naglasaka, tri stara i dva nova – kao i u većini slavonskoga dijalekta – te da se akut u tome govoru dobro čuva za što navodi ove primjere: *dāla, mlāda, jā, dōjdu, Antūn, Stīpo, od bākē, snāša, ko i mojē*. Ista autorica nastavlja: „Dobro se čuvaju nepomaknuti brzi naglasci: *redovīto, imāla sam, postālo, rubīna, ponjāve, zastīraju, pokazūješ, kukurūza, redovīto, zaboravīla, naprāvimo, rāodīla*.“ Govor je Brodskoga Stupnika danas peteronaglasnoga sustava i u njemu se još uvijek bilježi akut (npr. *kōnjā, sinōvā, zelenī, ženā*) uz kratkosilazni (npr. *Sībinj, nedīlja, cvitōvi, stārost*), kratkouzlazni (npr. *sēstra, òtac, òtarak, dīca*), također dugosilazni naglasak (npr. *grōblje, prāvda, kōrpa, Lōvčīci*) i dugouzlazni (npr. *cūrit, ljūbit, slīpac, mlīko*) (usp. Berbić Kolar, Franić, Javor, 2010: 65). Govor je Tolise, Matica, Oštre Luke i Domaljevca, prema Banović (2022: 12, 30, 43, 56-57), također peteronaglasni.

2) Podravski poddijalekt

Sekereš (1966: 225) navodi kako se u „starinskim selima našičkoga kraja“ još djelomično čuva starija akcentuacija, ali da se „u najnovije vrijeme opaža snažna tendencija za napuštanje starije akcentuacije i za pomicanje akcenta prema početku riječi“. Isti autor (1966: 226) ističe kako se u nekim starinskim selima našičkoga kraja (ističe npr. Bokšić, Šaptinovce, Klokočevce, Feričance, D. Motičinu, Podgorač i Košku) čuva još posve ili djelomično metatonijski akut koji je „po izgovoru jednak podravskom akutu“.

Sekereš (1966: 228-231) navodi ove naglasne grupe u govoru našičkoga kraja:

1) novi (metatonijski) akut ~

²⁸ Prema akcenatskoj klasifikaciji Milana Moguš, novija je hrvatska akcentuacija ona u kojoj je došlo do djelomičnoga pomicanja naglasnoga mjesta. Vidi više u: Moguš, 1977: 53.

- 2) dugosilazni naglasak (cirkumfleks) $\frown$
- 3) kratkosilazni naglasak ''
- 4) dugouzlazni naglasak '
- 5) kratkouzlazni naglasak ' .

Glede prenošenja naglasaka na proklitiku, Sekereš (1966: 233) ističe kako ono u govoru našičkoga kraja nije dosljedno te da se u tim naseljima naglasak prenosi samo „na jednosložnu (rjeđe na dvosložnu) proklitiku samo s jednosložnih i dvosložnih riječi, a mnogo rjeđe s trosložnih riječi“. U govoru našičkoga kraja nema više dužina ispred naglasaka, a iza naglasaka one se javljaju rjeđe nego „u književnom jeziku“ (Sekereš, 1966: 234).

U govoru slavonske Podravine Sekereš (1974: 129-138) bilježi ove akcenatske tipove:

- 1) novi (metatonijski) akut $\sim$ – javlja se na prvom, srednjem i zadnjem slogu
- 2) dugosilazni naglasak $\frown$ – javlja se na prvom, srednjem i zadnjem slogu
- 3) kratkosilazni naglasak '' – javlja se na prvom i srednjem slogu
- 4) dugouzlazni naglasak ' – javlja se na prvom i srednjem slogu
- 5) kratkouzlazni naglasak ' – javlja se na prvom i srednjem slogu
- 6) visokouzlazni ' – javlja se na prvom i srednjem slogu.

Sekereš (1974: 128-129) navodi, pišući o govoru slavonske Podravine, da se novi metatonijski akut izgovara „na isti način kao u slavonskoj Posavini, južnoj Baranji i kajkavskom narječju“. Dalje nastavlja: „U podravskom govoru se akcenat vrlo često ne prenosi na proklitiku, što je u vezi s tendencijom za napuštanjem te jezične pojave (takva tendencija se opaža i u mnogim drugim govorima) (...) U području starije akcentuacije prenošenje akcenta na proklitiku vrši se češće i s onih riječi koje u knjiž. jeziku na prvom slogu imaju uzlazne akcente, a u podravskom govoru imaju silazne.“ (Sekereš 1974: 138).

Podravski akut pripada, navodi Hamm (1949: 17), kao i posavski, među uzlazne naglaske, odnosno naglaske s ulaznom intonacijom te je i kod njega, kao i kod posavskoga akuta, „ekspiratorna sila u drugom dijelu jača nego u prvom, i jača od sile, kojom se izgovara idući slog“. Taj ga autor (Hamm, 1949: 28) naziva *poludugim saltansom* jer je „kraći od akuta, a opet nije sasvim kratak“ te ga bilježi znakom ' .

Ćurak (2012: 153-154) je za potrebe svojega doktorskoga rada proučila pet govora slavonske Podravine – Podgorača, Šaptinovaca, Bokšića, Feričanaca i Stare Jošave – te zaključuje kako

svi proučavani govori danas imaju peteronaglasni sustav koji čine četiri standardna naglasaka i akut, s tim da se akut u feričanačkom i jošavskom govoru čuje rijetko, te da je naglasni sustav danas bitno drugačiji od onoga kako su ga opisali Sekereš (1966.) i Ivšić (1907.). Ista autorica naglašava kako se od svih proučavanih govora „arhaičnost u naglasnom sustavu najbolje uočava u podgoračkom govoru“ te da je veći „utjecaj novoštokavske akcentuacije u šaptinovačkom i bokšićkom govoru, dok je u feričanačkom i jošavskom govoru takva akcentuacija gotovo potpuno prevladala“. „U svim se govorima izgubila prednaglasna dužina, a zanaglasna se dužina najviše očuvala u podgoračkom govoru, iako ne dosljedno, nego samo u pojedinim oblicima, ponajviše na prvom slogu iza uzlaznih naglasaka, primjerice: *jùnāk, nápōj*.“

Ćurak (2012: 154) zaključuje kako se u govorima koje je analizirala vrlo rijetko naglasak prenosi na prednaglasnicu, a za to najviše primjera bilježi u Podgoraču „iako se niti u tom govoru to ne provodi dosljedno i po nekom pravilu“, primjerice: *ù pōlju, prèd kučōm*“, a u Šaptinovcima se gotovo nikad naglasak ne prenosi na prednaglasnicu, što je velika razlika u odnosu na Ivšićev (1907: 118) opis naglasnoga sustava koji navodi čak sedamnaest pravila prenošenja naglasaka na prednaglasnicu, ali samo u slučajevima kada je na prednaglasnici moguć kratkosilazni naglasak. To znači da je u vrijeme njegova istraživanja prenošenje bilo dosljedno provedeno.

Ćurak (2012: 48) piše kako je naglasni sustav Podgorača peteronaglasni:

- kratkosilazni: *posedīmo, paprīka, dāda, pōso*;
- dugosilazni: *ovāj, gospodīn, dōč* (doći), *iskāla*;
- zavinuti: *ženē, nōž, dōjde, rvācki* (hrvatski);
- kratkouzlazni: *pōvūć, dānas, bēlina, sēlo*;
- dugouzlazni: *lénija, vréme, divānili, odranjívō*

te da u njemu ne pronalazi takozvani visokouzlazni naglasak koji je prijelaz između starijih silaznih naglasaka i novijih uzlaznih naglasaka, a o kojem piše Sekereš (1966: 227). Na mjestu nekadašnjega visokouzlaznog naglasaka u današnjem se govoru Podgorača uvijek javlja kratkouzlazni naglasak. Ćurak dalje navodi kako podgoračka akcentuacija pripada novijem naglasnom tipu prema naglasnoj podjeli Milana Moguša (1977.) na staru, stariju, noviju i novu akcentuaciju.

Suvremeni govor Šaptinovaca i Bokšića, prema Ćurak (2012: 88), poznaje pet naglasaka:

- kratkosilazni: *òrej, pletēnice, napravīmo, pokōjni*

- dugosilazni: *cêli, nâs, ît (íci), znô, pôdne*
- akut: *dôjde, peškîr, ispâde, kasnêje, decê*
- kratkoulazni: *sramôta, ôtac, zèmlja, nôga*
- dugoulazni: *lôtre, fârba, mlâdi, proživila, podlévati.*

Zbog toga prema Moguševoj (1977: 53) klasifikaciji pripada novijoj akcentuaciji koju obilježava djelomično pomicanje naglasnoga mjesta, i to uglavnom kratkosilaznoga naglasaka s posljednjeg sloga za jedan slog naprijed, npr. *zemljä* > *zèmlja*, *nâròd* > *národ*.

Ćurak (2012: 123) navodi kako su u današnjem govoru Feričanaca i Stare Jošave gotovo potpuno prevladali novi naglasci, odnosno novoštokavska akcentuacija. Ipak, u nekim se oblicima još mogu čuti i stari naglasci pa autorica ističe da ti govori imaju pet naglasaka:

- kratkosilazni (*˘*): *bàlir, ìstera, pàrenica, tēpsija, uhvāti, spàne*;
- dugosilazni (*ˆ*): *sôl, kôlci, mûž, lûg, sêno*;
- akut (*˙*): *pogâčke, ispečē, oficîr, dôjde*;
- kratkoulazni (*ˋ*): *vòlila, zèmlja, sèlo, kòlač*;
- dugoulazni (*ˊ*): *rêka, peškîri, zaménila, vréme*.

Iako je Sekereš (1966: 231) imenice *selo, voda, žena* zabilježio s visokoulaznim naglaskom (*ˊ*) u Feričancima samo kod starijih ljudi, Ćurak (2012: 123) ih je kod svih sugovornika zabilježila jedino sa standardnim kratkoulaznim naglaskom, dakle: *sèlo, vòda, žèna*.

Despot i Pilj (2008: 120) navode kako je brođanački govor peteronaglasni te da se u njem još čuva akut.

Nina Mance (2014: 156-157) proučila je govore pet podravske slavonske mjesta te, glede naglasaka, zaključuje kako je u „korpusu [je] od šest naglasaka koje navodi Sekereš zabilježeno pet (četiri standardna naglasaka i akut), dok visokoulazni naglasak nije zabilježen. Akut se vrlo dobro čuva, a govori svih mjesta obilježeni su određenim melodijskim prizvukom“. Sekereš (1974: 128, 129) je naveo kako u govoru slavonske Podravine uz četiri standardna naglasaka postoje još dva: novi akut (*˙*) i visokoulazni akcenat (*ˊ*) pa Mance (2014: 156, 157) zaključuje kako je „upravo zbog toga melodijskog prizvuka katkada [je] teško odrediti prednaglasne i zanaglasne dužine“. Ista autorica nastavlja da je u govorima koje je proučavala „predakcenatska dužina uglavnom posve nestala, a katkada se još samo može čuti u trosložnim riječima s kratkosilaznim naglaskom na drugome slogu“ te da se u mjestima sa starijom akcentuacijom u riječima s kratkosilaznim naglaskom i dužinom iza akcenta, ta dužina vrlo često gubi – sve

onako kako je naveo i Sekereš (1974.). U navedenih se pet podravskih slavonskih govora „dužina [se] iza dugosilaznoga naglasaka najčešće ne izgovara, a istu pojavu bilježi i Sekereš. Isto tako, riječi koje u standardnom jeziku imaju dužinu iza kratkouzlaznoga naglasaka, zadržale su tu dužinu i u govorima proučavanih mjesta: *tèlefòn, pèdesēt*“ (Mance, 2014: 156-157). U govoru slavonske Podravine, prema istraživanju Nine Mance (2014: 157), nema dosljednoga prenošenja naglasaka na proklitiku.

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 347-354) navodi ove akcenatske tipove u govoru Hrvata u južnoj Baranji:

- 1) novi (metatonijski) akut ~ – javlja se na prvom, srednjem i zadnjem slogu
- 2) kratkosilazni naglasak " – javlja se na prvom i srednjem slogu
- 3) dugosilazni naglasak $\frown$ – javlja se na srednjem i zadnjem slogu
- 4) kratkouzlazni naglasak ' – javlja se na prvom i srednjem slogu
- 5) dugouzlazni naglasak ' – javlja se na prvom i srednjem slogu.

Isti autor (1977: 343) navodi kako se u govoru južnobaranjskih Hrvata dobro čuva „novi (metatonijski) akut ~ koji se nalazi u mnogim hrvatskim govorima, a sličan je po dužini dugosilaznom naglasaku“. Dalje nastavlja: „U današnjem govoru južnobaranjskih Hrvata nema dosljednog prenošenja akcenta na proklitiku“, odnosno „mnogo češće ne dolazi do prenošenja akcenta na proklitiku, a osobito u području starije akcentuacije“ (Sekereš, 1977: 356).

Balažev (2011: 3) navodi da se u bereškom govoru bilježe „tri stara naglasaka: dugosilazni ($\frown$), kratkosilazni ("), novi (metatonijski) akut (~) i dva nova: dugouzlazni (') i kratkouzlazni (`), odnosno ističe sljedeće: „Bereški govor ima peteroakcenatski sustav $\sim \frown \text{''}'$ uz kratkouzlazni naglasak koji je još uvijek u nastajanju te postupno smjenjuje visokouzlazni ('). Govor čuva novi metatonijski akut. Zana Glasne se dužine čuvaju najbolje nakon dugouzlaznog naglasaka dok prednaglasnih dužina nema. Slogotvorno *r* može biti nositeljem svakog od naglasaka. Kratki silazni naglasak otvara vokal *e*“ (Balažev, 2013: 2-3).

Pišući o govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine (mjesta Martinci, Potonja, Starin i Dravljanci), Vulić (2004a: 103-104) piše da su „značajke slavonskoga dijalekta prepoznatljive [su] u govorima na svim jezičnim razinama. Na fonološkoj su razini te značajke vidljive kako u akcentuaciji tako i u vokalizmu i konsonantizmu. Važna značajka naglasnoga sustava ogleda se u čuvanju troakcenatskoga inventara.“ Navodi primjere *konòpac, konòplja*,

nòga, rakìja, soldacìja, stàza, vòda, posìjat, tridèset, alât, budžâk, duvân, rûka, držîm, begenîm, kováč, kopáč, mǎšća ('mast', analogijom prema I jd.), *sûša, umřt* i dr. Dalje nastavlja: „Nenaglašene su dužine moguće ispred i iza akcenta. Dužine ispred akcenta odražavaju staro akcenatsko stanje, npr. *kōmšija, so nam čūvǎli, kǎzǎli*. Dužine iza naglasaka mogu biti kompenzacijske, npr. u Martincima *kǒpō, kǎzō*.“

Vulić (2008c: 302-303; 2009c: 259-260) ističe izvrsno čuvanje starohrvatskoga akuta u govoru mjesta Sonta u vojvođanskom dijelu Bačke. Navodi primjere iz različitih vrsta riječi: *sûša, s kîm, cîli, mǎli, mlǎdi, snîžni, stǎri, svēti, pivǎčki, navûć, blagosîva, dôjde, kǎže, kǎžu, gûšu, otîdu, stojû, trǎžu, nî, fǎljen*. Također upozorava na realizaciju silaznih naglasaka na starom naglasnom mjestu te opet navodi primjere različitih vrsta riječi: *Andrîja, ćuprîja, devetnîca, franjûška, Ilîja, kolačîć, košûlja, korîzma, kraljîca, Lucîja, Marîja, Matîja, Mikǎ, nedîlja, ponedîljak, subòta, Kalvârîja, Mandalîna, Terêzîja, grozdôvlje, sijânje, A jd. na Ivǎna, I jd. trbûvom, njegòva, njegòvi, od svegâ, Isûsovo, kokošjî, mrtvî, imućnîji, pepeljîvit se, zapîvat, čestîtam, kasnîš, pokûpijo, privârili, jedân, kakô* i dr. Ističe da se dobro čuvaju prednaglasne dužine: *krîlò, mlîkò, Začēcě, G jd. krālǝ, I jd. društǝm, G mn. od milînâ, znǎděš, znǎdě, znǎdû, istrēsě, zažmûrîš, glēdî, izglēdû, narûčijō, uprîlîcijō, vrâtjo, zalûtǎli, utovarîvô, istovarîvô* i dr.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Dijalektolozi redovito ističu kako većina čakavskih govora ima tronaglasni sustav koji se sastoji od kratkosilaznoga, dugosilaznoga naglasaka i akuta (usp. npr. Langston, 2015: 51). Lisac također (2009a: 23) navodi kako tipični čakavski govori čuvaju starohrvatsko naglasno stanje s tri akcenta (˘, ˆ, ˜), s očuvanim mjestom naglasaka i s čuvanjem nenaglašanih dužina. Naglasni je sustav srednjočakavskoga dijalekta, prema Liscu (2009a: 104), vrlo različit u pojedinim zonama prostiranja pa se bilježe govori s vrlo starom akcentuacijom, ali i govori s manje ili više inovacija. Najstariji govori dobro čuvaju akut, i to u svim slogovima u riječi.

Ivšić (1937/1971: 755-756) ističe kako je u najviše govora gradišćanska čakavska akcentuacija s 3 naglasaka: ˘, ˆ, ˜, a Neweklowsky (2009: 35) kako je mjesto naglasaka u gradišćanskohrvatskim govorima slobodno.

Andrea Zorka Kinda-Berlakovich (1987: 22-24; 2020: 251) ističe kako govor Velikoga Borištova ima tri naglasaka: kratkosilazni (*žěna, nòga*), dugosilazni (*glâva*), čakavski akut (*tř, otǎc*) i dužinu, no zaključuje kako se uz dobro čuvanje akuta na zadnjem slogu „paralelno koristi

˘ : *trūdan* uz *trūdān*“, *liêto*, *škuôlu*, *gnuôja* – *liêto*, *škuôlu* (Kinda-Berlaković 2020: 251). U govoru Velikoga Borištofa postoje i prednaglasne i zanaglasne dužine, npr. *mo:rã*, *e:dnuôč*, *zdena:c* i dr. (Kinda-Berlaković 2020: 251).

U opisu govora Dolnje Pulje koji su, za potrebe *Ozvučene čitanke. Po našu*, izradili Lisac i Špralja (2020: 81) navodi se da naglasni sustav toga mjesnoga govora karakterizira kratki naglasak (npr. *malo*, *onde*, *pojīs*, *moreš*, *posude*, *kade*, *imal||imal*), dugosilazni (npr. *načīnjat*, *jâko*, *imâl*, *dêlat*, *vêža*, *pojīl*) te da akut nije čest (npr. *dôšal||dôšal*, *čâ||čâ*). Također se navodi da se kratki i dugi slog mogu ostvariti poludugo te da su naglasci često pomaknuti (npr. *ulovit||ulôvit*, *pojīs*). U govoru se Dolnje Pulje javljaju nenaglašene dužine (npr. *napisâl*, *zavalil*, *trektur*) i ispred i iza naglasaka.

Govor je Mjenova, kako navode Lisac i Špralja (2020: 157), tronaglasni (*došli*, *kola||kôla*, *dôma||duôma||dôma*, *ziêt*, *žât*, *brât*), ali je akut rijedak te se često javljaju primjeri poput *bîla*, *kâko*, *dâlj*, *sadâ*. Isti autori (2020: 157) ističu kako u govoru Mjenova dolaze i nenaglašene dužine, npr. *dopri:mili*, *unda:* i sl.

Kada je riječ o drugim mjestima koja pripadaju skupini Dolinaca, valja navesti da se naglasni sustav razlikuje od mjesta do mjesta. U *Ozvučenoj čitanci. Po našu* (2020) navodi se naime da, osim gore spomenutih govora Velikoga Borištofa, Mjenova i Dolnje Pulje, tronaglasni sustav imaju još Filež, Gerištof, Mali Borištof i Mučindrof, a dvonaglasni Longitolj, Pervane i Šuševo. Istraživanjem je iz 2014. godine akut zabilježen u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Dolinaca, među ostalim, u ovim primjerima:

- 1) Veliki Borištof: *pogliêdat*, *poīt*, *strã*
- 2) Dolnja Pulja: *krčmãri*, *lêta*, *mesãr*, *pêrvoga*, *rôđen*, *seljãk*,
- 3) Mjenovo: *gospodīn*, *govôrit*, *dôjdu*, *posadīl*, *plâkat*, *zâbil*.

Ivšić (1911: 137) je, pišući o akutu, početkom 20. stoljeća istaknuo kako se taj „osobiti akcenat nalazi u sva tri naša narječja; u štokavskom se narječju čuva veoma dobro u slavonskoj Posavini.“ Užarević (2011: 8) ističe kako je upravo novi akut „dominatno, integrativno obilježje“, odnosno „differentia specifica“ posavskoga govora, a ne refleks „jata“ (ikavica, jekavica i ekavica), mjesto i vrsta drugih naglasaka odnosno njihova kombinacija (kratkosilazni, dugosilazni, kratkouzlazni i dugouzlazni naglasak) ili pak prednaglasne i zanaglasne dužine.

Zaključna napomena

Budući da se starohrvatski akut još uvijek dobro čuva i u govorima slavonskoga dijalekta, uz određene iznimke, što je potvrđeno istraživanjima i u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji (predočenima u ovom dijelu rada), u pogledu naglasnoga sustava može se zaključiti kako govore slavonskoga dijalekta s preseljeničkim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u Austriji povezuje čuvanje starohrvatskoga akuta te sve učestalija promjena akuta u dugosilazni naglasak. Osim toga valja napomenuti kako čakavske ikavsko-ekavske govore Dolinaca u Austriji s govorima slavonskoga dijalekta povezuju i oni primjeri govora u kojima se čuva tronaglasni sustav, npr. govor Starih Perkovaca (Kolenić i Berbić Kolar 2008: 84-85; Berbić Kolar 2009: 94).

6.1.2. Šćakavizam

Šćakavizam je obilježje svih triju hrvatskih narječja – čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga, ali je zastupljenost u narječjima različita. Ivšić (1913: 135) je još početkom 20. stoljeća istaknuo kako je to jedna od osobina koja povezuje posavske i čakavske govore te naglasio (1913: 197) kako je u posavskom govoru uobičajeno da prema nekadašnjem **stvj* stoji *šć* (*radošćōm*: *radošću*, Gradište) te da se prema iskonskomu *stj* govori obično *šć* (*oprāšćām*), iako je zabilježio i štakavske oblike (tipa *opraštam*). Odnosno, Ivšić (1913: 200) navodi kako u posavskom govoru prema nekadašnjem skupu *sk* ispred *j*, *ě*, *i*, *e*, i *ʔ* obično dolazi *šć*, npr. *iščēm*, *prāščēlo*, *amīšće*, *ščūka*. Sekereš (1967: 136) navodi da je promjena starijih grupa *stj*, *skj* i *sk* pred palatalnim vokalom u *-šć* (*ognjišće*, *ščuka*, *prišč*, *iščem*) jedna od glavnih karakteristika posavskih, podravskih i južnobaranjskih govora. I danas su govori slavonskoga dijalekta, i posavski, i podravski, i baranjski, u načelu arhaični šćakavski govori, iako se u posljednje vrijeme javlja sve više štakavizama (Kolenić, 1997; Lisac, 2003). Vranić i Zubčić (2018: 547) navode da su šćakavski govori u Podravini i zapadnoj Posavini, dok su štakavski oni u istočnijoj zoni, oko Županje i istočno od Osijeka, dok u govorima između Đakova i Vinkovaca supostoje oba ostvaraja. Očuvanost šćakavizma u slavonskom dijalektu prikazana je u nastavku na temelju odabranih govora svakoga slavonskoga poddijalekta.

1) Posavski poddijalekt

Osim spomenutih primjera šćakavizma koje je Ivšić (1913.) zabilježio početkom 20. stoljeća u posavskim govorima, valja pridodati kako Finka i Šojat (1973: 10) navode da su ekavski govori

jugozapadno od Vinkovaca u načelu šćakavski, odnosno „da je /šć/ tendiralo sustavnoj provedbi i od primarnih *st'/*sk' (kao npr. u imeničkoga završetaka -išće//i-šće ili u glagola *vrišćät*) i od sekundarne grupe *stj (npr. lišće)“, no da je ipak ta tendencija – zbog vanjskih čimbenika – bila donekle poremećena, a djelomično i prekinuta zbog čega danas postoji paralelizam šć/št. Neka od suvremenih istraživanja govora posavskoga poddijalekta pokazuju sljedeće:

Ljiljana Kolenić (1996a: 214) u govoru Ilače zabilježila je šćakavski primjer *kršće*, no ističe kako je u tome govoru dosta šćakavskih osobina (npr. *štâp*, *proštěnište*).

Kolenić i Bilić (2005: 13) navode brojne šćakavske oblike u govoru Retkovaca: *bášća*, *mīlošća*, *řtišće*, *ščâva*, *Gradišće* koji, kako ističu autorice, „supostoje uz potvrde za skupinu št- (*štâp*, *štěta*)“.

U govoru Vrbanje zabilježen je jedan primjer *púšćaj* (Kolenić, Ćurak, 2007: 83).

Gorjanac (2007: 102) bilježi u govoru Gorjana ove primjere šćakavizma: (*ždribac*) *vrišći*, (*i mi*) *otpušćamo*.

Iako se rijetko čuje, ipak se u govoru Drenovaca bilježe neki šćakavski oblici (npr. *púšćala mârva*) (Kolenić, Ćurak, 2008: 73).

U govoru Andrijaševaca (Bilić, Kolenić, 2004: 40) zabilježeni su primjeri šćakavizma u toponimima *Vašarišće*, *Gradišće*.

Samardžija (2006: 8) je naveo da u govoru Vođinaca ima nešto šćakavizama istaknuvši ove primjere: *bášća*, *kosišće*, *krumpirišće*, *mīlošća*, *pljūšćät*.

Nemet-Kosijer (2009: 18, 35) ističe kako je danas šćakavizam rijetka pojava u govorima požeškoga kraja, no ipak bilježi nekoliko primjera u govoru Biškupaca (*ščípat*, *ščâp*, iako je češće *štâp*), *kõsišće* (drška na koju se stavlja kosa), *trěšćak* (dugački štap kojim se otresa voće s grana), *ušćipke*, *púšćat*) te u govoru Brodskoga Drenovca (*gòdišće*, *ušćipke*, *zàpušćamo*). Aladrović Slovaček (2012: 84) s druge strane navodi da šćakavizam „nalazimo u jugoistočnom dijelu Požeške kotline, osobito u selima u kojima stariji stanovnici govore: *otpušćam* (Oče naš), *spušćam*, *Kućišće* – ‘naziv zemlje’“.

Berbić Kolar (2009: 22) navodi kako govor Podvinja poznaje i šćakavizam: *išćem*²⁹.

²⁹ Međutim, u govoru Donje Vrbe Berbić Kolar (2009: 67) nije pronašla nijedan šćakavizam.

U govoru Davora (Benić, 2009) zabilježeni su ovi primjeri: *kljšće, púšćat/pùšćat, kršćenje, vrišćat, blišćat, pīšćat, premišćat, počīšćat* (od *počistiti*), *oprášćat, šćàpit, uščīpit, šćène, krompìrīšće, smètlīšće, strnišće, žìrīšće, prīšč, šćùka, prošćāk*.

U govoru se Brodskoga Stupnika u nekim oblicima zadržao šćakavizam (npr. *drščāt, vriščāt, krščēn*) (Berbić Kolar, Franić, Javor, 2010: 66).

Kolenić (2010: 45) navodi kako je govor Magića Male šćakavski.

Berbić Kolar i Kolenić (2011: 122) te Kolenić (2014: 72) navode kako je govor Siča također šćakavski te ističu ove primjere: *godīšće, Gradišće, kljšća, oprášća, puščāli, šćùka*.

U govoru se Matića rijetko bilježe šćakavizmi, npr. *pušćat, išće* (Pejičić, 2015: 9).

Raguž (2017: 112) bilježi u govoru Tordinaca jedan primjer šćakavizma: *popūšćamo se* 'sve se redom puštamo iz kola, prestajemo igrati kolo', a u govoru Antina bilježi više šćakavskih primjera: *namīšćali, pūšćali, pūščo* (Raguž, 2017: 136).

Lekić (2022: 29) navodi da je u govoru Sikirevaca šćakavizam „i dalje jako dobro očuvan“ za što navodi primjere *pušćat* i *otpušćamo*.

Banović (2022: 55) u govoru Domaljevca bilježi također šćakavske oblike: *Opraščaju se satima; Spušćali se niz gat; Naj se volimo spuščat kad snig pade*.

Vlastita istraživanja

U govoru Babine Grede (Farkaš, Babić, 2011: 137) zabilježeni su sljedeći primjeri šćakavizma: *puščāmo, namīšćamo, propūšćaju, vriščēt*, a u govoru Matića ovi: *stanemo na raskršću* (Mance, Babić Sesar, 2017: 24). U Vođincima su zabilježeni sljedeći šćakavski primjeri: *pūščale, (s) māšćom* (Babić Sesar, 2021: 14).

2) Podravski poddijalekt

Početkom 20. stoljeća Ivšić (1907: 115) bilježi u Šaptinovcima skup *šč* ako je postao od *sk* ili *št* te navodi ove primjere: *ščēta, šćédit, vriščāt, kupusišće, gūščer*.

Sekereš (1966: 240) piše kako se u „nekim starinskim i goranskim selima našičkog kraja“ govori *šč* (*šč*), npr. *ščipat*, *ščuka*, *ščene*, *iščem*, *selišće* (Bo, Ša), *Graorišće*, *Pazarišće* (SJ), *prašći*, *ščipat*, *prišč*³⁰ (DM), ali da se u svim ostalima govori *št*.

Sekereš (1974: 145), proučavajući nekoliko godina poslije govore slavonske Podravine, zaključuje kako su u svim podravskim naseljima gdje je dobro očuvan starinski govor skupovi *st*, *sk* zamijenjeni skupom *šč* (*šč*)³¹. Evo nekih primjera: *ščuka*, *güşćer*, *ščipati*, *kõščica*.

U govoru Podgorača (Ćurak, 2012) zabilježeni su primjeri *púšća* (pušta), *Ràzbojišće* (Razbojište), *namišćam* (namještam), (sa) *ščapom* (sa štapom), u govoru Feričanaca i Stare Jošave (Ćurak, 2012) *púšća*, *priščipit*.

Despot i Pilj (2008: 119) navode kako je u govoru Brođanaca očuvan šćakavizam te navode ove primjere: *dopušćate*, *pušća*, *otpušćat*.

Vulić (2004a: 108) donosi brojne primjere šćakavizama u govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine (sela Starin, Potonja, Martinci, Dravljanci): *guščar*, *klešće*, *kosišće*, *ognjišće*, *plandišće*, *prošćenje*, *selišće*, a osobito je zanimljiva realizacija *možđane/možđani*.

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 377), proučavajući govor južnobaranjskih Hrvata, navodi kako je čuvanje suglasničke skupine *šč* (*ščuka*, *prišč*) jedna od osnovnih karakteristika fonetike baranjskih idioma. Iz zapisa Marije Keler (1997: 133-137) bilježe se ovi šćakavski oblici u govoru mjesta Luč: *ščûka*, *ognjišće*, *ūtõčišće*. Farkaš (2008) bilježi ove šćakavizme u baranjskim govorima: *pušćamo* (BPS), *dvorišće* (Lu), *Grovišće*, *pušćat*, *ščipat* (Du).

Međutim, uz te šćakavske oblike, kako je već rečeno, bilježe se i šćakavski poput ovih u govoru Andrijaševaca *štèta*, *štâp* (Bilić, Kolenić, 2004), a Lukić (2004: 56) za govor Mrzovića navodi da se u njem bilježe i šćakavizmi i šćakavizmi, npr. *ognjište*, *kosište*, *amište*, *miłošća*, *bašća*, *kršće*, *gušćetina*.

Osobito arhaične osobine slavonskoga dijalekta čuvaju govori toga dijalekta u dijaspori.

³⁰ Primjeri se donose onako kako je u izvorniku – ako su u izvorniku naglašeni, tada se i u ovom radu donose s naglascima. U suprotnom su nenaglašeni.

³¹ Sekereš (1974: 145) ipak naglašava da se u govorima slavonske Podravine bilježe i riječi sa *št*: *štèta*, *prišt*, *štène*, *štuka*.

Analizirajući šokački govor Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke, Vulić (2008c: 306; 2009c: 264) primjećuje da se u sončanskom govoru „obično čuva suglasnički skup *šč* kao odraz praslavenskoga skupa **stj*, a isto tako sekundarnoga **st'j*, npr. *ognjišće, primišćat*“.

Iz mjesta Santovo u mađarskom dijelu Bačke Vulić (2009c: 53) donosi potvrde *konačišće, kukuruzišće, ognjišće, skrovišće, žitišće* i dr. Ista autorica (2004c: 184-185) u opisu jezičnih značajki u djelima šokačkoga pisca iz Mađarske Miše Jelića, koji je rodom iz Santova, donosi također potvrde šćakavizama: *spušćao, oprošćenje, ognjišće, konačišće, igrališće, skrovišće, utočišće, o čudovišću, kukuruzišća, žitišća* i dr.

Balažev (2011: 7) ističe da je govor Bačkoga Brega „još uvijek pretežno šćakavski unatoč postojećoj tendenciji zamjene *šč* sa *št*“ za što navodi sljedeće primjere: *bâšća, dopušćat(i), dopušćivat(i)/dopušćivati, flišćat(i)* ‘zviždati’, *ispušćat(i), izmišćat, izvišćat(i)* ‘pokvariti se’ (odnosi se samo na jelo), *krompirišće* ‘krumpirište’, *mišošća* ‘dar’, *od mišošće* ‘od dragosti’, *namišćat, napušćat(i), nătašće, navišćivat(i), navišćivahe, nišćat(i), ognîšće/ögnîšće, öprošćaj* 1. ‘rastanak’ 2. zabava povodom nečijeg odlaska, *pîšćat(i), plûšćat(i), pûšćat(i), popûšćat(i), popušćivat(i), primišćat(i), smišćat(i), spûšćat(i), šćaka, upûšćat(i) se, vrišćat(i), zăpušćan*.

Premda dio dijalektologa svrstava govor šokačkih Hrvata u Rekašu u Banatu u Rumunjskoj u srpski smederevsko-vršački dijalekt, Vulić (2009a: 165-167) nizom primjera pokazuje genetsku pripadnost toga govora slavonskomu dijalektu. Poziva se na istraživanja koja je vršio i 1972. objavio Brabec, koji je upozorio da u tom govoru ima i šćakavizama i šćakavizama. Među primjerima iz rekaškoga govora Stjepana Krpana (1990.) Vulić (2009a: 168) izdvaja rijetke preostale šćakavizme *klešće* i *krišćina*.

Vlastita istraživanja

U govoru Luča zabilježeni su ovi primjeri: *puščât, otpušćamo, vriščêlo* (prema mojim osobnim terenskim bilješkama).

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Ikavsko-ekavski dijalekt čakavskoga narječja šćakavski je, kao i svi ostali dijalekti čakavskoga narječja (osim jugozapadnoga istarskoga koji je genetski štokavski). Gradišćanskohrvatski govori Dolinaca u Austriji koji, kako je navedeno, pripadaju ikavsko-ekavskomu čakavskom

dijalektu, također čuvaju šćakavizam, a u istraženim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima gradišćanskih Hrvata zabilježeni su sljedeći primjeri: *rašćenulo, rašćenulo* (VB)³², na *igrališći, pričiešćenje, Sveučilišća, s klišćami* (DP), *pričešćali* (Mj). Navodeći neke osobne govora Dolnje Pulje za potrebe *Ozvučene čitanke*, Lisac i Špralja (2020: 81) kao primjer šćakavizma bilježe *s klišćami*. Iz Šuševa navode primjer *odrašćeni* Lisac i Špralja (2020: 236). U zapisu govora Velikoga Borištoga zabilježen je šćakavizam: *pāšćila* 'žurila se' (Kinda-Berlaković, 2020: 248-249). U govoru je Pandrofa koji pripada Hatima zabilježen šćakavski oblik *zadovŋoljšćinu* (Menac-Mihalić, Celinić, 2020: 198-200). Vulić (2007a: 128) među plodnim tvorbenim sufiksima u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima navodi sufiks *-išće* (sa šćakavizmom), pa tako i u govoru Dolinaca u Austriji, npr. *shodišće* (s potvrdom iz Frakanave i Fileža).

U skladu s ostalim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima, i čakavski ikavsko-ekavski govori u središnjoj Hrvatskoj čuvaju šćakavizme. Vulić (2008d: 59) navodi da se u govoru Oštarija kraj Ogulina čuva glasovni skup *šć*, npr. *šćucat, šćucavica, ušćipnut*. U govoru Turković Sela (usp. Vulić 2008a: 9), kao i u govoru Modruša (usp. Vulić 2014: 25) i jeziku *Modruškoga urbara* (usp. Vulić 2010: 139) odraz skupa **stj* redovito je *šć*. Šćakavizme Vulić (2005a) izdvaja i u ikavsko-ekavskom govoru Hajmaša u Mađarskoj kojega su stanovnici podrijetlom iz središnje Hrvatske. Kao primjere navodi *gŋšćār* 'gušter', *gušćārka* 'gušterica', *klišće* 'klijesta', *vŋšćena svīća* 'voštanica'.

Zaključna napomena

Primjeri pokazuju da je šćakavizam i danas odlika i iseljeničkih ikavsko-ekavskih čakavskih i slavonskih štokavskih govora, a također i ikavsko-ekavskih govora Ogulinsko-modruške udoline. Šćakavizam se također bilježi i u govoru Hajmaša. Valja također istaknuti da šćakavizmi sve više potiskuju šćakavizme. To je također zajedničko obilježje promatranih i analiziranih skupina govora.

³² Berlakovich (1987: 20) navodi kako skupine *stj* i *skj* u govoru Velikoga Borištoga daju *šć*, npr. *kŋšćen, gŋšćer, plāšć, pŋšćat*.

6.1.3. Rotacizam

Vulić (2005a: 14) piše kako je promjena *že > re* u prezentskim oblicima glagola *moć* karakteristična za čakavštinu i zapadnu štokavštinu, pa i za kajkavštinu, odnosno da se u skladu sa čakavskim sustavom, „u čakavskim govorima u središnjoj Hrvatskoj ostvaruje promjena *že > re* u oblicima *morem, moreš, more, moremo, morete, moredu* od glagola *moć*“ (Vulić, 2008d: 60). Lisac (2003: 34) ističe kako do prijelaza *ž* u *r* u primjeru *more* (3. o. jd. prezenta) dolazi u glavnini slavonskoga dijalekta, međutim i da su vrlo česti dubletni oblici. Vranić i Zubčić (2018: 547) pišu da se, kada je riječ o rotacizmu u prezentu glagola *moći*, izdvajaju dvije zone slavonskoga dijalekta – u većini govora rotacizam se potvrđuje. Oblici pak s osnovom *mož-* potvrđeni su u baranjskim govorima, govorima oko Valpova te Privlake, Otoka, Komletinaca, Aljmaša i Erduta. Uobičajeni su i u govorima slavonskoga dijalekta u Bačkoj. Danas se pak često miješaju realizacije s rotacizmom i one u kojima rotacizam izostaje.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 202) bilježi promjenu *ž > r* u posavskom poddijalektu u prezentu *mòrēm*. Finka i Šojat (1973: 17) navode također takve primjere u ekavskim govorima u okolici Vinkovaca (npr. *mòreš, pomòreš*). Benić (2009: 132) navodi kako se u govoru Davora glas *ž* mijenja u *r* u prezentu glagola *moći* i *kazati*: *morem, karem*. U govoru se Gorjana bilježi također oblik *more*: *Ona ne more rodit*. (Gorjanac 2007: 104). Berbić Kolar (2009: 20, 91, 113, 131) bilježi također *mòrēš, mòremo* u govoru Podvinja, Starih Perkovaca, Čajkovaca, Donjih Andrijevac. Nemet-Kosijer (2009: 17) bilježi *mòrem, mòreš, mòre, mòrem, mòrete* u govoru Biškupaca, a također i u govoru Brodskoga Drenovca (2009: 34)³³. Aladrović Slovaček (2012: 85) navodi da se oblik *more* čuje kod starijega stanovništva u govorima požeškoga kraja u kojima se govori slavonskim dijalektom. Berbić Kolar (2011: 122) i Kolenić (2014: 74) navode kako se i u govoru Siča javlja glas *r* na mjestu glasa *ž* u prezentu glagola *moći* u intervokalnom položaju, npr. *mòrēš, mòrē*. U govoru Matica bilježe se ovi primjeri rotacizma: *moreš, more, moremo, morete* (Pejičić, 2015: 12). Raguž (2017: 118) u govoru Tordinaca bilježi ovaj primjer rotacizma: *sad_u_pétak vèč mòrem màsnice da_se_mêse*. Lekić (2022: 33) u sikirevačkom

³³ Ipak, Nemet-Kosijer (2009: 34) naglašava kako su oblici sa *r* ipak češći kod starijih govornika, dok mlađi stanovnici Brodskoga Drenovca govore *mòžete, može, možemo*.

govoru bilježi isto tako rotacizam, kao i Banović (2022: 18, 47, 60) u govoru Tolise, Oštre Luke, Domaljevca.

Vlastita istraživanja

Govor Babine Grede (Farkaš i Babić 2011: 139) karakteriziraju također oblik *möre* (uz *möße*) i oblik priloga *mörda* te prezentski oblik *kárem*, kao i govor Matića (Mance, Babić Sesar, 2017: 25).

2) Podravski poddijalekt

Ivšić (1907: 146) navodi kako u šaptinovačkom govoru 2. o. jd. prezenta glagola *möć(i)* glasi *mößeš* i *möreš* (*moreš*).

Ćurak (2012) i Mance (2014) ističu kako je jedno od glavnih obilježja podravskoga poddijalekta to da prezent glagola *moći* glasi *možem* ili *morem*. Ćurak (2012) u govoru Šaptinovaca bilježi da „prezent glagola *möć(i)* najčešće glasi *mörem*, *möreš*“, a Mance (2014) bilježi iste oblike u govoru Črnkovaca i Marijanaca (*more*, *moremo*). Iste oblike bilježi i Ivšić (1907: 146-147), a Sekereš (1966: 256) je također u nekim govorima našičkoga kraja zabilježio prezentske oblike *morem*, *moreš*.

Vulić (2004a: 108) piše da je u govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine redovita promjena *že > re* u glagolu *moći*, npr. u Martincima *morem*, *moreš* itd.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

U istraženim gradišćanskohrvatskim govorima oblici sa *r* potvrđeni su u svim prezentskim oblicima: *mören*, *möreš*, *möre*, *mörete*, *möru* (VB)³⁴, *mören* / *mörem*, *möreš*, *möre*, *möremo*, *mörete*, *möru* / *moređu* (DP), *mörem* / *pomörem*, *möreš*, *möre*, *möru* / *pomöru* (DPK), a također je zabilježen rotacizam i u prilogu *morebit* (DPK). U zapisu govora Dolnje Pulje zabilježen je također primjer rotacizma: *moreši*, kao i u zapisu govora Mjenova: *moremo* (Lisac i Špralja, 2020: 78-79, 154-155) te u zapisu govora Fileža (Lisac i Špralja, 2020: 83-84): *to se ne moren potûžit*. U govoru su Maloga Borištofa zabilježeni sljedeći primjeri rotacizma: *ne muôru*, *ne*

³⁴ Isto bilježi i Berlakovich (1987: 20) u govoru Velikoga Borištofa: *ja muôren*, *muôreš*, *muôrete*.

more, *muôramo* (Kinda-Berlaković 2020: 149-150), a u govoru Pervana ovi primjeri: *moren*, *more* (Lisac i Špranja, 2020: 204-205). Rotacizam je zabilježen i u govoru Jezerjana i Žamara kod južnih čakavaca u Gradišću, npr. *ja moren* (Žamar) (Vulić i Mühlgaszner 2020: 131-132; 269-270).

Rotacizam i analogni rotacizam, kako navode Vulić i Mühlgaszner (2020: 33), bilježi se i u govorima gradišćanskohrvatskih Vlaha, primjerice u Bandolu i Podgorju, npr. *morete*, *ne moru*. Rotacizam je potvrđen i u govoru Hrvatskoga Cikljina koji isto pripada Vlahima (Vulić i Mühlgaszner. 2020: 123).

U govorima Gijece i Pandrofa koji pripadaju Hatima zabilježen je primjer rotacizma: *ne morem* (Gijeca), *to ne moremo predstāvit* (Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 98-100).

U govoru Cindrofa koji pripada Poljancima zabilježen je primjer rotacizma: *ne muôrem* (Sučić, 2020: 46-48), a u govoru Uzlopa koji pripada istoj skupini primjer *da se muôru traktôri* (Sučić, 2020: 243-244). Rotacizam je potvrđen i u govoru Vorištana (Sučić, 2020: 258-260).

Općenito se može reći da je rotacizam redovit u svim gradišćanskohrvatskim govorima, neovisno o njihovoj narječnoj i dijalektnoj pripadnosti, pa zato karakterizira i govore Dolinaca.

U govoru Turkovića, kako navodi Vulić (2008a: 10), kao i u govoru Modruša (Vulić, 2014: 28) i jeziku *Modruškoga urbara* (Vulić 2010: 139), promjena *že > re* realizira se u prezentskim oblicima glagola *moć*, npr. *more* (3. o. jd. prezenta), analogno i u 3. o. mn. prezenta te ispred fonema /d/ u prilogu *morda* 'možda'. Ta je promjena redovita i u govoru Hajmaša (Vulić 2005a: 14).

Zaključna napomena

Općenito se može reći da se rotacizam dobro čuva u posavskom i podravskom poddijalektu slavonskoga dijalekta, a u baranjskom ne. Uz iznimku govora baranjskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta, može se zaključiti kako čakavski ikavsko-ekavski govori – i preseljenički, to jest oni Dolinaca u Austriji, i starinački, to jest oni iz Ogulinsko-modruške udoline imaju s govorima slavonskoga dijalekta zajedničko obilježje, tj. zamjenu glasa *ž* glasom *r* u međusamoglasničkom položaju. Rotacizam je zabilježen i u hajmaškom govoru.

6.1.4. Izostavljanje samoglasnika

U slavonskom su dijalektu česte redukcije vokala, a potpuno se reducira dočeto *i* (Oprisavci *tūć, nīs se*); reduciraju se također i drugi vokali poput inicijalnoga *i* dočetnoga *o* (Garčin *nōga* 'onoga'; *māl* 'malo') ili vokala *u* (Bebrina *jā ć*). Inicijalni samoglasnik *o-* u slavonskom se dijalektu posebice gubi u pokaznim zamjenicama, zamjeničkim pridjevima i zamjeničkim priložima. Vokali se također često izostavljaju u zanaglasnom položaju. Ta je značajka izostavljanja samoglasnika svojstvena svim trima poddijelektima slavonskoga dijalekta:

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 187-188) piše kako se u posavskom poddijalektu *i* gubi i na kraju riječi (infinitiv, 2. o. jd. imperativa, *māt, med, izmed, porad*) i u sredini riječi (*tōlko, vėlka, vīdla*). Također navodi kako je za posavske govore slavonskoga dijalekta karakteristično gubljenje glasa *o* na početku zamjenica *ovaj* i *onaj*. Gubljenje ili kraćenje vokala u govoru Retkovaca zabilježile su Kolenić i Bilić (2005: 17), napominjući da je to prepoznatljiva fonološka značajka retkovačkoga govora, npr. *Bršánćevo, dēstoro, gōdin dánā, dvōj jaja*.

Kolenić i Ćurak (2008: 73) bilježe u govoru Drenovaca redukciju zanaglasnih vokala u ovim primjerima: *āl, kāk, nīt, tāk*. U govoru Davora (Benić, 2009: 129-130) početno se *o-* gubi najčešće u zamjeničko-priložnim morfemima *on-* i *ov-*: *vāj, nāj, vī, nī, vī, nī, vāmo, nāmo, vōd, nōd, vōlki, nōlki* (s tim da u posljednjim dvjema riječima dolazi i do izostavljanja u sredini riječi). Tu je fonološku značajku Lukić (2004) primijetila i u govoru Mrzovića. U govoru se Brodskoga Stupnika također bilježi redukcija zanaglasnih vokala (npr. *tēb, mēn, njēg*) (Berbić Kolar, Franić, Javor, 2010: 66). U govoru Siča (Berbić Kolar, Kolenić, 2011: 121; Kolenić, 2014: 73) zabilježeni su ovi primjeri izostavljanja samoglasnika na početku riječi: *vāmo, vāj, nāj, vō, nō, vī, nī* te ovi za izostavljanje u zanaglasnom položaju: *al, čētr, nēk, njēzna, kōlko, tām, vādli, āl, nēk*.

Berbić Kolar (2009: 19) piše da se u govoru Podvinja samoglasnici izostavljaju na početku riječi, u sredini i na kraju riječi (npr. *vāko, vāmo, nāka, nā, vā; objēsla, gōdnē, vėlke; al, neg*). Berbić Kolar (2009: 43) isto bilježi i u govoru Brodskoga Varoša: *vē, vū, vāko, vāko; čētri, vėlke; okūpat, napísat* te u govoru Donje Vrbe (2009: 65): *čētr, čētri, vākō, vō, nō, tūd, vūd* i Starih Perkova (2009: 90): *vāko, nāko, vāmo, vā, vūc, popīt, al, il, neg* te u govoru Čajkovaca (2009: 112): *vōg, nōg, vāko, rādit, pjēvat, al, il*. Berbić Kolar (2009: 129) isto bilježi i u govoru Donjih Andrijevara: *vāko, vāmo, nāka, nāko, bīt, studīrat, al, nīšt, cēm*.

Nemet-Kosijer (2009) navodi kako se samoglasnici gube i u govoru Biškupaca i u govoru Brodskoga Drenovca, i to u sljedećim primjerima:

- iza naglašenoga sloga: *rádla, jăbka, zăšt* (Bi, 15); *svézla, ròdla, vòlki, cùrca, pìlci, bràntelji* (BD, 32)
- u zamjenicama i priložima reducira se završni samoglasnik: *něšt, vāk, kāk, onāk, tēb* (Bi, 15); *mēn, tēb, nīšt, gōr, óvd, tāk* (BD, 32)
- pomoćni glagoli uglavnom se čuju bez završnoga samoglasnika: *štà j mi, kàko j tō, ònda j gòtovo* (sve 2. o. jd. prezenta pom. gl. biti), *dòšli s, dòvezli s* (sve 3. o. mn. prezenta gl. biti), *jâ é, sa' é jâ* (sve 1. o. jd. prezenta gl. htjeti) (Bi, 15); *kàko j bílo, lípo j, svē j tō bílo* (sve 2. o. jd. prezenta pom. gl. biti), *tō s bíli koláči, òni s ímali* (sve 3. o. mn. prezenta gl. biti); *Jâ é pòzvat, vâma é dât* (sve 1. o. jd. prezenta gl. biti) (BD, 32-33)
- kod nekih priloga i zamjenica na početku riječi: *vāk, vāko, nāk, vāki* (Bi, 15); *vòlki, vāmo, nū, vāko, vāk, nāk* (BD, 33)
- na kraju nekih veznika: *ăl, ıl, nēg* (Bi, 15).

Raguž (2017: 40) navodi kako u govoru Svinjarevaca samoglasnik *i* u pravilu izostaje u riječima *čètr/čètri, gòdna, kòlko, nēkolko, tòlko, vídlo, pàzte*, dakle u zanaglasnom slogu. U bogdanovačkom je govoru, kako navodi Raguž (2017: 66), „najnestabilniji vokal *i*“, za što navodi sljedeće primjere: *kòlko, tòlko, gòdna, mēn, Rùšce, vídla, òšli, òšla, mīsla, čètr*.³⁵ I u govoru se Nuštra bilježi izostavljanje samoglasnika *i* u zanaglasnom slogu, npr. *gòdne, kòlko, mēn, mīsla, nēkolko, tòlko, vèlkā, vídla, vídte, vòlla*; u istom govoru ponekad ispadaju dočetni samoglasnici, npr. *èt, onāk, nīš, sēb, tāk* (Raguž, 2017: 89). Prema istoj autorici (2017: 113), i u govoru Tordinaca samoglasnik *i* redovito izostaje u zanaglasnom položaju, npr. *bjěšte*³⁶, *čètri, čètrsto, gòdna, kòlko, kolkògod, mīsla, tòlko, vídla*. Slično je i u govoru Antina, npr. *kòlko, vídla, čètri, trî-čètir* (Raguž, 2017: 136). Pritom je zanimljivo da se u primjeru *četri* reducira prvo od dvaju zanaglasnih *i*, a u primjeru *čètir* (u polusloženici *trî-čètir*) reducira se drugo *i*.

U govoru Vrbanje zabilježeni su ovi primjeri izostavljanja suglasnika: *čètr, kāk, tāk* (Kolenić, Ćurak, 2007: 83).

³⁵ U pojedinim primjerima koje navodi Raguž zapravo je riječ o različitim fonološkim promjenama koje su rezultat izostanka artikulacije zanaglasnoga *i*, npr. *Ružice > Ružce* te *Rušce* nakon jednačenja po zvučnosti *žc > šc*. Glagolski pridjev radni *ošli*, odnosno *ošla* nastao je nakon redukcije *t* iz skupa *tš*, tj. *otišli > otšli > ošli*. U glagolskom pridjevu radnom *misla* razrješuje se udvojeno *l* nakon redukcije zanaglasnoga *i*, tj. *mislila > mislla > misla*. U primjeru broja *četr* reducirana su dva zanaglasna *i*, tj. *četiri > četr*. Glagolski pridjev radni *vidla* jasno pokazuje da je odraz jata ikavski: *vidila > vidla*.

³⁶ S razvojem *bježite > bjezte > bješte*.

I u govoru su Sikirevaca zabilježeni primjeri izostavljanja samoglasnika: *ve godine, vaki naki* (< ovaki onaki), *znaš ne ljude* (< znaš one ljude); *tolko, pilićma, misla sam* (Lekić, 2022: 30, 31).

Vlastita istraživanja

U govoru Babine Grede (Farkaš, Babić, 2011: 138-139) početno se *o-* gubi najčešće u zamjeničko-priložnim morfemima *on-* i *ov-* pa se bilježe sljedeći primjeri: *vâj, nâj, vâmo, nûda, nâko, vód, nód*; bilježi se također izostavljanje na kraju riječi: *sâm* 'samo' (prema mojim osobnim terenskim bilješkama).

Govor Beravaca također obilježava izostavljanje samoglasnika, evo nekih primjera: *nâj, nâko, vâj, vâko, vâmo* (Babić Sesar, 2013: 92), kao i govor Tovarnika (Raguž Vinković i Babić Sesar, 2024).

Izostavljanje samoglasnika zabilježeno je i u matičkom govoru, npr. *vi, vako, noga, nako; men, ovak, gor, tak; selma* (Mance, Babić Sesar, 2017: 26). Primjeri pokazuju da je u *men, ovak, gor, tak; selma* riječ o izostavljanju artikulacije zanaglasnoga *i*, dok je u pokaznim zamjenicama i priložima *vi, vako, noga, nako* riječ o redukciji prednaglasnoga samoglasnika *o*.

U govoru su Vođinaca zabilježeni ovi primjeri u kojima se izostavlja samoglasnik: *vâko, nâko, vâmo, al, tránila*³⁷, *čètri* i dr. (Babić Sesar, 2021: 15).

2) Podravski poddijalekt

Sekereš (1966: 244, 245) piše da se u govorima našičkoga kraja prilozi, zamjenice, pridjevi i brojevi najčešće upotrebljavaju bez pokretnih samoglasnika na kraju: *ovud, onud, svud, kud, tud; mojeg, našem, njiovom; plavog, žutom, dobrog; trećeg, petog, jednom* (u svim mjesnim govorima) te da se ponekad bez krajnjih samoglasnika upotrebljavaju i neki veznici i prijedlozi: *kad, ak, zašt* (Vj), *međ* (Zlj, Kš), *izmeđ* (Fe), *nek, med* (Sp).

Sekereš (1974: 150) ističe kako se u govorima slavonske Podravine samoglasnik *i* gubi između dva suglasnika koji se zajedno lako izgovaraju: *bràdavca, stòlca, nêkolko, kùpli, mòtka, ùzca*.³⁸ Također ističe kako se umjesto *ovàkō, onàkō* u nekim mjestima govori *vâko, nâko*. Neki prilozi, zamjenice i pridjevi u govorima slavonske Podravine najčešće se govore bez pokretnih

³⁷ U primjeru *tranila* riječ je o izostanku artikulacije fonema *h* i redukciji prednaglasnoga *o*, tj. *othranila* > *tranila*.

³⁸ Zapravo se nakon redukcije *i* izgovara poluglas umjesto toga reduciranoga samoglasnika.

samoglasnika (*kad, sad, nekad, dosad, kud; ovog, onom, mojem, njegovom; žutog, zelenog, plavom, crnom*) (Sekereš, 1974: 151).

Ćurak (2012: 41-42) za Podgorač te za Bokšić i Šaptinovce (2012: 82), a tako i za Feričance (2012: 119), navodi da je izostavljanje vokala najčešće u zanaglasnom položaju, i to u sredini riječi (*čètri, kòlko, tòlki* (Po); *čètri, kòlko* (Bo, Ša); *čètri, kòlko, Ferčánci* (Fe)) i na kraju riječi (*radít, pèvat, prislònit, dònest; dèd-Marèta; al, il, neg; gor, dol* (Po); *posvétit, glèdat, sèc* (Bo, Ša); *dôc, íc, prôc, vršit, prirédit; il, al; njîm* (njima), *tàm* (Fe)). Izostavljanje na početku riječi u podgoračkom govoru te u govoru Bokšića i Šaptinovaca zabilježeno je samo u zamjeničkom prilogu *vámo*.

Despot i Pilj (2008: 116-117) navode kako samoglasnici ispadaju na kraju riječi u govoru Brođanaca u svim vrstama riječi, npr. *fala Bog, na sil, mog, tak, ništ, zašt* i dr. Izostavljanje samoglasnika primjećuju i u sredini riječi, npr. *godna, babca, konjma, velka, napravle, prvma, setla, ujtro, kojкуда*.

Mance navodi kako se različiti samoglasnici u govoru Črnkovaca (2014: 21-22) i u govoru Gata (2014: 78-79) izostavljaju u svim vrstama riječi, i to na:

- početku riječi: *nûtri* (*unutri*), *vàmo* (< ovamo), *spitkávát* (< ispitkavat), *vô* (< ovo), *spèče* (< ispeče) (ČR)
- u unutarnjim slogovima (riječ je najčešće o samoglasniku *i*, ali mogu se gubiti i ostali samoglasnici u zanaglasnome položaju): *kòlka, ùlci, kòlko; jedànpt* i *jedàmpta, najedànpta; ôčte* (očite), *metla*³⁹, *otvòrla* (ČR); *kòlko* (< koliko), *najedàmpta* (Ga)
- na kraju riječi: *zàšt, tàm, mèđ, àjd, nèg, sàm* (< samo), *mòžebit, nedèlj* (...ìdemo nedèlj dána prije...), *njèg, ìl, četìr, č* (< ču), *pût* (u svezi *puno put*), *nèk večer* (< neku večer), *ònd, trč* (< trči), *nèč* (< neču), *kâž* (< kaže, 3. os. pz.), *mèn* (ČR); *jès* (< jesi), *pòpit* (< popiti), *kàk* (< kako), *godìn* (< godina dana), *dôč* (< doči), *m* (< mi), *ònd* (< onda), *zakvâčil* (< zakvačili), *pôl* (< pola), *èt* (< eto), *nèg* (< nego), *svàk* (< svako < svatko) (Ga).

Mance piše da u govoru Marijanaca (2014: 47-48) i u govoru Brođanaca (2014: 102-103) često ispadaju samoglasnici, i to neovisno o vrsti riječi i položaju samoglasnika u riječi: *šnàjderca, m* (< mi), *j* (< je), *zvòlte* (< izvolite), *pêglat, ònd, tàk, tàm, kàk, zàšt, jedànpta, nèg, četìr, èt, èn,*

³⁹ Tu nije riječ o imenici *metla* nego o glagolskom pridjevu radnom u obliku ženskoga roda, tj. *metila* ('stavila') > *metla*.

văld (< valda) (Ma); *Bogorödce, gödne, Rűžca, pألjvne; mən, t; vělki, crkvèn; zapألjmo, j, zapألlj, döst, ovəm, tàm; əl, ıl; četrděst; ət, èv, əjd* (Br).

Vulić (2004a: 105) iz govora Martinaca u mađarskom dijelu Podravine navodi glagol *umrt* (< umriti) kao tipičnu značajku slavonskoga dijalekta.

3) Baranjski poddijalekt

U baranjskim se govorima (Sekereš, 1977: 375) bilježi kako se neki prilozi, veznici, pridjevi, zamjenice i brojevi upotrebljavaju vrlo često bez pokretnih samoglasnika (na kraju riječi), npr. *səd, kűd, svűd, òvud, ònud; əl, ıl, kəd; stārog, cřnom, dobrôm; møjeg, møjem, tøg, tòm; jednøg, drűgog, četvřtom*. Farkaš (2008: 114) piše da se u baranjskim govorima koje je istraživala bilježi izostavljanje samoglasnika u sloga nakon naglašenoga: *radla, kast*⁴⁰, *curca* (BPS), *kolko* (Du). John (2015: 24) bilježi u govoru Branjina Vrhla izostavljanje samoglasnika u ovim riječima: *koješt, al, tak, kak, kad*.⁴¹

Vulić (2008c: 304; 2009c: 262) navodi da se u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke „fonem /i/ iza naglašenoga sloga ponekad [se] ne artikulira, npr. iza zubnika u I jd. m. r. *međ kukuruzma* (...). Rjeđe su redukcije fonema /e/, npr. *tridešt* 'trideset' ili /u/, npr. u *jutru* > *ujutru* > *ujtru*“.

Vulić (2007c: 224) također navodi da u šokačkim govorima Bača i Vajske u vojvođanskom dijelu Bačke ispada zanaglasni samoglasnik *i*, primjerice u obliku ženskoga roda glagolskoga pridjeva radnoga tipa *vidla* (< *vidila*) 'vidjela'.

Vlastita istraživanja

U govoru Luča bilježe se ovi primjeri u kojima je izostavljen samoglasnik: *əl, səm, njəm* (prema mojim osobnim terenskim bilješkama).

⁴⁰ U primjeru infinitiva *kast* (< kazati) reduciraju se dva zanaglasna samoglasnika. Nastala suglasnička skupina *zt*, koja je posljedica izostanka artikulacije samoglasnika *a* (kazati > kazti), razrješuje se jednačenjem po zvučnosti *zt* > *st*, tj. *kazti* > *kasti*.

⁴¹ John među primjerima toga tipa redukcije navodi i *kô* u značenju 'kao'. Međutim, tu nije riječ o redukciji samoglasnika *a* nego o sažimanju dvaju samoglasnika *ao* > *ô* što jasno pokazuje realizacija dugoga *o* (*ô*).

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Za potrebe ovoga rada istraženi gradišćanskohrvatski ikavsko-ekavski govori čakavaca Dolinaca također potvrđuju izostavljanje početnoga samoglasnika, i to u ovim primjerima:

- 1) Veliki Borištof⁴²: *nâko, nâkovo, vâ, vâko, vî, vô, vôga, vû*
- 2) Dolnja Pulja: *nâko, nû, nûtra, nûtri, vâ, vâko, vâmo, vê, vî, vô, vôga, volîko, vû*.

Osim izostavljanja samoglasnika u početnom položaju, samoglasnik se izostavlja i na kraju riječi, a to je zabilježeno u ovim gradišćanskohrvatskim primjerima u govoru Dolinaca: *dôst, tàm, tāk* (DP).

U govoru Dolnje Pulje, navodi se u *Ozvučenoj čitanci* (primjeri koje su izabrali Lisac i Špralja, 2020: 81), da često otpadaju samoglasnici – u infinitivima (npr. *postaviti*) i u drugim primjerima (npr. *vâko, nûtra*). Isti su primjeri izostavljanja samoglasnika zabilježeni i u opisu govora Dolnje Pulje u istoj knjizi (2020: 87): *vâko, nûtra*.

U govoru Mjenova, ističu Lisac i Špralja (2020: 157), vokali često izostaju, npr. *poslat, zučan* 'izučen', *ko* 'ako'.

U govoru npr. Maloga Borištofa zabilježeno je izostavljanje samoglasnika u ovom primjeru: *od čega vî žîvu* (Kinda-Berlaković, 2020: 149-150), a u govoru Šuševa u ovom primjeru: *vako* (Lisac i Špranja, 2020: 234-235).

U govoru Pinkovca, koji pripada južnim čakavcima (tj. južnočakavskomu ikavskomu dijalektu, ali skupini čakavskih govora s upitno-odnosnom zamjenicom *što*), početno nenaglašeno *o* u zamjenicama ispada, npr. *na je bila doma* 'ona je bila doma' (Jezerjani) (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 216), dok u govoru Stinjaka (koji također pripada južnočakavskomu ikavskomu dijalektu, ali skupini govora s upitno-odnosnom zamjenicom *ča*), ispada početno naglašeno *o*, npr. *vô, vâko, blôke* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 226). U govoru se Stinjaka reducira i zanaglasno kratko *u* u prilogu *ujtro* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 226).

U govoru Podgorja, koji pripada gradišćanskohrvatskim Vlahima (tj. riječ je o arhaičnim štokavcima), početno nenaglašeno *i* ispada u glagolskom pridjevu radnom radnom glagola *imat*, npr. *U crikvi smo mali hrvacki* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 33). U govoru Hrvatskoga Cikljina

⁴² Berlakovich (1987: 13) navodi kako se u govoru Velikoga Borištofa gubi početno *o* u sljedećim riječima: *vâko, nâko, vulîko*, no da se „ponekad još i čuje *ovâko, onâko*“. Valja upozoriti da je u primjeru *vuliko* riječ o razvoju *ovoliko > voliko > vuliko*.

koji isto pripada Vlahima početno nenaglašeno o ispada u pokaznim zamjenicama, npr. vo 'ovo' (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 123).

Početno nenaglašeno o u zamjenicama ispada i u govoru Bijeloga Sela koje pripada Hatima, a time čakavskomu ikavsko-ekavskomu dijalektu, npr. viê (< ove) (Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 39). Ispada također u govoru Čunova koje pripada istoj skupini Hata, i to u zamjenicama i zamjениčkim priložima, npr. va nu duob ('u ono vrijeme'), vakove, vako (Menac-Mihalić, Celinić, 2020: 70). U istom položaju ispada i u priložima u govoru Novoga Sela u Austriji, koje također pripada Hatima, npr. vako (Menac-Mihalić, Celinić, 2020: 191).

U govoru Vulkaprodrštova koji pripada Poljancima (a time ikavsko-ekavskomu čakavskomu dijalektu) početno o ispada u pokaznoj zamjenici i zamjениčkom prilogu, npr. nako, vako, va dica 'ova djeca' (Sučić, 2020: 267).

U hajmaškom se govoru (Vulić, 2005a: 10) često događa izostavljanje⁴³ zanaglasnoga fonema e, npr. pòndiljak / pòndijak (< ponediljak); Pôjdi tāj kòm̃pîr! (< pojedi); Štò j to?.

Zaključna napomena

Navedeni primjeri jasno pokazuju da i govori slavonskoga dijalekta, kao i čakavski ikavsko-ekavski govori Dolinaca u Austriji i oni u Ogulinsko-modruškoj udolini, još uvijek čuvaju karakteristiku izostavljanja samoglasnika, i to u trima položajima: početnom, središnjem i dočetnom. U tom im se pogledu pridružuje i govor Hajmaša. Potvrđeno je dakle da je zajedničko obilježje analiziranih skupina govora izostavljanje samoglasnika.

6.1.5. Izostavljanje suglasnika

Izostavljanje suglasnika, bilo da je na početku riječi (afereza), na kraju riječi (apokopa) ili u sredini riječi – karakteristično je svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta:

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 206) navodi kako se u posavskim govorima, uz neartikuliranje glasa h, glasovi gube i u ovim primjerima: čela, ċi, di, kò, sovati, šenica, tica i dr. Benić (2009: 132) bilježi ove

⁴³ Vulić (2005: 10) navodi kako ta pojava u hajmaškom govoru ipak nije bez iznimke pa se bilježi i sljedeće: Štò je to?, Štò je sad?.

primjere izostavljanja suglasnika u govoru Davora: *čèla, tìca, cér, kò, dī, šènica, sòvat, nasrádat, blàgosov, pátljika, sèpe* (< sepet), *čòik* (< čovik), *prào* (< pravo), *šljìova, Zdraomàrija*. U govoru se Podvinja suglasnici izostavljaju u ovim primjerima: *čèla, čelìnjak, cér, tìca* (Berbić Kolar, 2009: 22), a u govoru Brodskoga Varoša u ovim primjerima: *kò, dè, čòek* (Berbić Kolar, 2009: 46), u govoru Donje Vrbe u ovim primjerima: *svàko, nèko, kò, čèla* (Berbić Kolar, 2009: 67), u govoru Starih Perkovaca u ovim primjerima: *čèri, cérka, sùjū, dī, tàkog, nìko, čèla, tìca* (Kolenić, Berbić Kolar, 2008: 86; Berbić Kolar, 2009: 92), u govoru Čajkovaca u ovim primjerima: *kò, rùške, cér* (Berbić Kolar, 2009: 114), u govoru Donjih Andrijevac u ovim primjerima: *kò, cér, čèrka* (Berbić Kolar, 2009: 132). Užarević (2011: 26) bilježi u Gundincima primjer *čelà*. Sičanski govor (Berbić Kolar, Kolenić, 2011: 122; Kolenić, 2014: 74) karakteriziraju izostavljanja suglasnika na početku riječi u ovim primjerima: *čèla, cér, rùška, tìca* te u sredini riječi, npr. *nìko, takōg*. U govoru Biškupaca (Nemet-Kosijer, 2009: 18) suglasnici se izostavljaju na početku riječi (npr. *tìca, kò, dī*), u sredini riječi (npr. *spànem, ìspane, brèska*) i na kraju riječi (npr. *kòmbaj*). Govor Brodskoga Drenovca (Nemet-Kosijer, 2009: 35) također obilježuje izostavljanje suglasnika, i to na početku riječi (npr. *cér, dī, kò, sùje, sòvke*), u sredini riječi (npr. *šljìov* 'šljivov', *blàgosov, pónočka*), na kraju riječi (npr. *kòmbaj*). Katarina Aladrović Slovaček (2012: 84) ističe da u požeškim govorima „eksplozivni suglasnici ispadaju ispred drugoga eksplozivnoga suglasnika (*ptica* > *tica*)“. U govoru Svinjarevac kod brojeva često izostaju suglasnici, npr. *dvàjs, pedès, osamdès, devedès, četrdès*⁴⁴, ali je izostanak artikulacije zabilježen i kod drugih riječi, npr. *čòek/čòjeka/čòek, obaèzno, zdrào, èo, čàuš/čàvuš, kàe/kaže* (Raguž, 2017: 41). U govoru Antina v izostaje u glagolu *svrbjeti*: *srbī mi* 'svrbi me', *srbīlo* (Raguž, 2017: 136). U govoru su Vođinaca zabilježeni ovi primjeri izostavljanja suglasnika: *uveče, ko, kogod, svako, neko* (Antunović, 2023: 15-16). Lekić (2022) u govoru Sikirevac bilježi također izostavljanje suglasnika.

Vlastita istraživanja

U govoru Babine Grede također se bilježe primjeri izostavljanja suglasnika: *čèla(c), tìca, brèska, kàki, svàko, nìko*⁴⁵, a isto tako i u govoru Beravaca (npr. *kò, svàko, nìko*) (Babić Sesar, 2013: 93) te u govoru Tovarnika (Raguž Vinković i Babić Sesar, 2024)

⁴⁴ U navedenim brojevnim primjerima riječ je o redukciji dočetnoga -t iz završnoga skupa -st.

⁴⁵ Primjeri iz Babine Grede, osim onih za koje je izričito navedeno da su preuzeti iz Farkaš i Babić (2011.), potječu iz različitih terenskih, još neobjavljenih, bilježaka autorice ovoga rada.

Izostavljanje suglasnika zabilježeno je i u matičkom govoru, npr. *niko, nikaku, neaš, nea* (< nema), *ći* (Mance i Babić Sesar, 2017: 26), kao i u govoru Vođinaca (*něko, tãke, svãko, nĩko, õpe* i dr.) (Babić Sesar, 2021: 16).

2) Podravski poddijalekt

Počekom 20. stoljeća Ivšić (1907: 115) bilježi kako se u govoru Šaptinovaca izostavljanje suglasnika bilježi u ovim primjerima: *brěska, četřti, čěla, sovăt, šenĩca*.

Sekereš (1966: 244) navodi kako se u našičkom govoru na početku riječi ispuštaju zatvornici kada se nađu uz drugi eksplozivni suglasnik ili uz sliveni glas: *tica, čela, čelnjak* (sva naselja), *ći, ćerka* (Rb, Kš, Sn). Suglasnici se ispuštaju i u sredini riječi: *stršen* (Fe, Sp, Bo, DM), *breska* (sva mjesta).

Slične primjere izostavljanja suglasnika Sekereš (1974: 150) navodi i za govore slavonske Podravine uopće: *tĩca, tĩčji, čěla, ćěr; srãka, střšen, čõek*.

Ćurak (2012) je za potrebe svojega doktorskog rada istražila govore pet podravskih slavonskih sela i u svima pronašla primjere izostavljanja suglasnika: *čěla, čěr, srãka, sřbeti* (Po, 2012: 46), *brěska, četřti, sřbeti, srãka* (Ša i Bo, 2012: 84), *kõ, něko, nĩko, svãko* (Fe i SJ, 2012: 122).

Despot i Pilj (2008: 119) navode kako se u govoru Brođanaca izostavljanje suglasnika bilježi:

- na početku riječi: *ko, este, kogod*
- na kraju riječi: *ope, naveče, pridveče*
- u sredini riječi: *jeno, neam, svako, eo, niko, moeg, kaki, kaem*.

Mance (2014) je izostavljanje suglasnika, i cijelih suglasničkih skupova, također potvrdila u svih pet slavonskih podravskih govora koje je proučavala:

- Črnkovci (2014: 24): *nãš (znaš), ćerka, čěr; kãki, onãku, svãko, nĩko, jěna, nijěna, jěno, vĩit, vřš, zã, jũče, õpe*
- Marijanci (2014: 51): *jěnu, jěna, čěla, nãpro* (naprvo),
- Gat (2014: 80): *kõ, nãš (znaš); lótre, svãko, něko, nĩko, vĩit, õpe (opet)*
- Brođanci (2014: 106): *jěno, svãko,*
- Podravski Podgajci (2014: 133): *nĩjena, zãjeno, jěnu, šljõovici, presúče.*
-

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 375) ističe kako se u baranjskim govorima suglasnici mogu reducirati:

- na početku riječi: *tica, tičji, di, dihoji, čela, čelīnjak, ci* (sva mjesta)⁴⁶
- u sredini riječi: *srāka, brēska, preslāčit* (sva mjesta)⁴⁷.

Iz zapisa Marije Keler (1997: 133-137) bilježe se ovi primjeri u kojima je izostavljen suglasnik u govoru Luča: *čēlā, kakē, kō, spāneš, svāko, tica*.

Farkaš (2008: 115) ističe kako u baranjskim govorima dolazi do ispadanja pojedinih glasova. Bilježi sljedeće primjere u baranjskim govorima koje je proučavala: *zapanemo, prepanu, cer, ci, kake* (BPS); *tica* (Du). John (2015: 21) navodi kako se u Branjinu Vrhju suglasnici izostavljaju u primjerima *neko, nekaka, kojekako* (< kojekakvo).

Vulić (2009c: 262) piše da su u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke rijetke redukcije suglasnika, i to obično nakon redukcije samoglasnika. Navodi primjer *jedamput > jedampt > jedamt*.

Balažev (2011: 8) ističe kako se u govoru Berega bilježi također izostavljanje suglasnika, npr.

- izostavlja se suglasnik *t* iz skupa *tk*: *kōgod* (< tkogod) ‘netko’, *kō* ‘tko’, *nīko* ‘nitko’
- izostavlja se suglasnik *p* u početnom skupu *pt* u riječima *tica* i *tičica*
- izostavlja se suglasnik *p* u početnom skupu *pč*: *čēla, čēlar, čelāra, čelāriti* (‘baviti se pčelarstvom’).

Vlastita istraživanja

U govoru se Luča bilježe ovi primjeri u kojima je izostavljen suglasnik: *kāki, kākōm, kō, nekāku* (prema mojim osobnim terenskim bilješkama).

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Kolenić (2014: 74) navodi kako je reduciranje jednoga od dvaju suglasnika koji se nađu na početku riječi čakavska osobina te da ju Moguš (1977: 87) tumači napetošću. Tako se u

⁴⁶ Sekereš (1977: 375) navodi kako je to odlika cijeloga područja slavonskoga dijalekta.

⁴⁷ Riječ je o izostanku artikulacije *v*.

čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu često izostavlja glas *v* (< *vb*) na početku riječi (*nùk*, *tòrak*) i u slijedu *sv-* (*sràka*, *srbìti*).

U istraženim gradišćanskohrvatskim govorima izostavljanje suglasnika u sredini i na kraju riječi zabilježila sam za svoga terenskoga istraživanja 2014. godine u govoru Dolnje Pulje: *dòs* (*dost* < *dosta*), *nìko*, *sùda* (< *svuda*). Potvrđuje se to i opisom govora Dolnje Pulje u *Ozvučenoj čitanci* (primjeri koje su izabrali Lisac i Špralja, 2020: 81) gdje se navodi kako glas *t* ponekad na kraju riječi otpada (*osamnajs*, *pųôj*). Međutim, Berlakovich (1987: 22) navodi kako se u govoru Velikoga Borištofa glas *v* gubi na početku nekih riječi (npr. *čîer*, *zâmen*)⁴⁸ i u sredini nekih riječi (*kuòčka*, *sřbit*); zatim da se glas *p* gubi na početku nekih riječi (npr. *čîela*, *tîca*, *čenîca*), a *m* u brojevima (npr. *sedanâjs*, *osanâjs*). Berlakovich (1987: 22; 2020: 251) ističe da se skup *vs* uvijek pojednostavljuje u *s* (npr. *sà*, *sě*, *sâki*, *săgdir*, *săkorački*; *sako*, *se dvi*)⁴⁹. Berlakovich (1987: 20) je u govoru Velikoga Borištofa zabilježila primjere s reducijom glasa *v*: *sràka*, *sřbit*, *kraliêstvo*.

U govoru Pervana, kako navode Lisac i Špranja (2020: 204-205) zabilježen je primjer *čele* 'pčele' u kojem se gubi inicijalno *p-*.

U govoru Jezerjana i Pinkovca, koji pripadaju južnočakavskomu ikavskomu dijalektu, dental *t* se reducira iz završnoga skupa *st*, npr. *upas* (Jezerjani) (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 133; 216).

U govoru se gradišćanskohrvatskih Vlaha (arhaičnih štokavaca) također bilježi izostavljanje suglasnika. Tako Vulić i Mühlgaszner (2020: 32) navode da se u govoru Bandola i Podgorja reducira:

- *m* iz skupa *mš* u pridjevu *nimški* > *niški*
- prvi od nazala u skupu *mn* – *osanajstoga* (Podgorje)
- *t* iz završnoga skupa *st* – *popas* (Podgorje), no nedosljedno (npr. *dost*).

U govoru Hrvatskoga Cikljina koji isto pripada gradišćanskohrvatskim štokavcima Vlahima reducira se *m* iz skupa *mš* u pridjevu *nimški* > *niški* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 123).

U govoru Celindofa, Cindrofa, Klimpuha, Rasporka, koji pripadaju Poljancima te su govornici čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta ispada *t* u završnom skupu *st*, npr. *dos* (< *dost*), *jîs* (< *jist*); (Sučić, 2020: 44; 50; 196; 221), a u govoru Cogrštofa, Štikaprone, Trajštofa, Uzlopa,

⁴⁸ U ovim je primjerima riječ o gubitku *v* iz nekadašnjega inicijalnoga *vb-*.

⁴⁹ Tu je također riječ o razvoju od nekadašnjega inicijalnoga *vb-*.

Vorištana i Vulkaprodrštofa koji pripadaju istoj skupini *t* ispada u završnim skupovima *st* i *št*: *dôs, jîs, mas, nîš; jis; niš; upas* (Sučić, 2020: 55; 232; 241; 246; 262; 267).

U govoru Vulkaprodrštofa izostaje *d* u riječi *triêset* (Sučić, 2020: 267).

Vulić (2005a: 12) piše da je u čakavaca poznato „slabljenje napetosti prvoga od dvaju suglasnika u inicijalnom bezvučnom suglasničkom skupu“, a to se bilježi i u govoru Hajmaša (Vulić, 2005a: 12) u primjeru *čëla*.

Izgovor fonema /k/, prema Vulić (2008a: 11), u Turković Selu reducira se iz inicijalnoga suglasničkog skupa *kć*, to jest njegov izgovor nedostaje na početku riječi u primjeru *ć(i)êr*.

Zaključna napomena

Nizom je primjera potvrđeno da je zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji izostavljanje suglasnika, u čemu im se pridružuje i govor Hajmaša.

6.1.6. Umekšavanje glasa *l*

Za govore je slavonskoga dijalekta karakteristično umekšavanje glasa *l* ispred samoglasnika *i*, što je posvjedočeno u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 191-192) još početkom 20. stoljeća navodi primjere iz posavskih govora s promjenom *li* > *lji*: *điteljina* (Otok), *đeteljina*, *soljîm* (Siče), *voljîo* (Beravci), *gljîsta*, *diljba*, *móljba*.⁵⁰ BeniĆ (2009: 130) bilježi umekšavanje glasa *l* u govoru Davora, i to u ovim primjerima: *gûljit*, *vòljit*, *fâljit*, *presèljit*, *gljîsta*, *žèljit*. Kolenić i Berbić Kolar (2008: 86) te Berbić Kolar (2009: 91) spominju umekšavanje glasa *l* u govoru Starih Perkovaca: *pofâljit*, *moljîla*, *preseljîla* te u čajkovačkom govoru (*preseljîlo*, *doseljîlo*) (Berbić Kolar, 2009: 114). Iako izrijeком ne govore o toj karakteristici, u govoru Brodskoga Stupnika Berbić Kolar, Franić i Javor (2010: 67) navode primjer s umekšanim glasom *l*: *Moljîlo se na koljèni*.

⁵⁰ Imenice *diljba* i *moljba* izvedene su sufiksom *-ba* od prezentske osnove glagola *diljit* i *moljit* pa je tu riječ o razvoju *dilit* > *diljit* te tvorbom riječi *diljba*, odnosno *molit* > *moljit* te tvorbom riječi *moljba*.

Berbić Kolar i Kolenić (2011: 122) te Kolenić (2014: 73) svojim istraživanjem potvrđuju navedeno i u govoru Siča te navode sljedeće primjere: *dīljīli, dīljīt, mōljil, vōljīm, ogūljīt, pofāljit, posōljit*.

Raguž (2017: 41) ističe da je u govoru Svinjarevaca *l* umekšano u riječi *djēteļina*. Ista autorica (2017: 113) navodi u govoru Tordinaca ovaj primjer s umekšanim *l*: *djēteļine*, a sličan – *djēteljinu* – navodi kao primjer umekšavanja glasa *l* u govoru Antina (Raguž, 2017: 136).

U govoru se Sikirevaca, kako navodi Lekić (2022, 29), također bilježi umekšavanje glasa *l*, npr. *podiljit*.⁵¹

Vlastita istraživanja

Farkaš i Babić (2011: 137) bilježe umekšavanje glasa *l* u govoru Babine Grede: *željīm, naseljīt, gljīsta, vōljim, ljepīna, posoljīt* (ali *sōl*), *fāljit*.

2) Podravski poddijalekt

Ivšić (1907: 115) početkom 20. stoljeća upozorava na umekšavanje glasa *l* u Šaptinovcima navodeći ove primjere: *moljīt, mōljba, déljit, déljba, soljīt*, a također i Sekereš (1966: 236) pišući o govorima našičkoga kraja⁵². Sekereš (1974: 149) navodi kako se u svim podravskim naseljima glas *l* ispred *i* izgovara umekšano⁵³: *soljīti (sōljit), kīseljiti, kīseljica, gljīsta, fāljiti, šāljiti se, oteljīti, moljīti (moljīt)*.

Ćurak (2012: 83-84, 152) piše da je za podravski poddijalekt uopće karakteristično umekšavanje glasa *l*, što bilježi u govoru Šaptinovaca i Bokšića u sljedećim primjerima: *mōljit, déljit, vōljit, mōljba, dēteljina*.⁵⁴

⁵¹ Često se navodi i primjer *ljepina*, ali tu je zapravo riječ o premetanju palatala na udaljenost *l – nj* : *lj – n*.

⁵² Sekereš (1966: 236) tako navodi ove primjere mužiranja suglasnika *l* ispred glasa *i*: *moljit, deljit, faljičan* (Bo), *kiseljit, gljista* (Ša), *škljizat se* (Po), *pantljika* (Zlj).

⁵³ Sekereš (1974: 149) upozorava kako su se još u praslavensko vrijeme umekšavali suglasnici ispred samoglasnika *e* i *i*.

⁵⁴ Ćurak među primjerima navodi i *ljubēnica*, ali tu je zapravo riječ o analogiji prema glagolu *ljubit* i imenici *ljubav*. Također navodi glagol *pēljati*, ali tu nije riječ o razvoju *pelati* > *peljati* nego obratno – u pojedinim govorima, najčešće kajkavskim, dolazi do depalatalizacije *peljati* > *pelati*.

Despot i Pilj (2008: 118) navode kako se u govoru Brođanaca umekšava glas *l* te navode ove primjere: *ogulje* (prema *oguljit*), *volji*. Ipak, ima i primjera s analognom promjenom *la > lja*, npr. *pegljat*.

Mance (2014) umekšavanje glasa *l* pronalazi u pet podravskih slavonskih govora koje je izučavala za potrebe svojega doktorskog rada, i to u:

- Črnkovicima (2014: 23): *odvǎljiti, odvǎlji se, gúljim*
- Marijancima (2014: 50): *Pa ònda lêpo nòsi u jǎme kojekùda pa namǎči da se tó skǐsěljǐ.; Ònda kada se tó ukiseljǐlo, bùde za nēdelj dǎna...; Nísam voljǐla bǎš učiti.; Jǎ sam četrnǎjst gòdina, sad će bìti do Petròva, sam doseljǐla.; Na plaščine, môraš se nagnīt nǎ stōl i ònda ko te opǎljǐo i pogǎđaj.; ...jǎ upǎljim da bōlje gōri...; Ònda su se svīnje pǎljile, nísu se pūrile ko dǎnas.; Da vam bōg da živòta, zdrǎvlja i vesélja i što si željǐte nēk vam bùde.*
- Gatu (2014: 80): *vòljim, mòljim.*⁵⁵
- Brođancima (2014: 104-105): *...vǎlda štò ju je pofǎljio Kǎrla... Nī Mára voljǐla kad se Mǎta ožvǐzga. Voljǐla me kò da sam njē čérka. S čīm čemo salát kiseljǐt? Znām zǎšto s òšò sǎm kosīt dēteljinu. Voljǐo j kad dōjdu tétkovi ìako j znǎo da će se òtac nasekǐrat àko se opǐju... Sǎd bájo rǎd s nǎma sǎm kad su mōljbe.*
- Podravskim Podgajacima (2014: 132): *Zvònima se pozǐvalo trǐ pūt nǎ dan na moljǐtvu, ili na mǐsu... Sǐgurna sam da i na ònom svētu mōlji za nǎs... Mǐ dēca smo voljǐli slǎtko i rǐngišpila... ...a dǐo snǎšine rodbīne veseljǐ se u njēzinoj ròdnoj kǔći... Mlěko se kiseljǐlo ... Òn se ònda ogúljiu, pòljo vrèlom mǎščom i jò s lǔkom ili s čvǎrki.*

Vulić (2004a: 107) piše da se „jedna od prepoznatljivih osobina suglasničkoga sustava“ štokavskih govora u mađarskom dijelu Podravine očituje „u palataliziranju fonema *l* ispred *i*, npr. *deteljina, faljinga, beljit, deljit, doseljit se, faljit, moljit se, ogrljit, oguljit, posoljit, požaljit, seljit, šaljit se, voljit, zapaljit*“ te da se ponekad „analogijom prema infinitivu i ostalim prezenentskim oblicima, *lj* čuva i u obliku za 3. osobu množine *molje*, tj. ispred *-e*“. Pritom napominje da je „promjena *l > lj* ispred *i* svojstvena [je] mnogim govorima slavonskoga dijalekta“.

⁵⁵ Navodi i primjer *tamljan*, ali tu je zapravo riječ o sekundarnom epentetskom *l*, tj. promjeni *mj > mlj* (*tamjan > tamljan*).

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 374) ističe promjenu *li > lji* u baranjskim govorima. Za to navodi ove primjere: *diljit, biljit, kiseljit, sòljit, zaljivat* (sva mjesta). Iz zapisa Marije Keler (1997: 134-137), koji pripadaju govoru Luča, sljedeći su primjeri umekšavanja glasa *l*: *doseljili, izmòljit, mòlji, moljitvenik, moljitu, oteljila, poljivàlo, spàljio, ukiseljila, useljio*. U dvama od ukupno tri baranjska govora koje je proučavala Farkaš (2008: 115) pronalazi primjere za umekšavanje glasa *l*: *upaljimo, voljim, selji, doseljila, škljisko* (BPS); *seljilo, zapalji* (Lu). John (2015: 21) bilježi ovaj primjer umekšavanja glasa *l* u govoru Branjina Vrha: *veseljit*.

Vulić (2008c: 308; 2009c: 267) piše da se u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke fonem *l* palatalizira ispred *i* te navodi primjere 3. os. pz. *volji* 'voli', *ne volji* i gl. pridjev radni *zaželjio*. Usto dodaje: „Analogijom je fonem *lj* sačuvan i ispred nastavka *-u* u prezentskom obliku za 3. os. mn., npr. *ne volju* 'ne vole', *poželju* 'požele'“. Iz šokačkih govora mjesta Bač i Vajska u vojvođanskom dijelu Bačke Vulić (2009c: 144) donosi primjere *opkoljit, razveseljiti* te prezentske oblike *voljim* i *molji*, što potvrđuje i u opisu jezičnih značajki šokačkih narodnih proza iz navedenih mjesta koje je zapisao bunjevački Hrvat Balint Vujkov (Vulić, 2007c: 224). Napominje „da se takav tip promjene susreće i u različitim drugim govorima slavonskoga dijalekta, a ne samo u govorima u Bačkoj“.

Iz Santova u mađarskom dijelu Bačke Vulić (2009c: 53) donosi primjere promjene *l > lj* „ispred samoglasnika /i/“: *guljikožama, moljitve, moljim, izmolji, navaljili, razljiva, uljivala, zguljit, željim* i dr. Ista autorica (2004c: 185) potvrđuje za to donosi u opisu jezičnih značajki u djelima šokačkoga pisca Miše Jelića, rodom iz Santova: *podiljiti, uzvoljio, upaljio, strovaljim*.

Umekšavanje glasa *l* bilježi se i u bereškom govoru, npr. *vòljit, mòljit, navâljit, sòljit, zafâljit, sèljit, strîlja*⁵⁶ (Balažev, 2011: 7).

U govoru Hrvata u istočnom Srijemu Vulić (2008b: 187) je zabilježila da se u „primjerima tipa gljista (< glista) fonem /l/ [se] palatalizira ispred /i/“.

Vlastita istraživanja

U govoru su Luča zabilježeni ovi primjeri umekšavanja glasa *l*: *ne voljîm, diljîli* (prema mojim osobnim terenskim bilješkama).

⁵⁶ Imenica *strilja* tvorbeno je povezana s glagolom *striljiti*.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Vulić (2008a: 10), pišući o govoru Turkovića, ističe kako je fonem *lj* koji se ne depalatalizira i inače značajka ikavsko-ekavskih govora Ogulinsko-modruške udoline te da bi palataliziranje fonema */l/* ispred samoglasnika */i/* u glagolskom pridjevu radnom *poljívala* moglo biti srazmjerno starija pojava. U modruškom se govoru (Vulić, 2014: 25) *lj* također ne depalatalizira i dosljedno se realizira.

U preseljeničkim govorima Dolinaca umekšavanje glasa *l* u analiziranoj je građi posvjedočeno u govoru Velikoga Borištofa (*poljîvat, željîn*) i u privatnoj dolnjopuljanskoj korespondenciji (*željim, željimo*). Glagol *željit*, pz. *željim* realizira se u većini gradišćanskohrvatskih čakavskih govora obaju čakavskih dijalekata.

Zaključna napomena

Na temelju navedenoga potvrđuje se kako je govorima slavonskoga dijalekta – sa svim trima pripadajućim poddijalektima – kao i čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji te čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u Ogulinsko-modruškoj dolini zajedničko obilježje umekšavanja glasa *l*.

6.1.7. Umekšavanje glasa *n*

Čakavske ikavsko-ekavske govore karakterizira promjena *n > nj* u glagolu *činiti* i njegovim izvedenicama, odnosno ispred samoglasnika *i*, a ta se pojava bilježi i u govoru gradišćanskih Hrvata te u govoru Hajmaša (*Zăšto si tój ũčinjîl? i Načînji ga kako ćeš, sămo ga načînji*) (Vulić, 2005a: 11). Govori slavonskoga dijalekta također umekšavaju fonem *n* (Sekereš, 1967; Kolenić, 1997; Lisac, 2003; Vranić, Zubčić, 2018: 547), a ta se karakteristika čuva u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta:

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 193) upozorava na to kako se u posavskom poddijalektu glas *n* često umekšava ispred *i*: *čînjit* (Banovci), *naslonjîo* (Gundinci), *promínjit* (Čajkovci). Benić (2009: 130) također bilježi umekšavanje glasa *n* u davorskom govoru u sljedećim primjerima: *promînjit, naslònjit, zaklònjit, učînjit*.

Kolenić (2014: 73) navodi primjer *naslònjit* u govoru Siča,

U govoru se Sikirevaca, prema Lekić (2022, 29), bilježi umekšavanje glasa *n*, npr. *promínjit*.

Vlastita istraživanja

Umekšavanje glasa *n* zabilježeno je u suvremenosti u govoru Babine Grede (Farkaš i Babić 2011: 137), npr. *promínjit*, *uklonjīt*, *zaslonjīt* (prema mojim osobnim terenskim bilješkama).

2) Podravski poddijalekt

Sekereš (1966: 236) navodi kako se u govorima našičkoga kraja suglasnik *n* često umekšava ispred glasa *i*, za što navodi ove primjere: *uklonjiti*, *zvonjit*, *medunjika* (Bo), *naslonjit* (Ša), *gnjizdo* (Pg). Ćurak (2012: 83) bilježi umekšavanje glasa *n* u šaptinovačkom govoru, npr. *zvonjīt*, *medunjīka* ('vrsta kruške'), dodajući kako 1907. godine „Ivšić također navodi slične primjere zamjene fonema *n* fonemom *nj*“. Sekereš (1974: 149) ističe kako se u podravskim govorima glas *n* umekšava ispred glasa *i*: *uklonjīti* (*uklonjīti*), *naslonjīti*, *okrñjiti*, *zaklonjīti* (*zaklonjīt*).

Despot i Pilj (2008: 118) pišu kako se u govoru Brođanaca umekšava glas *n* te navode ovaj primjer: *naklonjila se*.

Mance (2014) umekšavanje glasa *n* bilježi u dva sela podravskoga poddijalekta od ukupno pet koje je izučavala za potrebe svojega doktorskog rada, i to u:

- Marijancima (2014: 50): ...*măma nagrěje pũno vòde i napũni kăcu, lűžnjicu, i ònda se svĩ rêdom kũpamo u tøj*...
- Podravskim Podgajcima (2014, 132): *A šnjīta onolīka kòlik je cēli krűv, ko tòčak!*

Vulić (2004a: 107) registrira u primjeru *putnjik* palataliziranje fonema *n* u govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine.

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 374) navodi kako se u baranjskim govorima suglasnik *n* umekšava kada se nađe ispred *i* (ako je taj glas nastavak ili je postao od jata). Za to navodi ove primjere: *naslònjit*,

uklònjit, promínjit, gnjízdo (sva mjesta)⁵⁷. Iz zapisa Marije Keler (1997: 136) bilježi se ovaj primjer iz govora Luča u kojem je umekšan suglasnik *n*: *promīnjio*. Farkaš (2008) nije zabilježila nijedan takav primjer u trima baranjskim govorima koje je proučavala, a John (2015: 21) bilježi ovaj primjer umekšavanja glasa *n* u govoru Branjina Vrha: *prominjilo*.

Iz Santova u mađarskom dijelu Bačke Vulić (2009c: 53) donosi primjere promjene *n > nj* „ispred samoglasnika /i/“, npr. *smínjit*. Ista autorica (2004c: 185) potvrde za to donosi u opisu jezičnih značajki u djelima šokačkoga pisca Miše Jelića, rodom iz Santova: *prominjio, smínjit, učinjio*.

Umekšavanje glasa *n* bilježi se i u bereškom govoru, npr. *uklònjit, učinít(i)* 1. ‘učiniti’ 2. ‘štaviti’, *navālit* (Balažev, 2011: 7).

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Umekšavanje glasa *n* zabilježeno je i u za potrebe ovoga rada istraženim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji. Evo primjera:

- 1) Veliki Borištof⁵⁸: *načīnjila, načīnjili*
- 2) Dolnja Pulja: *načīnjila, načīnjili, načīnjilo, načīnjit*
- 3) Mjenovo: *načīnjit*
- 4) DPK: *načīnjit, načīnjio, načīnjila, načīnjili*.

Umekšavanje glasa *n* potvrđeno je i u zapisu govora Dolnje Pulje (Lisac i Špralja 2020: 78): *načīnjat, načīnjat*.⁵⁹ Lisac i Špralja (2020: 157) navode da se *nj* javlja ispred *i* u primjeru *načīnjit* u govoru Mjenova. Oblici *načīnjāli, načīnjat* zabilježeni su u govoru Gerištova (Kinda-Berlaković, 2020: 93-94), a oblik *načīnjat* u govoru Pervana (Lisac i Špranja 2020: 204-205).

Vulić i Mühlgaszner (2020: 216) navode da se fonem *n* ispred *i* palatalizira u govoru Pinkovca koji pripada skupini južnih čakavaca pa se realizira *nj* u primjerima tipa *načīnjit*.

⁵⁷ Kako za umekšavanje glasa *n*, tako i za umekšavanje glasa *l* Sekereš (1977: 374) navodi kako se ta pojava bilježi u podravskom i posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta te u govorima slavonskoga dijalekta u vojvođanskom dijelu Bačke.

⁵⁸ Isto bilježi i Berlakovich (1987: 19) za govor Velikoga Borištova: *čīnjit, načīnjit*.

⁵⁹ Realizacije nesvršenoga vida *načīnjat, načīnjat* nastale su analogijom prema svršenomu vidu *načīnjit*.

U govoru je Trajštofa koji pripada Poljancima potvrđen oblik s umekšanim *n*: *načînjat* (Sučić, 2020: 238-239).

Zaključna napomena

Govori slavonskoga dijalekta, kao i čakavski ikavsko-ekavski govori Dolinaca (i ne samo Dolinaca) te govori autohtonih čakavaca u Ogulinsko-modruškoj dolini, čuvaju odliku umekšavanja glasa *n*. Pridružiti im se po toj karakteristici može i govor Hajmaša.

6.1.8. Završno -l

U govorima slavonskoga dijalekta najčešće se vokalizira završno -l u glagolskom pridjevu radnom na kraju sloga, tj. događa se promjena *l > o* (*dao, pleo*). Često se tako dobiveno *o* steže sa samoglasnikom koji mu prethodi pa se čuje *dô, stô, brô, obrô* (usp. npr. Kolenić, 1997). Ivšić (1913: 189)⁶⁰ je svojedobno zabilježio izostanak promjene *l > o* u dvama selima u zapadnoj Posavini, tj. u Magića Maloj i Sičama. Sekereš (1967: 136) posebno upozorava na primjere imenica i pridjeva bez promjene *l > o* na kraju sloga ili riječi: *pepel, vesel, selski* i dr. Navodi da je to jedna od važnih zajedničkih osobina posavskih, podravskih i južnobaranjskih govora. Sukladno tomu, Kolenić (1997) navodi kako u slavonskom dijalektu često izostaje vokalizacija *l > o*: *posal, vrtal, gol, okrugal*. Da je i u suvremenosti tako, potvrđuju primjeri iz govora svih triju poddijalekata slavonskoga dijalekta:

1) Posavski poddijalekt

Još je Ivšić (1913: 189), kako je naglašeno, upozorio na to kako u posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta završno -l u glagolskom pridjevu radnom „prelazi gotovo svuda u -o, te se govori na pr.: *dăo* ili *dô, plëo, mîslîo* i dr.“ naglasivši kako se jedino u Magića Mali, Sičama i Selcima čuva završno -l u gl. pridjevu radnom, za što je naveo ove primjere: *dâl, kôpâl, rêkâl, plêl, mîslîl* i dr.

Kolenić (2014: 72) potvrđuje kako je sičanski govor „jedan od rijetkih posavskih govora slavonskoga dijalekta koji čuva dočeto *l* na kraju glagolskoga pridjeva radnoga muškoga roda u jednini“, naglašavajući kako je to iznimno važno za povijest hrvatskoga jezika i kroatistiku

⁶⁰ Kolenić (2014: 72) ipak naglašava kako se u suvremenosti u Magića Maloj obilježje čuvanja završnoga *l* u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda velikim dijelom izgubilo.

uopće. Kao primjere⁶¹ navodi sljedeće: *čŭl, bŭl, dovězāl, rastāl, uplěl, kirijāl, tŭl*. Berbić Kolar i Kolenić (2011: 121) ističu i ove sičanske primjere: *učŭl, posāl, nāgal, sjetŭl, položil, rastāl, uplěl*.

Kolenić (2010: 46) navodi da je u Magića Maloj zabilježila glagolski pridjev radni m. r. u jednini samo bez dočelnoga *l*: *ŭmo, dŕžō, vōlijo* pa zaključuje da se u tom govoru danas „u velikoj mjeri izgubio *l* na kraju sloga u glagolskom pridjevu radnom u Magić Mali“, ali da se u susjednim Sičama ono redovito i danas bilježi na kraju sloga (*imal, držal*).

U govoru Bogdanovaca dočelno *-l* uglavnom ne prelazi u *o* u imenica i pridjeva (npr. *pěpel, dèbel, kŭsel*), a u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda u jednini redovito prelazi u *o* (npr. *čŭvō, těro, òstō, prodávō, pòmogo*) (Raguž 2017: 66).

Glede starijega *-al* u imenicama, Ivšić (1913: 190) navodi kako je njegova sudbina različita, odnosno:

- *-al* ostaje očuvano bez promjene (npr. u Sičama: *posāl, kotāl, ōrāl*)
- *-al* > *-ao* > *-o* (npr. u Gundincima: *posô, kotô*)
- mjesto *-al* govori se *-ol* (npr. u Babinoj Gredi: *posôl, pītôl, kabôl*)
- mjesto *-al* govori se *-ov* (npr. u Prnjavoru: *kotôv, kabôv*).

Ivšić (1913: 190) također ističe kako se u drugim slučajevima *-l* na kraju sloga čuva te se govori na primjer *sol, stol, pepel, kisel, vesel*, a zabilježio je i primjer *smŕzal*.

Kolenić (1996a: 214; 1999: 43) u govoru Ilače bilježi sljedeće primjere u kojima se čuva *l* na kraju sloga u imenica i pridjeva: *stôl, kŭsël*, ali napominje kako je zabilježila *pêt ò pō* te da je ista osoba rekla *stônjak* i *stôlnjak*.

U govoru Brodskoga Varoša (Berbić Kolar, 2009: 45) završno *-l* prelazi u *o* u gl. pridjevu radnom (*kop(a)o, rek(a)o, dao*), a u pridjeva i imenica ostaje nepromijenjeno: *věsel, stôl*.

Završno *-l* ostaje nepromijenjeno u govoru Biškupaca (Nemet-Kosijer, 2009: 16) na kraju sloga u imenica i pridjeva (npr. *pěpel, nevāljal, dèbel*), ali u gl. pridjevu radnom prelazi u *o* koje se steže sa samoglasnikom ispred (npr. *ŭmō, lăgō, pòtukō*).

⁶¹ Kao potvrda očuvanju završnoga *l* na kraju sloga u glagolskom pridjevu radnom u govoru Siča mogu poslužiti i primjeri zabilježeni u emisiji *Bilješke o jeziku* urednice Marije Vuković Sirišćević koja je emitirana 9. svibnja 2017. na HTV-u, a u kojoj su, među ostalim, sudjelovale prof. dr. sc. Lj. Kolenić i doc. dr. sc. S. Ćurak te izvorni govornici sičanskoga govora: *dāl, znāl, vīdŭl, sělske (bābe)*.

Završno *-l* ostaje nepromijenjeno u govoru Brodskoga Drenovca (Nemet-Kosijer, 2009: 33) na kraju sloga u imenica i pridjeva (npr. *ândel*, *věsel*, *dèbel*), ali u gl. pridjevu radnom prelazi u *o* koje se steže sa samoglasnikom ispred (npr. *rěkō*, *pokázō*, *pítō*).

U govoru Davora (Benić, 2009: 130) *-l* u pridjeva može ostati nepromijenjeno (*gôl*, *ðhol*), a može prijeći u *-o*: *okrûgo*, *dèbeo*, *věseo*. U istom se govoru *-al* mijenja u *-ao* (*pòsao*, *kòtao*, *pěpeo*), a u nekih imenica isto tako ostaje *-l*: *stôl*, *sôl*, *vôl*.

U govoru Siča (Berbić Kolar, 2011: 121; Kolenić, 2014: 72) završno se *l* čuva na kraju sloga i u imenica i u pridjeva: *posâl*, *nâgal*. Kolenić i Berbić Kolar (2011: 34) u govoru Siča bilježe i imenicu *òral*, m. r.

Vlastita istraživanja

U govoru Babine Grede (Farkaš i Babić 2011: 138) *-l* na kraju sloga u imenicama ostaje nepromijenjeno: *vrtôl*, *posôl*, *pítol*, *anděl*; kao i u pridjevima: *kîsěl*, *věsěl*.

2) Podravski poddijalekt

Počekom 20. stoljeća Ivšić (1907: 115) bilježi kako u govoru Šaptinovaca završno *-l* uvijek prelazi u *o* u glagolskom pridjevu radnom. To se *o* steže sa samoglasnikom *a* pa se bilježe primjeri poput *ðbro*, *zăčo*. U imenica i pridjeva, pak, završno *-l* najčešće ostaje nepromijenjeno, npr. *stôl*, *sôl*, *gôl*, *světal*.

Sekereš (1974: 146) ističe kako se u podravskom govoru završno *l* dobro čuva na kraju riječi i sloga u imenica i pridjeva (npr. *stôl*, *sôl*, *vôl*, *ândel*, *ďăvol*, *kîsel*, *gôl*), ali da je do promjene *l > o* došlo u glagolskom pridjevu radnom, a zatim do kontrakcije vokala.

Sekereš (1966: 239-240) zaključuje kako je u govorima našičkoga kraja suglasnik *l* na kraju riječi, većinom kod glagola, prešao u *o*, a da je, većinom kod imenica i pridjeva, ostao nepromijenjen, za što navodi ove primjere: *kopo*, *došo*, *piso*, *sokol*, *stol*, *anděl*, *vol*, *topal*, *vesel* (sva hrvatska sela); također dodaje da unutar riječi na kraju sloga suglasnik *l* najčešće ostaje nepromijenjen: *selce*, *selski* (sva mjesta).

Mance (2014: 154) je za potrebe svojega doktorskoga rada proučavala pet slavonskih podravskih sela – Črnkovce, Gat, Marijance, Brodance, Podravske Podgajce – te zaključila kako se „samoglasnička [se] skupina *ao* (<*al*) redovito steže u *o*, poglavito u glagolskom

pridjevu radnome muškoga roda, u svim proučavanim govorima: *moro, došo, zvo*“, ali da „kod imenica i pridjeva ne dolazi do vokalizacije pa se u svim proučavanim govorima može čuti *vol, sol, debel*“. Mance dodaje kako je isto zabilježio Sekereš (1974: 147) i da je to jedna od tipičnih pojava podravskih govora.

Konkretno, Mance (2014: 23) navodi da u govoru Črnkovaca „sonant *l* na kraju sloga u imenica i pridjeva često ostaje nepromijenjen“, što potvrđuje ovim primjerima: *Ōn nije bŕo nevaljŕl u piču. ...i jŕ sam ti se zabŕlala u pŕsal*.

Vulić (2004a: 106-107) navodi da je u svim govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine u imenicama i pridjevima očuvano završno *l* na kraju sloga. Donosi primjere s očuvanim *l* na kraju završnoga sloga i na kraju prvoga sloga dvosložnih riječi: *anđel, kotal, pakal, pepel, posal, sol, stol, vol, zalva* ‘zaova’, *bel, kisel, nagal, topal, trul, vesel, zal, zrel, selski, stelna*. Usto piše da je čest refleks *-l > -o* u glagolskom pridjevu radnom: *izdivanio, izgubio*. Primjećuje da se završno samoglasničko *ao* „sažima u dugo *o*“: *došo, imo, ispriповeđo, išo, kazo, kupovo, mogo, moro, oro, osto, piso, potuco, ukro* i dr. Dalje nastavlja: „Budući da se ekavski refleks jata ostvaruje i u završetku *eo* (< *ěo*) glagolskoga pridjeva radnoga, taj se završetak također obično kontrahira, npr. *uzo, Bog vido* (...). Dvosložni se oblici ne sažimlju nego se obično među dva završna samoglasnika umeće intervokalno *v* da bi se izbjegao zijev, npr. *davo* ‘dao’, *stavo* ‘stao’, *znavo* ‘znao’, *jevo* ‘jeo’, *smevo* ‘smio’.“ Isto primjećuje i kod završetka *-uo*, npr. *čuvo* ‘čuo’. Kao iznimku izdvaja govor Starina s potvrdama *dao, znao* i dr. Primjećuje, međutim, da se ponekad „sažima i završni skup *-eo*“. Istodobno upozorava na to da su pojedine realizacije sa završnim *-l* u gl. pridjevu radnom u toj skupini govora slavonskoga dijalekta (npr. *obesil, ostarel*) rezultat izravnoga utjecaja susjednih podravskih kajkavskih govora.

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 366) navodi kako se u baranjskim govorima suglasnik *l* čuva kod imenica i pridjeva na kraju riječi (npr. *sòkol, ândel, pèpel, tòpal, kîsel, gôl* (sva mjesta), no da u glagolskom pridjevu radnom prelazi u *-o* (npr. *kòpo, rádiđo, pîđo* (sva mjesta). Također dodaje da se suglasnik *l* čuva na kraju sloga unutar riječi (npr. *kólca, rukovodîlci*)⁶². Farkaš (2008: 116) ističe kako se nakon prijelaza *-l > -o* u baranjskim govorima „dvovokalni slijed *ao* u glagolskoga pridjeva radnog na kraju riječi sažimlje tako da artikulacijski prevladava novi

⁶² Sekereš (1977: 367) zaključuje: „Suglasnik *l* čuva se na kraju riječi i sloga (u većoj ili manjoj mjeri) i u podravskom govoru, posavskom govoru, kajkavskom narječju i čakavskom narječju.“

(drugi, sekundarno nastali) vokal“ te ističe ove primjere: *kopo, piso* (Du); *spavo, reko, ušo* (Lu). Dodaje (2008: 116) da završno -l ipak ne prelazi u -o svim kategorijama u baranjskim govorima, nego u imenica i pridjeva često ostaje nepromijenjeno, npr. *sokol, stol* (Du).

Vulić (2008c:304-305; 2009c: 262-263) piše da je u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke redovita promjena *l > o* u gl. pridjevu radnom te da se nastali „zijek razrješava sažimanjem samoglasnika (neovisno o broju slogova)“. Navodi primjere *zno, dono, moro, zauzo* 'zauzeo'. Upozorava da su iznimke glagoli tipa *bit* i *jist* te glagoli IV. vrste „u kojih se zijev u glagolskom pridjevu radnom razrješava umetanjem sekundarnoga međusamoglasničkoga fonema /j/, npr. *bijo, pojijo, izlazijo, obisijo, odletijo, pomislijo, pravijo, smijo, svitlijo, vidijo, vratijo, zaželjijo*.“ Pritom primjećuje da se u imenica, nakon promjene *l > o* i zatim sažimanja *ao > o*, na kraju riječi „još realizira fonem /v/“. Donosi primjere *kotov, posov, pitov*. Pritom primjećuje da se u „kosim“ padežima ponovo javlja /l/ „u oblicima u kojima nije bio na kraju sloga, npr. G jd. *od posla*; N mn. *pitlovi*“. Također primjećuje da u pojedinim imenicama i pridjevima izostaje promjena *l > o*, što ilustrira primjerima *pepel* i *dolnji*.

Vulić (2009c: 54; 2004c: 186) iz govora Santova u mađarskom dijelu Bačke izdvaja imenicu *pepel* s očuvanim završnim *l*, ali upozorava da se inače u imenicama i pridjevima promjena *l > o* ne provodi, ali da je u glagolskom pridjevu radnom redovita te da su česta sažimanja završnoga *ao > o*, npr. *mogo, pokajo* i dr., a moguća je i promjena *eo > o*: *uzo*.

U govoru Berega Balažev (2011: 6, 7, 13) navodi da završno -l u glagolskom pridjevu radnom prelazi u o koje se se steže sa samoglasnikom ispred, npr. *kupòvo/kùpovo, pèko, rèko, išo, nàšo, izàšo, òčo/òšo* 'otišao', *òčli/òšli*, a negdje se i umeće *j*, npr. *pìjo, moļijo, vīdijo, zabilīzijo, prižīvijo, razbījo, dōbijo, zaborāvijo, priprāvijo, isprāvijo, namīstijo, sījo, pījo*. U istom su govoru zabilježeni primjeri u kojima *l* ostaje, npr. *bīl* 'bijel', *kīsell/kisēl, pēpel, debēl, zrīl, dīl* 'dio', *mīl* 'mio', *vēsēl*.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Primjeri koje sam zabilježila osobnim terenskim istraživanjima u 2014. godini u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Gradišću pokazuju da glagolski pridjev radni redovito završava na -l u Dolnoj Pulji. Evo primjera: *bil, bojal, bolil, dal, delal, doprošal, došal, došel, doznal, gladil, govoril, igral, imal, išal, išel, jačil, kupil, ležal, mislil, mjerkal, mogal, mogel, moral, načinjal, napisal, nastal, nastanil, naučil, pisal, pogubil, poštoval, povedal, prestrašil,*

prošal, prošel, radil, razumil, rekal, rekel, rodil, služil, smel, smil, spravil, stavil, strefil, tamburical, til, trubil, učil, vidil, zavalil, zel, zgovaral, ziel, znal, zučil, zmogal. Isto je tako u čakavskom gradišćanskohrvatskom govoru Mjenova: *bil, čul, doranil, imal, napisal, posadil, razložil, rekal, pozval, zabil*.

Berlakovich (2020: 251; 1987: 19) navodi kako se u govoru Velikoga Borištofa završno *-l* uvijek gubi u gl. pridjevu radnom (npr. *morã, išã; bĩ, ĩ, tĩ*). Međutim, u svom terenskom istraživanju 2014. godine zabilježila sam u govoru Velikoga Borištofa i oblike u kojima je završno *-l* ostalo nepromijenjeno (*moral*). Važno je istaknuti da se završno *-l* u govoru Velikoga Borištofa čuva na kraju imenica, npr. *čaval* (Kinda-Berlaković, 2020: 249, 251).

U donjopuljanskoj privatnoj korespondenciji zabilježen je primjer *nastal*.

Završno *-l* čuva također u nekoliko zabilježenih imenica i pridjeva u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji: *posal* (VB), *zrjel, mal, (veliki) del, pol* (DP).

U *Ozvučenoj čitanci* Lisac i Špralja (2020: 81) navode kako se u govoru Dolnje Pulje u gl. pridjevu radnom čuva završno *-l*, npr. *bĩl, moral||m̃oral*. U zapisu su toga govora navedeni sljedeći primjeri u kojima se čuva završno *-l*: *dõšal, bĩl, tĩl, imãl, miêrkal, rekãl, pojĩl, napisãl, naćĩnjãl*. U govoru se Mjenova također čuva završno *-l* u tim oblicima, npr. *bĩl||bĩl||bil, liêžal*. Isto je potvrđeno u zapisu toga govora drugim primjerima: *tĩl, prefreknul* 'prevrnuo', *ziêl, õstal* (Lisac i Špralja, 2020: 154-155).

U govoru se Šuševa također čuva završno *-l*, npr. *mogal, vozil, imal, bil* (Lisac i Špralja, 2020: 234-235).

Imenica *kotãl* koju, među ostalim, Ivšić (1913: 190) navodi kada piše o sudbini završnoga *-l* u posavskim govorima slavonskoga dijalekta, bilježi se i u čakavskom govoru Gerištofa: *imãli kotal, va kotãl* (Kinda-Berlaković 2020: 93-94).

Kada je riječ o govornicima južnočakavskoga ikavskoga dijalekta u Gradišću, Vulić i Mühlgaszner (2020: 269-271) ističu da se u govoru Žamara čuva završno *-l*, što je potvrđeno u zapisu toga govora, npr. *bil, došal, znal, nastal, til, jimal, gledal*; u tom se govoru završno *-l* vrlo rijetko reducira.

U govoru Hrvatskoga Cikljina koji pripada Vlahima, tj. gradišćanskohrvatskim štokavcima čuva se završno *-l* u imenicama, npr. *dil* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 123).

Vulić (2008a: 9) navodi da se u starinačkim govorima ogulinsko-modruškoga kraja, kao i u pisanom tekstu srednjovjekovnoga *Modruškom urbaru* (Vulić, 2010: 138), završno -l čuva na kraju sloga, to jest na kraju riječi, posebno u obliku muškoga roda gl. pridjeva radnoga.

U hajmaškom se govoru (usp. Vulić 2005a: 10) također čuva završno -l na kraju sloga, odnosno na kraju riječi, posebno u glagolskom pridjevu radnom: *đigāl, nādigal, pòslāl, znāl, bīl, svīdočil*. Čuva se i u drugim vrstama riječi, npr. na kraju unutarnjega sloga u pridjeva: *sēlska kūća*.

Zaključna napomena

Kada je riječ o završnom -l na kraju riječi i na kraju sloga, može se zaključiti kako je zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji najprije sudbina završnoga -l u imenskim vrstama riječi (imenice i pridjevi) jer se u proučavanim skupinama govora u najvećem broju slučajeva završno -l čuva na kraju riječi i na kraju sloga u imenica i pridjeva. Tako je u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta, starinačkim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima ogulinsko-modruškoga kraja, preseljeničkim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji te u hajmaškom govoru. Glede sudbine završnoga -l u glagolskom pridjevu radnom, kao zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji ističe se govor Magić Male (više u prošlosti, manje u suvremenosti) i govor Siča jer se u tim govorima završno -l još uvijek čuva u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda, kao i u analiziranim govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta.

6.1.9. Skup *jt* i *jd*

U slavonskom dijalektu prefigirani oblici nekadašnjega glagola *iti* 'ići' u infinitivu obično čuvaju skup *jt*, a u prezentskim oblicima skup *jd* pa je najčešće *dōjt – dōjdēm*, što potvrđuju primjeri iz dvaju poddijalekata slavonskoga dijalekta.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 196) navodi kako skup *jt* i *jd* u glagolima kao *dojti – dojdēm* ostaje nerijetko bez promjene, npr. *dōjt* (Čajkovci, Ivankovo, Gradište), *nājt* (Otok) uz *nāć* (Dolina, Pričac). Benić (2009: 131) navodi kako se u govoru Davora još uvijek čuvaju skupine *jt* i *jd* što potvrđuje ovim primjerima: *dōjdēm, prōjdēm, izājdēm, pronājdēm*. Berbić Kolar (2009: 21) isto bilježi za govor

Podvinja, npr. *dôjde, izâjde, prôjde*. Također navodi primjere iz govora Brodskoga Varoša (2009: 46) i govora Čajkovaca (2009: 113). Nemet-Kosijer (2009: 17, 35) bilježi čuvanje skupine *jd* i *jt* u dvama mjestima požeškoga kraja: Biškupcima (npr. *dôjt, izâjt, pôjt, zâjde, pôjde, nâjde*) i Brodskom Drenovcu (npr. *prôjde, nâjde, dôjde*). Aladrović Slovaček (2012: 84-85) ističe da su općenito u požeškim govorima u kojima se čuva slavonski dijalekt glasovne skupine *jd* i *jt* nepromijenjene, najčešće kod starijega stanovništva, npr. *proći/projt – projdem* – ‘prođem’ ili *doći/dojt – dojdem* – ‘dođem’. U govoru Brodskoga Stupnika prezent glagola *doći, naći, poći* glasi *dôjdem, nâjdem, pôjdem* (*Dôjdem kûći pa pôjdem rãdit.*) (Berbić Kolar, Franić i Javor, 2010: 67). Berbić Kolar i Kolenić (2011: 122) u sičanskom govoru bilježe *dôjdem, prôjdem, zâjdem*. Kolenić (2014: 73) navodi da u govoru Siča, kao i u većini govora slavonskoga dijalekta, u infinitivu skupina *jt* ostaje nepromijenjena: *nâjt, dôjt, zâjt*⁶³. Iako Raguž (2017: 112) navodi da se u Tordincima u pravilu govori *ić, doć, dođe*, ondje je zabilježila i primjere s očuvanim skupovima *jt* i *jd*, npr. *dôjde, nâjde, nâjt*, također polazno *ît* i prefigurano *ôtît*. Kada je riječ o govoru Antina, ista autorica (2017: 137) navodi da u tom govoru skup *jd* često ostaje nepromijenjen, npr. *dôjde, iz"ajdu, prôjdu*. Nije prepoznala polazno *ît, îti* nego je pogrešno zaključila da je tu riječ o gubljenju *j* iz skupa *jt*. Samardžija (2006: 8) je zabilježio u govoru Vođinaca ove primjere s očuvanim skupom *jt, jd*: *dôjdem, ôjdem*.

Vlastita istraživanja

U govoru Matića bilježe se ovi primjeri: *dojde, dojdu* (Mance i Babić Sesar, 2017: 24), a u govoru Vođinaca ovi primjere: *dôjde, dôjdu* (Babić Sesar, 2021: 14).

2) Podravski poddijalekt

Ćurak (2012: 153) zaključuje kako su u svih pet govora slavonske Podravine, koje je proučavala za potrebe svojega doktorskoga rada (Podgorač, Šaptinovci, Bokšić, Feričanci, Stara Jošava), suglasničke skupine *jt, jd* zadržale svoj nepromijenjeni oblik: *dôjt, dôjdem, nâjt, nâjdem*. Despot i Pilj (2008: 120) navode kako u govoru Brođanaca u nekim oblicima ne dolazi do metateze skupine *jt* i *jd* pa onda ni do jotacije: *dojt, dojde, dojdem*.

Mance (2014) je proučavala govore pet podravskih slavonskih sela i u svima pronašla potvrde za očuvanje skupina *jt* i *jd*:

⁶³ Kolenić (2014: 73) dodaje kako infinitiv glagola *ići* u Sičama glasi *ît*, ali da se čuje i *ić*.

- Črnkovci (2014: 22, 35, 43):

dôjt, dôjde, dôjdeš, dôjdem, dôjti če, snajti se, dôjdeju; prôjdem, prôjti, izâjti; nê znu se snâjti; obâjti. Tu su i potvrde ït, oïdu, oïdem,

- Marijanci (2014: 49):

...i kâd nam dôjdu prôsci, jer nâs je bïlo pûno jâko cûra...

Jôj kad se sêtim, kolkò sam pûta têla dôjdem dõma pa ne možem do jûtra se ugrêjati u krevetu...

...môra odâbrat jêdnu cûru kòju môra nâjt, kâd ju nâjde, ònda ju poljûbi.

Môraš mu dât nõvac kâd izâjde ïspod rešeta.

Tô je bïlo skròz pòsla, cêle gödine, al ïmali smo vrêmena i na ùlici izâjti, ukljuèujuçi i primjere s polaznim iti:

Nêk si tí ù pol nõçi lègla, al ma kâki, za mrâka môraš tí iti.

...sâd trêba iti spâvati, a jâ môram kûjinu prôjt, a u kûjini òtac i mâtì spavâli.

- Gat (2014: 79):

Nazòve me i kâže da ne mòže dôjt...

Kâd dôjde pòležaj, tâj je ïšo, dòšo i čestító Bõžiča.

...i ònda se dogovòrimo dï čemo iti sùtra...

Nïko nê sme iti u komšìluk

- Brođanci (2014: 104):

Đûroš je voljïo naït k njemu...

Ònaj môj ùncut dôjdē iz škùle i kâže...

Ě tô čemo načêt kad Đûka dôjde na odsústvo.

Ěto komšìnice, dôjdite...

...sâm pònekad prôjt kroz kùkuruz s motìkom...

Znào je da ču mu šõgori dôjt na rakìju...

- Podravski Podgajci (2014: 131):

Kad prôjde nêko vrême i kad vïđu jèsu li jèno za drûgo...

Kâd su se svi razìšli, kâd se rasprêma, dôjdu nìki nâtrag...

...a fákini bi im znàli posakrívati òdeču pa kad izàjdu nàpolje ìz vodē...

Òni koji mисле dôjti u svàtove...

...znàlo se nâjti lêpe rìbe.

3) Baranjski poddijalekt

Vulić (2004a: 109) piše da se u govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine govori *it* 'ići' te da se čuvaju skupovi *jd* i *jt* u izvedenicama od glagola *it*. Kao primjere donosi infinitive *dojt*, *nadojt*, *najt*, *pojt*, *projt*, prezentske oblike *dojdem*, *dojde...*, *najdem*, *najde...*, *pojdem*, *pojde...*, *projdem*, *projde* i imperativne oblike *dojdi*, *najdi*, *pojdi*, *projdi*.

U govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke također se, kako ističe Vulić (2008c: 306; 2009c: 265) čuva glagol *it* „s izvedenicama koje u infinitivu imaju skup *jt*, a u prezentskim oblicima *jd*“. Navodi primjere *dojt*, *dojdem*; *izajt*, *izajdem*; *najt*, *najdem*; *snajt*, *snajdem*; *projt*, *projdem*.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Vulić (2008d: 59) navodi da je glasovna skupina *jd* u glagolskim oblicima *duojdem*, *izajdem*, *najdem*, *pruojdem*, *sajdem*, *zajdem* ostala do danas nepromijenjena i u čakavskim govorima u središnjoj Hrvatskoj, kao i u gradišćanskohrvatskim govorima. Također piše da je takav tip glagola i danas uobičajen u hrvatskoj arhaičnoj štokavštini, kao i čakavštini (usp. Vulić 2018: 14).

Za potrebe ovoga rada istraživani gradišćanskohrvatski ikavsko-ekavski čakavski govori Dolinaca u Austriji također čuvaju skupinu *jt* i *jd*. Evo primjera:

- 1) Veliki Borištof⁶⁴: *doj̃jt*, *dôjde*, *dôjide*, *dôjdu*, *dôjt*, *prõide*, *nâjde*
- 2) Dolnja Pulja: *doj̃jt*, *dôjd*, *dôjdedu*, *dôjdu*, *dôjt*, *pôjd*, *prôjde*, *prôjt*
- 3) Mjenovo: *dôjde*, *dôjdi*, *dôjdu*, *pôjt*, *prôjde*
- 4) Dolnjopuljanska privatna korespodencija: *najti*.

I u zapisu je govora Mjenova zabilježen takav oblik glagola sa skupom *jt*: *pôjt*, *duj̃jt* (Lisac i Špralja, 2020: 154-155).

⁶⁴ Berlakovich (1987: 21) iz govora Velikoga Borištofa navodi primjere *duòiti*, *puòiti*.

U govoru Bijeloga Sela, Čunova, Novoga Sela i Pandrofa, koji pripadaju Hatima pa su također govornici čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, čuva se skup *jt*, npr. *puōjt* (usp. Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 39; 70; 191; 202). U govoru Gijece koji pripada istoj skupini također se čuvaju skup *jt* i *jd*, npr. *duōt*, *puōjt*, *dōjdeju* (Menac-Mihalić, Celinić, 2020: 102).

U čakvskim ikavsko-ekavskim govorima Celindofa, Cindrofa, Cogrštofa, Klimpuha, Rasporka, Štikaprona, Uzlopa, Vorištana i Vulkaprodrštofa, koji pripadaju Poljancima, skup *jt* se čuva, npr. *dūjt*, *pūjt*; *duojt*, *puōjt*; *nājt*; *dūjt*, *pūjt*; *pūjt*; *pōjt*, *nājt*; *vānpujt*; *dujt*, *pujt*; *skruōzdojt*, *pūjt* (Sučić, 2020: 44; 50; 55; 143; 221; 229-232; 246; 262; 267).

Vulić i Mühlgaszner (2020: 269-271) ističu kako se u govoru Žamara u južnom Gradišću, koji pripada južnočakavskomu ikavskomu dijalektu, čuva skup *jt* u infinitivu (npr. *projt*) i skup *jd* u prezentu (npr. *projden*). Istomu čakavskomu dijalektu pripadaju i govori Jezerjana, Pinkovca i Stinjaka koje također karakterizira ta fonološka značajka (Vulić i Mühlgaszner 2020: 133; 216; 226), kao i sve ostale gradišćanskohrvatske govore. Tako npr. u govoru Bandola i Podgorja, kao i u govoru Hrvatskoga Cikljina, koji pripadaju gradišćanskohrvatskim štokavcima Vlahima, također se čuva skup *jd* u prezentskim oblicima glagola tipa *dujdu*; *dojdu* (Vulić i Mühlgaszner 2020: 32; 123).

U govoru Turkovića, prema Vulić (2008a: 10), kao i u modruškom govoru (Vulić 2014: 25) i u jeziku *Modruškoga urbara* (Vulić 2010: 139), bilježi se kako izvedenice nekadašnjega staroga glagola *it* čuvaju u prezentskim i imperativnim glagolskim oblicima glasovnu skupinu *jd* (*duojt*, *pruojdem*, *duojde*). Međutim, u govoru Turkovića u infinitivu se čuva skup *jt*, a u govoru Modruša u infinitivu se rabi oblik *ič*⁶⁵. U govoru se Hajmaša (usp. Vulić, 2005a: 11) glasovna skupina *jd* čuva u glagolskim oblicima, npr. *dōjde* (3. o. jd. prezenta), *dōjdi* (2. o. jd. imperativa), a tako je i u govoru Oštarija.

Zaključna napomena

Navedeni primjeri vrlo jasno pokazuju kako su zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji skupovi *jt* i *jd* koji se još uvijek vrlo dobro čuvaju u analiziranim skupinama govora, a također i u govorima ogulinsko-modruškoga kraa, a bilo je tako i u govoru Hajmaša.

⁶⁵ Vulić (2009) navodi kako se i u *Modruškom urbaru* iz 1486. u izvedenicama staroga glagola *it* čuva u infinitivu skup *jt*, a u prezentskim glagolskim oblicima skupina *jd*.

6.1.10. Ostale glasovne promjene

Među ostalim glasovnim promjena posebice je zanimljivo analizirati primjere izostanka ili provođenja sibilizacije, a zatim jednačenja po mjestu tvorbe.

6.1.10.1. Sibilizacija

Primjeri neprovođenja sibilizacije zabilježeni su u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta:

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 200) još početkom 20. stoljeća bilježi kako u posavskom poddijalektu „*k* i *g* ne prelazi obično u *c* i u *z* u dat. i lok. sing. *a*-deklinacije, te se govori na pr. : (u) *ruki* i (na) *nogi* (obično).“ Dodaje kako ponekad ni u N mn. *k* ne prelazi u *c* pa se čuje *jastuki*, *opanki*, *otarki*. Potpuno suprotna tomu je analoška sibilizacija u A mn. imenica (nastala analogijom prema sibilizaciji u N mn.) koju Ivšić (1913: 215) također bilježi (npr. *đace*, *opance*, *potòce* (Gradište), *unùce* (Beravci), *oràse* (Babina Greda, Otok)).

Izostanak sibilizacije u suvremenosti slavonskoga dijalekta potvrđuju sljedeći primjeri: Kolenić (1996a: 215) u govoru Ilače bilježi neprovođenje sibilizacije u nominativu množine imenica muškoga roda (npr. *papki*, *jeziki*) te u dativu i lokativu jednine imenica ženskoga roda (npr. *Mâjki Bòžjoj*, (na *glàvnoj*) *prúgi*, (na) *nògi*); Gorjanac (2007: 102) u govoru Gorjana bilježi ove primjere: *prosjaki*, *unuki*, *ulomki* (sve N mn.). U govoru Drenovaca bilježe se ovi primjeri u kojima se ne provodi sibilizacija: (*bìo u*) *zâdrugi*, (*nije bìo u*) *vòjski* (Kolenić, Ćurak, 2008: 74).

Benić (2009: 133) u govoru Davora bilježi izostanak sibilizacije u primjerima *rúki*, *knjìgi*, *bàнки*, *đivōjki*, *mòtiki*, *dàski*, *òlōvki*, *vōjski*, *slúgi*, u *Líki*, u *Rijéki*, u *Amèriki*. Lukić u govoru Mrzovića (2004: 57) ističe neprovođenje sibilizacije u primjerima *sliki*, *papriki*, *traki*. Također navodi primjere analoške sibilizacije u A mn.: *opance*, *otarce*, *siromase*, *đace*, *jastuce*, *barjace*, *momce*. U govoru se Brodskoga Stupnika sibilizacija ne provodi u primjerima *o mâjki*, *na rúki*, *na nògi* (Berbić Kolar, Franić i Javor, 2010: 66). Od pet govora brodskoga kraja koje je proučavala, Berbić Kolar (2009: 114) pronalazi samo jedan primjer analoške sibilizacije, i to u govoru Čajkovaca: A mn. *otârce*. Nemet-Kosijer (2009: 18) u

govoru Biškupaca nalazi dva primjera izostanka sibilizacije: D jd. *knjīgi, sliki*, a u govoru Brodskoga Drenovca (2009: 35) jedan primjer: *kartotéki*.

U govoru Svinjarevaca, kako bilježi Raguž (2017: 40), sibilizacija nije provedena u primjerima *u vójski, u pòvòrki, sùprugi*, ali je provedena u ovim primjerima: *mômci, strnjáci, šiprázi, ũšnjaci*. U govoru Bogdanovaca, prema istoj autorici (2017: 66), sibilizacija nije provedena u primjerima *u _polítiki, òdžaki*, a provedena je u ovim primjerima: *jästuci, bàrjaci, drínci* (od *drínak*), *poljoprìvrednici, mômci, kâtolici, svèćenici*. U bogdanovačkom je govoru zabilježen i primjer analoške sibilizacije u A mn. *òpānce*. U govoru Tordinaca sibilizacija nije provedena u oblicima dativa, to jest lokativa jednine imenica, npr. *djèvōjki, na _nōgi, ũnuki*, kao ni u množinskim oblicima *táški* (jelo), *u òplečkima*. U istom je govoru primjer analoške sibilizacije u A mn. *otârce* (Raguž, 2017: 113). U govoru su Antina, kada je riječ o sibilizaciji, zabilježeni sljedeći primjeri: *otârke* i *otârce* te *u zâdrugi* (Raguž, 2017: 135). Samardžija (2006: 8) je u govoru Vođinaca zabilježio ove primjere u kojima se ne provodi sibilizacija: *rūkă* D jd. *rūkļ, daskă*, D jd. *daskļ*. Lekić (2022: 30) u sikirevačkom govoru bilježi sljedeće primjere neprovođenja sibilizacije kod imenica ženskoga roda e-vrste: *u knjigi, u ruki, u vojsci, na nogi*.

Općenito se može reći da je u govorima posavskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta izostanak sibilizacije uobičajen u oblicima imenica e-sklonidbenoga tipa, a znatno manje u oblicima imenica a-sklonidbe. U potonjim je oblicima čak nerijetka analoška sibilizacija u oblicima A mn.

Vlastita istraživanja

U govoru Babine Grede Farkaš i Babić (2011: 137) bilježe analošku sibilizaciju u A mn. imenice *svećenik – svèćenice* (prema N mn. *svećenici*). U tom je govoru zabilježeno i ovo: A mn. m. r. *učenice* (prema N mn. *učenici*), *najašili su te zvučnice vriz glave* (prema N mn. *zvučnici*), *putnice* (prema N mn. *putnici*) zatim *vojnice, narodnjace, jastuce, otarce* (sve A mn.) (prema mojim osobnim terenskim istraživanjima). U govoru Beravaca bilježi se ovaj primjer neprovođenja sibilizacije: N mn. *ũnteroki* (Babić Sesar, 2013: 93). Babić Sesar (2021: 16) u govoru Vođinaca zabilježila je ovaj primjer: *u vójski*.

2) Podravski poddijalekt

Počekom 20. stoljeća Ivšić (1907: 116) bilježi kako se u govoru Šaptinovaca ne provodi sibilizacija u primjerima kao što su *na nogi*, *u rúki*, *junáki*, *dvójki* (*blizanci*), ali da imenica *mómak* u množini ima oblik *mómci*.

Sekereš (1974: 149) navodi kako se u dijelu govora slavonske Podravine ne provodi sibilizacija, npr. *opânki-opânki*, *vojniki*, *sânduki*, *brīgi*. Ćurak (2012) je proučavala govore pet slavonskih podravskih sela (Podgorač, Šaptinovci, Bokšić, Feričanci i Stara Jošava) i zaključila kako glasovi „k, g se ne sibiliziraju niti u jednom od proučavanih govora“. Evo primjera: *junáki*, *ùnuki*, *bùbregi*; *jăbuki*, *nògi* (Po, 2012: 50, 52); *rúki*, *nògi*, *stôlnjaki*, *nàdimki*; *oplécki*, *stôlnjaki* (Bo i Ša, 2012: 85, 91); *vojníki*, *záperki*, *òpregi*; *ùnuki*, *snági*; *jăbuki*, *u šăki*, *na dăski*, *u snági* (Fe i SJ, 2012: 126-128)⁶⁶.

Despot i Pilj (2008: 120) navode kako se u govoru Brođanaca ponekad ne provodi sibilizacija: *po sokakima*.

Mance (2014) je proučavala govor pet podravskih slavonskih sela (Črnkovci, Marijanci, Gat, Brođanci i Podravski Podgajci) te zaključila kako je izostanak sibilizacije vidljiv u svim navedenim govorima⁶⁷. Evo primjera:

- Črnkovci (2014: 24, 25):

Ni se tó tako, èto sàlenjaki ili gužvára se naprăvi s măkom.

Tô se načûpa tào mâli svétki, tô povêžesh.

Ôn je rádio u pekări ko pëkar tào u vójski.

- Marijanci (2014: 52):

U tkánju nam trëbaju tkânjače, ničanice, pódložniki, ódložniki...

A ví, děco, u novòj škôli mórâte bìti jòš bòlji đáki...

Jój, stâri recèpti, švâlerovo ôko, kîflice, sàlenjaki, mēdenjaki.

- Brođanci (2014: 106):

⁶⁶ Ćurak (2012: 153) ipak ističe da je N mn. imenice *mòmak* u svim selima *mòmci* za što potvrdu pronalazi i kod Ivšića (1907: 116).

⁶⁷ Iznimka je govor Gata u kojem se ta pojava ne provodi sustavno pa se kod govornice, kod koje je utjecaj standardnoga jezika jači, sibilizacija ipak provodi: *Áko je bijeli kôlač ili bîjela tórta, tó se túčeju bjeljánci, a áko je žúta, čòkoladna, ònda se je tó žumánci i čokoláda...* (usp. Mance, 2014: 80-81).

Céli dân se gospòda sáborniki svàđu, diskutĩrũ.

Ràdovò se jedĩno dèci kàd ga døjdu obĩt, pogòtovo pràunukima.

Pisàl su ònako kàko s učĩl u škòli po pràvopisu i gramàtiki kòji su ònda vázili...

Bĩli s vršnjàki, gazđĩnski sĩnovi i døbri gàzde.

...i sĩrce licĩtarsko s ogledàlcem štò gã j kúpĩo divòjki na kĩrvaju.

Dèd Màrin Ĭli 'n je pàor u punòj snàgi.

- Podravski Podgajci (2014: 133):

Snèg se od beljànaka tũko šàrafom, a žũmanjki i šèčer mészali se sokàčom dok se ne zapène.

...u kòlovozu kad se tòpe lèdenjaki u Àustriji.

Od svète Klàre vĩnograde bi dânjom čũvali mlàđi, a nòčom starèji da lópovi i ràdniki (...) ne pokràdu onò zrèlo...

...da se njĩovĩm zvũkom rastèraju òblaki koji nòse lèda...

Tèpihi su se spájali u šarenĩce.

- Gat (2014: 80-81):

...nĩti se je pràvilo sa tĩm pũdingima...

U govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine, prema Vulić (2004a: 111), čuvaju se realizacije s neprovedenom sibilizacijom, npr. u D, L jd. imenica ženskoga roda tipa *u Ameriki, majki, nogi, ruki, zadruzi* ili u N, L, I mn. imenica muškoga roda, kao npr. *bubregi, katoliki, putnjiki, sokaki*.

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 372) navodi kako se sibilizacija u južnoj Baranji provodi samo djelomice⁶⁸, to jest da suglasnik *k* ispred *i* prelazi u jednom području u *c*, a u drugom ostaje nepromijenjen (npr. *vojnĩci, mònci, đàci* (PDN)), *vàljki, opânki, pàuki, vojnĩkima* (SD, PDR) te da *g* ispred *i* ostaje na cijelom području južne Baranje nepromijenjeno (npr. *bubrègi, snàgĩ, vlàgi*). Iz zapisa Marije Keler (1997: 136) zabilježen je ovaj primjer izostanka sibilizacije u govoru Luča: *Amèriki*. Farkaš (2008: 115) navodi kako u baranjskim govorima koje je izučavala „ponekad

⁶⁸ Sekereš (1977: 374) dodaje kako se sibilizacija najčešće ne provodi i u ovim drugim našim krajevima: slavonskoj Posavini, slavonskoj Podravini, Srijemu i sjeveroistočnom Banatu.

izostaje sibilizacija“ te ističe sljedeće primjere: *majki* (D jd.), *unuki*, *tepihi* (N mn.) (BPS); *glasnogovorniki* (Lu).

Vulić (2008b: 187) je u govoru Hrvata u istočnom Srijemu zabilježila primjere D jd. imenica e-sklonidbe bez provedene sibilizacije: *knjigi*, *ruki*.

Vulić (2004c: 187) u djelima šokačkoga pisca Miše Jelića bilježi akuzativne množinske oblike *Turce*, *barjace* koji su analogni onima u nominativu u kojima je provedena sibilizacija.

Balažev (2011: 9) navodi kako se u govoru Berega sibilizacija ne provodi dosljedno za što je zabilježila sljedeće primjere: *pròsjaci*, ali *škvārki* ‘čvarci’, *puvāńki* 1. ‘kokice kukuruza koja se nisu raspuknule’, 2. ‘prdeži’. Ista autorica (Balažev, 2011: 9) navodi primjere analoške sibilizacije u bereškom govoru u A mn. im. m. r., npr. *opānce*, *orāse*, *ožāce*, *burāze*, *sandūce*.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

U svim gradišćanskohrvatskim govoreima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, pa tako i u govorima Dolinaca, najčešće se ne provodi sibilizacija. Iznimke su pojedini primjeri.

U za potrebe ovoga rada istraženim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji zabilježeni su ovi primjeri neprovođenja sibilizacije: *dičaki*, *dimnjaki*, *farniki*, *sejaki*, *župniki* (svi iz Dolnje Pulje). U zapisu je govora iz Velikoga Borištofa zabilježeno npr. neprovođenja sibilizacije u lokativu jednine imenice *noga* – *jāko na nūōgi gnjojilo* (Kinda-Berlaković 2020: 248-249).

U gradišćanskohrvatskom čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Štikaprona koji pripada Poljancima zabilježeno je npr. neprovođenje sibilizacije u N mn. *seljāki* (Sučić, 2020: 229-230), a u govoru Trajštofa koji pripada Poljancima ovaj primjer neprovođenja sibilizacije: *na rūki* (Sučić, 2020: 238-239).

U gradišćanskohrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Gijece i Novoga Sela koji pripadaju Hatima također izostaje sibilizacija, npr. *unuki*; *junāki* (Menac-Mihalić i Celinić 2020: 102).

Vulić (2008d: 60) piše da u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima oko Ogulina u središnjoj Hrvatskoj izostaje sibilizacija, npr. *Ledenjaki*, *vršnjaki*; *knjigi*, *ruki*, *jabuki*. Ista autorica (2014: 27) također navodi da se u modruškom govoru sibilizacija uglavnom ne provodi.

Zaključna napomena

Na temelju je prikazanih primjera iz mjesnih govora razvidno kako govori slavonskoga dijalekta s gradišćanskohrvatskim govorima dijele karakteristiku neprovođenja sibilizacije, posebice u singularnim oblicima e-sklonidbe. Također je razvidno da je izostanak sibilizacije ipak snažnije zastupljen u gradišćanskohrvatskim govorima nego u govorima slavonskoga dijalekta.

6.1.10.2. Jednačenje po tvorbenom mjestu

U govorima slavonskoga dijalekta karakteristično je jednačenje po tvorbenom mjestu kada glas *s* prelazi u *š* i na granici dvaju morfema, odnosno dviju riječi (prijedloga i riječi s kojom taj prijedlog dolazi) pa se čuje *š njīm*, *š njōm*. Isto je zabilježeno u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta:

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 202) još početkom 20. stoljeća navodi kako u posavskom poddijalektu *s* ispred *nj* prelazi u *š* (*š njēga*, *š njōm*). Da je i u suvremenosti tako, potvrđuju primjeri iz govora Vrbanje (Kolenić i Ćurak, 2007: 83), Drenovaca (Kolenić i Ćurak, 2008: 74), Podvinja (Berbić Kolar, 2009: 21), Brodskoga Varoša (Berbić Kolar, 2009: 46), Starih Perkovaca (Berbić Kolar, 2009: 92), Čajkovaca (Berbić Kolar, 2009: 113), Biškopaca (Nemet-Kosijer, 2009: 17), Brodskoga Drenovca (Nemet-Kosijer, 2009: 34), općenito u požeškim govorima (Aladrović Slovaček, 2012: 84), Davora (Benić, 2009), , Brodskoga Stupnika (Berbić Kolar, Franić i Javor, 2010: 66), Siča (Berbić Kolar, 2011; Kolenić, 2014), Bogdanovaca (Raguž, 2017), Tordinaca (Raguž, 2017), Antina (Raguž, 2017), Sikirevaca (Lekić, 2022), Tolise (Banović, 2022), Vođinaca (Antunović, 2023).

Vlastita istraživanja

U govoru Babine Grede, prema mojim osobnim terenskim istraživanjima, *s* ispred *nj* prelazi u *š* (*š njēga*, *š njōm*).⁶⁹

⁶⁹ U govoru Babine Grede također sam zabilježila primjere poput *škliško*, *škliza se*.

2) Podravski poddijalekt

Sekereš (1966: 242) navodi kako se u govorima našičkoga kraja jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe „ne vrši [se] uvijek kao u književnom jeziku“ pa se bilježe primjeri poput *š njim*, *š čovjekom*, *brež njega*, *krož njega*, *škljizak*, *škljizat se*. Ćurak (2012: 153) zaključuje kako je u svih pet govora slavonske Podravine koje je proučavala za potrebe svojega doktorskog rada (Podgorač, Šaptinovci, Bokšić, Feričanci i Stara Jošava) zabilježila jednačenje po tvorbenom mjestu fonema s kada se nađe ispred *nj* na granici dviju riječi (odnosno prijedloga i riječi s kojom se veže) što je i oprimjerila:

- Podgorač (2012: 44, 60): *š njīm*, *š njōm*; *š njīma*; *ošklíznila*⁷⁰
- Feričanci i Stara Jošava (2012: 121, 147): *š njōm*, *š njīm*; *š njīma*.

Mance (2014) bilježi takvo jednačenje po mjestu tvorbe u svih pet govora slavonske Podravine koje je istraživala za potrebe doktorskoga rada:

- Črnkovci (2014: 25):

Rasukívalo se š njīm.

Sèstra je bila tàmo š njīma u Tiborjanci.

Ě, tó je bila mòja svàda š njôm.

Ŏnda se je š njôm svàdala...

- Marijanci (2014: 52):

Jâ sam počèla kopàt š njôm pa da krène čòška tà̃m pa ovàmo pa òde kùkuruza.

Mâl bùdemo š njīma i na prèlo.

Ŏnda kad tèla òna pèč krùva, ònda víče strínu, i sedī š njôm dok mēsi.

- Gat (2014: 81):

*Kòja je màma š njôm, tú màma pèlja, a kòja ní, tú ide mòmak š njôm, òn ju pèlja.*⁷¹

⁷⁰ Sekereš (1966: 242) navodi kako je prijedlog s „prešao [je] u š i u nekim složenim riječima u kojima ispred prednjenepčanog suglasnika stoji još jedan suglasnik: *škljizak*, *škljizat se*“. Tu je zapravo riječ o jednačenju na granici prefiksa i tvorbene osnove, tj. *kljizat se* > *škljizat se* > *škljizat se* te analogno i u pridjevu *škljizak* koji je izveden od prethodno dobivene prezentske osnove *škljiz-* i sufiksa *-(a)k*.

⁷¹ U govoru Gata (prema Mance 2014: 81) ta se pojava ne provodi sustavno pa se čuje i: *...někad kòja pòčne někoju pèsmu i pèvaju ònda svi š njôme, tó se je skròz pèvalo.*

- Brođanci (2014: 107):

Spr̥da č se i jā š nj̥ma...

...pōtlam ču se jā š nj̥ma!

...a Māta j š nj̥m išo kād je trēbalo dvojica...

- Podravski Podgajci (2014: 134):

...đuvegija nāstoji zgrābiti snāšu i š njôm pobēči iz klūče...

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 404), u dijelu o prijedlozima, navodi kako u „prijedlozima s, kroz, nuz, brez, krajnji suglasnici s, z prelaze u š, ž kada se nađu pred palatalnim suglasnikom (jednačenje po mjestu tvorbe na granici dviju riječi, odnosno prijedloga i riječi s kojom se veže): *š nj̥m, š njôm, krož njēga, brež njēga*“.

Vulić (2008c: 307, 310; 2009c: 265. i 269) u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke bilježi realizaciju *užljubit*, a iz govora Santova u mađarskom dijelu Bačke (2009c: 55; 2004c: 187) primjer *ražljuti*.

U govoru Bačkoga Brega (Balažev 2011: 9) bilježi se također jednačenje po tvorbenom mjestu, npr. *š nôm, kad sam š n̥m išo, š čovēkem se divānijo, višji*.

Vlastita istraživanja

U govoru je Luča zabilježen sljedeći primjer u kojem umjesto prijedloga s stoji š: *Māma dōđe š nj̥m* (prema mojim osobnim terenskim istraživanjima).

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Berlakovich (1987: 20) je u govoru Velikoga Borištova zabilježila jednačenje po mjestu tvorbe na granici prijedloga i riječi koja slijedi u primjerima poput *zīš nj̥in, š njuôn*. U, za potrebe ovoga rada istraživanim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji, osobnim sam terenskim istraživanjem u govoru Dolnje Pulje zabilježila primjere jednačenja po mjestu

tvorbe na granici dviju riječi, odnosno prijedloga i riječi koja slijedi: *š njimi*, *š njim*. Takav tip primjera iz govora Longitolja izdvajaju Lisac i Špralja (2020: 145-146).

Vulić i Mühlgaszner (2020: 216; 269-270) bilježe jednačenje po mjestu tvorbe i u govoru Pinkovca i Žamara kod južnih čakavaca u Gradišću, npr. *š njimi*; *ja san senek hrvacko se š **njin** pominala*, te u govoru Hrvatskoga Cikljina koji pripada istoj oazi, npr. *i pominje se nek š **njuon** po hrvacki* (Vulić, Mühlgaszner, 2020: 123).

U govoru Vorištana koji pripada Poljancima potvrđeno je također jednačenje po mjestu tvorbe u primjeru *š **njîm*** (Sučić, 2020: 258-260).

I u modruškom je govoru zabilježen taj tip jednačenja po mjestu tvorbe, npr. *š **njom*** (usp. Vulić, 2014: 27).

Zaključna napomena

Na temelju istaknutih podataka iz mjesnih govora može se zaključiti kako govore slavonskoga dijalekta – uključujući sva tri poddijalekta – s čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji povezuje i jednačenje po mjestu tvorbe na granici dvaju morfema, odnosno na granici prijedloga i riječi s kojom se taj prijedlog veže. Po toj im se karakteristici pridružuju i govori ogulinsko-modruškoga kraja što tu glasovnu promjenu čini zajedničkim obilježjem analiziranih skupina govora.

6.1.11. Protetsko j- i protetsko v-

Ivšić (1913: 187) navodi kako se u posavskim govorima u nekoliko riječi koje počinju vokalom nalazi protetsko j-: *jăpa* 'otac' (Strizivojna), *jăjer* 'vjetar' (Glogovica), *jêkser* 'čavao' (Drežnik), *jöpēt* (Magića Mala), *julār* (Kaptol), *jülār* (Rajevo Selo), *jüžina* 'objed' (Siće). Lisac (2003) navodi da Šaptinovci i Siće imaju također *južinu* 'objed', no na širem području toga staroštokavskoga dijalekta u suvremenosti nisu karakteristične proteze u vidu glasa j- i v-. Kolenić (2014) ne navodi protetsko j- u sičanskom govoru, a ni u samom rječniku pod slovom j (Berbić Kolar, 2014: 144-146) nema primjera poput *južina*.

Ipak, podravske govore slavonskoga dijalekta i danas donekle karakteriziraju proteze: u većoj mjeri protetsko j- i u manjoj protetsko v-. Početkom 20. stoljeća u govoru Šaptinovaca Ivšić

(1907: 116) bilježi kako u „riječi *jũžina* (objed) dolazi *j*, koje u toj riječi imaju i kajkavci“⁷² te kako se u primjerima poput *vũzal*, *vũsne*, *vũže*, *vũjak* bilježi konsonant *v* ispred *u*. Sekereš (1974: 151), pišući o govorima slavonske Podravine, navodi kako „riječi koje počinju samoglasnicima *u*, *a*, *e* dobivaju katkada protetsko *v* ili *j*“⁷³ te navodi sljedeće primjere: *vũzde*, *vũvo*, *vũzak*, *vũže*, *vũlār*, *jāpa*, *jũžina*, *jěkser*.

Tako Ćurak (2012: 84) u govoru Bokšića i Šaptinovaca pronalazi potvrde za protetsko *j* -: *jũžina* (objed), *jũžinati* (jesti), *jũžinam* (jedem)⁷⁴.

Mance (2014) potvrde za protetsko *v*- pronalazi u četiri od pet govora slavonske Podravine koje je proučavala za potrebe doktorskoga rada:

- u govoru Črnkovaca (2014: 23):

...plēteš vũže i ònda tō u smòtke i ònda pověžeš tū ...

- u govoru Marijanaca (2014: 50):

Kad se vũža i tō svě priprémilo žito i sazrělo, idemo kòsiti.

Obláčilo se kàko znáš – nājprije krĩlca, òno vũsko.

Ònda su těli dōjti mòji vũjci, tétak, āpoš i svāko ìma po jèdno svĩnjče.

- u govoru Brođanaca (2014: 105):

Māta se čōva ĭza vũva...

Tō j bĩjo svātovski pòklon od vũje Mārīnog...

Sād vĩše nĩsam mālī kad sam mògo i vũža prostĩrat òve žětve!

- u govoru Podravskih Podgajaca (2014: 132):

Na krājevima je vũžja i povězana s òbadvi strāne kànalom...

...a ònda bi ũjutro čěko da šarāni rĩju i zāgrizu na vũdici gvālju od žgānaca.

Āko se ìma gotōva vũža, ìde se s mòkri vũži nā njivu...

Kad spũšća vũši, ònda se čũvaj...

...i jědva je brāt nĩma mògo vlādat i napěljati je vũzdama da trče po lènji...

⁷² Imaju i mnogi čakavci.

⁷³ Sekereš (1974: 151) dodaje kako su protetsko *j* i protetsko *v* odlika kajkavskoga narječja.

⁷⁴ Iako Ivšić (1907: 116) ističe protetsko *v* u riječima *vũzal*, *vũsne*, *vũže*, *vũjak*, Ćurak (2012) nije zabilježila ni jedan takav primjer.

Mance (2014: 131) također u govoru Podravske Podgajace pronalazi primjere za protetsko *j*, posebice u imenici *(j)užina* i glagolu *(j)užinati*:

U pódne bi svi posèdali ũ lādo i južinali što su pòslali òd doma...

Júžina je mōrala bìti jāka jer se pūno snāge tròšilo u rádu.

Nākon júžine bīo je mālī òdmor...

Vulić (2004a: 108) piše da se u govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine protetsko *v-* „realizira ispred vokala *u*, npr. u Starinu *vuže*, u Martincima *vuvo*, *vuzda*, *vusko*, *vuzet* i *vunja* ‘ujna’ s metatezom *jn > nj*“ te da se protetsko *j-* „ponekad realizira ispred korijenskoga vokala *a* ili ispred *u*, npr. u Martincima u riječima *japa* i *južina* ‘užina’, u Potonji *japa*, u Dravljanima *južina*“.

U bereškom se govoru, kako navodi Balažev (2011: 8), *j* često ostvaruje kao protetski suglasnik, npr. *dāla sam jīm pet jājā* ‘dala sam im pet jaja’, *jā sam ji vīdijo* ‘ja sam ih vidio’.

Poznato je da su u suvremenosti u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima brojni istraživači bilježili protetsko *j-* i *v-* (češće), i to – među ostalim – u gradišćanskohrvatskim govorima u Slovačkoj te općenito u govorima Hata, Poljanaca i Dolinaca. U, za potrebe ovoga rada proučavanjem ikavsko-ekavskim čakavskim govorima Dolinaca, zabilježeni su protetsko *j* i *v* u govoru Dolnje Pulje: *vudrit*, *votac*; *jigrati*, *jigrat*, *jime*.

Protetsko *j-* u hajmaškom govoru realizira se u riječi *júžina* u značenju *užina*, kao i u govoru Oštarija i u gradišćanskohrvatskim idiomima (Vulić, 2005a: 12).

U govoru se Žamara kod južnih čakavaca u Gradišću, ističu Vulić i Mühlgaszner (2020: 269-271), realizira protetsko *j-* (npr. *jimali*, *jimal*).

Vulić (2008d: 60) navodi da se u čakavskim govorima oko Ogulina i u pojedinim gradišćanskohrvatskim govorima izgovara glas *j* na početku riječi ispred samoglasnika, npr. *jigla*, *jigrat se*, *Jivanja*.

Zaključna napomena

Iako protetsko *v-* i protetsko *j-* nisu obilježje cijeloga područja slavonskoga dijalekta u suvremenosti, već samo njegova podravskoga pojasa, ipak protetski glasovi *j* i *v* povezuju slavonski dijalekt s čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji. Posebice jer

istraživanja posavskoga poddijalekta s početka 20. stoljeća također potvrđuju čuvanje toga obilježja. Po toj im se karakteristici pridružuje i hajmaški govor te čakavski ikavsko-ekavski govori oko Ogulina.

6.1.12. Odras jata

Poznato je da je u čakavskim govorima ikavsko-ekavskoga dijalekta odraz jata uglavnom prema pravilu Meyera i Jakubinskoga, što znači da se ekavski odraz jata ostvaruje ispred fonema *t, d, n, l, r, z, s* iza kojih slijede *a, o, u*, ili *Ø*, dok se ikavski odraz jata ostvaruje u ostalim situacijama.

Na temelju analize odabranih čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji može se zaključiti kako se pravilo Meyera i Jakubinskoga još uvijek provodi, no ne u potpunosti dosljedno pa su česti i ikavski i ekavski odraz jata u istom položaju, npr. *tila – tela, tili – teli, nedilja – nedjelja* i dr. Evo primjera za ikavski i ekavski odraz jata u istraženim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji:

1) ikavski odraz jata⁷⁵:

- Veliki Borištof⁷⁶: *ilo, misec, nedilju, snižnice (imenice); poljivat, porizala, posvidočit, prinit, razdilili, sidili, sidilo, sidit, sidite, smila, smili, smilo, svidočin, svitilo 'svijetlilo', tila, tili, umrit, vidila, vidili, zminjamo, živili (glagoli); dvi, (va) dvi (leti), dvi (partije), dvisto (brojevi); lipo, mišano, nimški (pridjevi) (VB); prik (prijedlog)*
- Dolnja Pulja: *čovika, dica, dičaki, dilo, dite, ditići, ditinjstvo, divica, divičica, divojak, divojčice, jilo, misec, mlikarnica, Nimce, Nimica, rič, riči, sriću, (drugi) svit, vrime, (imenice); bižali, bižat, doživili, jili, minjali, povida, povidalo, razdilili, razumiš, razumit, pojist, porizat, sidili, smili, smiš, sviti, til, tila, tile, tili, tribamo, vidili, vidla, volila, zminjali, živili (glagoli); cilo (društvo), lipe (broje), lipo, lipoga, najlipši, nimškom, (po) nimšku (rič), (pridjevi); dvi, dvi (ure) (brojevi); lipo (prilozi); prik (prijedlozi)*
- Mjenovo: *dice, lipi, smila, vidila*

⁷⁵ Riječi poput *nimadu, niman, nimaš, niman, nimamo, nimam* samo su prividno ikavizmi i u njima samoglasnik *i* nije odraz jata, već je nastao spajanjem negacije i prezentskoga oblika *imadu, iman, imaš, imamo* nakon gubljenja samoglasnika *e* (usp. Vulić, 2005: 9).

⁷⁶ Berlakovich (1987: 17) potvrđuje da govor Velikoga Borištofa pripada ikavsko-ekavskom dijalektu čakavskoga narječja.

- DPK: *dica, dite, jilo, misece, naticanje, nedilju, Nimškoj, sriće, vridnost, vrime, vrimena (imenice); minjala, vidila (glagoli); lipe, lipo (vrime), nimški, porizenu, srićne (pridjevi); dvi (brojevi)*

2) ekavski odraz jata:

- Veliki Borištof: *stenica, tedan (imenice); onde, ovde (zamjenički prilozi)*
- Dolnja Pulja: *delo, (osamnajst) let, (trideset dvi) leti, nedeju, sused, (sake tri) tedne, veronauk (imenice); cel (dan) (pridjevi); delat, tela, tele, teli, telo, zadelili, zapovedat (glagoli); letos (prilozi); onde, ovde (zamjenički prilozi)*
- Mjenovo: *tela*
- DPK: *nedelje, onde, ovde.*

U opisu govora Velikoga Borištofa navodi se da se jat u tom govoru ostvaruje dvojako – ikavski (*tila, misece*) i ekavski (*liēti* (< *leti*) (Kinda-Berlaković, 2020: 251). U zapisu koji je priložen zabilježeni su i ovi primjeri koji potvrđuju navedeno: *tili, trī misece, se dvī, prīk.*

U opisu govora Dolnje Pulje u *Ozvučenoj čitanci. Po našu* Lisac i Špralja (2020: 81) navode da je odraz jata u govoru Dolnje Pulje ikavsko-ekavski, npr. *til||tīl, rizali, pojis, sritu; lête, dêlat, dêlo*). Primjeri ikavskoga odraza jata potvrđeni su u istoj knjizi u zapisu govora Dolnje Pulje (npr. *vrime, rizali, jilo, tili, pojis, pojīl*), kao i primjeri ekvaskoga odraza jata (npr. *dêlat, dêlo*).

Odras jata u govoru Mjenova ikavsko-ekavski, npr. *trība, povīdat, ubisit||obisit; leto, diêlat* (Lisac i Špralja, 2020: 157). U zapisu iz *Ozvučene čitanke* zabilježeni su i ovi primjeri kojima se potvrđuje ikavsko-ekavski odraz jata: *biži, dica, dici, dvī, līp, tīl, tili, trība; diêlo, leto* (Lisac i Špralja, 2020: 154-155).

I u drugim je mjestima Dolinaca, čiji je govor opisan i prikazan u *Ozvučenoj čitanci. Po našu* (2020), odraz jata ikavsko-ekavski – u Filežu, Frakanavi, Bajngrobu, Gerištofu, Kalištrofu, Longitolju, Malom Borištofu, Mučindrofu, Pervanama, Šuševu.

U govoru je Celindofa, Cindrofa, Cogrštofa, Klimpuha, Pajngrta, Rasporka, Štikaprona, Trajštofa, Uzlopa, Vorištana i Vulkaprodrštofa koji pripadaju Poljancima odraz jata ikavsko-ekavski (Sučić, 2020: 44; 50; 55; 143; 195; 221; 232; 240; 245; 261; 266).

Vulić (2009b: 125; 2010: 138) navodi kako je tipično čakavska crta ikavizam *drivo*. Među primjerima iz govora Dolinaca *drivo* bilježi Neweklowsky (1995: 444). Ikavizam *drīvo* je među Dolincima u Austriji zabilježila i Vulić (2006a: 76) u mjestima Filež, Frakanava i Šuševu. U

građi prikupljenoj za potrebe ovoga rada u govoru Velikoga Borištota potvrđen je množinski oblik *drva*: *drva su bila* i *na drva* bez ikavizma, odnosno bez jata. To je logično jer, kako je zabilježila Vulić (2001: 10) opisujući vokalizam otoka Drvenika, u čakavskim govorima imenica *drivo* ima množinski oblik *drva* kada označuje 'drva za ogrjev i sl.'.

Dio je govora slavonskoga dijalekta, kako je rečeno, također ikavsko-ekavskoga odraza jata, međutim prema različitim fonološkim pravilima jer zamjena jata ide prema sljedećem pravilu: dugo jat daje *i*, a kratko jat daje *e*. U tu se skupinu ikavsko-ekavskih slavonskih govora ubraja govor Starih i Novih Mikanovaca zapadno od Vinkovaca (Finka i Šojat, 1973; Sekereš, 1977; Kolenić, 1997; Bilić i Kolenić, 2004) i ova baranjska mjesta: Šumarina, Branjin Vrh, Duboševica, Draž, Topolje, Kašad, Luč, Gajić, Baranjsko Petrovo Selo, Torjanci (Sekereš, 1977; Kolenić, 1997; Bilić i Kolenić, 2004).

Finka i Šojat (1973: 8) navode kako se u Mikanovcima dugo jat reflektira kao dugo *i*, a kratko jat kao kratko *e*, što prikazuju odnosom *dítè* – *detèta*, zaključujući kako je u tom govoru nazočan „kvantitativno-fonetski odnos kao u obližnjim ikavsko-jekavskim govorima (npr. u Vrbici: *dítè* – *djetèta*)“.

Evo nekih primjera koje navodi Sekereš (1977: 362-363): *biljit*, *gnjízdo*, *lîp*, *ùvik* (Dr); *Stîpo*, *snîg* (Šu); *pèvat*, *pevâč*, *sèver* (To); *nedèlja*, *čòvek*, *vèverica*, *bèžat* (Lu) te primjera koje nalazimo u Marije Keler (1997: 133-137) iz govora Luča: imperativ *bèž*, *čòvèk*, *lèto*, *nedèlje*, *pobègli*, *pràdedova*, *pròleće*, *vèčni*, *sedèle*, *svètski*, *vèra*; *cîdi*, *cînă*, *cvîtom*, *dvî*, *lîk*, *mlîkò*, *prîko*, *prôpovid*, *svîcû*, *svît*, *svîtû*, *vînăc*, *vînčîc*, *vrîdni*. Da je u Baranjskom Petrovom Selu, Luču i Duboševici tako i u suvremenosti, pokazuje Farkaš (2008: 113) navodeći sljedeće primjere za odraz jata u tim trima govorima – „dugi jat: *vridi*, *lipo*, *Osik*, *vinac*, *dite* (BPS), *uvik*, *vridno*, *dvi* (Lu), *prominilo*, *cvit*, *mliko*, *cili dan* (Du); kratki jat: *peva*, *pesmica* (BPS), *ponedeljak*, *čovек*, *pevalo*, *mesto*, *venčanje*, *nedeljom*, *sedele* (L), *deca*, *meseci*, *sećam*, *leto*, *veronauk*, *mesto* (D)“.

Lukić, pišući o glagolskim oblicima u mrzovićkome govoru (2004: 57), navodi kako jat, ako se nađe iza *r*, ispada pa slogotvornost prelazi na *r*, npr. *umrît*, *razdrît*, *proždît*, *otrît*. Isto je potvrđeno u još jednom slavonskom govoru – govoru Babine Grede (osobni podatci), a zabilježeno je i u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Velikoga Borištota u Austriji.

John (2015: 18-19) potvrđuje također ikavsko-ekavski odraz jata u Branjinu Vrhju i u suvremenosti navodeći ove primjere: *lipo*, *vrime*; *deca*, *venčanicu*, *decu*.

Vlastita istraživanja

U građi prikupljenoj za potrebe ovoga rada u govoru Luča potvrđeno je također navedeno pravilo o odrazu jata, a primjeri su za to sljedeći: dugi jat: *cīlu* (*nôć*), *dvī* (*Šokīce*), *līpe* (*kònje*), *līpo* (*drúžili*), *vīncu*; kratki jat: *čověče*, *děda*, *mesěca*, *poběgne*, *sědne*, *těla*, *těo*, *věncani*. Navedeni primjeri iz govora Luča pokazuju da se ekavski refleks jata redovito ostvaruje kada je pod akutom, a ne samo pod kratkosilaznim naglaskom. Razlog je tomu što je *ě* kraći u odnosu na ostale duge samoglasnike.

Zaključna napomena

Na temelju iznesenoga može se zaključiti kako istražene čakavske ikavsko-ekavske govore Dolinaca u Austriji s govorima slavonskoga dijalekta povezuje i odraz jata, barem u onoj mjeri u kojima je odraz u govorima slavonskoga dijalekta ikavsko-ekavski, a to su govori posavskoga i baranjskoga poddijalekta, no valja naglasiti da se odraz jata realizira prema različitim fonološkim načelima.

6.1.13. Ostala obilježja fonološkoga sustava

6.1.13.1. Dvoglas

„Stjepan Ivšić upozorava da se u posavskom govoru neki vokali ne izgovaraju „čisto“. Vokal *e* u nekim se mjestima, kada je naglašen, može izgovarati kao otvoreno *e* /*a^e*/: *svă^e* (Siče), a u nekim mjestima prelazi, ako je dug, u zatvoreno *ę* koje se diftongira: *sjęko* (Drežnik). Vokal *a* u većini je mjesta „čist“ po izgovoru, ali u nekim mjestima izgovara se kao zatvoreno *a* /*a^o*/: *jâ^o* (Vranovci). U nekim se mjestima umjesto vokala *u* nalazi neka vrsta *i* glasa sličnoga njemačkomu *ü*, samo je u posavskomu više zatvoreno *u* glas: *ruška* (Siče).“ (Kolenić, 1996c: 51).

Ivšić (1913: 180) upućuje na glas *ǎ* navodeći sljedeće: „Glas *ǎ* zabilježio sam ja izvan posavskoga govora u Podvrškom (na sjeveru od Nove Gradiške), na pr. *dǎn*, *znǎm*, a u posavskom govoru zabilježio sam ga: u Selcima (kod N. Kapele), Vranovcima, Čajkovcima, Vrpolu, Strizivojni, Sikirevcima, St. Perkovicima. Evo nekoliko primjera... komorǎt, težǎka (St. Perkovci).“ Kolenić i Berbić Kolar (2008: 85) te Berbić Kolar (2009: 89) bilježe isti taj vokal,

za koji kažu da je „između a i o“, u govoru Starih Perkovaca u suvremenosti, npr. *ráđijo, znâm, stâra, dâli*.

Diftong *ie* u Orubici bilježi i Ivšić (1913/I: 179).

Iako Ivšić (1913) u Magića Maloj nije zabilježio zatvoreno *o*, već „čist glas“, Ljiljana Kolenić (2010: 45) u tom govoru redovito bilježi *o* zatvoreno: *drâgo, Mâto, znâm, Zagreb, za mârvu, mlâda, dođete, dvi roklje, prôhladno, Božić, kô, narodne nošnje*.

Vranić i Zubčić (2018: 546) navode da su u govorima slavonskoga dijalekta danas monoftongizirani diftonzi.

Za gradišćanskohrvatske je govore karakteristična diftongacija – tako se npr. u Velikom Borištofu, prema Berlakovich (1987: 14-15), bilježe ovi dvoglasni: *īē, uo, ie^x, ai^o, oi^o, ui^o, oi^x, ea*, od kojih su najčešći *ie* i *uo*. Kinda-Berlaković (2020: 251) pojašnjava da u govoru Velikoga Borištofa svako dugo *e* i *o* daju diftong, „s tim da se u pravilu drugi dio dvoglasa bolje čuje“, npr. *driviēnon, liēto, puōžgala, uōdala, skruōz*. Ista autorica (2020: 251) naglašava da se ipak, zbog brzine govora, mogu čuti i dvoglasni s kratkosilaznim naglaskom, npr. *duoma, lieto, na tuon, puoj*. U govoru se Velikoga Borištofa kratko *e* i *o* nikad ne diftongiraju (*morat, zdenac, va seli*), a dugo *e* i *o* se diftongiraju i kada nisu naglašeni (npr. *voduon, zīmie*) što je znak, kako ističe Kinda-Berlaković (2020: 251) da je na tom mjestu prije bio dugi naglasak.

Primjeri s dvoglasom zabilježeni su u Velikom Borištofu i u istraživanju 2014. godine: *devietoga, šiest, vielike, zieli* te u govoru Dolnje Pulje: *cienili, liet, siedmoga, Siesfiet, trietoga*.

Dvoglasni se bilježe i u govoru Mjenova, npr. *mūôj* (uz *mūôj*), *ziêt* (Lisac i Špralja, 2020: 157).

U modruškom su govoru, prema Vulić (2014: 24), bili dvoglasni *ie* i *uo* koji su rezultat zatvaranja dugih fonema /e/ i /o/, to jest *e > ie*, odnosno *o > uo*. Međutim, zamjetna je tendencija gubljenja dvoglasa pa su nerijetke usporedne realizacije s dvoglasima i bez njih.

U novije se vrijeme u govoru Turkovića osjetno zapaža tendencija gubljenja dvoglasa, pa se npr. rabi pridjev *svieti*, ali istodobno i blagdansko ime *Svêti Jòsip* (19. ožujka). Nisu rijetke ni hibridne sintagme tipa *pêt buôc*. Općenito se može reći da realizacije bez dvoglasa postaju sve običnije (Vulić, 2008a: 7).

Zaključna napomena

Iako dvoglasni nisu uobičajeni za cijelo područje slavonskoga dijalekta – dok za većinu gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora jesu – ipak se može zaključiti kako navedene dvije skupine govora povezuje to obilježje jer se u pojedinim govorima slavonskoga dijalekta, iako rijetko, još uvijek mogu čuti diftonzi. Važno je naglasiti da u starinačkim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima supostoje realizacije s dvoglasima i bez njih, a tako i u istraženim preseljeničkim govorima Dolinaca (premda rjeđe).

6.1.16.3. Samoglasničko *r*

Iako u suvremenosti govori slavonskoga dijalekta uz samoglasničko *r* ne bilježe popratne vokale, Ivšić (1913: 177) navodi početkom 20. stoljeća kako je u jednom dijelu šokačkih govora, u posavskom poddijalektu, u pjevanju i u kazivanju čuo *er* umjesto *r*, npr. *cěrnī* (diko moja, *cěrnē* oči vadi, – *cěrnē* vadi, al' plave usadi; Magić Mala); *děrho* (il' si rasla bora gledajuća... il' jablana, *děrho* visokoga; Dolina); *kerčmarice* (u pjevanju, Kaniža), *sěrho* (ustaj, *sěrho*, rodilo se sunce; Dolina)⁷⁷ i dr.

U čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu samoglasno *r* daje primjere poput *břdo*, *zřno* (usp. Lukežić i Zubčić, 2007: 184, 738), i dr., a uz to se realiziraju i primjeri sa slijedom *er*, npr. u Omišlju na Krku *zeřno*, *zeřcalo* (usp. Mahulja, 2006: 382). Slijed *er* imaju i pojedini govori Dolinaca u Austriji: npr. Vulić (2006a: 77-78) je zabilježila *pěrst* i pridjev *mertvāčka* u mjestu Filež i *věrt* u mjestima Longitolj, Šuševo, Filež i Mjenovo. U mjestu Šuševo Vulić (2007a: 127) je zabilježila *poterbušina* itd.

U za potrebe ovoga rada istraženim gradišćanskohrvatskim govorima Dolinaca u Austriji zabilježeni su ovi primjeri samoglasničkoga *r* s popratnim glasom *e*:

- 1) Veliki Borištof: *perže*
- 2) Dolnja Pulja: *kerčmi*, *kerv*, *mertvačnicov*, *persti*, *skerb*, *verbe*, *verti* (**imenice**); *deržal*, *kermi*, *teržili* (**glagoli**); *hervatski*, *kerčmarova*, *ugerskoga* (**pridjevi**); *pervi* (**brojevi**)
- 3) Mjenovo: (*od*) *sěrho*, *směrti* (*dân*).

⁷⁷ Ivšić (1913: 176) to tumači utjecajem pjevanja jer je lakše pjevati *er* nego *r* pa je iz pjevanja *er* prodrlo i u kazivanje.

U govoru se Dolnje Pulje dakle čuva slogotvorno *r*, npr. *četrdesetšiestoga* (Lisac i Špralja, 2020: 81), dok u govoru Fileža, Mučindrofa i Pervana na mjestu slogotvornoga *r* dolazi *er*, npr. *nakêrmit; stoper; pervo* (Lisac i Špralja, 2020: 86; 175; 206).

U govoru se Bajngroba bilježi slogotvorno *r* (*drva*) (Lisac i Špralja 2020: 25).

I kod Poljanaca je, primjerice u govoru Cindrofa, Cogrštofa, Klimpuha, Rasporka, Štikaprona, Trajštofa, Vorištana, Vulkaprodrštofa, slogotvorno *r* fonem, npr. *trgat; křmu, prvi* (Sučić, 2020: 50; 55; 143; 221; 232; 241; 262; 267), kao i kod Hata, npr. u govoru Bijeloga Sela, Čunova, Gijece, Novoga Sela, Pandrofa (Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 39; 70; 102; 191; 202).

U govoru je Jezerjana, Pinkovca, Stinjaka, Žamara i Žarnovice, koji pripadaju južnočakavskomu ikavskomu dijalektu, slogotvorno *r* fonem (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 133; 216; 226; 271; 276).

U govoru je Vlaha slogotvorno *r* također očuvano, npr. u govoru Bandola i Podgorja (*prvom, držalo*), Hrvatskoga Cikljina (*Hrvati, hrvacki*) (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 32; 123).

Zaključna napomena

Iako govore slavonskoga dijalekta u suvremenosti ne karakterizira popratni samoglasnik uz samoglasničko *r*, Ivšić (1913) je početkom 20. stoljeća u jednom odjeljku slavonskoga dijalekta – posavskom poddijalektu – zabilježio samoglasnik *e* uz slogotvorno *r*. Čakavski ikavsko-ekavski govori, starinački i preseljenički, bilježe ostvaraje slogotvornoga *r* s popratnim samoglasnikom i bez njega.

6.1.16.4. Sekundarni suglasnici

Lukić (2004: 55) bilježi kako se u govoru Mrzovića javljaju tzv. sekundarni suglasnici – oni kojih u zabilježenim primjerima nema u drugim govorima, npr. *bangav, štundirat, komendija, pramdjed, skorom, Gojspa*. Isto je zabilježeno i u govoru Babine Grede: *komendija, štundirat, Gojspa* (prema mojim osobnim terenskim bilješkama). Kolenić i Bilić (2005: 17) u govoru Retkovaca bilježe *Veliku* i *Malu Gojspu*. U požeškim govorima Aladrović Slovaček (2012: 84) bilježi također oblik *Gojspa*. Lekić (2022: 32) u govoru Sikirevaca bilježi oblik *Gojspi*.

Berbić Kolar (2009: 21) u govoru Podvinja također navodi oblik (*Mala*) *Gojspa*. Oblik *Gõjspa* zabilježen je i u govoru Beravaca (Babić Sesar, 2013: 92). Takve primjere bilježi i Ivšić (1913:

208): *komendija, prãmded, štundírat*. Sekereš (1977: 376) ih također nalazi u govorima južne Baranje, npr. *prãmded, komëndija*.

Vulić (2009c: 91) navodi primjer *pramdida* u govoru Santova u mađarskom dijelu Bačke te realizaciju *prandida* (2009c: 91, podrubnica 34) u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke. Uspoređuje te realizacije s gradišćanskohrvatskima te upozorava na to da se u dijelu arhaičnih gradišćanskih štokavskih govora može čuti *premdida*, a u dijelu *prumdida* (Vulić, 2009c: 91, podrubnica 34).

U gradišćanskohrvatskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji vrijedan je pozornosti primjer *komendije* (prema mojim terenskim bilješkama) zbog podudarnosti s govorima slavonskoga dijalekta.

Zaključna napomena

Sekundarni suglasnici susreću se i u govorima slavonskoga dijalekta i u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca, ali u potonjima rjeđe.

6.1.16.5. Proteza s-

Još neka fonološka obilježja povezuju pojedine govore slavonskoga dijalekta i govore Dolinaca u Austriji. Vulić (2008c: 308; 2009c: 267) u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke zapaža glagol *spast* 'pasti' s inicijalnim s- jer se takva ista glagolska realizacija susreće „u još ponekim hrvatskim arhaičnim govorima, npr. u gradišćanskohrvatskim govorima“. Upozorava na to da u gradišćanskohrvatskim govorima glagol *spast* ima prezent *spadem* (Vulić, 2009c: 283, podrubnica 107). Osim toga glagola, inicijalno s- redovito imaju i glagoli *spomenit* 'spomenuti', *sigrat se* 'igrati se' i njihove izvedenice, npr. *spadanje* 'padanje', *sigra* 'igra', *sigračka* 'igračka' (Vulić, 2008c: 308). Glagol *spast* bilježi se u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta. Sekereš (1966: 282) ga bilježi u govorima našičkoga kraja i (Sekereš, 1977: 394, 453) u rječniku govora Hrvata u južnoj Baranji, navodeći kako umjesto „književnih oblika *pãsti* i *spãsti* upotrebljava se samo oblik *spãst*“ koji je nastao prema *srušiti*, *svaliti* gdje prefiks s- označuje „kretanje prema dolje“. Kolenić i Ćurak (2007: 90) bilježe glagol *spãsti* u govoru Vrbanje. Benić (2009: 131), pišući o govoru Davora, navodi primjer *Kad spãne flãša na pětõn, tõ je plãč!* u kojem se bilježi glagol *spast(i)* u 3. o. jd. prezenta. Nemet-Kosijer (2009: 74) bilježi glagol *spãst* u govoru Bišкупaca i Brodskoga Drenovca. Isti glagol bilježi se i u govoru Babine

Grede (prema mojim osobnim terenskim bilješkama). Berbić Kolar (2014: 248) bilježi ga u sičanskom rječniku, Raguž (2017: 140) u govoru Antina, a Jakšić (2015: 696) u *Rječniku govorā slavonskih, baranjskih i srijemskih*. Lekić (2022: 32) u govoru Sikirevaca bilježi oblik *spao*.

Zaključna napomena

Glagol *spast* 'pasti' s inicijalnim s- rabi se u gradišćanskohrvatskim govorima i u govorima slavonskoga dijalekta, i to u svim trima njegovim poddijalektima pa se može smatrati zajedničkom značajkom razmatranih sustava.

U Tablici 1. na sljedećoj stranici prikazana su odabrana opisana fonološka obilježja govora slavonskoga dijalekta i čakavskoga ikavsko-ekavskoga govora Dolinaca u Austriji.

Tablica 1. Odabrana obilježja fonološkoga sustava – govori slavonskoga dijalekta i čakavski ikavsko-ekavski govor Dolinaca u Austriji

Obilježje fonološkoga sustava		govori slavonskoga dijalekta			čakavski ikavsko-ekavski govor Dolinaca u Austriji			
		pos. poddijale	pod. poddijalekt	baranj. poddijalekt	VB ⁷⁸	DP ⁷⁹	MJ ⁸⁰	DPK ⁸¹
ščakavizam								
rotacizam								
izostavljanje samoglasnika								
izostavljanje suglasnika								
umekšavanje glasa <i>l</i>								
umekšavanje glasa <i>n</i>								
završno -l	im. i prid.							
	gl. prid. r. m. r.							
skup <i>jt</i> i <i>jd</i>								
sibilarizacija								
jednačenje po tvorbenom mjestu								
protetsko <i>j</i> - i protetsko <i>v</i> -								
odraz jata								

Legenda.

POTVRĐENO
POVIJESNO POTVRĐENO
SPORADIČNO POTVRĐENO
NIJE POTVRĐENO
POTVRĐENO U ODREĐENIM GOVORIMA / ODREĐENOJ PODSKUPINI GOVORA

⁷⁸ Veliki Borištof.

⁷⁹ Dolnja Pulja.

⁸⁰ Mjenovo.

⁸¹ Donjopuljanska privatna korespondencija.

6.2. Morfološki sustav

6.2.1. Glagoli

6.2.1.1. Infinitiv

U govorima je slavonskoga dijalekta, kao i u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca karakterističan infinitiv bez završnoga *-i*, iako se u pojedinim govorima bilježe i puni infinitivni oblici s dočelnim *-i*.

6.2.1.2. Gramatički morfemi u 3. os množine prezenta

Slavonski se dijalekt, prema nastavačkim mogućnostima u trećoj osobi množine prezenta (usp. Kolenić, 1997: 111), može podijeliti u sljedeće tri osnovne skupine:

- 1) 3. os. mn. prezenta završava na *-iju*, *-eju*
- 2) 3. os. mn. prezenta završava na *-aje*
- 3) 3. os. mn. prezenta završava na *-u*.

Takvi su množinski oblici zabilježeni u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta, s naznakom da nisu svi jednako prisutni u svakom od poddijalekata. Slijede primjeri za svaki od poddijalekata slavonskoga dijalekta.

1) Posavski poddijalekt

Još je Ivšić (1913: 63) početkom 20. stoljeća ustvrdio kako u posavskim govorima u 3. os. mn. prezenta često dolazi *-u*, za što je naveo ove primjere: *krstī se* (Strizivojna), *letī* (Babina Greda), *rādū* (Andrijaševci). Ivšić (1913: 63) je za posavski govor ustvrdio i gramatički morphem *-aje* u 3. os. mn. prezenta, npr. *vāljaje* (Kruševica), *nēmaje* (Beravci), *otpūšćaje* (Podcrkavlje). Isto bilježe Finka i Šojat (1973: 17) u ekavskim govorima u okolini Vinkovaca (npr. *nosu*).

Jozić (2004a: 33) ističe da su u ikavsko-jekavskim posavskim govorima u 3. os. množine glagola V. vrste (relacijski morphem 1. os. *-am*) i glagola *znāt* mogući dubletni oblici *glèdajū/glèdajē*, *prôbajū/prôbajē*, *pítajū/pītājū/pítajē/pītājē*, *kopājū/kopājē*, *bacājū/bacājē*, *znājū/znājē*, ali prevladava oblik na *-ju*. Isti autor (2004a: 33) bilježi završno *-du* za 3. os. mn. te ističe da je karakteristično za mnoge štokavske i čakavske govore. Nije zabilježen u ikavsko-

jekavskim posavskim govorima – osim u glagola *dāt*: *dádû/dádû*, koji može glasiti i *dājû/dājû*. Neki glagoli IV. vrste, navodi Jozić (2004a: 33), mogu u 3. os. množine prezenta imati relacijski morfem -u (usporedno s -e), npr. *borû se, fālû se, obârû, ožênû, stojû* / *borê se, fālê se, obârê, ožênê, stojê*.

U suvremenosti posavskoga dijalekta ipak se još uvijek nalaze potvrde za relacijske morfeme -u i -aje, ali i za druge spomenute. U govoru Ilače (usp. Kolenić, 1996a: 215; 1999: 45) zabilježeni su ovi primjeri: *prāvû, pokûpû, mîslû, odmôrû, priprêmû, nakûpû, uvātu*, u govoru Andrijaševaca (Bilić i Kolenić, 2004: 40) primjeri *trăču, trčû, rădû, udădu se, prodădu, ôcedu, nașăraje, zamôtaje*, u govoru Drenovaca (Kolenić i Ćurak, 2008: 75) primjer *da se oni ožênu*. U govoru Vođinaca Samardžija (2006: 8) navodi da 3. os. mn. umjesto gramatičkoga (relacijskoga) morfema -e ima gramatički morfem -idu, npr. *brojîdu, râdidu, sedîdu* ili gramatički morfem -edu, npr. *govôredu, ôcedu*, a Babić Sesar (2021: 18) je zabilježila i takve primjere: *imádû* (i *imádêmo*). Nemet-Kosijer (2009: 23) samo je u govoru Biškupaca zabilježila takvu posebnost u tvorbi prezenta: *imădu, dădu*.

Valja napomenuti kako je u opisu mjesnoga govora Andrijaševaca zabilježen oblik *ôcedu* (Kolenić i Bilić, 2004: 40).

Berbić Kolar (2009) za potrebe je svojega doktorskog rada istražila govore šest sela brodske okolice te je pronašla ove potvrde za 3. os. mn. prezenta:

- Podvinje (2009: 33): *vjěšajê, pjěvajê, krîzmajê; dădu; odmôru se*
- Brodski Varoš (2009: 53): *pîtăjê, kopăjê, češljăjê, pjevăjê*
- Donja Vrba (2009: 77): *pjěvajê, slûšajê, îgrajê; molîju, nosîju*
- Stari Perkovci (2009: 100): *imăje, pîtăje, čekaje, potîpaje se; bolû, sljepû se*
- Čajkovci (2009: 119): *prîčajê, kôpajê, glêdajê*
- Donji Andrijevc (2009: 141): *îmajê, nêmajê, porazbacăjê, stîšajê*.

U govoru Brodskoga Stupnika 3. os. mn. prezenta glagola *držati, klečati, trčati* glasi *držû, klečû, trčû* (Berbić Kolar, Franić i Javor, 2010: 67).

U govoru Matića Banović (2022: 35) bilježi morfem -u u 3. o. mn. prezenta, npr. *volu, radu, sadu, grlu, ljubû, vidu, želu, pravu, napravu, nosu, pustû, trču, boju*.

Raguž (2017: 45) je u govoru Svinjarevaca zabilježila sljedeće gramatičke morfeme u tvorbi 3. os. mn. prezenta glagola:

- -aje: *ìmaje, kùkaje, némaje, pítaje, pòkušaje, tèraje, vèncaje se*
- -u: *vìdu, živù, nàjāvu, nàrānu, pòkosu, prāvu se, pròmjēnu, vrātu, zàpālu.*

Ista autorica (2017: 45) u svinjarevačkom govoru bilježi oblik *ćedu* za 3. os. mn. prezenta glagola *htjeti*.

U govoru je Bogdanovaca, kako navodi Raguž (2017: 71), zabilježen gramatički morfem *-u* u 3. os. mn. prezenta glagola, npr. *ràzmjēnu, dṛžū, vīdu, vādu, ćeju*.

U govoru je Gundinaca zabilježen gramatički morfem *-u* u 3. os. mn. prezenta u primjeru *radu* (Mance, Ilić, 2021).

U vođinačkom je govoru zabilježen gramatički morfem *-u* u 3. os. mn. prezenta: *uplašū* (Antunović, 2023: 23).

U govoru Nijemaca prisutan je također gramatički morfem *-u* u 3. os. mn. prezenta, npr. *prolazu godine* (Mance, Šimunović, 2022: 108)

U govoru Domaljevca zabilježeni su oblici 3. os. mn. prezenta s morfemom *-u*, npr. *radu, ljubū, volu, kitu*, ali i s morfemom *-aje*, npr. *kopaje, znaje, spremaje, čuvaje* (Banović, 2022: 60).

Vlastita istraživanja

U govoru Babine Grede (Farkaš i Babić, 2011: 141) zabilježeni su ovi primjeri 3. o. mn. prezenta na *-u, -aje*: *plāvu se, prāvu, gledāje, trčū, učū, igrāje se, lupāje*, a u govoru Vođinaca primjeri *ostāvu, ne jāvu, pūstu, prezivaje, znāje, okaljūžaje* (Babić Sesar, 2021: 17-18). U govoru se Matića također bilježe oblici 3. o. množine prezenta na *-u*, npr. *vidu, spremu se, oblaču se, prijavu, bacu* (Mance, Babić Sesar, 2017: 30). U govoru Tovarnika (Raguž Vinković i Babić Sesar, 2024) zabilježeni su gramatički morfemi *-u* i *-eju* u 3. o. mn. prezenta glagola; u istom je govoru zabilježen i oblik *ćedu*: *kād smo tō nēšto òsetili da ćedu tō nāma òdūzeti* (Raguž Vinković i Babić Sesar, 2024).

2) Podravski podijalekt

Ivšić (1907: 149) navodi ovaj primjer 3. os. mn. prezenta na *-u* u šaptinovačkom govoru: *vīdu* te navodi da glagoli treće vrste prvoga razreda mogu imati 3. os. mn. prezenta na *-eju*: *držēju, ležēju, trčēju*.

Hamm (1949: 44-45), pišući o štokavštini Donje Podravine, navodi kako su u tim govorima mogući različiti gram. morfemi u 3. os. mn. prezenta, npr. *-eju* (*krāděju, uprěgneju, šījeju*), *-iju* (*nōsiju, prāviju, vōziju*), *-u* (*pěvū, igrū*).

Sekereš (1966: 256-257) ističe kako u Staroj Jošavi „govori stariji svijet: mislidu, govoridu, stojidu, mučidu“ te da je u 3. os. mn. prezenta moguć gramatički morfem *-eju* ili *-iju* (npr. *oćeju, nećeju, vežeju, kradeju* (Zd), *pleteju, misleju* (Po). Sekereš (1966: 257) u govorima našičkoga kraja također bilježi i oblike na *-u*: *držu* (Rb), *kopu* (Fe). U govorima slavonske Podravine česti su prezenti na *-eju* i *-iju*, npr. *īdeju, zōveju, vēžeju, rādiyu, pōstiju* (Sekereš, 1974: 162).

Ćurak (2012: 63) navodi kako je obilježje većine govora podravskoga poddijalekta to da glagoli s prezentskim gramatičkim morfemima u 1. os. jd. *-em, -im* imaju u 3. os. mn. prezenta gramatički morfem *-eju* ili *-iju*⁸², što bilježi u sljedećim govorima slavonske Podravine:

- u govoru Podgorača (2012: 63-65): *vēžeju, kōsijū, īdejū, mīslijū, jēdejū, mōlijū*
- u govoru Šaptinovaca i Bokšića (2012, 101): *držēju, ležēju, trčēju, sedēju*.

Ćurak (2012: 65) također navodi kako se u govorima slavonske Podravine kao gramatički morfem u 3. os. mn. prezenta pojavljuje i *-aje*⁸³ što bilježi u govoru Podgorača (2012: 65): *pěvaje, fičukaje, pevūckaje, pripōvedaje, móraje, némaje*. U govoru Feričanaca i Stare Jošave (Ćurak, 2012: 100) zabilježen je primjer prezenta s gramatičkim morfemom *-u*: *vīđu*.

U govoru Feričanaca i Stare Jošave Ćurak (2012: 135) je kod jednoga kazivača zabilježila tvorbu 3. os. mn. prezenta s gramatičkim morfemom *-du* (*nagováradu, vīdidu, lúpadu, nēmadu, ukřcadu, mīslidu*) kod kojega čak i pomoćni glagol *tět* (htjeti) u 3. o. mn. prezenta glasi *čědu*: *Nīsu znāli kāk čědu, štā čědu*. Takav gramatički morfem zabilježio je Sekereš (1966: 256) u Staroj Jošavi (*mislidu, govoridu, stojidu, mučidu*) te ih protumačio analogijom prema oblicima *dadu, znadu*⁸⁴.

U govoru se Brođanaca bilježi u trećoj osobi množine prezenta gramatički morfem *-u*, npr. *čeku, odigru, pevu, povatu se* (Despot i Pilj, 2008: 120).

⁸² Sekereš (1966: 257) ističe kako su takvi oblici vrlo rašireni na području podravskoga govora od Predreva do Osijeka, a tumači ih ovako: „Do tih oblika došlo je na taj način što se najprije oblik 3. l. pl. izjednačio s ostalim oblicima (idem, ideš... ide-ju), a onda je tom obliku dodan nastavak -ju.“

U govorima slavonske Podravine također su zabilježeni oblici na *-eju*: *pīšeju, òreju, zōveju, kážeju* (Sekereš, 1974: 162).

⁸³ Finka i Šojat (1975: 112) ističu kako se gramatički morfem *-aje* javlja kao dubletni uz gramatički morfem *-aju*, a bilježe ga i u hrvatskim ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca. Gramatički morfem *-aje* javlja se i u nekim istočnim posavskim govorima (Ivšić, 1913: 62) te u govorima požeškoga kraja (Matešić, 1963).

⁸⁴ Važno je dodati da je taj nastavak karakterističan i za brojne izvorno čakavske govore.

Mance (2014) je za potrebe izradbe svojega doktorskog rada istražila govore pet slavonskih podravskih sela te u njima pronašla sljedeće gramatičke morfeme za 3. os. mn. prezenta:

- Črnkovci (2014: 35), -u:

A òvi su se svèkar i svekřva dogovòrili da nèću prìznati.

...al òni nìsu upùčeni u tāj sèljački žìvot, jèdnostavno nè znu se snājti štā bi trèbalo.

...mlādi rástu, jòš ću nèšto izmìsliti bòlje i nèg mī.

òni tō nèmu, a štā mòžemo...

- Marijanci (2014: 65)

- -u:

Nèko sād pól nòči, brzo pobācù kovèrte...

Čèlav bìo jāko, a nazdravljívu čāšice...

Ònda ga pòljū vínóm.

Pa tō pošćúče tāmó pod tarābe pa se pripovédu.

Svíru, dòšle cùre pa ìgrū, mālò ìgrū.

- -eju:

Kod ðuvegìje ònda ìsto pokùpeju se, rùčāju...

...tāko ònda znādu kīše udàriti pa pòčmeju kljāti tī snopòvi...

Māma tūrī ìgle u špòret da se ugrèjū.

- Gat (2014: 89), -eju:

I ònda bùde tā zābava nāša, ònda tū dòjdeju mònci i divòjke i tū se mī drùžimo.

Pòsle tòga pòčmeju svírati za plēs.

Ònda dòjdeju mònci pa zòveju cùre na plēs.

I ònda òne bùdeju tāmó, sède òkolo u klúpama...

A sāda tō bùdeju čīm se ùzmeju, još i ne ùzmeju se, čīm pòčmeju ódati jèdno s drùgim...

Níje ko sāda, nākon gòdin dāna da se rastàneju.

...ònda je tō bìlo prva klāsa što sjē lēpo, ònda kučìne ostàneju.

...i ovàmo se natàkne na lótre da lótre òpet nìkud ne òdeju...

Na motìku natàkneju tóg jàdnog pètela...

Tô je zèleni cvìjet, ko šparòge što kàžeju...

Màrija, dòbro Màrica me zòveju.

...pa dè svàtovi su, nèčeju pobèči.

- Brođanci (2014: 117, 118)

- -u:

Tô òni sàm kad ìmu gòste, ònda mêšu i màđarski i njèmački.

Nemogu se ni oženit kad ništ nêmu.

Òni u grádu se drogíru!

Socijàlu prímu!

...a ìza njì vr̀bik i bàgremik što oplakívu sèlo s léve stráne.

Čèku pròsce pa razmìšlja kakò će ostàt sáma.

Ů polju je ìpak màlo mànja òmarina, kònji làgano kàsku, a Màtoš je nije požurívo.

Žita zèlena i gústa, obečávu pùno i kùkuruz zatváru sklòpa.

...a i kàd ču se divánit nègo kàd ìdu na njìv i iz njìve, ònda ìmu vrèmena.

A bàbe pripovédu svàšt, ogováru ga?

Rèko j da nísma dvà kvartála póreza plátìl i da ču plènjat frižidéra!

Svì odòše, bèže, spasàvu glàve!

Krádu, nè znu rádit!

Ni dèce nêmu i štà će rádit, a i zàšto.

Isto je i u 3. o. mn. prezenta pomoćnoga glagola htjeti:

Srce zaìgra u mèn i já b se uvàtijo, al nòge nèču, više ne mògu.

Štò ču i òni mórat mìslit svòjom glávom.

Àpoš òču l nam ljúdi zamèrit što dànas ìdemo po dèteljínu...

• -eju:

...ònaj s kòsom ùvek prêti, jòš trojica s njîm jăšeju.

- Podravski Podgajci (2014: 144), -u:

Măti i òtac ònda glêđu kakă je cùra...

...đuvgija i njegòvi dèveri i pozívu svù rodbìnu u svatòve...

Vulić (2004a: 111) u govoru mjesta Potonja u mađarskom dijelu Podravine, koji pripada slavonskom dijalektu, ističe nastavke *-iju, -eju* u 3. l. mn. prezenta te navodi primjere *nosiju, tražiju, voziju, misleju, predeju*. Također napominje da „glagoli 4. razreda V. vrste imaju uobičajeni nastavak *-aju*, npr. *kopaju*“.

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 397) navodi kako se u baranjskim govorima u 3. os. mn. prezenta kod glagola III. i IV. vrste često javlja gramatički morfem *-u*: *držū, vīđu, klēcū, trčū, bojū se, gorū, sedū, voljū, pōju, iskrīvu*⁸⁵. Isti gramatički morfem u 3. os. mn. prezenta, dodaje Sekereš (1977: 398), imaju i glagoli 1. razreda V. vrste (npr. *pūcu, pēvu, kōpu, vēnču*). Iz zapisa Marije Keler (1997: 134-137) bilježe se ovi primjeri 3. os. mn. prezenta u govoru Luča: *glēđu, poznādū*. Farkaš (2008: 117) navodi ove primjere tvorbe 3. os. mn. prezenta u suvremenim baranjskim govorima koje je izučavala: *pucaje, imaje, igraje* (BPS), *kleču, stoju, mirišu, tovaru* (BPS); *oblaču, stoju, sedu* (Du); *rušu, zapalju* (Lu).

Vulić (2009c: 275-276) je zamijetila da gotovo svi glagoli u govoru mjesta Sonta u vojvođanskom dijelu Bačke imaju prezentski nastavak *-u* u 3. os. mn.: *cvrču, držu, goru, izgoru, izlazu, izvadu, osušu, skupu se, svitlu, zebu, zvonu, žuru se, čestitu* 'čestitaju', *dotiru* 'dotjeraju', *imu* 'imaju', *nemu, minju, ofarbu, pitu* 'pitaju', *pivu, zapivu, pucu* 'pucaju', *sviru, rasipu* 'rasipaju', *nasadīvu, moru* 'moraju'.

U govoru je Berega zabilježen gramatički morfem *-u* u 3. os. mn. prezenta glagola, npr. *držū, nòsu, pròsu, mīslu, častū, māstu, sidū, pršću, živū* (Balažev, 2011: 13).

U Santovu u mađarskom dijelu Bačke Vulić (2009c: 58) također primjećuje nastavak *-u* u 3. os. množine prezenta kod glagola 7. razreda I. vrste i glagola IV. vrste: *gradu, pritu se, nosu,*

⁸⁵ Sekereš (1977: 397) smatra kako su takvi oblici nastali analogijom prema *īdu, bēre, trēsū, pekū* te dodaje kako su takvi prezentski oblici potvrđeni i u drugim našim govorima, npr. u posavskom poddijalektu, u srijemskim govorima, u nekim govorima novoštokavskoga ikavskog dijalekta, u govoru grada Korčule, u govoru istočne Hercegovine.

ne žalu, rušu se, letu, radu, sidu, tražu. Usto piše da je, analogno prezentskim oblicima *tečem, tečeš...* u 3. os. jednine *teču*.

Iz govora Hrvata iz mjesta Kukujevcu u istočnom Srijemu Vulić (2007c: 227; 2009c: 148) je izdvojila primjere glagola IV. vrste i 1. razreda V. vrste s nastavkom *-u* u 3. os. mn. prezenta kao npr. *boju se, ležu, plašu (se), skoču, srdu (se)* i dr. Također Vulić (2007c: 226; 2009c: 147) upozorava da u govoru Kukujevaca i Srijemske Kamenice pomoćni glagol *tit 'htjeti'* i *moć* imaju u 3. os. mn. prezenta nastavak *-eju*: *pa ćeju; ona kaže da ćeju napraviti; šta ćeju; ne ćeju; ne možeju*, te napominje da je taj nastavak karakterističan i za govore mjesta Baćin i Dušnok u mađarskom dijelu Bačke, koji također pripadaju slavonskomu dijalektu. Premda danas mnogi dijalektolozi svrstavaju hrvatske govore u Srijemu u srpski šumadijsko-vojvođanski dijalekt, Vulić (2007c: 227; 2009c: 149) upozorava na temeljnu genetsku pripadnost tih govora slavonskomu dijalektu, što pokazuje različitim tipovima primjera iz govora Hrvata u istočnom Srijemu.

U govoru šokačkih Hrvata u Rekašu u Rumunjskoj Vulić (2009a: 171) navodi da je uobičajen završetak *-du* za 3. os. mn. prezenta: *skačedu, učidu, vodicu, divanidu*.

Vlastita istraživanja

U Luču se, prema mojim terenskim bilješkama iz 2017., bilježe ovi primjeri 3. o. mn. prezenta na *-u*: *dolāzu, rasprāvu, vīdu, učū*.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Govore čakavskoga ikavsko-ekavskog dijalekta karakterizira također vrlo različito stanje u oblicima 3. os. mn. prezenta pa se susreću ovi primjeri: *pušt'aju, muču, bacidu, mole* (usp. Lisac, 2009a: 111). U čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca zabilježila sam u 3. os. mn. prezenta završetak *-du*:

U govoru Velikoga Borištova ovi su primjeri: *imadu, povedadu, dadu, platidu, velidu, mislidu, otprimidu, ukradiedu, moradu, primidu, radidu, poslušadu*.

U govoru Dolnje Pulje ovi su primjeri (prema mojim terenskim bilješkama): *iznajmidu, moradu, doveziedu, pomažedu, idedu, nimadu, pominadu, velidu, dadu, deladu, spidu, ulovidu, mećedu, dojdedu, poznadu, moredu*.

U govoru Mjenova ovi su primjeri (također prema mojim terenskim bilješkama): *ćedu, imadu, vićedu, zoviedu*.

U govoru je Mjenova zabilježen primjer glagola na *-du* u 3. os. mn. prezenta: *ča tākova ōni imadu* (Lisac i Špralja 2020: 154-155), kao i u govoru Maloga Borištofa: *imadu* (Kinda-Berlaković 2020: 149-150) te u govoru Pervana: *idedu, moradu* (Lisac i Špranja, 2020: 204-205).

Brojni su primjeri s gramatičkim morfemom *-u*, npr.:

U govoru Velikoga Borištofa ovi su primjeri: *jaču, vidu* (prema mojim terenskim bilješkama).

U govoru Dolnje Pulje ovi su primjeri: *govoru, stavu, načinju, moru, pozabu, ponovu, velu, živu, platu* (prema mojim terenskim bilješkama).

U doljnopuljanskoj privatnoj korespondenciji ovi su primjeri: *moru, želju, govoru, ne vidu*.

U govoru je Maloga Borištofa zabilježen gramatički morfem *-u* u 3. os. mn. prezenta u ovom primjeru: *od čega vî žīvu* (Kinda-Berlaković, 2020: 149-150).

Također sam u govoru Velikoga Borištofa terenskim istraživanjem zabilježila sljedeće: oblik *ćedu* za 3. os. mn. prezenta glagola *htjeti (ćedu pinezi dojt)*. Isto sam zabilježila i u govoru Dolnje Pulje: *ćedu, nećedu*.

U govoru Cindrofa koji pripada čakavskoj ikavsko-ekavskoj skupini gradišćanskohrvatskih Poljanaca zabilježen je primjer s gramatičkim morfemom *-du* u 3. os. mn. prezenta: *imadu* (Sučić, 2020: 46-48).

U govoru Novoga Sela koje pripada Hatima u okviru čakavskih ikavsko-ekavskih govora gradišćanskih Hrvata potvrđen je gramatički morfem *-u* u 3. os. mn. prezenta, npr. *razumu, govoru* (Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 191).

U govoru je Žarnovice, koja pripada gradišćanskohrvatskim govorima južnočakavskoga ikavskoga dijalekta, potvrđen gramatički morfem *-u* u 3. os. mn. prezenta: npr. *zaslužu* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 273-276).

U govoru Podgorja i Hrvatskoga Cikljina, koji pripadaju gradišćansko-hrvatskim štokavcima Vlahima, također je u 3. os. mn. prezenta potvrđen gramatički morfem *-u*, npr. *ne moru, dujdu; se pominu, živu* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 33, 124).

Množinski prezentski oblici u starinačkim govorima ogulinsko-modruškoga kraja (Vulić, 2008a, 2014) u obliku za 3. os. mn. završavaju samoglasnikom *-u*.

Vulić (2005a: 14-15) navodi kako u hajmaškom govoru prezentski oblici za 3. os. mn. „redovito i beziznimno završavaju samoglasnikom *-u*“ za što navodi sljedeće primjere: *râstu, pëču, sîču, krâdu, mòredu, mòrũ, ćèdu* te dodaje kako glagoli IV. vrste u oblicima za 3. os. mn. prezenta imaju nastavak *-idu* (npr. *razumîdu*), a glagoli 3. razreda V. vrste u oblicima za 3. os. mn. prezenta imaju nastavak *-ju* (npr. *vîču*, s provedenim jotiranjem). Glagoli 4. razreda V. vrste, pak, u istom prezentskom obliku imaju nastavak *-adu* (npr. *nêmadu / nîmadu, pivâdu*).

Iako u suvremenim govorima slavonskoga dijalekta nisu uobičajeni takvi oblici, ipak valja navesti da Finka i Šojat (1975: 111) ističu kako je u ekavskim govorima jugozapadno od Vinkovaca moguć završetak *-du* i u 3. o. mn. prezenta glagola *tět* (htjeti) te navode ove primjere: *òćedu, òni ćèdu, nécèdu*. Isti autori bilježe još neke primjere glagola sa završetkom *-du* (*imadu, znadu*) koje tumače analogijom prema prezentu *krasti, kradem, kradu*. Zanimljivo je spomenuti kako Ćurak (2012: 135) navodi da je kod jednoga kazivača u podravskom poddijalektu slavonskoga dijalekta zabilježila i tvorbu takvoga prezenta za treću osobu množine glagola *tět* (htjeti) *čèdu* te navodi primjere: *Nisu znàli kàk čèdu, štà čèdu*.

Zaključna napomena

Govori slavonskoga dijalekta s ikavsko-ekavskim govorima čakavaca Dolinaca u Austriji dijele gramatičke morfeme pri oblikovanju 3. os. mn. prezenta: gram. morfemi *-iju* i *-eju* zabilježeni su u Starinu u mađarskom dijelu Podravine, gram. morfem *-u* zabilježen je u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta, također u dijaspori, a gram. morfem *-du* zabilježen je u podravskom poddijalektu slavonskoga dijalekta te u nekim govorima posavskoga poddijalekta, također u Rekašu u Rumunjskoj. Bilić i Kolenić (2004: 40) bilježe u govoru Andrijaševaca oblike poput *udâdu, prodâdu, òćedu*. Isti gramatički morfemi za 3. os. mn. prezenta karakteristični su i starinačkim ikavsko-ekavskim čakavskim govorima, govorima čakavskoga ikavsko-ekavskog dijalekta uopće te hajmaškom govoru. Zajedničko je obilježje i tvorba 3. os. mn. prezenta glagola *htjeti* koja u gradišćansko-hrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim

govorima glasi *ćedu*. To je zabilježeno i u podravskom poddijalektu (usp. Ćurak, 2012: 135), također u posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta (usp. Finka i Šojat, 1975: 111).

6.2.1.2.1. Glagol *kupat (se)*

Vulić (2008c: 316; 2009c: 275-276) posebno ističe u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke nastavak *-ju* u obliku 3. o. mn. prezenta *kuplju* koji pripada glagolu *kupat se*, 1. os. jd. prezenta *kupam se*. Smatra „da je to ostatak nekadašnje prezentske paradigme *kupat se*, 1. os. jd. *kupljem se*, 3. os. jd. *kuplju se*“. Upozorava na to da se „takva [se] paradigma glagola *kupat se* i danas susreće u pojedinim arhaičnim hrvatskim štokavskim govorima, a uobičajena je i u sjeverozapadnoj čakavštini, **uključujući i brojne gradišćanskohrvatske govore**“⁸⁶ (Vulić, 2009c: 276). U skladu s tim, prezentski oblik *kupjem* Vulić (2007b: 23) je zabilježila u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Hajmaša u Mađarskoj, a opisujući čakavski ikavsko-ekavski govor Turkovića, Vulić (2008a: 15) piše sljedeće: „Glagoli tipa *kupat se* u govoru Turkovića pripadaju 3. razredu V. vrste, tj. imaju prezentske oblike tipa *on se kûplje* 'on se kupa', što je značajka čakavskoga ikavsko-ekavskog dijalekta (Vulić, 2008a: 25).

Budući da Dolinci, kao i predci Hajmašana, potječu iz središnje Hrvatske, u kojoj su i Turkovići, tu je riječ o vrlo staroj hrvatskoj morfološkoj značajci koja je u sadašnjosti očuvana još samo ponegdje, pa tako i u dijaspori u govoru Sonte te u dijelu govora u Gradišću. U sonćanskom primjeru realizira se epentetsko *l* (*pj* > *plj*) ka podvrsta jotiranja na granici prezentske osnove i nastavka.

6.2.1.3. Niječni svršeni prezent glagola *biti*

Niječni svršeni prezent glagola *biti* u obliku za 3. os. jd. glasi *ni* i može značiti *nema* i *nije*, što je obilježje slavonskoga dijalekta, ali je isto tako odlika i čakavskih govora te u skladu s tim i čakavskih ikavsko-ekavskih govora u polutisućljetnoj dijaspori.

U radu slijede potvrde iz govora slavonskoga dijalekta prema poddijalektima.

1) Posavski poddijalekt

⁸⁶ Istaknula autorica ovoga rada.

Ivšić (1913: 184-185) navodi primjer *nĩ* 'nije' (Brod, Šiškovci, Gradište, Babina Greda i drugdje). Da je danas tako u suvremenim govorima slavonske Posavine, potvrđuju sljedeći primjeri. Kolenić (1999: 46) bilježi oblik *nĩ* u ilačkom govoru u ovim primjerima: *nĩ bilo da neko nẽmā*; *ako nĩ vrućina...*; *ne bi bilo naše Domòvine da nĩ Gospa pomògla*. Kolenić i Bilić (2005: 18) u govoru Retkovaca također bilježe takav niječni oblik glagola *biti*: *Nĩ se nosila svĩla*. Gorjanac (2007: 104) bilježi u govoru Gorjana ovaj primjer: *Ni bilo onda slika*. Berbić Kolar (2009: 44) bilježi oblik *nĩ* u govoru B. Varoša, a također u govoru Starih Perkovaca (2009: 90) i Donjih Andrijevac (2009: 141). Raguž (2017: 123, 144) u govoru Tordinaca bilježi mnogo primjera s oblikom *nĩ*: *nĩ_mu_je, fāla Bògu, nĩšta; nĩ_se tō svèćano prālo; nĩ_mu_je māmā dāla; nĩ_se bāš u _bjelini vjèncāla; nĩ_mi_je mòguće ĩć; nĩ_se smĩlo*, kao i u govoru Antina: *Ĭpak nĩ_mi_je zabrānio., Nĩ_se nĩko ni_oslādio., Nĩ_mi nĩko prĩzno*. U govoru Sikirevaca Lekić (2022: 31, 37) navodi primjer *Niko to ni volio da žensko oda svuda*, kao i primjere *ni bilo novaca, ni bilo ribe, ni bilo svakaki kolača*.

Vlastita istraživanja

Oblik *nĩ* bilježi se i u govoru Babine Grede (prema mojim osobnim terenskim istraživanjima), u govoru Matica, npr. *Ni mu ni teško. To ni prije bilo. Mladen ni bio jučer* (usp. Mance i Babić Sesar, 2017: 30) te u govoru Beravaca, npr. *Ni ko sad uvečer*. (usp. Babić Sesar, 2013: 100). U govoru Vođinaca zabilježila sam (Babić Sesar, 2021: 19) sljedeće primjere: *nĩ imāla, nĩ mórō víkat, nĩ mògo, nĩ se kázalo, nĩ se māmā ni ùdala*.

2) Podravski poddijalekt

Ćurak (2012: 101) oblik *nĩ* bilježi u govoru Šaptinovaca: *nĩ se rězalo, òn nĩ bĩjo āžuran za posò*.

Despot i Pilj (2008: 120) navode kako u govoru Brođanaca 3. os. jd. niječnoga prezenta glagola *biti* glasi *ni*: *Ni to bilo jela kolim ti oš*.

Mance (2014), pak, oblik *nĩ* bilježi u ovim podravskim slavonskim govorima:

- u govoru Črnkovaca (2014: 34)

Jā kážem da mi nĩ tē molĩtve, nẽ znam kàko bi izdřžala òvo svè.

Nĩ me zvāla odònda, i tō od Pètrova me nĩ zvāla.

...nĩ ònda bĩlo àuta i autóbuse kò sāda...

Tō mōj nĩ nĩko, āl' òni èto...

- u govoru Marijanaca (2014: 64)

...al pregàča nî bîla ofãrbana.

Nî se tô ìmo bôr.

...nî bîlo ròbe, nî bîlo koječëga.

Pa jê, bîle smo mlãde, nî nam smetãlo nîšta...

...tô sãm mãlo mètne mîrisa da bãš nî čîsta vòda...

Nî tô bîla nîkaka...

Nî tô bîlo ni vína ni pîva.

- u govoru Gata (2014: 88-89)

...kòja je ìmala mómka, tú je mòmak vòdio kùči, a kòja nî, tâ je ìšla sáma.

...nîje bìo bôr, nî se j' tô ko sãda...

Nî se zvãlo klúpa, nègo šãragljaš...

Ko nî otišo dõma, u subòtu rècimo su svàtovi...

...kùd je prãvila té pëndere da ne mòš ni vìit kroz njê, pa štã tô nî mãlo nîže...

...al nî tô bîlo ònda nîkaki prîkolica, nègo kòla...

- u govoru Podravskih Podgajaca (2014: 144-145):

Nî dõbro kad lêva ko iz kábla s lèdom zãjeno.

...označãvalo vréme dok nî bîlo svãkaki sãtova...

U onò dôba, kad nî bîlo strúje...

...tãko da sèlo nî bîlo uskrãčeno za zvûk zvôna.

...tãko da nî mògla zacunîti jòš i tâ nesrètna vrãa...

Ali nãma drôncanje nî smétalo...

3) Baranjski poddijalekt

Iz zapisa Marije Keler (1997: 134) bilježi se ovaj primjer niječnoga svršenog prezenta glagola *biti* u obliku za 3. o. jd. u govoru Luča: **nĩ** nãš svît.

U govoru su Luča zabilježeni ovi primjeri: *nĩ joj dāv, kod nās se nĩ òvca kùvala, nĩ bio, ona nĩ nosila nārodnu nōšnju, nĩ to bilo, nĩ me mōgla nāć* (prema mojim osobnim terenskim istraživanjima).

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

U za potrebe ovoga rada terenski istraživanim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji oblik *ni* zabilježen je u govoru:

- 1) Velikoga Borištofa: *ni bil prlje, onda mi se to ni, ni ima, ni učilo, ni smilo, ni bila, ni bilo, ni vidit, ni bilo lipo, ni bilo miesta*
- 2) Dolnje Pulje: *ni Borištofka, ni već smil, ni bilo čuvarnice, toga oš ni bilo, tote ni bilo nimške riči, oš ni bilo tako, ni pravo, ni bilo nikada pres uzroka, ni to, to tako, ni bilo mo gutje, to ni dobro, dobro to ni, ni to dobro, ni bila, ni bilo pinez, voliko zabavi ni bilo, ni se išlo, ni smil tancat, ni smilo, ni to dugo trajalo, nikoga ni bilo, za te vetj ni, ni bilo voga, ni bilo tuliko miesta, toga ničer sada ni, ni bilo to, ni bilo gor miesta, ni bilo vi mertvačnicov, ali meni toter ni bilo*
- 3) Mjenova: *ni bilo, ni doma, ni dost bilo, ni pōzval, ni prošal.*

U zapisu iz Dolnje Pulje potvrđeni su također oblici niječnoga svršenoga prezenta glagola *biti* za 3. os. jd.: *vo zā tebe nĩ; Uōv nĩ zā to; ča nĩ til pojis*, kao i u zapisu iz Mjenova koji su analizirali Lisac i Špralja: *Sad nigdor nĩ bil ovde...* (Lisac i Špralja, 2020: 78-79; 154-155) te u govoru Pervana (Lisac i Špranja, 2020: 204-205). U govoru Šuševa bilježi se također niječni svršeni prezent glagola *biti* za 3. os. jd.: *kad mojega oca nĩ bilo* (Lisac i Špranja, 2020: 234-235).

U govoru npr. Klimpuha, Štikaprona i Vorištana (koji pripadaju Poljancima u okviru čakavskoga ikavsko-ekavskog dijalekta) zabilježen je isti taj oblik: *da nĩ tako vrūće ; već nĩ vidit; onda nĩ bilo tako* (usp. Sučić, 2020: 140-141; 229-230; 258-260).

U govoru Pandrofa (koji pripada Hatima u okviru čakavskoga ikavsko-ekavskog dijalekta) zabilježen je također oblik *ni: nĩ bilo jist* (usp. Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 198-200).

U govorima gradišćanskih Hrvata koji pripadaju južnočakavskomu ikavskomu dijalektu, primjerice u govoru Žamara, susreće se oblik *ni* za 3. os. jd. niječnoga svršenog prezenta glagola *biti*, npr. *on nĩ zna, a nĩ znala dobro* (usp. Vulić i Mühlgaszner, 2020: 269-270).

U govoru Hrvatskoga Cikljina koji pripada gradišćanskohrvatskim štokavcima Vlahima zabilježen je oblik *ni* za 3. os. jd. niječnoga svršenog prezenta glagola *biti*, npr. *Vo ti više ni Cikljin* (usp. Vulić i Mühlgaszner, 2020: 121-122).

Zaključna napomena

Na temelju navedenih potvrda iz mjesnih govora može se zaključiti kako je niječni oblik *ni* za 3. os. jd. prezenta glagola *biti* zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i govora čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, pa tako i govora gradišćanskohrvatskih Dolinaca.

6.2.1.4. Niječni imperativ

Sekereš (1967: 136) ističe da je jedna od velikih sličnosti posavskih, podravskih i južnobaranjskih govora to što se umjesto *nemoj vikati*, *nemojte trčati* najčešće upotrebljavaju oblici *neka vikati*, *nekate trčati*. Kolenić (1997: 112) navodi kako se, kada je riječ o imperativu, u govorima slavonskoga dijalekta umjesto *nemoj*, *nemojte* govori *něka* i *nekäte* te navodi ove primjere: *něka pěvat*, *něka nas đīrāt*, *něka bělū blūzū*.

Primjeri s navedenim niječnim imperativom zabilježeni su u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 118) početkom 20. stoljeća navodi, pišući o govorima posavskoga poddijalekta, kako se *nekä* (*něka*) govori često u značenju 'nemoj', a *nekäte* (*někate*) u značenju 'nemojte'. Jozić (2004a: 35), pišući o ikavsko-jekavskim posavskim govorima, navodi sljedeće primjere niječnoga imperativa: *něka ič*, *něka otkīnit očāle*. Lukić (2004: 60) navodi kako se u govoru Mrzovića čuje sljedeće: *Neka to raditi* 'nemoj to raditi', *Neka se bojati* 'nemoj se bojati'. Aladrović Slovaček (2012: 81, 85) navodi da se u požeškim govorima u kojima se govori slavonskim dijalektom upotrebljava niječni imperativ *neka* u značenju 'nemoj'.

Vlastita istraživanja

U govoru Babine Grede zabilježila sam primjer *něka tō rādit* (prema mojim osobnim terenskim istraživanjima).

2) Podravski poddijalekt

Sekereš (1966: 257) u govorima našičkoga kraja ne navodi niječni imperativ s *neka* ili *nekate*, ali ističe (Sekereš, 1967: 136) kako se u podravskim govorima slavonskoga dijalekta rabi *neka*, *nekate* u značenju 'nemoj, nemojte'. Sekereš (1974: 163; 1975: 191-192) bilježi u govorima slavonske Podravine i imperative poput *Nekäte trčati po sòbi!*, ali naglašava da se uz *nèka pèvati*, *nèkate pèvati* bilježi i *nèmōj pèvati*, *nèmōjte pèvati*.

Mance (2014: 147) u govoru Podravskih Podgajaca također bilježi niječni imperativ s *neka* i *nekate*: *Nèka zakasniti.*, *Nèkate prōljati*.

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 400), pišući o govoru Hrvata u južnoj Baranji, navodi kako se usporedno s *nemōj*, odnosno *nemōjte* govori i *nèka*, odnosno *nekäte*, npr. *nèka víkat*, *nemōjte trčat* i *nekäte trčat*, *nemōjte trážit* i *nekäte trážit*.

Vulić je na više mjesta upozorila na pojavnost istoga niječnog imperativa u govorima slavonskoga dijalekta i u gradišćanskohrvatskim govorima. Tako primjerice, opisujući govore slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine, Vulić (2004a: 114) piše sljedeće: „Zanimljiv je i stari oblik *neka*, *nekate* u značenju ‘nemoj, nemojte’, npr. *neka to radit*, *nekate otīt*. Taj oblik je očuvan u mnogim arhaičnim govorima, pa npr. i u čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima. Međutim, u podravske štokavske govore postupno počinju prodirati i realizacije *nemoj*, *nemojte*.“

Iz govora Bača i Vajske iz vojvođanskoga dijela Bačke (Vulić, 2007c: 224; 2009c: 145) posebice zanimljivim smatra „oblike *neka*, *nekate* u imperativnom značenju 'nemoj, nemojte'“. Donosi primjere *neka stavit* 'nemoj staviti', *neka glavu stavit u zalog*. Napominje kako se „ti [se] oblici također susreću u glavnini govora slavonskoga dijalekta općenito“, zatim „u bunjevačkohrvatskim te u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima“. Iz Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke Vulić (2009c: 302) navodi ove primjere: *neka dolazit*; *neka već bit svakomu loncu poklopac*.

Vulić (2004c: 188-189) u opisu jezičnih značajki u djelima šokačkoga pisca Miše Jelića, rodnom iz Santova, navodi da je u skladu sa santovačkim govorom, kao i s većinom drugih govora slavonskoga dijalekta, potvrđen niječni imperativ, npr. *neka grljucat*, *neka razmišljat*, *neka slušat*, *nekate vikat*.

Balažev (2011: 15) piše da se u bereškom govoru *něka* i *někate* upotrebljava u značenju 'nemoj', 'nemojte', npr. *ta něka víkat toliko*.

Iz govora Rekaša u Rumunjskoj Vulić (2009a: 163) donosi niječne imperativne oblike *neka* *više to činet*; *nekate nam zamerit* te opet napominje: „Imperativni pak oblici *neka* 'nemoj' i *nekate* 'nemojte', koje nalazimo u Rekašu, zajednički su bunjevačkohrvatskim, šokačkohrvatskim i čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima, a često se susreću i u djelima hrvatskih pisaca iz starijih razdoblja. Usto je važno naglasiti da se rabe u većini govora slavonskoga dijalekta“ (2009a: 164-165).

U za potrebe ovoga rada terenski istraživanim gradišćanskohrvatskim govorima Dolinaca u Austriji zabilježeni su također primjeri s imperativnim oblicima *neka* i *nekate*: *neka plakat*, *nekate dojt* (Mjenovo), *nekate pojti* (Dolnja Pulja), *neka se vozit*, *neka ne kani* (Veliki Borištof).

Zaključna napomena

Na temelju iznesenoga može se zaključiti kako je niječni imperativ tipa *neka* 'nemoj' i *nekate* 'nemojte' zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora. Valja naglasiti da se takav oblik niječnoga imperativa najviše bilježi u posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta, dok se u druga dva njegova poddijalekta sporadično. Sporadično se bilježi i u za potrebe ovoga rada istraživanim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca.

6.2.2. Imenice

6.2.2.1. Kratka množina

U arhaičnoj štokavštini jednosložne imenice muškoga roda često imaju kratku množinu (usp. Vulić, 2018: 16) pa je i u govorima slavonskoga dijalekta ona karakteristična. Ta je pojava zabilježena u nekim poddijalektima slavonskoga dijalekta.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 213) navodi kako u posavskim govorima u N mn. i u drugim množinskim oblicima padeža „dolaze kadšto likovi bez -ov- (-ev-) od imenica, koje su drugdje obično s tim umetkom“ te navodi sljedeće primjere: *vòli* 'volovi' (Batrina), A mn. *volě* 'volove' (Gundinci), D mn. *volòm*

'volovima' (Siče), I mn. *nôžt* 'noževima' (Siče). Da je i u suvremenosti posavskoga poddijalekta tako, potvrđuju sljedeći podatci.

Kolenić i Berbić Kolar (2012: 35) u govoru Siča bilježe kratku množinu imenice *svăti*, mn. 'svatovi'.

Berbić Kolar (2009: 97) izrijekom ne govori o kratkoj množini, no u staroperkovačkom govoru bilježi primjer *pêt rédi*.

Berbić Kolar, Franić i Javor (2010: 66) navode kako u govoru Brodskoga Stupnika imenice a-sklonidbe tipa *mîš*, *pûž*, *posô* imaju kratku množinu: *mîši*, *pûži*, *poslî* (*Pojèli nam mîši*).

Raguž (2017: 44) navodi kako je u govoru Svinjarevaca zabilježen primjer kratke množine imenice *strûk*: *kôji strûk žîta*, *několiko strûki žîta*.

U govoru se Tolise (Baotić, 2022: 430 u Banović, 2022: 14) uz oblik *vukovi* bilježi i oblik *vuci*.

Vlastita istraživanja

Kratki množinski oblici zabilježeni su u govoru Babine Grede: *mîši*, *nôži*, *dûsi* (*nečisti*), *vrăzi*, *pîtli*, (*u koliko*) *rêdi* (prema mojim osobnim terenskim bilješkama). Oblik *strici* 'stričevi' zabilježen je u govoru Beravaca (Babić Sesar, 2013: 93).

2) Podravski poddijalekt

Ivšić (1907: 121) ne govori izričito u šaptinovačkom govoru o kratkoj množini, no na nekoliko mjesta navodi takve oblike, npr. *pûži* (uz *pûževi*), *snópi*, *stóli* (uz *stolòvi*).

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 378) navodi kako je u govoru „južnobaranjskih Hrvata kod jednosložnih i dvosložnih imenica duga množina [je] mnogo češća nego kratka množina“ za što navodi ove primjere: *břkovi*, *bogòvi*, *znăkovi*, *jármovi*, *bădnjevi*, *větrovi* i dr. U govoru je Luča tako zabilježen ovaj primjer s dugom množinom imenice *ujak*: *ûjakovi su se razdîljili*.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Lisac (2009a: 109) ne govori izričito o kratkoj množini u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu, ali navodi ove primjere iz tih idioma u kojima su vidljivi oblici s kratkom množinom: *sini, popi, golubi, dedi*.

U za potrebe ovoga rada terenski istraživanim ikavsko-ekavskim čakavskim govorima Dolinaca u Austriji zabilježeni su također oblici kratke množine:

- 1) Veliki Borištof: *muži* 'muškarci', *čvrsti muži*
- 2) Dolnja Pulja: N mn. *dedi, oci, člani, sini, muži, nisu bili piri, časi*, G mn. *dost muži*, A mn. *imaš lipe velike broje, ide na pire, filme, čujem muže*
- 3) Mjenovo: A mn. *filme*
- 4) Doljnopuljanska privatna korespondencija: *slagala tekste, nikakove dare*.

Berlakovich (1987: 29, 31, 32) naglašava kako su u govoru Velikoga Borištova uobičajeni kratki množinski oblici, npr. *bràti, nòži, žèpi, zièci, vràzi*.

U govoru je Frakanave, Gerištofa i Kalištrofa (Kinda-Berlaković, 2020: 88-89, 93-94, 135-136) zabilježen oblik kratke množine imenice *muž*: ***mûži*** je tilo bit senek; A onda su ju tili ***mûži*** rasiť; A ***mûži*** su tili.

U govoru Cindrofa, Pajngrta, Trajštofa, Uzlopa, koji pripadaju Poljancima pa prema tomu čakavskomu ikavsko-ekavskomu dijalektu, zabilježeni su ovi primjeri kratke množine: *stàri čàsì; pîri; mûži, voli*, A mn. *viêzat trse, vole smo imali*, I mn. *(med) redi* (usp. Sučić, 2020: 46-48; 196; 238-239; 243-244), kao i u govoru Celindofa koji također pripada Poljancima, npr. *mûži* (Sučić, 2020: 41-42)

U govoru Čunova, Gijece i Pandrofa, koji pripadaju Hatima u okviru čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, potvrđena je kratka množina, npr. *muži, snopi*, A mn. *vole; bike; vrte* (Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 70; 102; 198-200).

U govoru je Jezerjana, Stinjaka i Žarnovice, koji pripadaju južnočakavskomu ikavskomu dijalektu, također zabilježena kratka množina kod jednosložnih imenica muškoga roda, npr. *sini* (Jezerjani); *brati* (Žarnovica), A mn. *nôve blôke* (Stinjaki) (usp. Vulić i Mühlgaszner, 2020: 133; 226; 273-276).

Starinačke čakavske ikavsko-ekavske govore obilježuje kratka množina imenica, npr. u govoru Modruša (Vulić, 2014: 28): N mn. *topi, vuci*; A mn. *goni vole*. A isto se tako u *Modruškom*

urbaru (Vulić, 2009b) bilježi da jednosložne imenice muškoga roda najčešće imaju kratke množinske oblike koji su imanentni čakavštini (npr. N mn. *kmeti*, *popi*, *stogi*). Međutim, ima i dugih množinskih oblika (npr. A mn. *volove*). U govoru Turković Sela također se bilježe kratki množinski oblici, npr. *stríci*, *svàti*, *za sîne* (Vulić, 2008a: 12).

Zaključna napomena

Iz niza je primjera razvidno zaključiti kako je kratka množina na mjestima gdje nije uobičajena u standardnom hrvatskom jeziku zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta – uz iznimku baranjskoga poddijalekta – i čakavskih govora ikavsko-ekavskoga dijalekta u domovini i izvan nje.

6.2.2.2. Gramatički morfemi u genitivu množine imenica

Nulti gramatički morfem u G množine

Kolenić (1997: 109) navodi kako je u govorima slavonskoga dijalekta moguć još uvijek stari ništični gramatički morfem u G mn., npr. *kòlāc*, *Seměljāc*, no ipak naglašava kako „taj stari nastavak brzo nestaje iz govora slavonskoga dijalekta“. Lisac (2003: 36) naglašava kako govore slavonskoga dijalekta u imeničkoj deklinaciji karakterizira starina – koja se ogleda u nultom morfemu u G mn. (npr. *žēn*) – i novo stanje – koje se ogleda u gramatičkom morfemu *-a* u G mn. Vranić i Zubčić (2018: 548) ističu da je u govorima slavonskoga dijalekta ovjeren nulti gramatički morfem (Čajkovci *gòdīn*, *mětēr*, ali i *gòdīna*; Stari Perkovi *gòdīn*), ali da je u uzroku. Da se starina, tj. nulti gramatički morfem u G mn., još uvijek čuva, dokazuju potvrde iz poddijalekata slavonskoga dijalekta:

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 213-214) ističe kako u „Davoru, Orubici, Štivici, Komarnici, Sičama, Magića Mali, Selcima (kod N. Kapele), Vrpolju, Strizivojci i St. Perkovicima“ G mn. obično ima nulti morfem te da se takav genitiv čuje često i drugdje u posavskim govorima, osobito uz brojeve. Navodi ove primjere za imenice muškoga roda: G mn. *kòlāc*, *stòlāc* (Magić Mala), *dān* (Gundinci), *Bosānāc* (Đakovo), (iz) *Đurđānāc* (Vrbica), a za imenice srednjega roda navodi sljedeće (Ivšić,

1913: 241): (s) *vrāt, pōlj, sēl, rēbār, imēn* (Magić Mala, Siče), *bṛd* (Strizivojna), *gōvēd* (Bebrina). Za imenice ženskoga roda Ivšić (1913: 11, 15) bilježi nulti gramatički morfem u G mn. u ovim primjerima: *kokōš* (Čajkovci, Davor) i *ćēr* (Davor), *glāv* (Slobodnica), *gōdīn* (Bebrina) – uz gramatički morfem *-a* u G mn. im. ž. r.: *kokōšā* (Kaniža, Podgajci) i *ćērā* (Davor).

Benić (2009: 132) navodi kako neke imenice m. r. u govoru Davora imaju stari nulti gram. Morfem u G mn.: *kōlāc* (*Nāsikli smo pūno kōlāc za paradājz*), *màgarāc* (*Ù našem sèlu nìkad nije bìlo màgarāc*), *vrēbāc* (*Na grāni ìma pūno vrēbāc*), *dān* (*Čěkala sam te pēt dān*). Također piše (2009: 133) da u govoru Davora i imenice srednjega (*drv, imēn, pucēt, sēl*) i ženskoga roda (*žēn, sestār, kolīc, flāš, čāš, slīk, plōč, gōdīn*) mogu imati nulti gramatički morfem u G mn.

Berbić Kolar (2009) istražila je za potrebe svojega doktorskog rada šest govora broetskoga Posavlja; nulti gramatički morfem u G mn. imenica zabilježila je u govoru Starih Perkovaca (2009: 95): *osām dān* te u govoru Čajkovaca (2009: 116): *Māma mi iz Pêrkovac*. Usto (Berbić Kolar, 2009: 97) navodi da se u staroperkovačkom govoru i u imenica ženskoga roda e-sklonidbe susreće nulti gramatički morfem u G mn., no za to ne navodi ni jedan primjer.

Ljiljana Kolenić (2010: 46) u govoru Magića Male navodi samo jedan primjer s nultim gramatičkim morfemom u genitivu množine imenica: *za deset, petnajst godin*.

U govoru se Siča također bilježi ništični gramatički morfem u G mn. imenica, npr. (*ônda je bilo*) *cūr*, (*pekmez od*) *šljīv*, (*pekmez od*) *tūnj*, (*deset*) *gōdīn* (Kolenić, 2014: 77).

Raguž (2017: 116) u govoru Tordinaca kod najstarije kazivačice bilježi primjere s nultim gramatičkim morfemom u G mn.: *nakon gōdīn dānā dobivala nōvac*, *ì mali _su osāmnēs krāv*.

Vlastita istraživanja

U govoru Babine Grede zabilježila sam ove primjere ništičnoga G mn. imenica svih rodova: *prāsāc, krāstavāc, žgānjac, jājāc, vīšānj, trēšānj* (prema mojim osobnim terenskim bilješkama).

2) Podravski poddijalekt

Početkom 20. stoljeća Ivšić (1907: 120, 122) ističe kako je u šaptinovačkom govoru čuo G mn. *terēt* i dr. Također navodi da se kod imenica ženskoga roda (Ivšić, 1907: 133, 135) može čuti G mn. *mekôt* uz *mekóta*. Ćurak (2012: 94) pak ističe kako je nulti gramatički morfem u govoru

Šaptinovaca i Bokšića zabilježila samo „kod imenice *gòdina* kada se tom imenicom uz glavni broj označava nečija starost“, a to zapravo znači kada se ta imenica veže uz brojeve, npr. *Ĭmala sam petnājst godĭn*. Sekereš (1966: 246, 250) je razmatrani oblik zabilježio kod starijih ljudi, ali samo u Bokšiću, npr. *krav, knjig*. Pišući o govorima slavonske Podravine, taj autor bilježi da se u Vaški susreće stari nulti gramatički morfem u G mn. imenica ž. r. *žēn, krāv, bār, nĭtv, šljĭtv* (Sekereš, 1974: 152).

Mance (2014: 157) je proučavala pet govora slavonske Podravine i u svima je, osim u govoru Podravske Podgajaca, zabilježila stari nulti morfem u G mn. imenica:

- Črnkovci (2014: 27), ali samo u toponimima:

Jā sam ti dōšla iz Tiborjānac...

Ōn je iz Rādikovac...

Tiborjānci su tū kād ĭdēš iz Ōsijeka, ōnda vĭdiš ĭma tābla, ĭza Kitišānac.

Jā kō budāla vlākom, ājd do Pōdgajac, pa od Pōdgajac u Đūrad pēšice...

- Marijanci (2014: 55, 58):

Ōni iz Beničānac su bĭli kod nās, ěla svātovi i ōni s oĭšli ĭsto.

Iz Kunišīnac ĭdemo u Marijānce rasĭpat.

Kād smo mĭ bĭle mlāde, nĭ bĭlo nōvac, nĭko nĭ rādio za nōvce.

Pa tō svākoja smo ĭmāle po četĭr, pēt bēli sūkanj, a nās trĭ bĭlo.

- Gat (2014: 83), ali samo u toponimima:

Sēka Rezĭca, Mikōlina, iz Črnkovac.

ōna je prāva zbĭljam Šokĭca, iz Tiborjānac joj je ōtac...

- Brođanci (2014: 110, 113):

Krilčāca, tō je jēna sūknja ĭspod krĭlac, tō je mēsto gāča...

Da m je nōvac da te pošāljem u škūle...

...rānil smo i po pedēst brāvac, mōglo se tō i prodāt...

Vragutĭna m, ōvo mōra bĭt Stĭpa iz Piškorevac, prēpozno bi ga na dvā kĭlometra...

Rasprāvlju o prāvma domāč žīvotĭnja i kŭčni ljubĭmac.

...čāk i šezdesēti se gōdin jāko rēpa sĭjala...

Bïjo j ôñ stâri mòmak, a ìmo j... òko četrděst gòdin.

Vulić (2004a: 110) primjećuje da je u govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine „upečatljiva uporaba imenica ženskoga roda s nultim morfemom u G mn.“, npr. u Martincima *deset godin, pet kobasic, pet vreć*, u Dravljancima *deset godin, pet kuć*, također „u pojedinih imenica muškoga roda koje imaju nominativ množine na -ci, i to u svim govorima, npr. iz *Martinac, puno novac*.“ Pritom upozorava na to da su neke imenice ženskoga roda već dobile nastavak -a u tom obliku, npr. u Martincima *deset žena*. Takvi su oblici znatno češći u Potonji, npr. *osam godina, sto pisanica*. Usto upozorava na to da nastavak u G mn. imenica srednjega roda varira: *deset sela, od očivu* ‘od očiju’, *od vuv* ‘od ušiju’ (Vulić, 2004a: 110).

Vulić (2009a: 166) napominje da je Brabec u govoru Rekaša u Rumunjskoj zabilježio G mn. ž. r. s nultim nastavkom: *od dasak*.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

U čakavskom je ikavsko-ekavskom dijalektu u G mn. imenica ž. r. nulti nastavak koji je potvrđen i u imenica m. i sr. r. (npr. *kûć, metâr, sêl*). U istraživanim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca zabilježeni su također brojni primjeri s nultim gramatičkim morfemom u G mn. imenica svih triju rodova. Evo primjera iz mojih osobnih terenskih istraživanja:

- 1) Veliki Borištof⁸⁷: *pedesiet kil, saki piet ali šiest) liet, lieto dan, (rideiset liet, deset liet, dvajset devet liet, veliku švieng) drv, dvajset jezer*
- 2) Dolnja Pulja: *kod drugih divojak, dvajset let, dost divojak, drugih siel, oš kipic, oš dobrih knjig, tih knjig, osamnajst let, meru pinez, leto dan, čuda let*
- 3) Mjenovo: *kipic, sedam let*
- 4) Dolnjopuljanska privatna korespondencija: *(hrvatskih) novin, delegacije partnerskih društav.*

Nulti je gramatički morphem zabilježen npr. i u govoru Fileža (Lisac i Špralja, 2020: 83-84): *da nîsmo imâli piniêz*, u govoru Kalištrofa (Kinda-Berlaković, 2020: 135-136): *prâvoda drv načînjit, dvanais žien*, kao i u govoru Longitolja (Lisac i Špralja, 2020: 145-146): *va sakon*

⁸⁷ Berlakovich (1987: 30) bilježi u govoru Velikoga Borištofa nulti gramatički morphem u ovim primjerima: *žiên, sestâr, lonâc*.

stani je bilo **kokuoš**, u govoru Maloga Borištofa (Kinda-Berlaković, 2020: 149-150): *Ako imamo va deset stâni kokuoš sada, pûn stân senek, kokuoš, rãc, gûsak*. U govoru je Šuševa nulti gramatički morfem zabilježen u primjeru *deset liet* (Lisac i Špralja, 2020: 234-235).

U čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Cindrofa koji pripada Poljancima zabilježeno je npr. G mn.: *kod moji sestar* (Sučić, 2020: 46-48), a u govoru Cogrštofa koji pripada istoj skupini npr. *siëdam misiec* (Sučić, 2020: 55). Sučić (2020: 221) navodi da je u govoru Rasporka „G mn. imenic ženskoga i sridnjega roda [je] prez nastavka“ što oprimjeruje sljedećim oblicima – *svînj, jâj, dutar*. Isti autor (2020: 241; 246) piše da je u govoru Trajštofa i Uzlopa „G mn. imenic sridnjega roda [je] kratak“ za što navodi sljedeći primjer: *pâr dugovânj; (je imâla isto) trsalj*. U govoru je Vorištana koji pripada također Poljancima, kako navodi Sučić (2020: 262), „G mn. imenic sridnjega roda [je] prez nastavka“, npr. *siëdam liët*.

Vulić i Mühlgaszner (2020: 269-270, 273-276) bilježe nulti gramatički morfem u G mn. imenica i u govoru Žamara i Žarnovice kod pripadaju gradišćanskohrvatskim govorima južnočakavskoga ikavskoga dijalekta, npr. *deset lit*.

U *Modruškom* je *urbaru* (Vulić, 2009b: 127) također zabilježen G mn. s nultim gramatičkim morfemom m. i sr. roda: *ki ne bi imil janjac, od tih bi sel, u Novacih sel 11, 12 jajac*; kod imenica ž. r. ništični je gram. morfem u G mn. redovit, npr. *dasak pet, deset dasak, ovac*. Govor Turković Sela (Vulić, 2008a: 13) obilježava isto tako nulti gramatički morfem u G mn., posebno u imenica ženskoga roda, npr. *pâr gòdin, piët grân, dëset iljād, blăgoslov kûc, pâr vriëc brăšna, s Prăpûc*; ali i imenice srednjega roda, npr. *gòvëd smo ìmali*. U modruškom je govoru (Vulić, 2014: 28, 29) moguć nulti gramatički morfem u G mn. imenica m. i sr. r., npr. *nòvâc nî, mî nîsmo ìmali nòvâc, dŕv, vrât*, a isti je dosljedan u G mn. im. ž. r., npr. *dòbit cu bătîn, izmed njî i òvâc, šëst sëstâr*.

Iako je u hajmaškom govoru u G mn. imenica m. r. najčešći gramatički morfem *-i*, imenica *dan* u G mn. ima nulti gramatički morfem, npr. *četrdësët dâñ* (Vulić, 2005a: 13).

Zaključna napomena

Nulti gramatički morfem u oblicima genitiva množine imenica zajednička je značajka govora posavskoga i podravskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta i gradišćanskohrvatskih čakavskih govora pa tako i govora Dolinaca. Nije zabilježen u govorima baranjskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta.

Gramatički morfem *-i* u genitivu množine

Kolenić (1997: 109-110) navodi kako je u govorima slavonskoga dijalekta u imeničkom G mn. čest gramatički morfem *-i*, posebno uz imena mjesta, npr. *(iz) Kòmljetīncī*, *(iz) Nímci*, *(od) Ĺlīncī*, ali i u općim imenicama, npr. *komâdī*, *cřkvī*, *gâjdī*. Dodaje kako je taj gramatički morfem čest i u drugim štokavskim dijalektima i da je u „dijelu govora čakavskoga narječja generalno usustavljen u Gpl. imenica muškoga roda“ (Lukežić, 1995/1996: 233 u Kolenić: 1997: 110). U radu slijede potvrde iz triju poddijalekata slavonskoga dijalekta.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 214) ističe kako je u posavskom govoru gramatički morfem *-i* u G mn. im. m. r. češći nego u „kniževnom jeziku“ te dodaje kako su u istočnom dijelu posavskoga poddijalekata takvi genitivni oblici češći kod mjesnih imena, npr. *(iz) Kârlōvcī* (Štitar), *(iz) Nīmcī* (Đeletovci), *(iz) Vīnkōvcī* (Gradište). Kod imenica srednjega roda Ivšić (1913: 241) bilježi ovaj primjer s gram. morfemom *-i* u G mn.: *kôlī* (Davor) uz napomenu da Filakovac bilježi *(iz) nedri* u Retkovcima. Ivšić (1913: 15-16) ističe kako se u posavskom govoru gramatički morfem *-i* u G mn. im. ž. r. također češće čuje nego u „kniževnom govoru“, npr. *gâjdī* (Babina Greda), *Bosanki* (Davor), *bânkī* (Jaruge), *prepovītkī* (Magić Mala).

Kolenić i Bilić (2005: 13, 16) navode kako se u govoru Retkovaca u genitivu množine javlja gramatički morfem *-i*: *išli smo iz Přkovci*, *iz Rětkovci*, *od Grgljanići*.

Kolenić (1996a: 215; 1999: 44) također navodi kako je u ilačkom govoru u imenica muškoga roda čest gramatički morfem *-i*, poglavito u imenima mjesta (toponimima): *(iz) Ĺlīncī*, *(iz) Vīnkovci*, *(od) Bánovci*.

Lukić (2004) donosi ove primjere s gramatičkim morfemom *-i* u G mn. imenica iz govora Mrzovića: *iz Mikanovci* (ALI: u *Mikanovcima*), *iz Vođinci*, *iz Šiškovci*, *iz Kešinci*.

U vrbanjskom se govoru kod nekih toponima bilježi gramatički morfem *-i* u genitivu množine, npr. *udala se iz Sôljani* (Kolenić i Ćurak, 2007: 84).

Benić (2009: 133) u govoru Davora bilježi sljedeće primjere genitivnih oblika imenica na *-i*: *bănkī*, *Orubičănkī*, *ciglī*, *torbī*.

Berbić Kolar (2009) proučila je šest govora broskog kraja i zaključila sljedeće:

- Podvinje (2009: 25-28): tu je najčešći i najkarakterističniji gramatički morfem *-a* (npr. *jastùkā, komádā, oltárā, póljā, pšama, bábā*), a čest je i gramatički morfem *-i* (npr. *góstī* uz *gostīju, zúbi, cřkvī*)
- Donja Vrba (2009: 69, 71): iako prevladava gram. morfem *-a* (npr. *kùlinōva, krížēva, snāšā, māmā, kòkošā*), bilježi se i gram. morfem *-i* (npr. *děčkī, mjeséci, iz Kordūšēvci, ali gostījū*)
- Stari Perkovci (2009: 95, 97): bilježi se i gram. morfem *-i* (npr. *zúbi, mjeséci, za stō kūnī, za petnājst minútī, pēt rédi*).

U govoru se Siča također bilježi gramatički morfem *-i* u G mn. imenica, npr. *petsto kúni, petnājst minútī, nī ōnda bilo igrāčkī* (Kolenić, 2014: 77).

Raguž (2017: 51, 77) je u govoru Svinjarevaca i Bogdanovaca zabilježila gramatički morfem *-i* u G mn. imena naselja, npr. *Měn je sùpruga iz Bogdànōvci, Bíli něki iz Vīnkovci pa su ōdustali; iz Bogdànōvci smo bíli sāmo mī, ōnda su njī pòslali u ophódnju nēgdi kod Feričānci, tō ĭdu od Mārīnci, na pètrovačkom pútu, vīdiš, prīje Pètrōvci, znām da sam kraj Bùdrovci pròlazila*.

Raguž (2017: 116, 123) u govoru Tordinaca kod najstarije kazivačice bilježi primjere s gramatičkim morfemom *-i* u G mn.: *iza_vrāti, od_vrāti, iz Andrijášēvci, iz Rókōvci, iz Stāri Pêrkovci, iz Tōrdinci, preko Tōrdinci, iz Vīnkovci*.

U govoru Antina bilježi se gramatički morfem *-i* u G mn. imenica: *iz Vīnkovci, iz Rětkovci, iz Bogdànōvci* (Raguž, 2017: 139, 144-145).

Vlastita istraživanja

I u suvremenosti se babogredskoga govora čuju genitivni oblici muškoga roda u množini na *-i*, npr. *zúbi, (u koliko) rēdi* (prema mojim terenskim istraživanjima). U vođinačkom je govoru zabilježen jedan primjer G mn. imenica na *-i*: *iz Vīnkovci* (Babić Sesar, 2021: 20). Gramatički morfem *-i* u G mn. imenica zabilježen je i u govoru Tovarnika (Raguž Vinković i Babić Sesar, 2024).

2) Podravski poddijalekt

Ivšić (1907: 134) navodi kako u šaptinovačkom govoru mnoge imenice koje u G mn. imaju dva konsonanta ispred genitivnoga nastavka imaju u tom obliku gramatički morfem *-i*, npr. *gûžvi*, *lêvči*, *trâvki*, *cígli*.

Sekereš (1974: 153), pišući o govorima slavonske Podravine, navodi kako je u imenica muškoga roda tuđega podrijetla čest gramatički morfem *-i* u G mn., npr. *còli*, *grádī*, *foríntī*, *metéri*. Isti vrijedi za imenice ž. r., neovisno o podrijetlu, npr. *gâjdi*, *sânti*, *bâšci*, *kânti*, *bórbī*, *smétnjī* (Sekereš, 1974: 155).

Na temelju istraživanja koje je provela u pet govora slavonske Podravine Ćurak (2012: 155) zaključuje, kada je riječ o genitivu množine, da su u govoru Podgorača, Šaptinovaca, Bokšića, Feričanaca i Stare Jošave prevladali novoštokavski gramatički morfemi. Međutim, Ćurak (2012: 50-51, 53) je zabilježila u govoru Podgorača stari gramatički morfem *-i* u G mn. imenica, uz napomenu da je u tom govoru najčešći gram. morfem *-a* (npr. *svatová*, *dečákā*, *siromákā*): *Kaki su veliki svatovi kod Šímići, vrsti, škólī (došao do ti školi)*. Za imenicu *gòsti* zabilježila je samo genitivni oblik *góstī*: *Mī smo imali dōsta tījū góstī*, dok je Sekereš (1966: 246) naveo da se ravnopravno u govoru rabe oblici *gosti* i *gostiju*. Nadalje, Ćurak (2012: 91, 94) je u govoru Šaptinovaca i Bokšića zabilježila gramatički morfem *-i* u ovih primjera: *gósti*, *zúbi*, *nókti*, *cřkvi*, *trâvki*, *cígli*, uz napomenu da se ti oblici nikada ne pojavljuju s gramatičkim morfemom *-iju*, što je zabilježio i Ivšić (1907: 124). Također je upozorila na to da se uvijek kaže *iz Bòkšići*. Ćurak (2012: 94) ističe zanimljivost s imenicom *lītra* koje je G mn. u govoru Šaptinovaca i Bokšića uvijek *lītri* kada označava količinu neke tekućine, npr.: *dvestopedeset lītri*, *trideset lītri*. U govoru je Šaptinovaca Ćurak (2012: 95) zabilježila i to da se uglavnom javlja samo gram. morfem *-i*, a ne *-iju*, primjerice: *kostī*, *stvarī*, *kokóši*, *óči*, *úši*. I u Ivšićevim (1907: 136) je primjerima najčešći nastavak *-i*. U govoru Feričanaca i Stare Jošave (Ćurak, 2012: 129) također je najčešći gram. morfem *-i* u genitivu množine: *bez kóstī*, *réčī*, *radósti* te se rjeđe mogu čuti oblici s gramatičkim morfemom *-iju*: *kokóšijū*, *kòstijū*.

Sekereš (1966: 246), pišući o govorima našičkoga kraja, navodi kako je jedino u govoru Feričanaca zabilježio „oblik dva dni (stari dualni oblik)“. Isto je zabilježeno u govoru Velikoga Borištofa u Austriji (prema mojim terenskim bilješkama).

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 378) navodi kako u govoru južnobaranjskih Hrvata prema N mn. *nòkti*, *gòsti* stoji G mn. s gramatičkim morfemom *-iju* (*noktìju*, *gostìju*) te dodaje kako neke imenice stranoga podrijetla u G mn. imaju gramatički morfem *-i*, npr. *còli*, *metérī*, *foríntī*.

Vulić (2008c: 311; 2009c: 270) upozorava na primjere tipa *trideset kvadrati* u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke.

Balažev (2011: 9) navodi da u bereškom govoru imenice ‘prst’, ‘gost’, ‘nokat’ u G. mn. imaju sljedeće oblike: *prstī/prstiju* (*ostaćeš bez prstī*, *ostaćeš bez prstiju/prstiju*), *gostī/gostiju* (*bili smo bez gostī*, *i vi ste ovog Božića bez gostiju?*), *noktiju/nokátā* (*ostaćeš bez noktiju*, *ostaćeš bez nokátā*).

Vlastita istraživanja

U govoru je Luča zabilježen ovaj primjer imeničkoga genitiva množine s gramatičkim morfemom *-i*: (za *pět*) *forínti* (*svilēnac*) (prema mojim terenskim istraživanjima).

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

U čakavskom su ikavsko-ekavskom dijalektu u G mn. imenica, osim nultoga gramatičkog morfema, potvrđeni i gramatički morfemi *-i* i *-ih* (usp. Vranić i Zubčić, 2018: 535). U za potrebe ovoga rada istraživanim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca zabilježeni su također primjeri u kojima je *-i* gramatički morfem u G mn. imenica. Evo primjera:

- 1) Veliki Borištof⁸⁸: *sto čerdeset uri*, *misec dani*, *par puti*, *za dva dni*
- 2) Dolnja Pulja: (*čuda*) *puti*, (*nekoliko*) *puti*, (*toliko*) *puti*, (*dost*) *muži*, (*od*) *tancuješi*, (*voliko*) *zabavi*, (*čuda*) *judi*, (*četiri*, *pet*) *hektari*, (*piet*) *puti*, (*trideset dvi*) *leti*, (*čuda*) *rodjaki*, (*par*) *uri*.

U govoru je Maloga Borištofa zabilježen gramatički morfem *-i* u G mn. imenica: *četiri šūjstari su bìli*, *pāk su bili trī šnājderi* (Kinda-Berlaković, 2020: 149-150). Isti je gramatički morfem zabilježen u govoru Šuševa u primjeru *čuda puti* (Lisac i Špralja, 2020: 234-235).

⁸⁸ Berlakovich (1987: 30) navodi kako je gramatički morfem *-i* čest u G mn. u govoru Velikoga Borištofa te navodi sljedeće primjere: *već pūti*, *par dāni*.

Gramatički morphem *-i* prevladava također i u govoru Turković Sela (Vulić, 2008a: 12) u G mn. imenica m. r., npr. *òsam dánĩ, pred mĩsec dánĩ, za mĩsec dánĩ, dèset ìljād komádĩ, prĩ nam ìma prèzimentĩ*. Isti gram. morphem prevladava i u G mn. imenica m. r. u modruškom govoru, npr. *iz Sàlopekĩ, pêt mètrĩ, òsam dánĩ, pâr pûti* (Vulić, 2014: 28).

U hajmaškom je govoru (Vulić, 2005a: 13) u G mn. imenica m. r. uobičajen gramatički morphem *-i*, npr. *dvànājst lĩteri, pêt čòviki, stô čòviki*.

Zaključna napomena

Navedeni primjeri pokazuju da se G mn. na *-i* susreće u imenica muškoga roda u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta (s tim što je u podravskom i baranjskom poddijalektu taj morphem sporadično zabilježen), zatim u čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima Dolinaca, a također u temeljno čakavskom hajmaškom govoru koji potječe iz središnje Hrvatske.

6.2.2.3. Gramatički morfemi u dativu množine imenica

Kolenić (1997: 110) ističe kako se u govorima slavonskoga dijalekta, kada je riječ o sklonidbi imenica, čuva starije stanje što se najprije ogleda u G mn., ali i u L i I mn. Isto je tako, prema Kolenić (1997: 110) „još čest nastavak *-om/-em* u dativu množine imenica *a*-vrste“, npr. *krmkom, konjem, slipcem* te gramatički morphem *-am* u D mn. imenica *e*-vrste, npr. *snajam, ćeram*. Lisac (2009a: 36) ističe da se u slavonskom dijalektu u D mn. čuje i stari gramatički morphem *-am* (npr. *ženām*) uz novije *-ima, -ama*. Vranić i Zubčić (2018: 548) pišu da u arhaičnim slavonskim govorima DLI nisu sinkretizirani (Strizivojna *konjēm, govēdam*, D mn.; *gradōvi, zubĩ*, L mn.; *kõnji*), no da recentna istraživanja pokazuju sve više sinkretiziranih oblika (Gundinci *kõnjima* I mn., *zòvama* D mn.; Klakar *krāvama* D mn.; Zdenci Brodski *po rùkama*; Ilok *snajama*). Kakvo je stanje u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta, prikazat će se zabilježenim primjerima.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 215) početkom 20. stoljeća ističe kako u govorima posavskoga poddijalekta često u D mn. u imenica m. r. dolazi stari gramatički morfem *-om (-em)*⁸⁹, npr. *kònjem* (Davor), *gòstōm*, *prascēm* (Siče), *djeverōm* (Slobodnica), *Šokcēm* (Piškorevci) te dodaje da ponekad gramatički morfem u D mn. može biti i *-ma* (npr. *ljùdma* (Zagrađe, Bukovlje), *kònjma* (Podvinje), *sinòvma* (Jakačić mala)) ili *-im* (npr. *vòlovīm* (Podgajci), *sinovīm* (Vrbanja)). Kod imenica srednjega roda Ivšić (1913: 241) donosi ove primjere s gramatičkim morfemom *-om* u D mn.: *govèdōm* (Dolina), *kòlom* (Dubočac), *vrātōm* (Magić Mala). Glede D mn. im. ž. r., Ivšić (1913: 12) navodi kako se susreću različiti oblici, npr. *kokošāma* (Kaniža, Varoš) uz *kokòšma* (Magić Mala, Brodski Stupnik, Kutì) i *kokòšima* (Drežnik) te *čerjāma* (Batrina), *čerāma* (Brodski Varoš, Otok), dakle likovi i na *-am*, ali Ivšić (1913: 17) bilježi i jedan primjer na *-ami*: *Bosankami* (Slobodnica).

U suvremenosti posavskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta u pogledu gramatičkoga morfema u D mn. imenica stanje je dosta izmijenjeno u korist novoštokavskih gramatičkih morfema (pod utjecajem standardnoga jezika), a ovdje su prikazani izdvojeni primjeri u kojima se čuva starije stanje.

Benić (2009: 132) u govoru Davora bilježi gramatički morfem *-ma* u D mn. imenica: *ljùdma*, *sinòvma*, *zùbma*.

Berbić Kolar u govoru Donje Vrbe (2009: 71) u D mn. im. ž. r. bilježi gram. morfem *-ima*, *-ama* (npr. *kokošāma*, *(k)čerāma*) te jedan primjer s gramatičkim morfemom *-ema* (*kravěma*).

Nemet-Kosijer u govoru Brodskoga Drenovca (2009: 37) bilježi gramatički morfem *-ma* u D (i L i I) mn. imenice *ljudi*: *s òtima mlâdma ljúdma*.

Kolenić (2014: 77) u govoru Siča bilježi gram. morfem *-am* (za koji navodi da je stariji) i *-ama* u D množine imenica, npr. *(ovima) kòbilam*, *kravām*, *(meće dropa) svinjāma*, *(dala bi) krāvama*. Usto napominje kako se u sičanskom govoru starina u D mn. čuva kod imenica e-vrste, međutim ne i kod imenica a-vrste.

Prema Raguž (2017: 139), u govoru je Antina u D množine imenica zabilježen gramatički morfem *-ma* i *-ama*: *unućādma*, *dīcama*.

⁸⁹ Ivšić (1913: 215) napominje kako su u slavonskih pisaca za D mn., prema Maretiću (*Jezik* 160), najobičniji likovi na *-om (-em)*.

Banović (2022: 14) navodi množinski dativni oblik *tim muškarcim* u govoru Tolise, a u govoru Matica oblike *štapovīm, čepovīm, snopovīm* (Banović, 2022: 32). Ista autorica (2022: 45) u govoru Oštre Luke navodi sljedeće primjere za D mn. im.: *ljudma, momcim, svatovim*, a u govoru Domaljevca ove primjere: *svatovim, momcim, konjma, ljudma* (Banović, 2022: 57).

Vlastita istraživanja

U govoru je Babine Grede, prema mojim osobnim terenskim istraživanjima, u D mn. imenica m. i sr. r. zabilježen gramatički morfem *-ma* (*ljùdma*), *-im* (primjerice (*daj*) *konjim*, uz *-ima* *konjima*, (*ideš prema tim*) *selim*, uz *selima*), a u D mn. im. ž. r. gramatički morfem *-am* (primjerice *snaja, kravam*, uz *-ama* *snajama, kravama*). U govoru je Tovarnika (Raguž Vinković i Babić Sesar, 2024) zabilježen primjer *unučádma*.

2) Podravski poddijalekt

Početkom 20. stoljeća Ivšić (1907: 120, 121, 122, 124) ističe kako je u šaptinovačkom govoru gramatički morfem u D mn. im. m. r. obično „*-om(em)*“, često *-ma* (pod utjecajem i-osnova), a veoma rijetko *-ima*“ te navodi ove primjere: *volôm, konjêm, ocêm, prascêm, perôm, snopôm, gostôm, vragovmâ, zubmâ, crvma*. Navodi još i ove primjere: *ježôm, zecôm, knezôm, vragovôm* uz *ježêm, zecêm, knezêm, vragovmâ*. Za imenice ž. r. u D mn. Ivšić (1907: 133, 136, 137) navodi gram. morfem *-am* ili *-ama*: *ženâm* uz *ženâma, ćerjâm, ćerjâma, ćermâ, koščâm, koščâma, cevljâm, cevljâma, cévma*.

S druge strane, Sekereš (1966: 246) sredinom 20. stoljeća naglašava kako je samo u Bokšiću zabilježio stari dativni morfem *-om*, uz napomenu kako je taj gramatički morfem u 15. stoljeću zamijenjen gram. morfem *-ma*, koji se pojavljuje i u instrumentalu množine. Evo primjera za D mn. u govorima našičkoga kraja: *volom, konjem, snopom, stolom, psom*.

Sredinom je 20. stoljeća Sekereš (1966: 246) u govorima našičkoga kraja zabilježio, uz stari dativni morfem *-om*, i gram. morfem *-ma* u dativu množine, npr. *konjma, ljudma, crvma, zubma*.

Sekereš (1974: 155, 156), proučavajući govore slavonske Podravine, bilježi kako se samo u Rakitovici čuje stari gram. morfem *-am* u D mn. imenica ž. r., npr. *svînjâm, žěnâm, òvcâm, krāvâm*, odnosno *-om/-em* u D mn. imenica sr. r., npr. *pîlicem, prâscem, pâčicem* – ali samo kod najstarijih kazivača.

Ćurak (2012: 51) navodi kako je u dativu množine u suvremenosti podravske slavonske govora najčešći gramatički morfem *-ima*: *kònjima*, *ljúdimā* uz napomenu da je taj nastavak novijega postanja. U podgoračkom je govoru u dativu množine najčešći gramatički morfem *-ima* (Ćurak, 2012: 52). Ćurak (2012: 126) navodi kako je za Feričance i Staru Jošavu u suvremenosti u D mn. također uobičajen gramatički morfem *-ima* (npr. *dāli ljúdimā rúčak*), no ipak je zabilježila jedan primjer sa starim gram. morfemom *-om*: *bio svima poznat, oficirima i generalom*.

Vulić (2004a: 110) napominje da se u govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine u D mn. imenica muškoga roda čuva stari nastavak *-om*: *Brlobaščanom*, *jelenom*, *ključom*, *kopačom*, *kraljom*, *Martinčanom*, *meštrom*, *mišom*, *nožom*, *oračom*, *Orvatom*, *panjom*, *rođakom*, *seljanom*, *stricom*, *zecom* i dr. te da je u ženskom rodu nastavak *-am* u tom obliku, npr. *dao jesti kravam*.

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 378, 382) navodi kako u govoru južnobaranjskih Hrvata neke imenice imaju gramatički morfem u D mn. *-ma* umjesto *-ima*, npr. *ljúdmā*, *kònjma*, *Cigànmā*, *čeljàdmā*, *ždrebàdmā* napominjući kako oblici „dat. pl. imenica m. i sr. r. s nastavkom *-ma* upotrebljavaju se i u govoru slavonske Podravine, slavonske Posavine i istočne Hercegovine“.

Balažev (2011: 10) ističe kako u bereškom govoru zbirne imenice u D mn. imaju gramatički morfem *-ima* koji se može kratiti, npr. *čěladima/čeládmā*, *sřcadima/srcádmā*, *prstéhima/prstéhma*, ali *těladima*, *ždrěbadima*.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Berlakovich (1987: 30) navodi kako je u govoru Velikoga Borištova u D mn. gramatički morfem *-uon* (< *-om*) za imenice m. r., to jest *-an* (< *-am*) za imenice ž. r.. Dativni množinski imenički oblici u istraženim gradišćanskim govorima Dolinaca zabilježeni su također u Donjopuljanskoj privatnoj korespondenciji, i to u muškom i ženskom rodu:

- 1) muški rod: *našim gradišćanskim roditeljem*, *se je nekim našim članom* dosta alkohola *nabralo*, *poslala sam je u našim nekim učiteljem*
- 2) ženski rod: *vašim obiteljam*.

Poznato je da je u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu zadržano razlikovanje triju množinskih padeža: dativa, lokativa i instrumentala.

U *Modruškom* je *urbaru* također zabilježen D mn. imenica ž. r. s gramatičkim morfemom *-am* koji je svojstven čakavštini, npr. *k hižam* (usp. Vulić, 2009b: 127).

Govor Turković Sela obilježava isto tako gram. morfem *-om*, odnosno *-em* u D mn. im. m. r., npr. *ùmorkom*, *kràstavcem* te gram. morfem *-am* u D mn. im. ž. r., npr. *k svojim mládim kolègicam* (usp. Vulić, 2008a: 13).

Zaključna napomena

Zaključiti se može, nakon iznesenoga kako u pogledu gramatičkih morfema u dativu množine imenica govore slavonskoga dijalekta s preseljeničkim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca povezuje staro stanje u morfologiji – dakle gram. morfemi *-om / -em*, *-am*, uz napomenu kako je takvih potvrda ipak bilo više u prošlosti slavonskoga dijalekta (početkom i sredinom 20. stoljeća) no što je u suvremenosti.

6.2.2.4. Gramatički morfemi u lokativu množine imenica

Kolenić (1997: 110) navodi kako govori slavonskoga dijalekta „obično u lokativu i instrumentalu imenica muškoga i srednjega roda imaju nastavak *-i* na cijelom području“ dodavši kako upravo to znači da se i u tim dvama padežima čuva starije stanje u morfologiji (npr. *(nă) volī*, *(u stări) kôli*, *(nă) lěđi*). Kod imenica e-vrste, ističe Kolenić (1997: 110), lokativ množine često završava na *-a*, npr. *(na) njiva*. Lisac (2003: 36) navodi da je u slavonskom dijalektu u L mn. moguć stari gramatički morfem *-a* (npr. *u livăda*) uz novije *-ima*, *-ama*. Potvrde za te starije oblike pronalazimo u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta, kako slijedi u radu.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 241-242) navodi da je kod imenica srednjega roda u L mn. najuobičajeniji gramatički morfem *-i*: *(na) blatī* (Gundinci), *(po) brdī* (Retkovci), *(na) lěđī* (Magić Mala), *(na) nebèsi* (Kuti, Rajevo selo), *(na) vrătī* (Slavonski Kobaš). Međutim, bilježi primjere i s nastavkom *-ima* (npr. *(po) brdima* (Bošnjaci)). Kod imenica ženskoga roda u L mn. navodi ove

primjere: *cīvāma* (Kaniža, Čajkovci), (po) *várošama* (Đeletovci) pored *cívma* (Posavski Podgajci), *čerāma* (Brodski Varoš, Otok), ali bilježi i primjere sa starim gramatičkim morfemom -a u L mn.: *u lāđa* (Orubica), *u lābrta* (Magić Mala), *u Živika* (Batrina) (Ivšić, 1913: 17). Valja napomenuti kako Ivšić (1913: 18) u Sičama bilježi i oblik na -ami za L mn., npr. *po dušāmī, na nogāmī, po petāmī*.

Kakvo je stanje u suvremenosti posavskoga poddijalekta, prikazat će se na nekoliko izdvojenih primjera:

Kolenić i Bilić (2005: 13, 16) navode kako se u govoru Retkovaca u lokativu množine javlja gramatički morfem -i: *u Vīnkovci, u Rētkovci*.

U vrbanjskom se govoru bilježi kako lokativ množine imenica e-vrste „često završava nastavkom -a“, npr. *na Dūgi njíva, na Dórica, u Poljānica, u gāća i rubīna*, a u imenica a-vrste ima primjera za lokativ množine na -i, npr. *na kóli, po drūgima sēli* (Kolenić, Ćurak, 2007: 84).

U govoru Drenovaca zabilježen je gramatički morfem -a u imenica a-vrste srednjega roda (npr. *u kóla*) te stari gramatički morfem -i (od -ih) (npr. *āli tamo u Sóljani je tāk tō bīlo*) (Kolenić, Ćurak, 2008: 74).

Kolenić i Bilić (2004: 40) u govoru Andrijaševaca bilježe ove oblike u lokativu množine: *u pàpūčā, na sōna*.

Lukić (2004) u govoru Mrzovića bilježi dva primjera za stari L mn. imenica: *Držat lulu u zubi. Na nebesi* (iz molitve *Očenaš*).

U govoru Davora zabilježeni su mnogi stari lokativni množinski oblici, npr. *na rukāvi, u gradovī, u príglaŋci, pò seli, ù Vīnkovci, u Bòdovaljci, u Ādžamovci* (Benić, 2009: 133). Benić (2009: 133) bilježi i kod imenica ž. r. u L mn. stari gramatički morfem -a (< -ah). Evo primjera: *ù saona, ù novina, ù labrda, ù štrampla, u rukājica*.

Berbić Kolar (2009) istražila je šest govora brodske Posavljia i u ovima zabilježila primjere za L mn. imenica:

- Donja Vrba (2009: 70, 71): gramatički morfem -i bilježi se u L mn. imenica srednjega roda (npr. *na kòljeni*), a gram. morfem -a u L mn. imenica ženskoga roda (npr. *o pòklāda* uz *o pokladama*)
- Stari Perkovci (2009: 95, 96): L mn. imenica m. r. -i, posebno toponimi, npr. *u Pêrkovci, u Kēšinci, u Andrēvci* te u imenicama sr. r., npr. *na nebēsi, na koljēni*

- Čajkovci (2009: 116): stari L mn. bilježi se posebno u toponimima, npr. *u Čajkovci, u Pêrkovci, u Andrěvci*
- Donji Andrijeveci (2009: 136): L mn. na -i registriran je u ovim primjerima: *u Andrjěvci, na koljěni*.

Nemet-Kosijer u govoru Biškupaca (2009: 20) bilježi stari gramatički morfem -i u L mn. imenica, npr. *o stàri dõgađaji, ù Biškupci, u Vînkovci*, ali i gramatički morfem -ma, npr. *ljúdma, zùbma, kònjma*. Nemet-Kosijer u govoru Brodskoga Drenovca (2009: 37) navodi gramatički morfem -ma u L (i D i I) mn. imenica, npr. *u Lùžanma, u kòlma*.

U govoru Brodskoga Stupnika neke imenice a-vrste u lokativu množine imaju stari gramatički morfem -i, npr. *na koljěni, po rebrĩ (Moljĩlo se na koljěni)*. (Berbić Kolar, Franić i Javor 2010: 67).

U govoru Siča zabilježen je ovaj primjer staroga lokativa u množini: *na slĩkâ* uz napomenu da u sičanskom govoru danas prevladava novi gramatički morfem -ama (npr. *u nošnjâma, u kolĩcĩma*) (Kolenić 2014: 77).

U govoru su Antina u L množine imenica m. i sr. r. zabilježeni stari oblici: *u drugi sêla, po svâtova, u nõvina, u marâma, po kirbajěvâ* (Raguž, 2017: 139).

Samardžija (2006: 9) navodi kako se u govoru Vođinaca u imeničkoj sklonidbi u lokativu množine pojavljuje gramatički morfem -ã, npr. *kõla* L mn. *na kólã, kònj* L mn. *na kónjã, svâtovi* L mn. *u svâtovã*. Antunović (2023: 24-25) navodi sljedeće primjere iz vođinačkoga govora: *iz Rokovci, iz Vinkovci*.

U govoru Tolise bilježi se primjer *Šaraju po zidova* (Baotić, 2002: 430 u Banović, 2022: 14), odnosno *Druže se po kuća, Vozio me na kola* (Banović, 2022: 15).

Vlastita istraživanja

U govoru je Babine Grede stari gramatički morfem -a zabilježen u mikrotoponimu (*u*) *Granica*, zatim u primjerima kao što su (*u*) *nõvina, (na) kònja, (na) kòla* (prema mojim terenskim istraživanjima). Babić Sesar (2021: 21) je u vođinačkom govoru zabilježila gramatički morfem -i u ojkonimima, npr. *u Vođĩnci (se pripověda), (õn bĩo) u Vĩnkovci (u lôgoru), u Rětkovci*.

2) Podravski poddijalekt

Početak 20. st. Ivšić (1907: 121, 122, 123, 128) bilježi kako L (i I) mn. imaju „redovno nastavak -i, ali se čuje i -ma“ u govoru Šaptinovaca te navodi ove primjere: *kònji, pajdâši, vragovî, sinovî, zèti, zètma; crvi, mrâvi, pêri, zûbi, stòli, snòpi* uz *snopòvi, ježevî, zecevi, kneževî* uz *ježevmâ, zecevmâ, kneževmâ*. Za imenice ž. r. u L mn. Ivšić (1907: 133, 136, 137) navodi gram. morfem -am ili -ama: *ženâm* uz *ženàma, ćerjâm, ćerjâma, ćermâ, koščâm, koščàma, cevljâm, cevljâma, cévma*.

Za lokativ množine imenica Sekereš (1966: 247, 250) piše kako se u nekim mjesnim govorima našičkoga kraja još uvijek može čuti stariji oblik s gramatičkim morfemom -i (npr. *u zubi, za konji, o zecevi, o knezovi, o jezevi, po seli, u koli, na vrati*), no da se kod mlađih kazivača čuje standardnojezični gram. morfem -ima.

U novijim je istraživanjima u govoru Podgorača (Ćurak, 2012: 50) zabilježen stari lokativni gramatički morfem -i u ovim primjerima: *u svàtovi, u gánjkovi, bio u Kršinci, u Stipánovci, u Bùdrovci* (uz noviji gramatički morfem -ima kod mlađih govornika: *o ljudima, po kijérima*).

Ćurak (2012: 92) navodi pak za govor Šaptinovaca i Bokšića kako se, među ostalim, u L mn. u tim govorima „uočava najveća promjena u odnosu na stanje kako ga je zabilježio Ivšić“ jer su „u današnjem šaptinovačkom govoru potpuno izjednačeni nastavci za sva tri padeža“, dakle starina u tom pogledu nije očuvana. Ćurak (2012: 93) dodaje kako su se i u imenica srednjega roda, kao i kod imenica muškoga roda, u tim govorima potpuno izgubili stari gramatički morfemi za L mn. (npr. *na vrátima, zvònima*) iako ih Ivšić (1907: 131) navodi u svojim primjerima: *na nebèsi, nà lèdi*.

Za govor Feričanaca i Stare Jošave Ćurak (2012: 127) navodi sljedeće: „Kao i kod imenica muškoga roda, i imenice srednjega roda u navedenim padežima najčešće imaju nastavak -ima: *vremènima, pòljima, stáblima*. Vrlo se rijetko može čuti lokativ množine s nastavkom -i, primjerice: *vùkli smo se svì na lèdi*.“

Mance (2014) je proučavala pet govora slavonske Podravine za potrebe svojega doktorskoga rada, i u četiri govora pronašla potvrde za stari gramatički morfem -i u L mn. imenica m. r.:

- Črnkovci (2014: 27), ali samo kada je riječ o ojkonimima:

...jòš dòk su bìli u Tiborjànci jel jâ sam ròđena u Tiborjànci.

Mòja màmà je bìla sàma, tù u Čr̀nkovci.

...kò što je žúpni stân u Podgajci.

... òna je ìsto u Črňkovci.

- Marijanci (2014: 56):

Pa bilo je nâs šesnâjst u Kùnišinci.

Těta Ánka u Šljivoševci dvajsčetrvřto...

Pa ìdemo rasìpat po Marijánci.

Ònda smo se u Velíškovci vëňčali.

U Velíškovci u cřkvi, tó je nâša žúpa.

Tô se nîje ònda po hotéli i kojedi prävilo.

- Gat (2014: 83), ali samo u ojkonimima:

...mòja sěstra je ìspred njèzine kùče, Dànica, u Črňkovci, a brät mi je trěča kùča ìza njé.

- Podravski Podgajci (2014: 137, 140):

...pod pëndërom se skúpljaju òni koji nîsu u svatòvi – pëndëraši...

Mâst se topìla u kòtlovi nâ dvoru...

Nâjlepši mi je kîrvaj bîo u Črňkovci na Lovrěncevo 21. sřpnja ili u Bòčkinci na Agušténovo 28. kòlovoza.

...i kakò je znâla pripremìla sîvu oděču za svòje da se presûku kad dôjdu na kòli iz pòlja.

...něgo ù Mijòljac vlâkom ili i u Mijoljac i ù Gât na kòli.

Mâlo prîje pódne něko bi otišo dõma po jûžinu i dovězo ju na kòli...

Vulić (2004a: 110-111) piše da se u govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine u Lmn. čuva stari nastavak -i. Donosi primjere imenica muškoga i srednjega roda: *na jeleni, na koli, na konji, na leđi, u Martinci, po sokaki, na voli i dr.*

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 378, 382, 384) navodi kako u govoru južnobaranjskih Hrvata imenice u L mn. imaju gram. morfem -a, to jest da je L mn. jednak G mn., npr. *u vinògrada, na krövova, na vòlova, u sêla, po pòlja, po žîta, na kôla, u šûma, u planínā, po knjîga, na šljîva, u kûća*. Taj se gramatički morfem, kako dodaje Sekereš (1977: 378), bilježi, među ostalim, u govoru slavonske

Posavine, slavonske Podravine, srijemskom govoru, kajkavskom narječju, čakavskom narječju. U istim se govorima bilježi također gramatički morfem *-i* u L mn. imenica m. r., npr. *u zūbi*, *u Torjānci*, *u Bistrīnci*, *u Marjānci*, *u gostī*. I taj se gramatički morfem, među ostalim, bilježi i u govoru slavonske Posavine, slavonske Podravine i u srijemskom govoru.

Vulić (2009c: 270) iz Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke donosi primjere L mn. muškoga roda s nastavkom *-a*: *po dvorova*; *u svatova*; *ukras na grobova*, te s istim nastavkom u L mn. srednjega roda: *ide upravo do glavnoga oltara na kolina*; *na vrati*. Novoštokavski nastavak *-ima* bilježi u primjeru *po čelima*. Imenice ženskoga roda e-sklonidbe, prema Vulić (2009c: 271), također imaju u L mn. nastavak *-a*: *do sada je već po kuća sve sprimito*; *na ruka*; *na noga*. Iz govora Bača i Vajske u vojvođanskom dijelu Bačke Vulić (2009c: 145) donosi primjer L mn. muškoga roda s nastavkom *-a*: *po vašara*.

Vulić (2007c: 226; 2009c: 147) iz govora Hrvata u istočnom Srijemu (Kukujevcu, Srijemska Kamenica) donosi primjere L mn. svih rodova s nastavkom *-a*: *jedared bili oni u svatova*; *ležim u naćava*; *ošinio po rebara*.

U šokačkim je govorima Bača i Vajske u vojvođanskom dijelu Bačke bunjevački Hrvat Balint Vujkov, ističe Vulić (2007c: 224), zabilježio gramatički morfem *-a* u L mn. imenica, npr. Šitom svita ga tražili po vašara. ('Širom svijeta ga tražili po vašarima, tj. po sajmovima').

Balažev (2011: 9-10) u radu o bereškom govoru navodi sljedeće kada je riječ o gramatičkom morfemu u lokativu množine imenica:

- L mn. imenica muškoga roda ima stariji oblik sklonidbe, npr. *u óbōra*, *u kočakévā*, *u opanáka/opānaka*, *na vòlova* / *na volóva*, *na ástāla*, *na kónā* (*kad sam išo na kónā*), *u/na penžeróvā/pênžera*, *u sokákā* / *u sokakéva*, *u zúbī*, *u lānaca*, *u lonácā*, *na lakátā*
- uz starije oblike, u mlađih se govornika javljaju i novi, npr. *u opāncima*, *na kōñima*, *u zubīma*, *u lāncima*, *u lôncima*, *na lāktovima*
- imenice 'prst', 'gost', 'nokat' u L mn. imaju oblike *prstī/prstīma* (*dobićeš po prstī* / *dobićeš po prstīma*), *noktīma* / *nokátā* (*šta ti je to na noktīma?*, *šta ti je to na nokátā?*), *gostī/gostīma* (*jel ti bilo lipo u gostī?*, *kako je bilo u gostīma?*)
- L mn. imenica ženskoga roda, osim novijega oblika s gram. morfemom *-ama* (npr. *na rukāma*, *u nogāma*, *u čarāpama*, *na krāvama*, *u jāslama*), ima još uvijek učestaliji stariji oblik s gram. morfemom *-i*, npr. *u rùki* / *u rúkī*, *na vrátī*, *u ústī*, odnosno s gram.

morfemom *-a*, npr. *na ženā, na kôla, u gâjba, u čîžama, u pãpuča, u mārāma, u dûña, u nîva, u jāsala*.⁹⁰

Ista autorica (usp. Balažev, 2011: 10) ističe kako u bereškom govoru zbirne imenice u L mn. imaju gramatički morfem *-ima* koji se može kratiti, npr. *čëladima/čëladmā, sřcadima/srcádmā, prsténima/prsténma*, ali *tëladima, ždrībadima*.

Vulić (2009a: 166) upozorava na to da je Brabec u govoru Rekaša u rumunjskom Banatu zabilježio L mn. muškoga i srednjega roda na *-i*, npr. *u drugi seli, na konji*.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

U istraženim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji zabilježila sam potvrde za stari gram. morfem *-i* u L mn. imenica muškoga i srednjega roda i *-a* u L mn. imenica ženskoga roda. Evo primjera:

- 1) Veliki Borištof⁹¹: *na puti sedit, po verti, po persti, po hrbati, va teški časi, na mosti, pri tanci, na stoli, po seli bižali, na tin jezeri, va mali hiža, po hiža jigrali*
- 2) DPK: *na svi ovi slavlji, na Đakovački vezovi, hvala na dobri želja*

Poznato je da je u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu zadržano razlikovanje triju množinskih padeža: dativa, lokativa i instrumentala.

Npr. govor Turković Sela (Vulić, 2008a: 13) obilježava isto tako gram. morfem *-i* u L mn. im. m. i sr. r., npr. *škôla u Tûrkovići, jëdna je u Salòpeki, na kôli*, odnosno gram. morfem *-a* u L mn. im. ž. r., npr. *po tûđi nîva, po Plitvica, ùpast ću na štîga*. U modruškom je govoru (Vulić, 2014: 29), u L mn. im. e-vrste uobičajen gram. morfem *-a*, npr. *bîla je na nòga, nè more se po škàla gòri*.

Zaključna napomena

Na temelju iznesenih podataka može se zaključiti kako je zajedničko obilježje skupine govora slavonskoga dijalekta i odabranih idioma ikavsko-ekavskih čakavaca Dolinaca u Austriji

⁹⁰ Balažev (2011: 10) dodaje da se u govoru Berega noviji oblici lokativa množine (npr. *na rukàma, u nogàma, u čaràpama* i sl.) čuju rijetko, i to u mlađih govornika, ali samo ako je imenica bez pridjeva. Kad god je uz imenicu pridjev, imenica je uvijek u starijem obliku, npr. *u žútī pãpuča, na mōji rŭki, u brdónski mārāma*.

⁹¹ Berlakovich (1987: 30) ističe kako L mn. imenica u govoru Velikoga Borištofa ima gramatički morfem *-i*, npr. *na lîpī aŭti*, ali i gramatički morfem *-oh > /ō/ > -uo* pa se može čuti i *va gaćuð, ustuoð*.

vidljivo i u gramatičkim morfemima za L mn. (-a i -i). Valja ipak naglasiti da u suvremenosti u slavonskom dijalektu prevladavaju novi gramatički morfemi, a stari se uglavnom bilježe kod starijih govornika, u dijaspori i u toponimima.

6.2.2.5. Gramatički morfemi u instrumentalu množine imenica

Kako je navedeno, govori slavonskoga dijalekta „obično u lokativu i instrumentalu imenica muškoga i srednjega roda imaju nastavak -i na cijelom području“ (Kolenić, 1997: 110) čime se čuva starije stanje u morfologiji (npr. *s kònjĩ, sa svjedociĩ*). U nastavku će se rada pokazati kakvo je stanje po poddijalektima slavonskoga dijalekta.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 216) navodi kako se u posavskim govorima u I mn. često čuje stariji nastavak -i, npr. *s konjĩ* (Babina Greda), *sa svjedociĩ* (Varoš), *sa Šòkcĩ* (Slobodnica), ali da se može čuti u I mn. i gramatički morphem -ima, npr. *sa sinovima* (Bošnjaci), *nad měštrovima* (Kruševica). Nekoliko imenica ima I mn. na -ma (npr. *ljùdma* (Davor, Vrbanja), *kònjma* (Otok, Tolisa), a vrlo je rijedak gramatički morphem -mi, npr. *zúbmi* (Batrina), pod *tanjurmi* (Retkovci), kao i gramatički morphem -im, npr. *cripovĩm* (Posavski Podgajci), *volòvĩm* (Vrbanja) (usp. Ivšić, 1913: 216). U I mn. imenica ž. r. Ivšić (1913: 12) bilježi sljedeće primjere: *kokošàma* (Kaniža, Varoš), *kokòšma* (Magić Mala, Brodski Stupnik, Kutina) i *kokòšima* (Drežnik) te *čerjàma* (Siče, Batrina), *čeràma* (Brodski Varoš, Otok). Ivšić (1913: 18) zaključuje kako je u I mn. imenica ž. r. (kao i u D i L mn.) rijedak stariji gramatički morphem -ami te navodi samo nekoliko takvih primjera: *pűškamĩ, sàbljamĩ, svinjàmĩ, kozàmĩ* (Siče). Kakvo je stanje u suvremenosti posavskoga poddijalekta, pokazat će primjeri u nastavku.

U govoru Davora (usp. Benić, 2009: 133) bilježi se stari gramatički morphem -i u I mn. imenica, npr. *s kònji, sa sinovĩ, sa svidòci, međ drvĩ*.

Berbić Kolar zabilježila je stari gram. morphem -i u:

- govoru Brodskoga Varoša (2009: 50) u imenica srednjega roda, npr. *s ogledàlcĩ, s kòli*
- u govoru Starih Perkovaca (2009: 96) u imenica muškoga i srednjega roda, npr. *oràlo se s konjĩ, sa sèli*.

Nemet-Kosijer u govoru Biškupaca (2009: 20) bilježi gramatički morfem *-ma* u I mn. imenica, npr. *ljúdma, zùbma, kònjma*,⁹² ali i gramatički morfem *-i*, npr. *s gòvedi*. U govoru Brodskoga Drenovca bilježi se gramatički morfem *-ma* u D (i L i I) mn. imenica, npr. *s òtima mlâdma ljúdma, mladićma* (Nemet-Kosijer, 2009: 37).

Kolenić (2014: 77) u sičanskom govoru bilježi u I mn. gramatičke morfeme *-am* i *-ama*, npr. *išli za svínjam, s tamburama*, ali stari gramatički morfem *-ami* ne bilježi u tom govoru.

Banović (2022: 14) u govoru Tolise bilježi ovaj primjer za instrumental množine imenica m. r.: *s tim momcim razgovarale*.

Vlastita istraživanja

U govoru Babine Grede zabilježeni su ovi oblici instrumentala u množini: *s plâvi kônci, šta škripiš s vrâti, s kôli* (podatci iz osobnih terenskih istraživanja).

2) Podravski poddijalekt

Početkom 20. st. Ivšić (1907: 121, 122, 123, 128) bilježi kako I (i L) mn. imaju „redovno nastavak *-i*, ali se čuje i *-ma*“ u govoru Šaptinovaca te navodi ove primjere: *kònji, pajdâši, vragovî, sinovî, zèti, zètma; cîvi, mrâvi, pêri, zûbi, stòli, snòpi* uz *snopòvi, ježevî, zecevî, kneževî*, također *ježevmâ, zecevmâ, kneževmâ*. Za imenice ž. r. u I mn. Ivšić (1907: 133, 136, 137) navodi gram. morfem *-am* ili *-ama*: *ženâm* uz *ženâma, ćerjâm, ćerjâma, ćermâ, koščâm, koščâma, cevljâm, cevljâma, cévma*.

Za instrumental množine Sekereš (1966: 247) sredinom 20. stoljeća navodi da se u nekim selima našičkoga kraja još upotrebljava stariji oblik s gram. morfemom *-i* (za *konji*), no da se kod mlađih kazivača čuje novoštokavski gramatički morfem *-ima*.

Ćurak (2012: 51, 52) navodi kako se u govoru Podgorača u instrumentalu množine još može čuti stari gramatički morfem *-i*, iako češće u imenica srednjega roda. Od imenica muškoga roda Ćurak (2012: 51) je zabilježila ove oblike: *s kònji, za nôvci (trčao je za nôvci)* te naglasila kako noviji gramatički morfem *-ima* često potiskuje stari gramatički morfem *-i*: *sa vòlovima, ljúdimma, sînovima*. U govoru Podgorača u I mn. imenica stari gramatički morfemi čuvaju se najčešće u imenica koje su plurale tantum: *pred vrâti, s kòli, ide s kolíci*. U govoru Feričanaca i Stare Jošave u I mn. uobičajen je novoštokavski gramatički morfem *-ima* (npr. *nâpali su nas*

⁹² Riječ je o prijelaznom obliku između arhaičnoga štokavskog množinskog oblika i novoštokavskoga.

gùseničarima) (Ćurak, 2012: 126). U govoru Šaptinovaca Ćurak (2012: 94, 96) bilježi u I mn. novoštokavske gramatičke morfeme *-ama* (*svinjàma, s bumbàčama, na sònama, ženàma*) i *-ima* (npr. *stvárima, ćerima, pècima*), također u govoru Šaptinovaca i Bokšića (*s kòlima, zvònima*). Starih gramatičkih morfema nema (Ćurak 2012: 93). U suvremenom govoru Šaptinovaca i Bokšića Ćurak (2012, 96) bilježi samo novoštokavske gramatičke morfeme.

Vulić (2004a: 111) iz govora slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine donosi primjere imenica muškoga roda sa starim nastavkom *-i* iz govora Martinaca: *med Bačvani, med jeleni, med miši, s pilići, med voli* i dr. Pritom upozorava da neke imenice postupno dobivaju nove nastavke u navedenim padežima, npr. *na zecima, med mišma*.

3) Baranjski poddijalekt

U baranjskom poddijalektu izostaju stari množinski oblici u I mn.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

Za svojih terenskih istraživanja čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca zabilježila sam primjere instrumenatala množine s gramatičkim morfemima *-i* i *-ami*:

- 1) Veliki Borištof: *s traktori, z ljudi, trimi leti*
- 2) Dolnja Pulja: *z judi, med tamburaši, z našimi leti, s timi jačkari, s konji, kiticami, z lego kockami, zis družicami, z grupami, s klišćami, s tamburami, ze rajlami*
- 3) DPK: *pred vrati, sa srdačnimi pozdravi, s mojimi tamburaši, s Hajdenjaki, med kategorijami, drugimi prijateljicami, sa fotografijami*.

U govoru je Mjenova zabilježen oblik instrumenatala množine imenice *ruka* na *-ami*: *z rukâmi* (usp. Lisac i Špralja 2020: 154-155). U govoru Kalištrofa bilježi se isti gramatički morphem u I mn. imenica: *s rukâmi dēlat, tila s vrcami poviēzat* (usp. Kinda-Berlaković, 2020: 135-136). U govoru Mučindrofa zabilježen je oblik I mn. *s kravami* (Lisac i Špralja, 2020: 173-174), a u govoru Pervana *zis čelami* (Lisac i Špralja, 2020: 204-205).

U čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Pajngrta koji pripada Poljancima zabilježen je gramatički morphem *-i* u I mn. imenica: *zis timi guōsti* (usp. Sučić, 2020: 193-194), isto npr. u govoru Uzlopa koji pripada istoj skupini (*s kuōnji*) te u ž. r. gramatički morphem *-ami*, npr. *zis krāvami* (usp. Sučić, 2020: 243-244).

U gradišćanskohrvatskim govorima južnočakavskoga ikavskoga dijalekta, npr. u govoru Jezerjana, zabilježen je gramatički morfem *-ami* u I množine imenica, npr. *s četirimi kravami* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 133). Vulić i Mühlgaszner (2020: 227) ističu da i kod drugih južnih čakavaca, npr. u govoru Stinjaka, imenice a-sklonidbe imaju u I množine gramatički morfem *-i* (npr. *s kuōli*), a imenice e-sklonidbe gramatički morfem *-ami* u istom padežu množine (npr. *zis kravami*).

Govor Turković Sela (Vulić, 2008a: 13) ima gramatički morfem *-i* u I mn. imenica m. i sr. r., npr. *zamòtala sa závoji kòlena*, odnosno gram. morfem *-ami* u I mn. im. ž. r., npr. *štrúdla s jàbukami*. I u modruškom je govoru, kao i u drugim starinačkim govorima ogulinsko-modruškoga kraja, u I mn. imenica m. i sr. r. čest gramatički morfem *-i*, npr. *sa ljûdi, sa kôli*, ali se pojavljuje i novije *-im*, npr. *sa gùmenim kotáčtm*. Kod imenica e-vrste uobičajen je gramatički morfem *-ami*, npr. *s bǎčvami* (usp. Vulić, 2014: 28, 29).

Zaključna napomena

Govore slavonskoga dijalekta – s iznimkom baranjskoga poddijalekta – s čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji povezuju i stari gramatički morfemi u I mn. imenica, ali treba naglasiti kako je u prošlosti u govorima slavonskoga dijalekta zabilježen veći broj starih gramatičkih morfema u I mn. no što je danas. U pogledu očuvanja staroga stanja u I mn. imenica navedenim se skupinama čakavskih i štokavskih idioma pridružuju primjerice i temeljno čakavski govori iz središnje Hrvatske s kojima su, u okviru čakavskih ikavsko-ekavskih govora, gradišćanskohrvatski čakavski ikavsko-ekavski govori, pa tako i govori Dolinaca najstrodniji.

6.2.2.6. Sklonidba muških imena koja završavaju na -ko

U slavonskom dijalektu muška imena koja završavaju na *-ko* obično pripadaju e-sklonidbi, primjerice *Jânko – Jânke – Jânki, Mârko – Mârke – Mârki, Vînko – Vînke – Vînki* itd. Od tih se muških imena izvode odnosni pridjevi na *-in*, npr. *Jânkin, Mârkin, Vînkin*.

Isto je i u gradišćanskohrvatskim govorima, pa tako i u govoru Dolinaca, npr. *Jòško, Jòške, Jòški* te odnosni pridjev *Jòškin*.

U DPK-u je zabilježen genitiv *Marke* osobnoga imena *Marko*.

6.2.2.7. Imenica *doba*

Imenica ***doba*** ženskoga je roda i u istraženim gradišćanskohrvatskim govorima (Veliki Borištof, Dolnja Pulja, DPK), ali i u govorima slavonskoga dijalekta. U govoru Babine Grede čuju se izrazi poput *do te se dōbe ostāje, kōja je dōba* (prema mojim terenskim istraživanjima). Sekereš (1975: 195), pišući o govorima slavonske Podravine, bilježi imenicu *dōba*, ž. r. Znika (2017: 24) u *Rječniku podgajackoga govora* navodi imenicu *dōba*, ž. r. *Doba* je u Modrušu također imenica ž. r. i sklanja se po e-sklonidbi, a u nekim se ikavsko-ekavskim govorima u polutisućljetnoj dijaspori⁹³ može čuti sintagma toga tipa, npr. *od te dobe* (usp. Vulić, 2014: 28). Ta je imenica u ženskom rodu zabilježena u govoru Longitolja (Lisac i Špralja, 2020: 145-146): *jur tu duob*, kao i kod Poljanaca u govoru Uzlopa: *vā tu duōb* (Sučić, 2020: 243-244).

Zaključna napomena

Zajedničko je obilježje čakavskih ikavsko-ekavskih govora u polutisućljetnoj dijaspori, kao i starinačkih ikavsko-ekavskih govora u ogulinsko-modruškoj udolini, s govorima slavonskoga dijalekta upotreba imenice *doba* u ženskom rodu.

6.2.3. Množinski oblici zamjenica

U čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca množinski oblici zamjenica čuvaju jezičnu starinu. Evo primjera iz govora Dolinaca iz mojih terenskih istraživanja:

- 1) osobne zamjenice: D mn. *k nam / nan* (Veliki Borištof), A mn. *za nje* 'za njih' (Dolnja Pulja), *pozdravi je sve* 'pozdravih ih sve' (DPK), I mn. *s nami, pred nami* (Veliki Borištof), *za nami, s nami, pred nami, š njimi* (Dolnja Pulja)
- 2) posvojne zamjenice: I mn. *med našimi*
- 3) posvojni zamjenski pridjevi *njev* 'njihov', *njeva, njevu dicu* 'njihovu djecu' (Dolnja Pulja)

⁹³ Tj. u gradišćanskohrvatskim govorima.

4) pokazne zamjenice: *voga* 'ovoga', *va* 'ova', *vu* 'ovu', *vo* 'ovo' (Veliki Borištof); *voga*, *va mladina*, *vu molitvu*, *vo*, *vi novi*, *vi mladi*, *za ve mlade*, *u nu duob*, *s timi* (Doljnja Pulja); *ov recital*, *na svi ovi slavlji* (DPK)

5) odnosne zamjenice: *ki meni dadu*, *kolege ke*, *za ke* (Veliki Borištof); *ki*, *ke* (Dolnja Pulja).

U govoru je Mučindrofa zabilježen primjerice oblik osobne zamjenice u I mn. *za njimi* (Lisac i Špralja, 2020: 173-174), a u govoru Pajngrta oblik I mn. *zis **nāmi** junāki* (Sučić, 2020: 193-194).

Vulić (2008c: 313; 2009c: 273) piše da se u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke „susreću i stariji zamjenički oblici kao što je npr. posvojna pridjevna zamjenica *njev* 'njihov' ili pokazne pridjevne zamjenice *vaj* 'ovaj' i *naj* 'onaj'“. Navodi primjere: ***vaj** je **nomu** slamu uoči*, *a **naj vomu** vratijo* 'ovaj je onomu slamu (bacio) u oči, a onaj ovomu vratio', *za **voga** našega maloga jel za **noga*** 'za ovoga našega maloga ili za onoga onoga'.

Iako u suvremenosti slavonskoga dijalekta nisu zabilježeni stari oblici zamjenica, ipak valja naglasiti kako Ivšić (1913: 32) početkom 20. stoljeća u posavskom poddijalektu u D mn. bilježi oblik *nāmi* (Vrblje) te u I mn. *nāmi*, *vāmi* (Siće). Međutim, svakako je važno istaknuti dva oblika A mn. zamjenice *oni*: *za **nje*** (Veliki Borištof) i *pozdravi **je** sve* (DPK) jer je i u govorima slavonskoga dijalekta takav oblik akuzativa množine vrlo čest. Naime, A mn. osobne zamjenice za 3. os. u slavonskom dijalektu glasi *nje*, *nji*, *(j)i* što je potvrđeno u govoru Ilače (Kolenić, 1996a: 215), Mrzovića (Lukić, 2004: 57-58), Babine Grede (Farkaš i Babić, 2011: 148), Beravaca (Babić Sesar, 2013: 93), Bogdanovaca (Raguž, 2017: 71), Nuštra (Raguž, 2017: 92), Črakovaca (Mance, 2014: 30), Gata (Mance, 2014: 86), Brođanaca (Despot i Pilj, 2008: 122; Mance, 2014: 114), Podravske Podgajaca (Mance, 2014: 141), Vođinaca (Babić Sesar, 2021: 21), a Damjanović (1998: 17) u govoru Strizivojne bilježi i *je*, što se čuje i u govoru Babine Grede (prema mojim osobnim istraživanjima).

U govoru Hrvatskoga Cikljina koji pripada gradišćanskohrvatskim štokavcima Vlahima nenaglašeni množinski akuzativni oblik zamjenice *one* glasi *je*, npr. *smo hiže kupovali*, *smo **je** renovirat dali* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 124).

Ono što također u velikoj mjeri povezuje istražene čakavske ikavsko-ekavske govore Dolinaca u Austriji s govorima slavonskoga dijalekta jesu zamjenički prilozi koji se u objema skupinama govora bilježe u jednakim oblicima. Evo potvrda iz gradišćanskohrvatskih govora Dolinaca:

vako, nako, vudaj, tudaj, onda (Veliki Borištof); *vako, tak, nako, voliko, tam* (Dolnja Pulja). Isto je i sa zamjениčkim pridjevima, npr. *kakove pineze, kakovu protekciju* (Veliki Borištof).

U slavonskom su dijalektu potvrđeni isti zamjениčki prilozi, npr. u govoru Vrbanje (Kolenić i Ćurak, 2007: 85-86), Drenovaca (Kolenić i Ćurak, 2008: 75), (Kolenić i Berbić Kolar, 2008: 88), Brodskoga Stupnika (Berbić Kolar, Franić i Javor, 2010: 67), Babine Grede (Farkaš i Babić, 2011: 149), Črakovaca (Mance, 2014: 31), Podgorača, Feričanaca i Stare Jošave, Bokšića, Šaptinovaca (Ćurak, 2012) i dr.

Zaključna napomena

Govore slavonskoga dijalekta s čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji povezuju u najvećoj mjeri istovrsni zamjениčki prilozi (*nako, vako, voliko, tam* i dr.) što je posvjedočeno i u suvremenosti obiju navedenih skupina dok su poveznice, kada je riječ o zamjenicama, vidljivije bile u prošlosti.

6.2.4. Komparativ pridjeva na -ji, -ja, -je

Sekereš (1967: 136) ističe da su komparativni oblici pridjeva poput *jačji, težji, višji, gorji* – to jest oni u kojima se „javilo [se] ponovo -j iza č, ž, š, r“ jedna od velikih sličnosti posavskih, podravskih i južnobaranjskih govora. Kolenić (1997: 111) navodi da pridjevi „koji u hrvatskom književnom jeziku imaju nastavak -i u komparativu, obično u govorima slavonskoga dijalekta imaju nastavak -ji: *jačji, višji, težji, gòrji*“. Da je tako u svim poddijalektima slavonskoga dijalekta, potvrđuju dolje navedeni primjeri.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 41) početkom 20. stoljeća navodi kako se, kada je riječ o komparativu u posavskim govorima slavonskoga dijalekta, obično govori -čji, -šji, -žji i -rji, npr. *jačji, višji, težji, gòrji*.

Lukić (2004: 58) navodi komparativ *gorji* u govoru Mrzovića. Benić (2005: 134) u govoru Davora bilježi ove primjere: *širji, višji, nižji, gòrji, sùšji, blàžji*. Berbić Kolar (2009) oblike komparativa na -ji bilježi u govoru ovih mjesta:

- Podvinja (2009: 31): *širji, bržji, višji*
- Brodskoga Varoša (2009: 52): *širji, bržji, strožji*

- Donje Vrbe (2009: 75): *nížjī, bŕžjī, šīrjī, jăčjī*
- Starih Perkovaca (2009: 98): *šīrjī*⁹⁴
- Čajkovaca (2009: 119): *šīrjī*
- Donjih Andrijevac (140): *šīrjī, vīšjī*.

Takvi su komparativni oblici zabilježeni i u govoru Babine Grede (prema mojim osobnim istraživanjima).

Berbić Kolar, Franić i Javor (2010: 67) navode kako se u govoru Brodskoga Stupnika u komparaciji pridjeva javlja nastavak *-ji*: *nížjī, šīrjī, ūžjī*.

Aladrović Slovaček (2012: 81) navodi da se na „cijelome području Požeštine pojavljuje [se] u komparativu kod pridjeva s glasovima *-š, -ž, -r, -č* glas *-j* pa nastaje: *višji, gorji, jačji, nižji*“.

U govoru su Svinjarevac zabilježeni komparativni oblici pridjeva koji se tvore sufiksom *-ji*: *dūžja, tēžje, šīrje, ūžja*, kao i u govoru Bogdanovaca: *nājtēžje, nājgorje* te u govoru Tordinaca: *šīrje, gōrje* (Raguž, 2017: 44, 71, 116).

Lekić (2022: 35) u govoru Sikirevac bilježi ove komparativne oblike pridjeva: *jačji, šīrji, gorji, težji*.

2) Podravski poddijalekt

Sekereš (1966: 253) u govorima našičkoga kraja bilježi komparativne oblike *gorji, šīrji*, a u govoru slavonske Podravine (1974: 157) ove komparativne oblike na *-ji*: *sūšji, tīšji, ūžji, dūžji, bŕžji, gōrji, šīrji*.

U govorima slavonskoga dijalekta u mađarskom dijelu Podravine Vulić (2004a: 111) bilježi komparative na *-ji* u pridjeva tipa *nižji, šīrji*.

Mance (2014) takve komparativne oblike bilježi u govoru:

- Črnkovaca (2014: 32):

Jâ sam tô ūvek sījala tâmo i sād je tô mǎlo tâmo ko nīžje i tô je tâm mǎlo ležāla vōda.

Kād pōsle Nōve gōdine njōj štō dālje, svē gōrje.

- Marijanaca (2014: 61):

Pritākneš, pa ònd jōš jènu, ònd bùdeš šīrja već dūžja.

⁹⁴ Kolenić i Berbić Kolar (2008: 87) bilježe u govoru Starih Perkovaca ove primjere: *jăčjī, gōrjī, vīšjī*.

- Gata (2014: 87):

Tô je jòš bîlo gòrje.

Lêpe cipèle smo imàle, i haljîne òne mǎlo šîrje.

- Podravske Podgajaca (2014: 142):

Gîdra je bîla vîšja i jǎča.

Nâjgorje je bîlo kad bi rèpu, kùkuruza ili zelènje oplèli i okopǎli.

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 388) bilježi kako se u govoru Hrvata u južnoj Baranji govori *šîrji*, *gòrji* te *těžji*, *nîžji*, *dûžji*, *sûšji*. Farkaš (2008: 116) u govoru Duboševice bilježi ovaj primjer komparativa: *dužje*.

Vulić (2009c: 56-57) piše da u govoru Santova u mađarskom dijelu Bačke komparativi pridjeva na č, ž, š ili nekadašnje palatalno /ɾ/ „uglavnom čuvaju nastavak -ji, -ja, -je“. Navodi primjere *bližji*, *bližje*, *brži*, *bržje*, *nižje*, *višje*, *starji* i dr. Ista autorica (2004c: 188) u djelima šokačkoga pisca Miše Jelića, rodom iz Santova, bilježi takve komparative pridjeva i priloga, npr. *poblížje*, *višje*, *starji* navodeći da su takvi oblici „u skladu sa santovačkim govorom“.

Isto piše za govor Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke (Vulić 2008c: 313-314; 2009c: 273) iz kojega navodi primjere *dužji*, *najdužji*, *gorji*, a iz govora Bača i Vajske u vojvođanskom dijelu Bačke komparativni oblik *gorje* (Vulić 2009c: 144). Istu jezičnu značajku Vulić (2007c: 226; 2008b: 185) nalazi u govorima Hrvata u istočnom Srijemu (Kukujevcima, Srijemska Kamenica) te navodi da je i to jedna od jezičnih značajki koja ih povezuje sa slavonskim dijalektom. Usto bilježi i komparative *težji*, *tišji* iz govora Kukujevac.

Balažev (2011: 11) u bereškom govoru također bilježi takve komparativne oblike, npr. *jǎčji*, *bližji*, *těžji*, *nîžji*, *vîšji*, *gòrji*, *dûžji*, *mřžji*, odnosno *lǎgłi*, *łipčì*, *nîžłi*, *vîšłi*, *mřžłi* (komparativ od ‘mrzak’).

Farkaš (2008: 116) u govoru Duboševice bilježi ovaj primjer komparativa: *dužje*.

4) Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

U govoru Hrvata čakavaca ikavsko-ekavskoga dijalekta u Hajmašu u Mađarskoj, koji su podrijetlom iz središnje Hrvatske, Vulić (2007b: 19) je zabilježila komparativni oblik *těžjě*.

Naglašava da „pridjevi u komparativu u pravilu imaju nastavak *-ji, -ja, -je*, npr. *star > stârji* (superlativ *nâjstarji*)“ (Vulić, 2007b: 29). Ista autorica zapaža takve komparative u današnjem govoru Turkovića u središnjoj Hrvatskoj: „Pridjevi koji završavaju na *ak* i *ok* pri tvorbi komparativa skraćuju osnovu i dobivaju nastavak *-ji, -ja, -je*, npr. *visok > vîšji* (prilog *vîšje*), *nizak > nîžji* itd. (s jednačenjem po mjestu tvorbe *sj > šj*, odnosno *zj > žj*)“ (Vulić, 2008a: 14). Upozorava na to da su komparativi tipa *nizak – nîžji*, *visok – vîšji* česti u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu (Vulić, 2008a: 25).

Komparativ *šîrje* potvrđen je u gradišćanskohrvatskom čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Uzlopa koji pripada Poljancima (usp. Sučić, 2020: 243-244).

Zaključna napomena

Na temelju potvrda iz mjesnih govora može se zaključiti kako govore slavonskoga dijalekta, uključujući sva tri poddijalekta, s čakavskim ikavsko-ekavskim govorima povezuju i komparativni oblici pridjeva i priloga na *-ji, -ja, -je*.

6.2.5. Brojevi

U gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima (i ne samo čakavskim) brojevi od 11 do 19 završavaju na *-najst*, a tako je i u slavonskom dijalektu. Brojevi sa sufiksom *-najst* rabe se u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta, što potvrđuju sljedeći primjeri u nastavku.

1) Posavski poddijalekt

Ivšić (1913: 185-186) još početkom 20. stoljeća navodi kako se, kada je riječ o posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta, ponekad susreću realizacije na *-nâist*.

Tako je i u suvremenosti posavskoga poddijalekta, što je potvrđeno u govorima Andrijaševaca (Kolenić i Bilić, 2004), Mrzovića (Lukić, 2004), Babine Grede (Farkaš i Babić, 2011), Biškupaca i Brodskoga Drenovca (Nemet-Kosijer, 2009), Davora (Benić, 2009), Podvinja i Donje Vrbe (Berbić Kolar, 2009), Beravaca (Babić Sesar, 2013), Svinjarevaca (Raguž, 2017), Nuštra (Raguž, 2017), Tordinaca (Raguž, 2017), Vođinaca (Antunović, 2023: 15; Babić Sesar, 2021: 21), Sikirevaca (Lekić, 2022: 32, 39), kao i u govorima bosanske Posavine, odnosno u Tolisi, Matićima i Domaljevcu (Banović, 2022: 10, 11, 17, 30, 34, 59).

2) Podravski poddijalekt

Sekereš (1966: 242) iz govora našičkoga kraja navodi primjere *dvanajst*, *petnajst*, *osamnajst*.

U govorima slavonske Podravine (Sekereš, 1974: 160) također bilježe npr. *dvánājst*, *trínājst*, *četrnājst*.

Ćurak (2012) je zabilježila primjere brojeva na *-najst* u pet sela štokavske Podravine koje je izučavala za potrebe svojega doktorskoga rada:

- u Podgoraču (2012: 61): *jedanājst*, *dvánājst*, *devetnājst*
- u Šaptinovcima i Bokšiću (2012: 99): *jedanājsti*
- u Feričancima i Staroj Jošavi (2012: 134): *četrnājst*, *jedanājst*, *devetnājst*.

Mance (2014) realizacije brojeva sa sufiksom *-najst* bilježi u Črnkovcima (2014: 32) te u Marijancima (2014: 61).

3) Baranjski poddijalekt

Sekereš (1977: 393) bilježi u govoru Hrvata u južnoj Baranji potvrde kao što su *jedanājst*, *dvánājst*, *trínājst*, ... *osamnājst*, *devetnājst*, a John (2015) takve brojeve potvrđuje u govoru Branjina Vrh.

Vulić (2008c: 314; 2009c: 273-274) je upozorila na to da se u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke brojevi „od 11 do 19 dosljedno [se] tvore sufiksom *-najst*: *jedanajst*, *dvanajst*, *trinajst*, *četnaajst*, *petnajst*, *šesnaajst*, *sedamnaajst*, *osamnaajst*, *devetnaest*“ te zaključuje sljedeće: „Takva je tvorba također uobičajena ne samo u brojnim govorima slavonskoga dijalekta, nego i u dijelu kajkavštine te sjeverozapadnoj čakavštini“. Podsjeća na to da je to ujedno i značajka govora bunjevačkih Hrvata koji su novoštokavci ikavci. Usto kao zajedničke prijedložne sveze u sončanskom i gradišćanskohrvatskim govorima navodi izraze tipa *u dvanajsti* 'u 12 sati' (Vulić, 2009c: 274).

U govorima Hrvata iz Kukujevac i Srijemske Kamenice (Vulić, 2008b: 185) također upozorava na brojeve druge dekade na *-najst* kao značajku slavonskoga dijalekta.

Isto je tako u govoru Berega (Balažev, 2011: 6).

U govoru Rekaša u Rumunjskoj Vulić (2009a: 171) također ističe tvorbu brojeva druge dekade na *-najst* kao značajku slavonskoga dijalekta. Opet podsjeća na to da se taj „brojevni sufiks susreće i u bunjevačkih Hrvata, a također u sjeverozapadnoj čakavštini i kajkavštini“.

Vulić (2005a: 16) bilježi kako u govoru Hajmaša brojevi od 11 do 19 završavaju na *-najst*, npr. *jědanājst*, *dvànājst*, *trīnājst*, *čètrnājst*, *pětnājst*, *šěsnājst* te dodaje kako je to „osobina govora Oštarija, kao i gradišćanskohrvatskih čakavskih govora“.

Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt

U istraženim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji zabilježila sam terenskim istraživanjem ove glavne i redne brojeve:

1) Veliki Borištof: *šesnajs*

2) Dolnja Pulja: *dvanajstoga*, *jedanajstoga*, *petnajst*, *petnajstoga*, *pol dvanajst*, *černajs*.

U govoru se Žarnovice, koja pripada južnočakavskomu ikavskomu dijalektu, brojevi druge dekade (od 11 do 19) tvore sufiksom *-naist*, npr. *petnaist* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 276).

Isto je i u govoru Bandola i Podgorja, koji pripadaju gradišćanskohrvatskim štokavcima Vlahima, u kojima se brojevi druge dekade tvore sufiksom *-najst*, npr. *osanajstoga* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 33).

Prema Vulić (2014: 31), brojevi od 11 do 19 u govoru Modruša, kao i u ostalim starinačkim govorima toga kraja, npr. u govoru Turkovića (usp. Vulić, 2008a: 15), imaju sufiks *-najst* što je karakteristično za čakavske ikavsko-ekavske govore. U *Modruškome urbaru* brojevi od 11 do 19 imaju *-naist* (Vulić, 2009b: 129).

Zaključna napomena

Na temelju iznesenih podataka može se zaključiti kako je sufiks *-najst* u brojevima druge dekade poveznica ne samo govora slavonskoga dijalekta i istraženih čakavskih ikavsko-ekavskih govora gradišćanskih Hrvata nego i temeljno čakavskih govora ogulinsko-modruške udoline u središnjoj Hrvatskoj te govora Hajmašana kojih su predci također potjecali iz toga područja.

6.2.6. Prilozi

Istražene gradišćanskohrvatske govore Dolinaca u Austriji s govorima slavonskoga dijalekta u najvećoj mjeri povezuju i različiti prilozi, a među njima i oni koji svjedoče o jezičnoj starini. Sljedeće sam priloge (uključujući i fonološke inačice pojedinih priloga) zabilježila u govoru Dolinaca:

- 1) Veliki Borištof⁹⁵: *čuda, gor, doli, drugače, gori, jur, kašnje, meru, najprvo, piše, prlje, rado, senek, simo, stoprv, tote, zopet*
- 2) Dolnja Pulja: *čisto drugače, čuda, denas, doma, domoun, drugače, dos(t), gor, jako jur, kašnje, lagje, malo, meru, najzad, nigda, nigdar, nigdir, odzad, pere, perže, piše, rad, rado, sedno, seneg, senek, svenek, simo, stoprv, strašno, jako rado, tote, tuliko, zaistinu*
- 3) Donjopuljanska privatna korespodencija: *domom, čuda, jednoč, jur, rado, simo, stoprv, tote.*

Iz zapisa govora Dolnje Pulje Lisac i Špralja (2020: 78-79) izdvajaju također neke od navedenih priloga, npr. *čuda, kašnje, simo, nûtra*. Neki su od navedenih priloga zabilježeni u zapisu govora Velikoga Borištofa *ednuoč, guor* (Kinda-Berlaković, 2020: 248-249).

Vulić (2008a: 8) navodi kako se u gradišćanskohrvatskim govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta susreću prilozi *kuliko* i *tuliko* koji su također uobičajeni i drugdje u gradišćanskohrvatskoj dijaspori⁹⁶. Berlakovich (1987: 13) navodi u govoru Velikoga Borištofa promjenu *o > u* u primjerima *kuliko pûti, tuliko, (o)vuliko, tulikokrat*. Zanimljivo je da Sekereš (1966: 243) ističe u govoru Feričanaca realizacije *kulko, tulko*. Ipak, Ćurak (2012) takve oblike nije zabilježila u svojem istraživanju.

Vulić (2008a: 16) piše kako je za govor Turkovića karakterističan komparativni oblik priloga *kasno* koji se ostvaruje nastavkom *-je* (s jotiranjem i jednačenjem po mjestu tvorbe na granici tvorbene osnove i sufiksa), pa glasi *kašnje*. Riječ je o starom hrvatskom komparativnom obliku priloga *kasno* koji se rabi u brojnim čakavskim ikavsko-ekavski govorima, uključujući i gradišćanskohrvatske idiome. Za razliku od mjesnih govora, u gradišćanskohrvatskom se književnom jeziku uz taj oblik – kako ističe Vulić (2002b: 868) – rabi i komparativni oblik

⁹⁵ Berlakovich (1987: 55-56) navodi ove priloge u govoru Velikoga Borištofa: *rādo, mrāzno, lāni, zōpet, zviēčera, nīgdir, ōdzduol, guōri*.

⁹⁶ Vulić (2014: 24) ističe kako u modruškom govoru ima i drugih primjera zatvaranja nenaglašenoga kratkog /o/ pred //.

kasnije koji je preuzet iz suvremenoga hrvatskog književnog jezika⁹⁷. Oblik *kašnje* za svojega sam terenskoga istraživanja zabilježila u govoru Velikoga Borištofa (*frtalj uri kašnje, kašnje pojt*) te u govoru Dolnje Pulje (*mužikat kašnje, kašnje morali, kašnje muž ide*). Navodim i potvrdu iz govora Gerištofa (usp. Kinda-Berlaković, 2020: 93-94). Rabi se i u ostalim gradišćanskohrvatskim govorima, npr. u govoru Trajštofa i Uzlopa koji pripadaju Poljancima (Sučić, 2020: 238-239; 243-244) u okviru čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta. Realizaciju *kāšnje* bilježi i Nemet-Kosijer (2009: 17, 67) u slavonskom govoru Biškupaca i Brodskoga Drenovca, a u Babinoj je Gredi potvrđeno da se taj oblik prije koristio u tom govoru (prema mojim terenskim istraživanjima).

Prilog *čuda* zabilježen je primjerice u govoru Velikoga Borištofa, Dolnje Pulje te u zapisima iz Donjopuljanske privatne korespondencije, kao i u zapisima govora koji se obrađuju u *Ozvučenoj čitanci*, npr. u Kalištrofu (Kinda-Berlaković, 2020: 135-136), Longitolju (Lisac i Špralja, 2020: 145-146), Mučindrofu (Lisac i Špralja, 2020: 173-174) i Šuševu (Lisac i Špralja, 2020: 234-235).

Potvrđen je i u govoru Bijeloga Sela, Gijece, Novoga Sela i Pandrofa koji pripadaju Hatima u okviru čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta (Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 35-36; 98-100; 187-190; 198-200), kao i u govorima Celindofa, Klimpuha, Pajngrta, Rasporka, Štikaprona, Trajštofa i Uzlopa koji pripadaju Poljancima u okviru istoga dijalekta (Sučić, 2020: 41-42; 140-141; 193-194; 218-219; 229-230; 238-239; 243-244).

Bilježi se i u gradišćanskohrvatskim govorima južnočakavskoga ikavskoga dijalekta, npr. u govoru Jezerjana (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 131-132), kao u govoru Bandola koji pripada gradišćanskohrvatskim štokavcima Vlahima (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 27-28).

Također u govorima slavonskoga dijalekta, često i u obliku *čudo* (npr. u govoru Vrbanje (Kolenić i Ćurak, 2007: 89), u govoru Feričanaca i Stare Jošave (Ćurak, 2012: 137), u govoru Babine Grede (prema mojim terenskim istraživanjima)).

U govoru Turkovića koristi se i vrlo stari količinski prilog *dost* koji je zabilježen i u Velikom Borištofu (*Ne, ne mi imamo dost vodie. Dost. Ja iman dost. Ne, neee, to je za me dost.*) i u govoru Dolnje Pulje (*dost batica, dost dobra, dost imali uz dosta*) te u govoru Bandola koji pripada gradišćanskohrvatskim štokavcima Vlahima (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 27-28). U

⁹⁷ Vulić (2002: 869) dodaje kako je supostojanje tih dvaju oblika – *kašnje* i *kasnije* – potvrđeno u suvremenom hrvatskom književnom jeziku krajem 19. i početkom 20. stoljeća (npr. u djelima Milana Begovića) te da je stariji oblik *kašnje* postupno potisnuo noviji oblik *kasnije* u prvoj polovici 20. stoljeća.

govoru Cindrofa koji pripada Poljancima u okviru čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta zabilježen je u glasovnoj inačici *dôš* (usp. Sučić, 2020: 46-48).

Prilog *dost* bilježi se i u govorima slavonskoga dijalekta. U govoru je Babine Grede zabilježeno *Jel imaje dost vode?* (prema mojim osobnim terenskim istraživanjima).

Uporaba priloga *više* u čakavskim govorima ogulinsko-modruškoga kraja novija je pojava dok se na mjestu toga priloga u govorima polutisućljetne dijaspore (a to znači u gradišćanskohrvatskim govorima) rabi prilog *već* (Vulić, 2014: 33). Evo primjera iz govora Velikoga Borištofa: *Ali sad ga praktiš već niman fest, to ni bilo već za popraviti*. Inačica *veće*, za koju Vulić (2018: 43) navodi da je znatno uobičajenija u čakavštini, kajkavštini i arhaičnoj štokavštini nego u novoštokavštini, zabilježena je u slavonskom dijalektu u govoru Babine Grede⁹⁸ u primjerima: *veće si mi dodijala, ge si većće, čekam te, šta to većće nije napravila do sad* (osobni podatci).

Prema Vulić (2009b: 137) čakavske ikavsko-ekavske govore, kao i govore u polutisućljetnoj dijaspori, karakterizira prilog *zopet* 'opet, usto' koji sam zabilježila i u govoru Velikoga Borištofa.

Zaključna napomena

Govori slavonskoga dijalekta i čakavski ikavsko-ekavski govori Dolinaca u Austriji djelomice imaju zajednički inventar starih priložnih realizacija.

6.2.7. Prijedlozi

Istražene gradišćanskohrvatske govore Dolinaca u Austriji s govorima slavonskoga dijalekta povezuju i starije inačice prijedloga, među kojima u ovom radu izdvojam *prez* (odnosno *brez*) i *med*.

U za potrebe ovoga rada istraženim gradišćanskohrvatskim govorima Dolinaca prijedlog *prez* zabilježen je u govoru Velikoga Borištofa⁹⁹ i Dolnje Pulje. Ćurak (2012.) inačicu *brez*¹⁰⁰ bilježi u govoru Podgorača, a ista je zabilježena i u govoru Babine Grede. Prijedlog *brez*, koji su

⁹⁸ Vulić navodi (2014: 33) kako je u *Modruškom urbaru* također zabilježen prilog *veće* u značenju 'više'.

⁹⁹ Berlakovich (1987: 56) također navodi prijedloge *prèž* i *mèd* u govoru Velikoga Borištofa.

¹⁰⁰ Koja je nastala križanjem *prez* i *bez*.

upotrebljavali i stari slavonski pisci, Sekereš (1966: 261) bilježi u govorima našičkoga kraja, u govorima slavonske Podravine (1974: 166) te u govoru južnobaranjskih Hrvata (Sekereš, 1977: 404). Vulić (2008c: 317; 2009c: 276 i 58) navodi da se prijedlog *brez* rabi u šokačkim govorima u Sonti u vojvođanskom dijelu Bačke i Santovu u mađarskom dijelu Bačke, zatim u govorima Hrvata u istočnom Srijemu (2007c: 227; Vulić, 2008b: 186, 187) te u Rekašu u Rumunjskoj (Vulić, 2009a: 171), što također čini jednu od poveznica rekaškoga govora sa slavonskim dijalektom. Vulić (2004c: 189) u djelima šokačkoga pisca Miše Jelića, rodom iz Santova, bilježi prijedlog *brez*. Prijedlog *brez* zabilježen je i u govoru Matića (Mance i Babić Sesar, 2017: 28). Isti prijedlog bilježi i Banović (2022: 11, 20, 36, 61) u nekoliko govora bosanske Posavine, točnije u govoru Tolise, Matića, Oštre Luke i Domaljevca. Balažev (2011: 15) ističe da u bereškom govoru prijedlog „bez u starih govornika često glasi: brèz/prèz“.

Vulić (2014: 33-34) tako navodi da se u govoru Modruša, kao i u nekim drugim starinačkim govorima ogulinsko-modruškoga kraja, rabi i prilog ***brez*** koji je nastao križanjem inačica *prez* i *bez* i koji je, kako autorica dodaje, novija pojava. U istom radu piše kako čakavski ikavsko-ekavski govori u polutisućljetnoj dijaspori (što znači gradišćanskohrvatski govori) imaju prijedložnu inačicu *prez* koji se također koristi u govoru Turković Sela i koja se nalazi u *Modruškom urbaru* iz 1486. godine.

Ivšić (1913: 187) početkom 20. stoljeća bilježi u posavskom govoru slavonskoga dijalekta prijedloge *izmed* i *med*. U suvremenosti posavskoga dijalekta uobičajen je prijedlog *med*, npr. u govoru Babine Grede (prema mojim terenskim istraživanjima), a Nemet-Kosijer (2009: 67) bilježi prijedlog *měd* u govoru Bišupaca. Aladrović Slovaček (2012: 84) navodi da se u požeškim govorima, uz prijedlog *među*, rabi i prijedlog *med*, npr. *med njima*.

Raguž (2017: 55, 79, 148) prijedlog *med* bilježi u govoru Svinjarevaca, Bogdanovaca i Antina. Isti je prijedlog zabilježen u govoru Tovarnika (Raguž Vinković i Babić Sesar, 2024). U govorima našičkoga kraja Sekereš (1966: 261) također bilježi prijedlog *med*. Sekereš (1974: 166) je zabilježio u govorima slavonske Podravine inačice *med* i *međ*. Ćurak (2012) oblik *med* bilježi u govoru Podgorača. Mance (2014) isti oblik bilježi u govoru Marijanaca, a u govoru Brođanaca i Podravskih Podgajaca oblik *izmed*. Vulić (2004a: 111) iz govora Martinaca u mađarskom dijelu Podravine donosi primjere *med Bačvani*, *med jeleni*, *med miši*, *med voli*, što znači da prijedlog *med* imaju i ti govori.

Prijedlog *med* u značenju 'među' uobičajen je u brojnim govorima ikavsko-ekavskoga čakavskog dijalekta (usp. Vulić, 2005a: 16). U za potrebe ovoga rada istraženim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji prijedlog *med* zabilježen je u Dolnjoj Pulji

(npr. *pojd med nas, med našimi, došal med tambure, prvi med tamburaši, dugo si med judi, dojd med jude*). Prijedlog *med* zabilježen je i u govoru Mučindrofa (Lisac i Špralja, 2020: 173-174), kao i u govoru Pandrofa koji pripada Hatima u okviru čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta (Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 198-200) te u govoru Uzlopa koji pripada Poljancima (Sučić, 2020: 243-244).

Vulić (2014: 34) ističe da govore ogulinsko-modruškoga kraja karakterizira i upotreba prijedloga **izmed** i **med**, a isto tako i govore polutisućljetne dijaspor (tj. gradišćanskohrvatske govore). Vulić (2008a: 20) također bilježi te prijedloge u govoru Turkovića.

Zaključna napomena

Govori slavonskoga dijalekta i čakavski ikavsko-ekavski govori Dolinaca u Austriji djelomice imaju zajednički inventar starih prijedloga.

U Tablici 2. na sljedećoj stranici prikazana su odabrana opisana morfološka obilježja govora slavonskoga dijalekta i čakavskoga ikavsko-ekavskoga govora Dolinaca u Austriji.

Tablica 2. Odabrana obilježja morfološkoga sustava – govori slavonskoga dijalekta i čakavski ikavsko-ekavski govor Dolinaca u Austriji

Obilježje morfološkoga sustava		govori slavonskoga dijalekta			čakavski ikavsko-ekavski govor Dolinaca u Austriji			
		pos. poddijalekt	podr. poddijalekt	baranj. poddijalekt	VB	DP	MJ	DPK ¹⁰¹
gram. morfemi u 3. o. mn. prez.	-iju, -eju							
	-aje							
	-u							
	-du							
niječni svršeni prezent glagola <i>biti</i>								
niječni imperativ								
kratka množina								
gramatič ki morfemi u G mn. im.	-∅							
	-i							
gramatič ki morfemi u D mn. im.	-om (-em)							
	-ma, -im, -ima							
	-ma, -am, -ama							
gramatič ki morfemi u L mn. im.	-i							
	-a							
gramatič ki morfemi u I mn. im.	-i							
	-ami							

¹⁰¹ Donjopuljanska privatna korespondencija.

Legenda.

POTVRĐENO
POVIJESNO POTVRĐENO
SPORADIČNO POTVRĐENO
NIJE POTVRĐENO
POTVRĐENO U ODREĐENIM GOVORIMA / ODREĐENOJ PODSKUPINI GOVORA

6.3. Napomene iz sintakse

Iako se usporedna analiza čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji i govora slavonskoga dijalekta u ovom radu temelji na trima odabranim jezičnim razinama – fonološkoj, morfološkoj i leksičkoj – ipak valja upozoriti i na neke čvrste sintaktičke poveznice između dviju odabranih skupina govora. Riječ je o sljedećim sintaktičkim obilježjima:

1) **Izricanje posvojnosti** – za govore su slavonskoga dijalekta karakteristični izrazi poput *tâ njê snâ* (usp. Lisac, 2003: 37), u kojima se posvojnost ne izriče oblikom posvojne zamjenice, već genitivom osobne zamjenice za 3. os. Slijede primjeri po poddijalektima.

- posavski poddijalekt:

Finka i Šojat (1975: 103) bilježe oblik posvojne zamjenice *njezin* u genitivu jednine u ekavskim govorima u okolici Vinkovaca navodeći sljedeće: „često se mjesto te zamjenice upotrebljava genitiv osobne zamjenice *ònä* (*njê sîn*)“. I u suvremenosti posavskoga poddijalekta bilježe se takve potvrde, npr. u Davoru *njê gërz* (Benić, 2009: 133-134), u Babinoj Gredi *tâ ñe snâ* (Farkaš i Babić, 2011), u Beravcima *nje pastorak, nje suknja* (Babić Sesar, 2013: 95), u Matićima *tetka Ana nje, nje sestru, mene rodica* (Mance i Babić Sesar, 2017: 32), u Sikirevcima *došli su nje roditelji* (Lekić, 2022: 35), u Matićima *nje sin* (Banović, 2022: 33), u Domaljevcu *nje sestra* (Banović, 2022: 58).

- podravski poddijalekt:

Ivšić (1907: 138) početkom 20. stoljeća navodi kako u govoru Šaptinovaca uopće nema zamjenice *njézin* ili *njên*, već se ona nadomješta G jd. osobne zamjenice *njê* (od *óna*), npr. *njê je ótac dõšo, to je njê rubîna, s njê sam sestrôm divânio* i sl. Znika (2007: 220) ističe da je ta konstrukcija tipična za podravske govore. Ćurak (2012: 55-56) navodi kako se u govoru Podgorača često koristi genitivni oblik *njê* umjesto posvojne zamjenice *njezin*: *On je bio svekar njê. To je njê brat*. Ćurak (2012: 96) isto bilježi i u govoru Šaptinovaca: *Dõšli su njê ròditelji. Tô je bîo brät njê*. Despot i Pilj (2008: 122) navode kako se u govoru Brođanaca umjesto posvojne zamjenice rabi genitiv osobne zamjenice, npr. *Nje mama j bila bolesna*. Mance (2014: 59) pronalazi takve primjere u govoru Marijanaca: *Ní mògla podnèti da nèko njê sîna jedínca ìma.*, Gata (2014: 86): *Ònda dôjdeju mǎlo tǎmo do njê kũče.*, Brođanaca (2014: 114): *Svǐ s u njê krǐlu.*, ...*i já sam pũno pũt jěo s tõbom njê gibǎnce i u prǎv si... Voljǐla me kò da sam njê čérka. ...a na pòl prědnjeg zǐda venčěna sǐlka Bǎrcina i njê pokõjnog čověka Ívana. ...a za Máru*

dònese njê stòlča (štò j donèla kò tála od òca svòjeg)... Čũo sam i já ništo o tòm njê viđenju. Pa ònda se dogovòri s njê mäterom za prosìdbu! ...a njê drùgi Kàti skòro j' sŕce stàlo.

U istraženim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca zabilježeni su također takvi primjeri u kojima se umjesto posvojne zamjenice koristi genitiv osobne zamjenice, npr. *nje muš* (Veliki Borištof, Dolnja Pulja); *nje program* (DPK).

U govoru se Hrvatskoga Cikljina koji pripada gradišćanskohrvatskim štokavcima Vlahima genitiv osobne zamjenice *ona* rabi u funkciji posvojne zamjenice 'njezin', npr. *nje mama* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 124).

Vulić (2014: 30) navodi kako je za starinačke govore ogulinsko-modruškoga kraja karakteristično da se umjesto posvojne zamjenice *njezin*, *-a*, *-o* rabi genitivni oblik osobne zamjenice za 3. os. te da je takvo izricanje posvojnosti i danas očuvano u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u polutisućljetnoj dijaspori, tj. u gradišćanskohrvatskim govorima.

2) Izražavanje učestalosti, a ponekad i trajnosti radnje koja se događala u prošlosti

U istraživanju gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji zabilježene su brojne konstrukcije sastavljene od glagolskoga pridjeva radnoga glagola *htjeti* i infinitiva glagola kojim se iskazuje radnja. Evo odabira nekoliko njih iz mojih terenskih bilježaka: *tila doprimiti, tili kupovat, tili šmugljat, tili nosit, tila pogliedat, tili imat* (Veliki Borištof); *smo tili pojt, to tilo bit jako lipo, ki je nas til čuvat, su tili oni imat, su tile rado dojt, su tile čokolade dostat, tili nutra načinjat, človek je til pazit, tilo se programirat va glavu, se tilo kaštigat, je tila va vieži pomagat, san tila bit gotova, su te tili roditeji zašjopit, igrat smo se tili* (Dolnja Pulja). Iako se u govorima slavonskoga dijalekta za iskazivanje radnje koja se zbivala u prošlom vremenu koristi svršeni prezent glagola *bit* (Finka i Šojat, 1975: 113; Kolenić, 2014: 84) (npr. u govoru Mrzovića: *snaše budu u zlatara, bude i tako, mrazovi budu u ožujku* (Lukić, 2004: 56)), Mance zaključuje kako se u četirima podravskim slavonskim govorima koje je izučavala za potrebe svojega doktorskoga rada rabe konstrukcije s glagolom *těti* pri izricanju radnje koja se ponavljala u prošlosti, npr. u govoru Črnkovaca (2014: 38) *Sād, svekŕva je těla pričati da su òni těli tih 40 dānā do Ŭskrsa pòstiti. Bĩo je drĩm sa strāne nũz njĩve je bĩla stāza, těli smo iti s òtom stāzom... Jā těla se š njĩm, govòrim štò tako ide, a òna těla njěga zaogovārat... tó joj je nājveča ũvreda těla bĩti kād sam kázala...*, u govoru Marijanaca (2014: 68-69): *Pěkla je Mārica kad někomu trěba pěči, onā je tako těla pěči kad někomu trěba mālò finĩji kolāča i tako. Ě, ònda jòš je mōja mājka bĩla žĩva pa je òna ònda ũvek těla skũva rězance*

pa bũde rězanac sa mǎkom i orějima. i dr. Marija Raguž (2017) u doktorskom radu naglašava kako se i u trima govorima posavskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta (koji su prijelazni tip) – u govoru Nuštra, a posebno u govoru Antina i Tordinaca – bilježe konstrukcije sastavljene od glagolskoga pridjeva radnog glagola *htjeti* i infinitiva ili glagola u prezentu, npr. u Tordincima: *ònda_smo tèli sjědnemo, dīda_je tèo nàćupa, tèlo_se donèsěš u_šiníku, tīla napècē, tū_smo tèli ĩsto pjěvamo, tō_smo tèli pjěvamo, mī_smo tèli rěc, kad_je_těo prīcā, ònda_sam tēla ĩdem, tō_je tjělo bũde, pa_jěsu tèli obúkū, i_ònda kad_je_bĩlo tèlo i_poslepódne svĩra, tōrbu_je tèo nōsi, koláće tèlo mětne_se, jā_sam tēla kũvam, jā_sam tēla prāvĩm, ali_se_těo mětne, tō_su tēle rādosne nōse, jōš_se tèli kōkoše kōlju, tèlo_se dōc, znāte da_sam_tīla nōge_me bōlē, štā_je jōš tèlo bĩt, većĩnōm tèlo bũde.* Antunović (2023) u radu o govoru Vođinaca, koji pripada posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta, ne govori izričito o konstrukcijama kojima se izriče učestalost, odnosno trajnost radnje koja se događala u prošlosti, no zapisi govora kazivača (str. 34-40) obiluju konstrukcijama koje su sastavljene od glagolskoga pridjeva radnoga gl. *htjeti* i glagola u prezentu, primjerice *teli dođu, tela pečem, teli idemo, moja mama tela donese svoje, mi svinjari teli uniđemo, mi teli ranije krenemo, teli se ujutro skupimo, teli metnemo.*

Konstrukcije sastavljene od glagolskoga pridjeva radnoga glagola *htjeti* i infinitiva glagola kojim se iskazuje radnja, navodi Vulić, uobičajene su u gradišćanskohrvatskim govorima i u hajmaškom govoru, također u govorima ogulinsko-modruškoga kraja, npr. *tela su se dica jagmit* (Vulić, 2008, 2014).

Zaključna napomena

Navedenim je primjerima na razini sintakse pokazana veza čakavskih gradišćanskohrvatskih govora, temeljno čakavskoga govora Hajmaša u mađarskoj koji potječe iz središnje Hrvatske, starinačkih čakavskih govora u središnjoj Hrvatskoj i slavonskih idioma.

6.4. Leksik

Poznato je da je leksik slavonskoga dijalekta u velikoj mjeri obilježen stranim utjecajima koji proizlaze iz povijesti toga područja. Hungarizmi, germanizmi i turcizmi pojavili su se, prema Lukežić (2012: 291), manje u starojezičnom, a pretežito u srednjojezičnom razdoblju zbog dodira s mađarskim, njemačkim i turskim jezikom, i to u većini primjera kao leksičke posuđenice. Strukturne su naravi jedino značajke fonoloških inačica pojedinih riječi.

S druge strane, u leksiku gradišćanskih Hrvata praktički nema turcizama¹⁰² jer su, kako navodi Finka (1976: 70), migracije izvršene pred napadom Turaka, a gradišćanski Hrvati, poput moliških Hrvata, pripadaju polutisućljetnoj dijaspori (Vulić, 2019: 410). Temeljni je hrvatski leksik starinačkih govora u središnjoj Hrvatskoj i gradišćanskohrvatskih, ponajprije čakavskih, govora – kako ističe Vulić (2008d: 61) – u znatnoj mjeri zajednički, a razlike su uglavnom nastale nakon naknadnoga preuzimanja posuđenica. Upravo činjenica što su u gradišćanskohrvatskim idiomima vrlo rijetki turcizmi ide u prilog pretpostavljenim godinama selidbe Hrvata iz matične domovine u današnje Gradišće (Ivšić, 1936/1971: 760). Odnosno, kako navodi Lisac (1996: 57), po malom broju turcizama u gradišćanskohrvatskim govorima „zaključujemo da je do iseljenja došlo dok je još utjecaj turskog jezika bio slab, a nazočnost nekih romanizama (npr. *škur* »taman, mračan«) upozorava nas kako su oni u predtursko doba dopirali do prvotnih staništa između Une, Save i Kupe te nekih drugih predjela“.

Kinda-Berlaković (2011: 380) navodi kako je gradišćanskohrvatski leksik izmiješan s mnoštvom interferencija iz njemačkoga i mađarskoga jezika (*šujstar/postolar*, *cukor*, *špengljar/limar*, *mulatovati/svečevati* te da ga karakteriziraju brojne prevedenice (*kalkovi*) s njemačkoga jezika (*ognjobranac* – *vatrogasac*, *vandavanje* – *izdatak*, *nutarzimanje* – *primitak*).

U nastavku rada donosi se abecedni izbor starih hrvatskih leksema koji mogu biti pokazatelji zajedničkoga podrijetla slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja i ikavsko-ekavskih čakavskih govora Dolinaca u Austriji. Tomu su opisu pridruženi i starinački ikavsko-ekavski čakavski govori u domovini te izvorno čakavski govor Hajmaša u Mađarskoj. Gdje je moguće, primjeri su potvrđeni u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta te u drugim navedenim idiomima.

Među nazivima za tamburaške instrumente u gradišćanskohrvatskim govorima zabilježila sam i leksemi **bizer** i **bisernica** (Dolnja Pulja). Taj je instrument poznat na širem hrvatskom

¹⁰² Iznimke od toga pravila zanemarive su.

području, a naziv je ustaljen i u govorima slavonskoga dijalekta. Jakšić (2003: 28) ga bilježi u obliku *bisernica*. Kolenić i Berbić Kolar (2012: 28) bilježe imenicu *bisērnica*, ž. r. u sičanskom govoru. Znika (2017: 14) u *Rječniku podgajačkoga govora* bilježi imenicu *bisernica*.

Starohrvatska imenica **blago**, sr. r., u značenju 'stoka' u gradišćanskohrvatskom sam govoru Dolnje Pulje zabilježila u primjerima *dos blaga*, *imal blaga*, **blago**. U zapisu iz Velikoga Borištofa zabilježen je primjer *blāgu dat žerat* (usp. Kinda-Berlaković, 2020: 248), a u zapisu iz Mjenova primjer **blāgo** *smo neg imāli* (Lisac i Špralja, 2020: 154-155). Imenica *blago* zabilježena je u tom značenju i u govoru Šuševa (Lisac i Špralja, 2020: 234-235). Ista je imenica potvrđena u govoru Celindofa, Uzlopa, Vorištana koji pripadaju Poljancima u okviru čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta (Sučić, 2020: 41-42; 243-244; 258-260). Susreće se i u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Hata, npr. govoru Gijece (Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 98-100) te u govoru Hrvatskoga Cikljina koji pripada gradišćanskohrvatskim štokavcima Vlahima (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 121-122). Imenica *blago* zabilježena je u tom značenju i u slavonskom dijalektu (npr. Jakšić, 2003: 26). Marija Znika (2017: 14) u *Rječniku podgajačkoga govora* navodi imenicu *blāgo*, sr. r. te dodaje primjer *blāgo je na pāši*. Prema Vulić (2008a: 20), imenica *blago* u tom značenju pripada najstarijem leksičkom sloju u govoru Turkovića, onomu „iz doba prije velikih turskim osvajачkih pohoda“, a rabi se i inače u starinačkim govorima u ogulinsko-modruškom kraju (Oštarije, Tounj) te u čakavskim govorima u polutisućljetnoj dijaspori, tj. u gradišćanskohrvatskim govorima (Vulić, 2014: 50).

Vulić (2008a: 20) navodi starohrvatski glagol **dojit** u značenju 'musti' u govoru Turković Sela. Zabilježen je u govorima Dolinaca, npr. u Bajngrobu *podoit* (Lisac i Špralja, 2020: 23-24) te u govoru Kalištrofa (Kinda-Berlaković, 2020: 135-136). Znika (2017: 25) u *Rječniku podgajačkoga govora* bilježi glagol *dojiti* u značenju 'musti'. Isto vrijedi za govor Babine Grede (prema mojim terenskim bilješkama). Rabio se i u hajmaškom govoru (Vulić, 2005a: 25).

Prilog **doma** zabilježen je u za potrebe ovoga rada istraženim gradišćanskohrvatskim govorima, npr. *doma*, *douma* (Veliki Borištof); *doma*, *domoun* (Dolnja Pulja). U zapisu govora Dolnje Pulje navodi se u obliku *domuon* kada taj prilog označava kretanje prema vlastitom domu, a u zapisu govora Mjenova donosi se sljedeći primjer: *duōma*, *smo si tili spēc* (Lisac i Špralja, 2020: 78-79; 154-155). U zapisu govora Velikoga Borištofa zabilježen je u ovim primjerima: *morāle bit se dvî duoma*, *morāla gonc duoma ostat* (Kinda-Berlaković, 2020: 248-249). Zabilježen je i u govoru Frakanave te u govoru Kalištrofa (Kinda-Berlaković, 2020: 88-89, 135-136), kao i u govoru Longitolja (Lisac i Špralja, 2020: 145-146), Maloga Borištofa (Kinda-Berlaković, 2020: 149-150), Mučindrofa (Lisac i Špralja, 2020: 173-174) i Šuševa (Lisac i

Špranja, 2020: 234-235). Susreće se i u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Poljanaca, npr. u govoru Celindofa, Cogrštofa, Klimpuha, Štikaprona, Uzlopa, Vorištana koji pripadaju Poljancima (Sučić, 2020: 41-42; 52-53; 140-141; 229-230; 243-244; 258-260) i Hata, npr. u govoru Bijeloga Sela, Čunova, Gijece, Novoga Sela i Pandrofa (Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 35-36; 66-68; 98-100; 187-190; 198-200). Prilog *doma* zabilježen je i u gradišćanskohrvatskim govorima južnočakavskoga ikavskoga dijalekta, npr. u govoru Jezerjana, Pinkovca, Stinjaka, Žamara i Žarnovice (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 131-132; 213-214; 223-224; 269-270; 273-276), također u govoru gradišćanskohrvatskih štokavaca u Bandolu i Hrvatskom Cikljinu (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 27-28; 121-122). Potvrđen je i u govorima slavonskoga dijalekta. Tako Sekereš (1977: 429), pišući o govoru Hrvata u južnoj Baranji, bilježi u Rječniku imenicu *dōma* (domã). Jakšić (2003: 55) također zapisuje prilog *doma* u rječniku *Divanimo po slavonski*. Kolenić i Berbić Kolar (2012: 39) ističu kako se u Sičama također kaže *dōma*. Prilog *doma* bilježi i Lekić (2022: 47) u govoru Sikirevaca, a isti je prilog zabilježen i u govoru Babine Grede (prema mojim osobnim terenskim istraživanjima).

Starohrvatsku imenicu **dvor** zabilježila sam u govoru Dolnje Pulje (npr. *na dvori*, *na dvor*, *va dvori*). Susreće se primjerice i u govoru Bajngroba (Lisac i Špralja, 2020: 23-24) te u govoru Kalištrofa (Kinda-Berlaković, 2020: 88-89; 135-136). Općenito je karakteristična za gradišćanskohrvatske govore pa se, osim u govorima Dolinaca, rabi i drugdje, npr. u govorima Poljanaca, a kao primjer navodim potvrde iz Trajštofa i Vulkaprodrštofa (usp. Sučić, 2020: 238-239; 264-265). Vulić (2008a: 20) ju isto tako bilježi u govoru Turkovića u središnjoj Hrvatskoj. Također se susreće u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta. Sekereš (1977: 429), pišući o govoru Hrvata u južnoj Baranji, bilježi u Rječniku imenicu *dvôr*, G dvóra, m. r. u značenju 'dvòrište, dvôr'. Jakšić (2003: 62) ju bilježi u obliku *dvor*¹⁰³. Berbić Kolar (2009: 59) imenicu *dvôr* bilježi u govoru Brodskoga Varoša te u govoru Donje Vrbe (2009: 84). Užarević (2011: 18) bilježi u Gundincima imenicu *dvôr*. Znika (2017: 28) u *Rječniku podgajačkoga govora* navodi imenicu *dvôr*, m. r. u značenju 'dvorište' te navodi kako je *drùgi dvôr* 'dvorište koje se nastavlja na dvor'. Ćurak (2012: 110) u govoru Šaptinovaca i Bokšića također bilježi imenicu *dvôr*. Imenicu *dvor* u značenju 'dvorište, zemljište oko kuće' bilježi i John (2015: 47) u govoru Branjina Vrha. Imenica *dvôr* zabilježena je i u govoru Babine Grede (prema mojim osobnim terenskim istraživanjima).

¹⁰³ Kolenić i Berbić Kolar (2012: 40) u govoru Siča bilježe frazem *veliki dvôr* 'velika nužda', a u govoru je Stupničkih Kuta zabilježen frazem *ić na dvor* 'obaviti nuždu' (osobni podatci). Frazemi su nastali u doba kada su se te potrebe obavljale izvan kuće.

Imenicu **gospodin**, za koju Vulić (2006b: 353) navodi da je u čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima uobičajena u značenju 'svećenik', zabilježila sam u tom značenju i u govoru Velikoga Borištofa u ovim primjerima: *s gospodinom, bi jur gospodin onda sredit, gospoudin prodikova*, također u govorima Dolnje Pulje i Mjenova u sintagmi *gospodīn fārnīk*. Našla sam i potvrde iz govora Frakanave (Kinda-Berlaković, 2020: 88-89). Rabi se i u drugim gradišćanskohrvatskim govorima, a ne samo kod Dolinaca, npr. kod Poljanaca u govoru Klimpuha (Sučić, 2020: 193-194). Isti leksem u značenju 'svećenik' bilježi se i u slavonskom dijalektu, a potvrdu imam npr. iz govora Babine Grede.

Glagol **iskāt** u značenju 'iskati, tražiti' uobičajen je u čakavskim govorima u dijaspori te u čakavskim govorima ogulinsko-modruškoga kraja. U pojedinim govorima Dolinaca, npr. u govoru Frakanave, glagol *iskāt* rabi se s protetskim *d'*-, npr. *d'iskāt, onda j tilo bit konāc tomu Bōga d'iskanja* (Kinda-Berlaković, 2020: 88-89). Osobno sam zabilježila primjere *iskali, poiskāt* (Veliki Borištof); *poiskāt, iščem* (DPK). Vulić (2008a: 20) je glagol *iskāt* zabilježila u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Turkovića u središnjoj Hrvatskoj (npr. *nīkad nīsu mēne īskali*). Glagol *iskāt* isto tako nalazimo i u govorima slavonskoga dijalekta. Jakšić (2003: 89) ga bilježi u obliku *iskati* te dodaje značenje 'tražiti, moliti, zahtijevati'. U govoru Babine Grede taj je glagol čest u uporabi, npr. *Zašto to iščeš?, Isko sam, al' nisam dobio* (prema mojim terenskim zapisima). Benić (2009: 141) u davorskom govoru bilježi oblik *iskāt*. Znika (2017: 36) u *Rječniku podgajackoga govora* bilježi također taj glagol. Raguž (2017: 146) isti glagol bilježi u govoru Antina, Mance i Ilić u govoru Gundinaca (2021), Lekić (2022: 48) u govoru Sikirevaca, a Antunović (2023: 30) u govoru Vođinaca.

U gradišćanskohrvatskim govorima u značenju imenice jaje koristi se **jajce** (nije umanjenica). Vulić (2006b: 351) bilježi imenicu *jājce* 'jaje' u gradišćanskohrvatskom čakavskom ikavsko-ekavskom govoru mjesta Hrastina u jugozapadnoj Mađarskoj. Ta je realizacija u istom značenju zabilježena i u govoru Hajmaša koji je podrijetlom iz središnje Hrvatske (usp. Vulić, 2005a: 22). Vulić (2008c: 321; 2009c: 271) bilježi imenicu *jajce* u značenju 'jaje' u govoru Sonte u vojvođanskom dijelu Bačke u baranjskom poddijalektu slavonskoga dijalekta. Sekereš (1977: 432), pišući o govoru Hrvata u južnoj Baranji, bilježi u Rječniku imenicu *jājce* u istom značenju. Sekereš (1975: 197) isto potvrđuje u slavonskoj Podravini: *jājce*, odnosno *jājce*. Znika (2017: 39) u *Rječniku podgajackoga govora* bilježi imenicu *jājce*. Kolenić i Berbić Kolar (2012: 39) u govoru Siča bilježe imenicu *jājce*, a Mance i Babić Sesar (2017: 34) u govoru Matica. Raguž (2017: 126) u govoru Tordinaca bilježi isto tako *jājce*, kao i Lekić (2022: 48) u govoru Sikirevaca.

U gradišćanskohrvatskim govorima, pa tako i u govorima Dolinaca, rabe se prezentski oblici tipa *jim, jiš, ji...* 'jedem, jedeš, jede...' glagola *jis(t)* 'jesti'. Za svojega sam terenskoga istraživanja u Dolnjoj Pulji zabilježila prefigurirani glagol *pojist* 'pojesti'. Valja naglasiti kako početkom 20. stoljeća, pišući o posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta, Ivšić (1913: 64) bilježi upravo prezentske oblike *jīm, jīš, jī, jīmo, jīte, jídu* (Sr. Lipovac, Bodovaljci). Takvi se oblici čuvaju i u suvremenosti slavonskoga dijalekta što potvrđuje Vulić (2009c: 275) navodeći da u Sonti u vojvođanskom dijelu Bačke „glagol *jist* čuva stare prezentske oblike *jim, jiš ...* koji su karakteristični za čakavštinu i arhaičnu štokavštinu“. Ista autorica donosi oblike *jist*, prezent *jim* iz govora Rekaša u Rumunjskoj (Vulić 2009a: 167). U govoru je Babine Grede kod starijih kazivača zabilježen oblik glagolskoga pridjeva radnoga *jīo* (prema mojim osobnim terenskim istraživanjima).

Starohrvatski glagol ***kanit*** 'kaniti, namjeravati' bilježi se i u starinačkim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u središnjoj Hrvatskoj, npr. u Turkovićima (Vulić, 2008a: 20), ali i u gradišćanskohrvatskim govorima. U za potrebe ovoga rada istraženim gradišćanskohrvatskim govorima Dolinaca u Austriji zabilježila sam potvrde iz govora Velikoga Borištoga: *ar su ga kanili za gospodina, on gospodin ni kani nastat, sam jur kanila, ko me kani nazvat, kat san ja kanila da mi jaču Ave Marija*, također iz govora Dolnje Pulje: *jur kanili zabavjat, kad san ja to kanil, tako su kanili, ni to samo da kani učitej ditetu* i iz govora Mjenova: *kanin, kaniš, kanim*. Isti se glagol bilježi u govorima slavonskoga dijalekta, npr. kod Jakšića (2015: 389), u govoru Babine Grede, a Lekić (2022: 48) ga bilježi u govoru Sikirevaca.

Vulić (2008a: 23) piše da imenica ***kršćani*** danas u Turkovićima označava sve kršćane, to jest sve koji vjeruju u Krista, a u gradišćanskohrvatskim se govorima odnosi samo na katolike. U govoru Babine Grede (prema mojim osobnim terenskim istraživanjima) imenica *kršćānin* također se rabi samo za katolike.

Vulić (2005: 22) navodi uporabu imenice *māt* u gradišćanskohrvatskim ikavsko-ekavskim govorima i u hajmaškom govoru koji potječe iz središnje Hrvatske, a iz današnje središnje Hrvatske npr. u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Oštarija (kod starijih govornika). Navodim nekoliko potvrda uporabe imenice *māt* u govorima Dolinaca, npr. u govoru Kalištrofa (Kinda-Berlaković, 2020: 88-89, 135-136) te u govoru Maloga Borištoga (Kinda-Berlaković, 2020: 149-150). U govorima slavonskoga dijalekta također se rabi oblik ***māt***, i to u svim trima poddijalektima. Tako Ivšić (1913: 187), pišući o posavskom govoru slavonskoga dijalekta početkom 20. stoljeća, navodi i primjer *māt* (Budrovci, Piškorevci, Babina Greda, Bošnjaci, Brodski Stupnik i dr.). Gorjanac (2007: 103) bilježi u govoru Gorjana imenicu *mat*. Kolenić i

Berbić Kolar (2012: 21) bilježe imenicu *māt* u sičanskom govoru, a Berbić Kolar (2014: 173) u sičanskom rječniku. U govoru Babine Grede bilježe se izrazi poput *ge ti mat?* 'gdje ti je mati?', *ne da joj mat*, a bilježi se i izreka *mat ko mat, otac ko kolac* (prema mojim osobnim podacima). Sekereš (1974: 151) bilježi oblik *māt* u radu o govorima slavonske Podravine te u govoru mjesta Klokočevci pišući o govorima našičkoga kraja (Sekereš, 1966: 290). Isti autor (1977: 439), pišući o govoru južnobaranjskih Hrvata, također navodi imenicu *māt*. Nemet-Kosijer (2009: 69) potvrđuje imenicu *māt* u govoru Biškupaca i Brodskoga Drenovca, a Lekić (2022: 49) u govoru Sikirevaca.

Glagol *peljati* u značenju 'voditi', koji sam zabilježila u govoru Dolnje Pulje (*otpejat*) te u Donjopuljanskoj privatnoj korespondenciji (izvedena imenica *pejačtvo*), bilježi se i u govorima slavonskoga dijalekta. Tako Znika (2017: 81) navodi glagol *peljāti* u značenju 'voditi'. Kolenić i Berbić Kolar (2012: 39) u govoru Siča bilježe glagol *otpěljat*.

Izraz *poldrug sata* u hajmaškom govoru, navodi Vulić (2005a: 21-22), znači *sat i pol*, a isti se izraz prepoznaje u gradišćanskohrvatskim govorima, samo s romanizmom *ura* umjesto turcizma *sat*. Vulić i Laco (2016: 30) detaljno su analizirale izraz *poldrug* u hrvatskom jeziku i njegove inačice. Pišu da je zabilježen „u arhaičnim štokavskim govorima slavonskoga dijalekta u fonološkim inačicama *podrug* i *poldrug*“. Među čakavskim potvrdama, među ostalim, navode primjer *p'uoldr'ug* u čakavskim ikavskim Stinjakima u austrijskom Gradišću itd. Pišu i da je nerijetka „uporaba oblika *poldrugi*, *-a* u pridjevskoj sklonidbi, odnosno sklonidbi rednoga broja“. Među različitim primjerima te autorice navode i čakavskoga pjesnika Juru Balaža u polutisućljetnoj dijaspori u Slovačkoj: *puol druga žlica* u značenju 'jedna i pol žlica' te iz arhaičnoga štokavskog govora u austrijskom Gradišću u selu Bošnjakov Brig: *Ceremônije durāju po pôl drùgu úru*. U govoru Babine Grede zabilježeno je *podrug*¹⁰⁴ godine u značenju 'godinu i pol'.

Starohrvatski glagol *spati* 'spavati', koji Vulić (2008a: 20) smješta u najstariji leksički sloj govora Turkovića, i danas je uobičajen u brojnim hrvatskim govorima svih triju narječja (Vulić, 2018: 26, podrubnica 29). Uobičajen je i u gradišćanskohrvatskim govorima pa sam ga, sukladno tomu, zabilježila i u govorima Dolinaca, npr. *spat* (Veliki Borštof); *spali* 'spavali', *spin* 'spavam', *spi* 'spava', *spat* (Dolnja Pulja). U zapisu govora Dolnje Pulje nalazimo *spâli* (Kinda-Berlaković, 2020: 87), a u tome se obliku bilježi i u slavonskom dijalektu. Ćurak (2012:

¹⁰⁴ Hamm (1949: 33), pišući o području podravske štokavštine, spominje upravo tu riječ „Premda je područje podravske štokavštine, koliko sam ga za ovu radnju prošao, razmjerno maleno (jedva 300 km², niti **podrug** kotara), ona je govorno toliko razvedena...“.

62) navodi sljedeće: „Zanimljivo je da se u podgoračkom govoru uvijek javlja glagol *spāti*, a ne *spávati*: *Ājdete s mēnom spāti*.

Dvočlani izrazi poput *stara mat*, *stari otac*, *stari starji* uobičajeni su u mnogim čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima, pa tako i u govoru Dolnje Pulje gdje sam ih zabilježila za svojih terenskih istraživanja. Vulić (2006a: 74-75) ističe kako se sintagma „*stara majka* realizira [se] u konkretnim čakavskim mjesnim potvrdama u govorima Hata, Poljanaca i Dolinaca, npr. *stāra mājka* (Novo Selo u Gradišću, Pandrof), *stara mājka* (Cogrštof, Frakanava)“.¹⁰⁵ Dodaje kako je u gradišćanskohrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima nekoliko naglasnih inačica, npr. *stāra māt* (Bizonja), *stara māt* (Prisika), *stāra māt* (Hrastina). U istom radu naglašava da je realizacija *stari otac* u značenju 'djed' uobičajena u ikavsko-ekavskim gradišćanskohrvatskim govorima od najsjevernijih do najjužnijih te navodi kako se ona realizira u „naglasnim inačicama *stāri oṭāc* (Hrvatski Jandrof, Čunovo, Bizonja, Novo Selo u Gradišću, Pandrof, Cogrštof, Klimpuh, Koljnof), *stāriotāc* (Pajngrt) (Koschat, 1978: 212; Neweklowsky, 1978: 254, 286, 287), *stāriōṭāc* (Pajngrt) (Koschat, 1978: 270), *stari oṭāc* (Šuševo, Židan, Prisika, Plajgor), *stāri otāc* (Longitolj, Frakanava, Filež, Hrastina)“, a to znači u različitim skupinama gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora. Izraz *stariotac* Kinda-Berlaković (2020: 88-89) izdvaja u *Ozvučenoj čitanci* u govoru Frakanave. Među čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Poljanaca u ogledu govora iz Celindofa (Sučić, 2020: 41-42) izdvaja primjere *staramati*, *staristardjî*, a u ogledu govoru iz Rasporka oblik u A jd. *starumater* (Sučić, 2020: 218-219) te u govoru Štikaprone primjer *moji starji* (Sučić, 2020: 229-230). U govoru Vorištana potvrđeni su ovi izrazi: *staramati*, *kod starematere*, *stariotac* (Sučić, 2020: 258-260). Vulić i Mühlgaszner (2020: 269-270) bilježe izraz *stariotac* u govoru Žamara u okviru južnočakavskoga ikavskoga govora u Gradišću. Takvi su dvočlani izrazi zabilježeni i u govorima slavonskoga dijalekta. Tako Sekereš (1975: 200) u govoru slavonske Podravine za djeda navodi izraz *star āpa*. Mance (2014: 43) u govoru Črnkovaca bilježi imenicu *stārotāc* u značenju 'djed'. Znika (2017: 111) u *Rječniku podgajačkoga govora* bilježi naziv *starmāma* u značenju 'baka'. Balažev (2011: 16) ističe kako u bereškom govoru imenice *stāri* i *stāra/mājka*, odnosno *māma stāra* i *dāda stāri* označavaju djeda i baku s očeve strane, za razliku od imenica *dīda* i *bāka* koji pak označavaju djeda i baku s majčine strane. Raguž Vinković i Babić Sesar (2025: 127, 128) u govoru Beravaca bilježe izraz *stāra māma* te donose

¹⁰⁵ Izraz *pre stāroj mejki* 'kod bake' potvrđen je i u *Ozvučenoj čitanci* u govoru Novoga Sela koje u okviru čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta pripada Hatima (Menac-Mihalić i Celinić, 2020: 187-190).

podatak u podrubnici 119 da se sintagma *stara majka* u Sikirevcima koristila „za očevu mamu, i to kod onih koji su bili bogatiji, koji su bili zadružna kuća“.

Stari romanizam u hrvatskom jeziku ***durat*** uobičajen je u gradišćanskohrvatskim govorima. Za svojega terenskoga istraživanja zabilježila sam ga u govoru Dolnje Pulje: *To i uru dura*. Također sam u govorima Dolinaca zabilježila potvrde *dura*, *duralo*, *izdurat*, *zdurat* (Veliki Borištof, Dolnja Pulja). U zapisu govora Dolnje Pulje u *Ozvučenoj čitanci. Po našu* Lisac i Špralja (2020: 78-79) izdvajaju također taj glagol (*durâlo*), a tako je i u zapisu govora Velikoga Borištofa (Kinda-Berlaković, 2020: 248-249). U govoru je Žarnovice, koja pripada južnočakavskim ikavskim govorima, također je zabilježen oblik *duralo* (Vulić i Mühlgaszner, 2020: 273-276). Glagol *durat* susreće se u govorima slavonskoga dijalekta, npr. u govoru Babine Grede (prema mojim terenskim bilješkama), u govoru Vođinaca (usp. Antunović, 2023: 29). Berbić Kolar (2009: 106) bilježi glagol *dùrat* u govoru Starih Perkovaca. Znika (2017: 27) u *Rječniku podgajačkoga govora* navodi glagol *dùrati* u značenju 'čekati, trajati'. Uobičajen je i u govorima čakavaca ikavsko-ekavskoga dijalekta u središnjoj Hrvatskoj. Vulić (2008a: 20) ga bilježi u govoru Turkovića, također u hajmaškom govoru – *dùrāt* 'trajati' (2005a: 23; 2007b: 41), tj. u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru u mađarskom dijelu Baranje koji je podrijetlom iz središnje Hrvatske. Napominje da se taj romanizam rabi i u gradišćanskohrvatskim govorima.

Imenica *školar* 'učenik' i mocijska izvedenica *školarica* 'učenica' uobičajene su u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima. U skladu s tim, u Dolinaca sam zabilježila G jd. *školar*; N mn. *školari* (Dolnja Pulja), *školar* (DPK). Ivšić (1913: 181) još početkom 20. stoljeća, pišući o posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta, navodi sljedeće: „U istočnom se dijelu čuje obično *škùla* i *škùlār* (učenik) mjesto *škòla* i *škòlār*.“ Sekereš (1966: 245) također bilježi imenicu *škular*. Imenica *škòlarica* (*škùlarica*) zabilježena je i u govoru južnobaranjskih Hrvata (usp. Sekereš, 1975: 200).

Glagol ***ufati se***, koji je zabilježen u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Velikoga Borištofa u Austriji, zapisan je i u govorima slavonskoga dijalekta. Tako Jakšić (2015: 794) bilježi *ùfanje* 'nadanje, uzdanje, očekivanje, vjerovanje, naslućivanje', a Znika (2017: 128) *ùfanje* 'nada' i *ùfati se* 'nadati se'.

Imenicu ***zdenac***, koja se u različitim fonološkim inačicama rabi u čakavštini, štokavštini i kajkavštini (usp. Vulić, 2014: 39), zabilježila sam u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Dolinaca u Velikom Borištofu (*neg su imali **zdence**, od **zdenca** oš imamo vodu, to je se va **zdenac***). U zapisu iz Velikoga Borištofa (Kinda-Berlaković, 2020: 248) zabilježen je ovaj primjer: *zdenac smo imâli*. Jakšić (2015: 877) bilježi imenicu *zdèncina* u značenju 'veliki

zdenac, vrelo, studenac, bunar'. Vulić (2006b: 351) bilježi imenicu *zdenâc* 'zdenac, bunar' u gradišćanskohrvatskom čakavskom ikavsko-ekavskom govoru mjesta Hrastine. Ista ju autorica bilježi u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Modruša i Oštarija u središnjoj Hrvatskoj (Vulić, 2014: 39).

7. ZAKLJUČAK

Na temelju analize izabranih obilježja čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji i obilježja izabranih mjesnih govora slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja utvrđuju se brojne podudarnosti na svim jezičnim razinama istraživanih skupina govora. Konkretno se u radu na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj jezičnoj razini donose podatci neophodni pri osvjetljivanju veza čakavskih ikavsko-ekavskih idioma i govora slavonskoga dijalekta, u prošlosti, ali i u sadašnjosti hrvatskoga dijalektalnoga stanja. Analiza je potkrijepljena konkretnim jezičnim primjerima.

Čakavski su govori austrijskoga dijela Gradišća, kao i govori slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja, velikim dijelom do danas opisani zahvaljujući brojnim istraživanjima, a još uvijek tijesna povezanost govora starinačkoga čakavskoga stanovništva u središnjoj Hrvatskoj s govorima Dolinaca u Austriji (i općenito s gradišćanskohrvatskim čakavsko-ikavskim govorima) već je pokazana, kao i povezanost čakavskih ikavskih i ikavsko-ekavskih govora s govorima slavonskoga dijalekta, stoga se pokazala mogućnost da se ta lingvistička analiza proširi i usustavi. Pri utvrđivanju predmigracijskoga stanja današnjih gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora koji, kako je u relevantnoj literaturi više puta navedeno, potječu iz središnje Hrvatske, važnu ulogu ima i analiza još uvijek očuvanih čakavskih ikavsko-ekavskih govora u središnjoj Hrvatskoj, posebice u ogulinsko-modruškom kraju, kao i analiza temeljnoga čakavskoga ikavsko-ekavskog govora Hajmaša u Mađarskoj jer su predci Hajmašana također potjecali iz središnje Hrvatske. Zbog toga su jezičnim primjerima iz gradišćanskohrvatskih govora i govora slavonskoga dijalekta nerijetko za usporedbu dodani i primjeri iz čakavskih ikavsko-ekavskih govora u središnjoj Hrvatskoj te iz govora Hajmaša.

Kao temeljni cilj ovoga doktorskoga rada postavljeno je sljedeće: dokazivanje polazne hipoteze o podudarnostima čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji i govora slavonskoga dijalekta na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini (na temelju analize velikoga broja konkretnih primjera iz pojedinih mjesnih govora). Također je cilj rada bio produbiti i proširiti jezikoslovnu analizu koja pokazuje povezanost čakavskih ikavskih i ikavsko-ekavskih govora s govorima slavonskoga dijalekta. Doktorskim se radom isto tako nastojalo pridonijeti povezivanju austrijskoga Gradišća i Slavonije osvještavanjem spoznaja o srodnostima razmatranih dijalekata i njihovih mjesnih govora.

U središnjem su dijelu ovoga doktorskoga rada prikazani rezultati usporedbene jezične analize dviju odabranih skupina govora na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini. U

svakom od tih potpoglavlja zasebno se analizira svaka od izabranih jezičnih značajka. Analizom su potvrđena zajednička jezična obilježja mjesnih govora raspodijeljenih temeljno u dvije skupine – u govore slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja i u skupinu čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca. U nastavku rada slijede zaključci prema jezičnim razinama.

A) Fonološki sustav

Starohrvatski akut još se uvijek čuva i u govorima slavonskoga dijalekta (uz određene iznimke), a isto tako i u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca (predočenima u ovom radu) pa se u pogledu naglasnoga sustava zaključuje kako su zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i preseljeničkih čakavskih ikavsko-ekavskih govora čuvanje starohrvatskoga akuta te sve učestalija promjena akuta u dugosilazni naglasak, dakle riječ je o regresivnom obilježju. Osim toga valja napomenuti kako čakavske ikavsko-ekavske govore Dolinaca s govorima slavonskoga dijalekta povezuju i oni primjeri govora u kojima se čuva tronaglasni sustav, kao što je primjerice govor Starih Perkovaca.

Nadalje, razmatrani primjeri u ovom radu pokazuju da je **ščakavizam** i danas zajedničko obilježje i gradišćanskohrvatskih ikavsko-ekavskih čakavskih govora Dolinaca i slavonskih štokavskih govora, a također ikavsko-ekavskih govora ogulinsko-modruškoga kraja. Šćakavizam se isto tako bilježi i u govoru Hajmaša. Valja također istaknuti da šćakavizmi sve više potiskuju šćakavizme u objema skupinama istraživanih govora, što je također zajedničko obilježje razmatranih skupina mjesnih govora pa je riječ o regresivnoj pojavi.

Analiza je pokazala da se u gradišćanskohrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca dobro čuva **rotacizam**, što je u skladu s podacima iz dosadašnje relevantne literature. Tako je i u dvama poddijalektima slavonskoga dijalekta – posavskom i podravskom. Međutim, u baranjskom poddijalektu rotacizam u potpunosti izostaje. U ovom radu provedena analiza jasno potkrjepljuje tu činjenicu. Stoga se zaključuje da je rotacizam zajedničko obilježje posavskih i podravskih govora slavonskoga dijalekta te čakavskih ikavsko-ekavskih govora koje je stabilno u određenim oblicima (npr. oblici *more* 'može' i *morda* 'možda').

Analiza primjera jasno pokazuje da je stabilno zajedničko obilježje gradišćanskohrvatskih ikavsko-ekavskih čakavskih govora Dolinaca i slavonskih štokavskih govora **izostavljanje samoglasnika**, i to u trima položajima – početnom, središnjem i dočetnom. Nizom je primjera potvrđeno također da je **izostavljanje suglasnika** stabilno zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca.

U radu analizirani primjeri potvrđuju kako je **umekšavanja glasa l** stabilno zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta (u svim trima pripadajućim poddijalektima) i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca. Također je pokazano kako je zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca (i ne samo Dolinaca) **umekšavanje glasa n**.

Kada je riječ o **završnom -l** na kraju riječi i na kraju sloga, zaključuje se kako je stabilno zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca najprije sudbina završnoga **-l** u imenskim vrstama riječi (imenice i pridjevi) jer se u analiziranim skupinama govora u najvećem broju primjera završno **-l** čuva na kraju riječi i na kraju sloga u imenicama i pridjevima. Tako je u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta, također u gradišćanskohrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca. Glede sudbine završnoga **-l** u glagolskom pridjevu radnom, kao regresivno zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca ističe se govor Magića Male (više u prošlosti, manje u suvremenosti) i govor Siča jer se u tim govorima završno **-l** još uvijek čuva u glagolskom pridjevu radnom muškoga roda, kao i u analiziranim gradišćanskohrvatskim govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta.

Analiza utemeljena na konkretnim primjerima vrlo jasno pokazuje da je **očuvanost skupova jt i jd** u infinitivnim, odnosno u prezentskim i imperativnim glagolskim oblicima zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca.

Kada je o glasovnim promjenama riječ, na temelju analiziranih primjera iz mjesnih govora zaključuje se kako je govorima slavonskoga dijalekta i gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca zajedničko obilježje **neprovođenja sibilizacije**, posebice u singularnim oblicima e-sklonidbe, s tim da je izostanak sibilizacije ipak snažnije zastupljen u gradišćanskohrvatskim govorima nego u govorima slavonskoga dijalekta.

Zajedničko je obilježje govora slavonskoga dijalekta (uključujući sva tri poddijalekta) i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca, što je vidljivo na temelju istaknutih primjera iz mjesnih govora, i **jednačenje po mjestu tvorbe** na granici dvaju morfema, odnosno na granici prijedloga i riječi s kojom se taj prijedlog veže.

Protetsko v i **protetsko j** djelomično su zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca jer nisu obilježje cijeloga područja slavonskoga dijalekta u suvremenosti, već samo njegova podravskoga pojasa.

Odras jata zajedničko je obilježje ikavsko-ekavskih govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca. Skupini ikavsko-ekavskih govora slavonskoga dijalekta pripada dio govora posavskoga i dio govora baranjskoga poddijalekta. No valja naglasiti da se odras jata realizira prema različitim fonološkim načelima s jedne strane u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima, a s druge u govorima slavonskoga dijalekta.

Dvoglas nisu uobičajeni na cijelom području slavonskoga dijalekta, ali u većini čakavskih ikavsko-ekavskih govora jesu. Ipak se može zaključiti da su navedenim dvjema skupinama govora dvoglas djelomično zajedničko obilježje jer se u pojedinim govorima slavonskoga dijalekta, iako rijetko, oni još uvijek mogu čuti.

Iako govore slavonskoga dijalekta u suvremenosti ne karakterizira **popratni samoglasnik uz slogotvorno r**, Ivšić je (1913) početkom 20. stoljeća u jednom odjeljku slavonskoga dijalekta – posavskom poddijalektu – zabilježio samoglasnik *e* uz slogotvorno *r*. Čakavski ikavsko-ekavski govori, starinački i preseljenički, bilježe ostvaraje slogotvornoga *r* s popratnim samoglasnikom i bez njega.

Zajedničko su fonološko obilježje **sekundarni suglasnici** koji se bilježe i u govorima slavonskoga dijalekta i u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca, ali u potonjima rjeđe.

Glagol *spast* 'pasti' s inicijalnim *s-* koji se rabi u gradišćanskohrvatskim govorima i u govorima slavonskoga dijalekta, i to u svim trima njegovim poddijalektima, zajedničko je obilježje dviju istraživanih i uspoređivanih skupina govora.

B) Morfološki sustav

Zajedničko su obilježje govora slavonskoga dijalekta i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca **gramatički morfemi** pri oblikovanju **3. o. mn. prezenta**: gramatički morfemi *-iju* i *-eju* zabilježeni su u Starinu u mađarskom dijelu Podravine, gramatički morfem *-u* zabilježen je u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta, također u dijaspori, a gramatički morfem *-du* zabilježen je u podravskom poddijalektu slavonskoga dijalekta te u nekim govorima posavskoga poddijalekta, također u Rekašu u Rumunjskoj. Isti gramatički morfemi za 3. os. mn. prezenta karakteristični su u govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta uopće pa tako i u govorima Dolinaca. Poveznica je, također, oblik 3. os. mn. prezenta glagola *htjeti* koji u preseljeničkim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima glasi *ćedu*, što je zabilježeno i u podravskom poddijalektu i u posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta.

Niječni oblik *ni* za 3. os. jd. prezenta glagola *biti* stabilno je zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i govora čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, pa tako i govora gradišćanskohrvatskih Dolinaca. Postavku potvrđuju brojni primjeri.

Prezentska paradigma glagola ***kupat (se)*** s gramatičkim morfemom *-ju* u 3. os. mn. prezenta, koja je ostatak nekadašnje prezentske paradigme *kupljem se, kuplješ se...*, 3. os. jd. *kuplju se*, uobičajena je u sjeverozapadnoj čakavštini, uključujući i brojne gradišćanskohrvatske govore. Međutim, u slavonskom se dijalektu izgubio oblik *kuplju* s iznimkom izoliranoga šokačkoga govora u rumunjskom Banatu. Riječ je stoga o djelomično zajedničkom obilježju govora slavonskoga dijalekta i govora čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta Dolinaca koje je pritom regresivno.

Niječni imperativ tipa *neka 'nemoj'* i *nekate 'nemojte'* regresivno je zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta i gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca.

Kratka množina imenica djelomično je zajedničko obilježje govora slavonskoga dijalekta – uz iznimku baranjskoga poddijalekta – i čakavskih govora ikavsko-ekavskoga dijalekta u domovini i izvan nje, pa tako i govora Dolinaca. Analiza je potkrijepljena brojnim primjerima.

Nulti gramatički morphem u oblicima **genitiva množine imenica** regresivno je djelomično zajedničko obilježje posavskoga i podravskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta i gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora, pa tako i govora Dolinaca. Izostaje u govorima baranjskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta. **Genitiv množine s gramatičkim morfemom *-i*** bilježi se u imenica muškoga roda u svim trima poddijalektima slavonskoga dijalekta, kao i u čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima Dolinaca. Postavku također potvrđuju brojni primjeri, stoga je riječ o stabilnom zajedničkom obilježju.

Zajedničko su obilježje govora slavonskoga dijalekta i gradišćanskohrvatskih čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca **gramatički morfemi u dativu množine imenica**. U tom pogledu govore slavonskoga dijalekta (uz iznimku baranjskoga poddijalekta) s preseljeničkim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca povezuje staro stanje u morfologiji – dakle gramatički morfemi *-om / -em, -am*, uz napomenu kako je takvih potvrda ipak bilo više u prošlosti slavonskoga dijalekta (početkom i sredinom 20. stoljeća) nego u suvremenosti, stoga je riječ o regresivnom zajedničkom obilježju.

Zajedničko su obilježje skupine govora slavonskoga dijalekta i odabranih idioma ikavsko-ekavskih čakavaca Dolinaca i **gramatički morfemi za L mn. (*-a* i *-i*)**, što također jasno

potvrđuju primjeri. Ipak, valja naglasiti da u suvremenosti u slavonskom dijalektu prevladavaju novi gramatički morfemi, a stari se uglavnom bilježe kod starijih govornika, u dijaspori i u toponimima, stoga je riječ o regresivnom zajedničkom obilježju.

Zajedničko su obilježje govora slavonskoga dijalekta – s iznimkom baranjskoga poddijalekta – i čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca i stari **gramatički morfemi u I mn. imenica**, ali treba naglasiti kako je u prošlosti u govorima slavonskoga dijalekta zabilježen veći broj starih gramatičkih morfema u I mn. nego što je danas, stoga je riječ o regresivnom zajedničkom obilježju.

U slavonskom dijalektu muška imena koja završavaju na *-ko* obično pripadaju e-sklonidbi i od tih se muških imena izvode odnosni pridjevi na *-in*. Isto je u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima pa tako i u govoru Dolinaca. Upravo je to zajedničko obilježje istraživanih dviju skupina govora.

Imenica *doba* ženskoga je roda u gradišćanskohrvatskim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima i u pojedinim govorima slavonskoga dijalekta pa se zaključuje da je riječ o zajedničkom obilježju.

Usto, govore slavonskoga dijalekta s čakavskim ikavsko-ekavskim govorima Dolinaca u Austriji povezuju u najvećoj mjeri istovrsni zamjениčki prilozi (*nako, vako, voliko* i dr.), što je posvjedočeno i u suvremenosti obiju navedenih skupina, stoga je riječ o stabilnom zajedničkom obilježju; s druge strane, poveznice su, kada je riječ o zamjenicama, vidljivije bile u prošlosti, stoga je riječ o regresivnom zajedničkom obilježju. Također valja naglasiti kako navedene skupine razmatranih organskih idoma povezuju komparativni oblici na *-ji, -ja, -je*. Važan je i sufiks *-najst* u govorima druge dekade kao stabilno zajedničko obilježje istraživanih idioma. Svim je razmatranim idiomima djelomice zajednički i inventar starih priloga i prijedloga.

Na razini sintakse pokazana je veza čakavskih gradišćanskohrvatskih govora i slavonskih idioma na primjerima izricanja posvojnosti i osebujnoga izražavanja učestalosti radnje koja se događala u prošlosti. Konkretni primjeri navedeni su i analizirani u radu te potvrđuju da je riječ o stabilnim zajedničkim obilježjima.

Stari leksički fond koji je zajednički razmatranim idiomima također nije zanemariv.

Analizirani primjeri potvrđuju polaznu hipotezu o zajedničkim obilježjima čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji i govora slavonskoga dijalekta, i to na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini. Zaključuje se kako se srodnost razmatranih skupina organskih idioma bitno očituje kod jezičnih obilježja u okviru fonološkoga sustava gdje se dobro čuvaju stare jezične osobitosti kod obiju jezičnih skupina. Najvažnija su ipak zajednička obilježja morfološkoga sustava, koja doduše u znatnoj mjeri izostaju u govorima baranjskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta, ali su čvrsta poveznica ostalih dvaju poddijalekata slavonskoga dijalekta i gradišćanskohrvatskih čakavskih govora. To se posebice odnosi na množinske oblike u G, D, L i I imenica. Zajedničkih sintaktičkih posebnosti mali je broj, ali su također značajne. Na leksičkoj se razini srodnost ogleda u najstarijem jezičnom sloju. Provedenom analizom ispunjeni su ciljevi doktorskoga rada, koji su pojašnjeni na početku rada. Osim toga, u radu je pokazano i koje su se promjene dogodile u govorima slavonskoga dijalekta jer se opsežnim korpusom obuhvatilo 20. stoljeće do danas. Ipak, u hrvatskim govorima znatan je kontinuitet unatoč migracijama i brojnim promjenama. Slavonski govori, uključujući posavski, podravski i baranjski poddijalekt, arhaični su štokavski govori koji čuvaju staro jezično stanje, kao i čakavski ikavsko-ekavski govori Dolinaca. Navedenim idiomima govore isključivo Hrvati.

Doprinos ovoga rada hrvatskoj dijalektologiji, kao i kroatistici uopće, odnosno hrvatskoj filološkoj znanosti, ogleda se prvenstveno u sustavnoj i usporednoj analizi odabranih dviju skupina govora unutar hrvatskoga jezika – čakavskih ikavsko-ekavskih govora Dolinaca u Austriji i govora slavonskoga dijalekta, i to na nekoliko jezičnih razina. Vrijednost se ogleda i u potvrdi srodnosti dviju skupina organskih idioma, čime se dodatno rasvjetljuju povijesni i razvojni odnosi unutar hrvatskoga jezičnoga prostora. Provedeno istraživanje i usporedba izabranih čakavskih govora Dolinaca u Austriji i izabranih štokavskih govora u Slavoniji posebno doprinose onim gledištima usko povezanim s poviješću hrvatskoga jezika i hrvatskom dijalektologijom. Rezultati istraživanja doprinose također (re)valorizaciji arhaičnih hrvatskih govora, čakavskih i štokavskih, te učvršćivanju istaknutih vrijednosti mjesnih govora i usustavljanju njihovih izoglosa.

Analizom i usporedbom govora odabranih dviju skupina pridonosi se razumijevanju očuvanosti starih jezičnih obilježja te se proširuju postojeća znanja o stabilnosti određenih jezičnih sustava unatoč vremenskoj i prostornoj udaljenosti. S obzirom na to da rad obuhvaća opsežno razdoblje, dakle 20. stoljeće do danas, rezultati ne samo da potvrđuju kontinuitet i očuvanost određenih

obilježja hrvatskih organskih govora nego omogućuju uvid u jezične promjene tijekom vremena. Tako se ovim radom dokumentira postojeće stanje u hrvatskoj dijalektologiji, s naglaskom na govore slavonskoga dijalekta i čakavske ikavsko-ekavske govore, ali se i pruža temelj za daljnja istraživanja hrvatske jezične povijesti i dijalektologije.

Ipak, unatoč opsežnoj analizi i velikom korpusu, ovaj rad ima određena ograničenja koja se predlaže uzeti u obzir pri interpretaciji rezultata. Prvenstveno se to odnosi na korpus istraživanja, koji jest opsežan, no obuhvaća različita razdoblja, a ujednačenost punktova po skupinama (poddijalektima) – iz opravdanih razloga – nije ostvarena (nisu naime svi govori u svim dijelovima rasprostiranja dijalekta istraženi i opisani). Također, dio je jezičnih potvrda preuzet iz prijašnjih istraživanja drugih istraživača, od kojih su neka provedena i prije više desetljeća; ako u tim radovima nisu zabilježena pojedina jezična obilježja u istraživanom govoru, to može upućivati na to da podatak nije potpun te da bi valjalo pristupiti novim istraživanjima istoga govora. Osim toga, u obzir valja uzeti i sociolingvistički aspekt jer prikupljeni jezični podatci mogu ovisiti o dobi i obrazovanju kazivača. Naposljetku, određena ograničenja proizlaze iz same prirode dijalektološkoga pristupa, koji gotovo uvijek obuhvaća terenska istraživanja i ograničen broj informatora, kao i mogućnost varijabilnosti unutar istoga govora.

U budućim bi istraživanjima hrvatskih narječja, posebno dviju skupina istraživanih govora u ovom radu, veću pozornost valjalo posvetiti govorima baranjskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta jer se na temelju, među ostalim, rezultata ovoga rada zaključuje da su upravo ti govori najmanje zastupljeni u istraživanjima; govori posavskoga poddijalekta slavonskoga dijalekta najzastupljeniji su pak u istraživanjima kada je riječ o tome odsječku štokavskoga narječja, slijede zatim govori podravskoga poddijalekta. Govori požeškoga kraja koji se ubrajaju u slavonski dijalekt također su manje zastupljeni nego drugi govori toga dijalekta, stoga bi u budućim radovima valjalo pristupiti novim terenskim istraživanjima i analizi tih govora. Također bi u buduća istraživanja više valjalo uključiti sintaktičku razinu jer su sintaktička obilježja hrvatskih idioma najmanje istražena od svih jezičnih obilježja.

8. BIBLIOGRAFIJA

8.1. Literatura

1. Adamček, Josip. 1995. *Iseljavanje Hrvata u austrijsko-ugarski granični prostor u 16. stoljeću*. U: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, Kampuš, Ivan. (gl. ur.). Zagreb: Nakladni zavod Globus. Str. 13. – 30.
2. Aladrović Slovaček, Katarina. 2012. *Leksičko-gramatičke osobitosti govora Požeštine*. Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi, 1, str. 77. – 94.
3. Antunović, Tena. 2023. *Vođinački govor: diplomski rad* / mentorica E. Berbić Kolar. Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
4. Babić Sesar, Tena. 2013. *U Beravci izjmača ima, neka dođe koga to zanima (govor Beravaca)*. U: *Šokačka rič 10*. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 87. – 102.
5. Babić Sesar, Tena. 2021. *O govoru Vođinaca danas*. // *Rječnik vođinačkoga govora* / Babić Sesar, Tena (ur.). Vođinci: Općina Vođinci. Str. 8. – 27.
6. Bacalja, Robert; Bencsics, Nikola; Horvath, Šandor; Vulić Vranković, Sanja. 2019. *Gradišćanskohrvatski govor. 1. svezak: Hrvatska rič gradišćanskih Hrvatov*. Eisenstadt: Hrvatski kulturni i dokumentarni centar.
7. Balažev, Marina. 2013. *O prozodiji staroštokavskog bereškog govora*. Rasprave: časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 39, 1, str. 1. – 10.
8. Balažev, Marina. 2011. *Opis bereškoga govora*. Hrvatski dijalektološki zbornik 17, str. 1. – 18.
9. Banović, Valentina. 2022. *Govori slavonskog dijalekta bosanske Posavine: diplomski rad* / mentorica S. Ćurak. Osijek: Filozofski fakultet.
10. Benić, Nikola. 2009. *Davorski govor*. Život i škola 21. Osijek. Str. 126. – 147.
11. Berbić Kolar, Emina. 2009. *Govori slavonskoga dijalekta broetskoga kraja: neobjavljena doktorska disertacija* / mentorica Ljiljana Kolenić. Osijek: Filozofski fakultet.
12. Berbić Kolar, Emina. 2014. *Rječnik sičanskoga govora*. U: Berbić Kolar, Emina; Kolenić, Ljiljana. *Sičanske riči*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Učiteljski fakultet. Str. 97. – 310.
13. Berbić Kolar, Emina; Franić, Višnja; Javor, Antun. 2010. *Govor Broetskoga Stupnika*. U: *Šokačka rič 7*. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 63. – 73.
14. Berbić Kolar, Emina; Kolenić, Ljiljana. 2011. *Sičanski govor*. U: *Šokačka rič 8*. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 115. – 132.

15. Berbić Kolar, Emina; Kolenić, Ljiljana. 2014. *Sičanske riči*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Učiteljski fakultet.
16. Berlakovich, Andrea Zorka. 1987. *Govor Velikog Borištofa, sela u srednjem Gradišću: neobjavljeni diplomski rad*. Zadar: Filozofski fakultet.
17. Bilić, Anica; Kolenić, Ljiljana. 2004. *Govor mjesta Andrijaševci*. U: *Šokačka rič 1*. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 5. – 50.
18. Brabec, Ivan. 1973. *Hrvatski govori u Gradišću*. U: *Gradišćanski Hrvati*, Črnja, Z., Valentić, M., Benčić, N. (ur.). Zagreb: Čakavski sabor. Str. 61. – 90.
19. Brozović, Dalibor. 1963. *O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata*. *Filologija* 4, str. 45. – 55.
20. Brozović, Dalibor. 1998. *Čakavsko narječje*. U: *Hrvatski jezik. Najnowsze dzieje języó*, Lončarić, Mijo (ur.). opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. Str. 217. – 230.
21. Ćurak, Silvija. 2011. *Slavonski dijalekt u slavonskim medijima*. U: *Šokačka rič 8*. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 335. – 350.
22. Ćurak, Silvija. 2012. *Današnji govori u okolici Našica: doktorski rad / mentorica Lj. Kolenić*. Osijek: Filozofski fakultet.
23. Ćurak, Silvija. 2013. *Šaptonovačko narječje danas*. U: *Šokačka rič 10*. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 119. – 136.
24. Despot, Loretana; Pilj, Marina. 2008. *Govor Brođanaca*. U: *Šokačka rič 5*. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 113. – 126.
25. Farkaš, Loretana. *Baranjski govori u okviru slavonskoga dijalekta*. Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Beli Manastir 5(2008), str. 111. – 120.
26. Farkaš, Loretana; Babić, Tena. 2011. *Govor Babine Grede*. U: *Šokačka rič 8*. Bilić, Anica (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 133. – 154.
27. Finka, Božidar. 1976. *O čakavskom dijalektu gradišćanskih Hrvata*. *Čakavska rič: polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi* VI(2), str. 65. – 81.
28. Finka, Božidar. 1996. *Stjepan Ivšić kao proučavatelj gradišćanskohrvatskih govora*. Stjepan Ivšić i hrvatski jezik: zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga u Orahovici od 29. travnja do 1. svibnja 1994. godine o 110. obljetnici rođenja profesora Stjepana Ivšića (1884.–1994.). Zagreb: HAZU; Orahovica: MH, Ogranak Orahovica, str. 41. – 47.
29. Finka, Božidar. 1997. *Na gradišćanskohrvatskim jezičnim stazama*. *Suvremena lingvistika* 23, 1/2(43/44), str. 73. – 82.

30. Finka, Božidar; Šojat, Antun. 1973. *O slavonskom dijalektu ekavskoga izgovora u okolici Vinkovaca*. Rasprave Instituta za jezik, knj. 2., str. 7. – 19.
31. Finka, Božidar; Šojat, Antun. 1975. *Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca*. Radovi Centra za znanstveni rad Vinkovci 3, str. 35. – 131.
32. Gorjanac, Živko. 2007. *Neke svojstvenosti gorjanskoga govora*. U: *Šokačka rič* 4. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 97. – 106.
33. Holzer, Georg. 2012. *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
34. Hamm, Josip. 1949. *Štokavština Donje Podravine*. Rad JAZU, 275, knj. 2, Skok, P. (ur.), Zagreb: JAZU, str. 5. – 70.
35. Hamm, Josip. 1974. *Položaj i značenje gradišćansko-hrvatskoga jezika unutar slavenske jezične grupe*. U: Symposion Croaticon: Gradišćanski Hrvati – Die Burgenländischen Kroaten, ur. Franz Palkovits, Beč – Wien: HAK Beč – Kroatisher Akademikerklub. Str. 45. – 52.
36. Hraste, Mate. 1940. *Čakavski dijalekat ostrva Brača*. U: *Srpski dijalektološki zbornik* 10, str. 1. – 66.
37. Hraste, Mate. 1961. *O kraju postanka bugarštica na osnovu analize njihova jezika*. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace językoznawcze* 4(37), str. 309. – 315.
38. Ivšić, Stjepan. 1907. *Šaptonovačko narječje*. Rad JAZU, knj. 168. Str. 113. – 162.
39. Ivšić, Stjepan. 1911. *Prilog za slavenski akcenat*. Rad JAZU, knj. 187. Str. 133. – 208.
40. Ivšić, Stjepan. 1913. *Današnji posavski govor*. Rad JAZU, knj. 196, str. 124. – 254.; knj. 197., str. 9. – 138.
41. Ivšić, Stjepan. 1937./1971. *Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca* / priredio i dijelom obradio B. Finka. U: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije – Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent. Mit einer Einleitung sowie Berichtigungen und Ergänzungen des Verfassers herausgegeben von Christiaan Alphonsus van den Berk*, „Slavische Propyläen” br. 96. Str. 723. – 798.
42. Ivšić, Stjepan. 1951. *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike*. U: *Zbornik radova* 1. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu: Filozofski fakultet. Str. 359. – 378.
43. Jakšić, Martin. 2003. *Divanimo po slavonski*. Zagreb: Pergamena.
44. Jakšić, Martin. 2015. *Rječnik govorā slavonskih, baranjskih i srijemskih*. Zagreb: Dominović.

45. John, Marija. 2015. **Baranjski poddijalekt slavonskoga dijalekta: neobjavljeni diplomski rad** / mentorica Ljiljana Kolenić. Osijek: Filozofski fakultet.
46. Jozić, Željko. 2004a. **Glagolski sustav ikavskoijekavskih posavskih govora**. Filologija 43, str. 31. – 54.
47. Jozić, Željko. 2004b. **Najstariji naglasni tip posavskoga govora danas**. Rasprave Instituta za jezik i jezikoslovlje 30, str. 73. – 83.
48. Jozić, Željko. 2006. **Opće značajke slavonskoga govora (ne)primijenjene u filmu**. U: *Šokačka rič* 3. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 233. – 241.
49. Keler, Marija. 1997. **Sjećanja iz Baranje, 02.10.1992**. U: Keler, M. *Hrvatska je Hrvatska samo s Baranjom: prognanički zapisi o Baranji*. Osijek: Župni ured Luč; Matica hrvatska, Ogranak Beli Manastir. Str. 133. – 137.
50. Kolenić, Ljiljana. 1996a. **Govor mjesta Ilače**. Književna revija 36, 5/6, str. 212. – 216.
51. Kolenić, Ljiljana. 1996b. **Proučavanje slavonskoga dijalekta danas**. U: *Riječki filološki dani – zbornik radova I*. Rijeka, str. 201. – 209.
52. Kolenić, Ljiljana. 1996c. **Stjepan Ivšić o posavskom govoru**. *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik: zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga u Orahovici od 29. travnja do 1. svibnja 1994. godine o 110. obljetnici rođenja profesora Stjepana Ivšića (1884.–1994.)*. Zagreb: HAZU; Orahovica: MH, Ogranak Orahovica, str. 49. – 53.
53. Kolenić, Ljiljana. 1997. **Slavonski dijalekt**. Croatica 45-46, str. 101. – 116.
54. Kolenić, Ljiljana. 1999. **Morfološko-tvorbene osobine ilačkoga govora u okviru slavonskoga dijalekta**. U: *Hrvatski dijalektološki zbornik 11*. Str. 41. – 47.
55. Kolenić, Ljiljana. 2003. **Slavonski dijalekt prema ostalim hrvatskim dijalektima**. U: *Zbornik zagrebačke filološke škole*. Botica, S. (ur.). Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, Hrvatski seminar za strane slaviste. Str. 175. – 183.
56. Kolenić, Ljiljana. 2010. **Nacrt za opis govora Magić Male**. U: *Šokačka rič* 7. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 39. – 48.
57. Kolenić, Ljiljana. 2014. **Govor mjesta Siče**. U: Berbić Kolar, E.; Kolenić, Lj. *Sičanske riči*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Učiteljski fakultet. Str. 65. – 98.
58. Kolenić, Ljiljana. 2023. **Proučavanje slavonskoga dijalekta u posljednjih 20 godina**. U: *Šokačka rič* 20. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 65. – 84.
59. Kolenić, Ljiljana; Berbić Kolar, Emina. 2008. **Govor Starih Perkovaca**. U: *Šokačka rič* 5. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 83. – 92.
60. Kolenić, Ljiljana; Berbić Kolar, Emina. 2012. **Tradicijski sičanski leksik**. U: *Šokačka rič* 9. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 7. – 42.

61. Kolenić, Ljiljana; Bilić, Anica. 2005. **Mjesni govor Retkovaca**. U: *Šokačka rič* 2. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 5. – 22.
62. Kolenić, Ljiljana; Ćurak, Silvija. 2007. **Govor Vrbanje**. U: *Šokačka rič* 4. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 81. – 96.
63. Kolenić, Ljiljana; Ćurak, Silvija. 2008. **Mjesni govor Drenovaca**. U: *Šokačka rič* 5. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 71. – 82.
64. Kolenić, Ljiljana; Mance, Nina. 2011. **Hrvatski pasivni leksik i arhaizmi u slavonskome dijalektu**. U: *Šokačka rič* 8. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 155. – 169.
65. Kuhač, Franjo. 1878. **Medju ugarskim Hrvati. Putopisna crta**. *Vienac zabavi i pouci* 10, str. 643. – 646., 657. – 659., 674. – 676., 678., 691. – 692., 694., 703. – 706.
66. Kurelac, Fran. 1871. **Jačke ili narodne pšme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga o župah Šopronske, Mošonske i Železnoj na Ugrih**. Zagreb.
67. Langston, Keith. 2015. **Čakavska prozodija: naglasni sustavi čakavskih govora**. Zagreb: Matica hrvatska.
68. Lekić, Vedrana. 2022. **Govor Sikirevaca: diplomski rad** / mentorica S. Ćurak. Osijek: Filozofski fakultet.
69. Lisac, Josip. 1996. **Hrvatski dijalekti i jezična povijest**. Zagreb: Matica hrvatska.
70. Lisac, Josip. 1997. **Stjepan Ivšić i hrvatski filološki zadaci**. U: *Prvi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova II*. Damjanović, S. (gl. i odgovorni urednik). Str. 23. – 28.
71. Lisac, Josip. 2002. **Osnovne značajke štokavske prozodije**. *Fluminensia* 14, 1, str. 85. – 88.
72. Lisac, Josip. 2003. **Hrvatska dijalektologija 1.: Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja**. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
73. Lisac, Josip. 2009a. **Hrvatska dijalektologija 2.: Čakavsko narječje**. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
74. Lisac, Josip. 2009b. **Hrvatska narječja u srednjem vijeku**. U: *Povijest hrvatskoga jezika: 1. knjiga: srednji vijek*, Bičanić, A. (gl. ur.). Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA. Str. 260. – 281.
75. Lisac, Josip. 2009c. **Tri dijalekta triju narječja kao najizrazitiji primjeri migracija u hrvatskom jeziku**. U: *Hrvatski dijalektološki zbornik* 15, str. 145. – 154.
76. Lisac, Josip. 2011. **Hrvatska narječja**. U: *Povijest hrvatskoga jezika: 2. knjiga: 16. stoljeće*. Bičanić, A. (gl. ur.). Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA. Str. 51. – 75.

77. Lukežić, Iva. 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
78. Lukežić, Iva. 1996. *Prilog raspravi o genezi hrvatskih narječja*. Fluminensia 8, 1/2, str. 223. – 236.
79. Lukežić, Iva. 2012. *Zajednička povijest hrvatskih narječja 1. Fonologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Rijeka: Filozofski fakultet, Čavle: Katedra Čakavskog sabora Grobinšćine.
80. Lukežić, Iva. 2015. *Zajednička povijest hrvatskih narječja 2. Morfologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Rijeka: Filozofski fakultet, Čavle: Katedra Čakavskog sabora Grobinšćine.
81. Lukežić, Iva; Zubčić, Sanja. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobinšćine.
82. Mahulja, Ivan. 2006. *Rječnik omišaljskoga govora*. Rijeka – Omišalj: Riječki nakladni zavod – Općina Omišalj.
83. Mance, Nina. 2014. *Suvremeni podravski govori slavonskog dijalekta: doktorski rad / mentorica Lj. Kolenić*. Osijek: Filozofski fakultet.
84. Mance, Nina. 2015. *O frazeologiji u Valpovštini*. U: *Šokačka rič* 12. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 59. – 68.
85. Mance, Nina, Šimunović, Sandra. 2022. *Današnji govor Nijemaca*. *Šokačka rič* 19. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 97. – 112.
86. Mance, Nina; Ilić, Igor. 2021. *Govor Gundinaca*. U: *Od Pavlimira do Riči šokačke*, Ćurak, Silvija, Blažević Krezić, Vera (ur.). Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Str. 165. – 175.
87. Mance, Nina; Babić Sesar, Tena. 2017. *Suvremeni govor Matića*. U: *Šokačka rič* 14. Bilić, Anica (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 21. – 36.
88. Mićanović, Krešimir. 2006. *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb: Disput.
89. Milčetić, Ivan. 1898. *Medju Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske*. *Vienac zabavi i pouci* 30, str. 701. – 702., 715. – 716., 745. – 746., 761. – 765., 777. – 778., 811. – 817.
90. Milčetić, Ivan. 1901. *O ugarskim Hrvatima*. *Vienac zabavi i pouci* 33, str. 14. – 16.
91. Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
92. Nemet-Kosijer, Andrijana. 2009. *Govor požeškoga kraja: neobjavljeni magistarski rad / mentorica Lj. Kolenić*. Osijek: Filozofski fakultet.
93. Neweklowsky, Gerhard. 1978. *Die kroatische Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

94. Neweklowsky, Gerhard. 1995. *Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim zemljama*. U: *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*, gl. ur. Ivan Kampuš. Zagreb: Nakladni zavod Globus. Str. 431. – 464.
95. Neweklowsky, Gerhard. 2010. *Jezik Gradišćanskih Hrvatov = Die Sprache der Burgenländer Kroaten: [ausgewählte Aufsätze = izabrani članci]*. Trajštof: ZIGH [i. e.] Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov; Trausdorf: Wissenschaftliches Institut der Burgenländischen Kroaten.
96. Pavičić, Stjepan. 1920. *O govoru u Slavoniji do turskih ratova i velikih seoba u 16. i 17. stoljeću*. Rad JAZU 222, Zagreb, str. 194. – 269. URL: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=169844> (stranica posljednji put posjećena 22. lipnja 2022.)
97. Pavičić, Stjepan. 1953. *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb: JAZU.
98. Pejičić, Monika. 2015. *Govor Matića: neobjavljeni seminarski rad* / mentorica Silvija Ćurak. Osijek: Filozofski fakultet.
99. Raguž, Marija. 2017. *Sjeveroistočni rubni govori slavonskoga dijalekta, posavskoga poddijalekta: doktorski rad* / mentorica Lj. Kolenić. Osijek: Filozofski fakultet.
100. Raguž Vinković, Marija; Babić Sesar, Tena. 2024. *Sociolingvističko-dijalektološki pristup govoru Tovarnika*. U: *Dani hrvatske knjige i riječi: Dani Balinta Vujkova. Zbornik radova s Međunarodnog znanstveno-stručnog skupa 2023.* / Čeliković, Katarina (ur.). Subotica: Hrvatska čitaonica Subotica, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Str. 77. – 96.
101. Raguž Vinković, Marija; Babić Sesar, Tena. 2025. *Rodbinski nazivi u posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta*. U: *Šokačka rič* 22. Berbić Kolar, E. i Bilić, A. (ur.). Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. Str. 123. – 141.
102. Samardžija, Marko. 2006. *Vođinački govor ili jedna hrvatska priča o izumiranju idioma*. U: *Šokačka rič* 3. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 5. – 16.
103. Sekereš, Stjepan. 1966. *Govor našičkog kraja*. U: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 2, Hraste, M. (ur.), Zagreb: JAZU, str. 209. – 301.
104. Sekereš, Stjepan. 1967. *Klasifikacija slavonskih govora*. U: *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 10, Novi Sad, str. 133. – 145.
105. Sekereš, Stjepan. 1974. *Govor slavonske Podravine*. U: *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVII/2, Novi Sad, str. 125. – 166.

106. Sekereš, Stjepan. 1975. *Govor slavonske Podravine*. U: Zbornik za filologiju i lingvistiku, XVIII/1, Novi Sad, str. 185. – 221.
107. Sekereš, Stjepan. 1977. *Govor Hrvata u južnoj Baranji*. U: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 4, Finka, B. (ur.), Zagreb: JAZU, str. 323. – 484.
108. Stepanović, Predrag. 1986. *A taxonomic description of the dialects of Serbs and Croats in Hungary*. Budimpešta: Akadémiai Kiadó.
109. Sučić, Ivo. 2020. *Uvod*. U: Celinić, Anita et al. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. Svezak. Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: HKDC, str. 12. – 16.
110. Ščukanec, Aleksandra. 2011. *Njemačko-hrvatski jezični dodiri u Gradišću*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika.
111. Szucsich, Ivo. 2022. *Ozvučena čitanka Po našu s rječnikom u okviru projekta Gradišćanskohrvatski govori*. Hrvatski dijalektološki zbornik 26, str. 119. – 131.
112. Tafra, Branka. 1996. *Ivšićevi dijalektološki izvori*. U: *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik: zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga u Orahovici od 29. travnja do 1. svibnja 1994. godine o 110. obljetnici rođenja profesora Stjepana Ivšića (1884.–1994.)*. Zagreb: HAZU; Orahovica: Matica hrvatska, Ogranak Orahovica, str. 147. – 154.
113. Ujević, Mate. 2007. *Gradišćanski Hrvati: pretisak izdanja iz 1934.* Željezno: Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću.
114. Užarević, Josip. 2008. *Novi akut na tuđicama: gundinački govor*. U: *Šokačka rič* 6. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 23. – 50.
115. Užarević, Josip. 2011. *Posavski akut u sklonidbi imenica: gundinački govor*. U: *Šokačka rič* 8. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 7. – 55.
116. Užarević, Josip. 2013. *Posavski akut u glagolskome sustavu: gundinački govor*. U: *Šokačka rič* 10. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 219. – 279.
117. Užarević, Josip. 2014. *Povijest istraživanja neoakuta (od Kašića do Ivšića)*. U: *Šokačka rič* 11. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 53. – 112.
118. Valentić, Mirko. 1970. *Gradišćanski Hrvati od XVI. stoljeća do danas*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske.
119. Valentić, Mirko. 1973. *Novija povijest Gradišćanskih Hrvata*. Gradišćanski Hrvati, ur. Zvane Črnja, Mirko Valentić, Nikola Benčić, Zagreb: Čakavski sabor. Str. 15. – 39.
120. Valentić, Mirko. 1974. *500 ljet hrvatske dijasporu u austrijsko – ugarsko – slovačkom pograničnom području: bitne odrednice u povijesti Gradišćanskih Hrvata*. U: *Symposion Croaticon: Gradišćanski Hrvati – Die Burgenländischen Kroaten*, ur. Franz Palkovits, Beč – Wien: HAK Beč – Kroatischer Akademikerklub. Str. 25. – 37.

121. Vranić, Silvana; Zubčić, Sanja. 2018. *Hrvatska narječja, dijalekti i govori u 20. stoljeću*. U: *Povijest hrvatskoga jezika. 5. knjiga: 20. stoljeće – Prvi dio*. Bičanić, Ante (ur.). Zagreb: Croatica. Str. 525. – 580.
122. Vranješ-Šoljan, Božena. 2005. *Gradišćanski Hrvati: između tradicije i suvremenosti*. Zagreb: Educa.
123. Vulić, Sanja. 2001. *Osnovne značajke samoglasničkog sustava govora otoka Drvenika kraj Trogira*. *Čakavska rič* 29, 1, Split, str. 5. – 12.
124. Vulić, Sanja. 2002a. *Milčetić i Hrvati na gradišćanskohrvatskom govornom području*. U: *Zbornik o Ivanu Milčetiću*, Maštrović, T. (ur.). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Str. 260. – 286.
125. Vulić, Sanja. 2002b. *O dvjema jezičnim značajkama današnjega gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika*. *Marulić* 35, 5, str. 868. – 870.
126. Vulić, Sanja. 2004a. *O štokavskim govorima Hrvata u mađarskom dijelu Podravine*. *Šokačka rič* 1. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 101. – 116.
127. Vulić, Sanja. 2004b. *Govori Hrvata u Mađarskoj u okviru hrvatske dijalektologije*, *Panonski ljetopis / Pannonisches Jahrbuch 2004*, Pinkovac / Güttenbach, str. 380. – 382.
128. Vulić, Sanja. 2004c. *Jezične značajke u djelima šokačkoga pisca iz Mađarske Miše Jelića*. U: *Šokačka rič* 2. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 181. – 196.
129. Vulić, Sanja. 2005a. *Govor Hajmaša u Mađarskoj*. *Čakavska rič* 33, 1-2, str. 5. – 31.
130. Vulić, Sanja. 2005b. *Složeno-sufiksna tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima*. *Croatia et slavica Iadertina* 1, str. 47. – 60.
131. Vulić, Sanja. 2005c. *Tekstološke i jezične značajke književne ostavštine Balinta Vujkova*. U: *Balint Vujkov, Krilati momak*. Subotica, str. 215. – 228.
132. Vulić, Sanja. 2005d. *Tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima*. Doktorska disertacija. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
133. Vulić, Sanja. 2006a. *Sintaktičko-semantička tvorba kao rubni način pri tvorbi imenica u gradišćanskohrvatskim idiomima*. *Croatia et slavica Iadertina* 2, str. 73. – 82.
134. Vulić, Sanja. 2006b. *Utrnuti i umirući čakavski govori oko Körmenda u Mađarskoj*. U: *Riječki filološki dani 6. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa*, Srdoč-Konestra, I. i Vranić, S. (ur.). Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, str. 339. – 356.
135. Vulić, Sanja. 2007a. *Prefiksno-sufiksna tvorba imenica u gradišćanskohrvatskim idiomima*. *Čakavska rič* 35, 1, str. 121. – 138.

136. Vulić, Sanja. 2007b. *Govor Hrvata u Mađarskoj koji su podrijetlom sa širega ogulinskoga područja*. *Modruški zbornik* 1, str. 13. – 51.
137. Vulić, Sanja. 2007c. *Slavonski dijalekt u zapisima Balinta Vujkova*. U: *Šokačka rič* 4. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 221. – 229.
138. Vulić, Sanja. 2008a. *O govoru Turković Sela*. *Modruški zbornik* 2, str. 3. – 29.
139. Vulić, Sanja. 2008b. *Promjene u govoru srijemskih Hrvata u posljednjem stoljeću. Divan je kićeni Srijem: I. Međunarodni znanstveno-stručni skup Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti*, Cvikić, S. i Bušić, K. (ur.). Nijemci: Općina Nijemci. Str. 183. – 190.
140. Vulić, Sanja. 2008c. *Šokački idiom Sonte u tekstovima Ruže Silađev*. U: *Šokačka rič* 5. Bilić, A. (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 301. – 326.
141. Vulić, Sanja. 2008d. *Usporedba gradišćanskohrvatskih govora i govora starinačkoga stanovništva u središnjoj Hrvatskoj*. *Hrvatska misao* 12(1), str. 55. – 64.
142. Vulić, Sanja. 2009a. *Iz današnjega govora šokačkih Hrvata u Rekašu u Rumunjskoj*. *Šokačka rič* 6. Ur. Bilić, A. Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 161. – 175.
143. Vulić, Sanja. 2009b. *Jezik u središnjoj Hrvatskoj u doba Bernardina Frankopana*. *Modruški zbornik*, 3, str. 121. – 142.
144. Vulić, Sanja. 2009c. *Vitezovi hrvatskoga jezika u Bačkoj*. Subotica: NIU Hrvatska riječ – Matica hrvatska Ogranak Subotica.
145. Vulić, Sanja. 2010. *Jezik Modruškoga urbara*. *Čakavska rič* 38, 1/2, str. 135. – 153.
146. Vulić, Sanja. 2012a. *Hrvati u Gradišću i zapadnoj Mađarskoj u djelima Mate Ujevića*. U: *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu* 5. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Str. 175. – 194.
147. Vulić, Sanja. 2012b. *O književnom djelu i jeziku Vladimira Bošnjaka*. U: *Divan je kićeni Srijem: Zbornik radova Identitet Srijema u prošlosti i sadašnjosti. II međunarodni znanstveno-stručni skup*. Živić, D. i Cvikić, S. (ur.). Nijemci: Općina Nijemci. str. 158. – 166.
148. Vulić, Sanja. 2013a. *Filološki pristup književnim djelima Ante Jakšića*. U: *Dani Balinta Vujkova. Dani hrvatske knjige i riječi Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2011. i 2012.* Čeliković, K. (ur.). Subotica: Hrvatska čitaonica. Str. 135. – 157.
149. Vulić, Sanja. 2013b. *O pučkim imenima blagdana sv. Martina i martinjskom nazivlju u čakavštini, štokavštini i kajkavštini*. *Čakavska rič*, 41, 1/2, str. 95. – 110.
150. Vulić, Sanja. 2014. *Modruški govor krajem 20. i početkom 21. stoljeća*. U: *Modruški zbornik*, 8, str. 19. – 56.

151. Vulić Vranković, Sanja. 2018. *Jedinstvo različitosti. Radovi iz hrvatske filologije*. Split: Književni krug.
152. Vulić, Sanja. 2019. *Hrvatski jezik izvan Hrvatske u staroj i novoj dijaspori u 20. stoljeću*. U: *Povijest hrvatskoga jezika. 6. knjiga: 20. stoljeće – Drugi dio*. Bičanić, Ante (ur.). Zagreb: Croatica. Str. 405 – 461.
153. Vulić, Sanja. 2020. *Što nam danas znači čakavština?* U: *Čakavština: čakavski idiomi i hrvatski jezični identitet: zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanoga 21. rujna 2015. u Splitu*. Vulić, Sanja (ur.). Split: Književni krug. Str. 19. – 37.
154. Vulić, Sanja. 2021. *Blago rasutih. Jezik Hrvata u dijaspori. Dio I*. Split: Književni krug.
155. Vulić, Sanja; Maresić, Jela. 1997. *Rječnik klimpuškoga govora*. U: *Pannonisches Jahrbuch 1997*, ur. R. Hajsan. Güttenbach / Pinkovac: Literas – Verlag Wien. Str. 370. – 395.
156. Vulić, Sanja; Petrović, Bernardina. 1999. *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj*. Korabljica 5, Zagreb, str. 3. – 113.
157. Vulić, Sanja; Laco, Gordana. 2015. – 2016. *O zaboravljenim i poluzaboravljenim hrvatskim priložima*. Jezik 62, 5(2015), str. 192. – 200. i (nastavak) 63, 1(2016), str. 22. – 35.
158. Znika, Marija. 2007. *Štokavština donje Podravine danas*. U: Klaić, B. 2007. *Bizovačko narječje*. Bizovac: Matica hrvatska, Ogranak Bizovac, str. 217. – 222.
159. Znika, Marija. 2010. *Podgajački zvon*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
160. Zubčić, Sanja. 2002. *Neizravan dijalektološki rad Ivana Milčetića*. U: *Zbornik o Ivanu Milčetiću*, Maštrović, T. (ur.). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Str. 245. – 259.

8.2. Izvori

1. Kinda-Berlaković, Zorka (analizirala i priredila). 2020. *Filež/Nikitsch (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 82. – 86.
2. Kinda-Berlaković, Zorka (analizirala i priredila). 2020. *Frakanava/Frankenu (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 87. – 91.

3. Kinda-Berlaković, Zorka (analizirala i priredila). 2020. *Gerištof/Kroatisch Geresdorf (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 92. – 96.
4. Kinda-Berlaković, Zorka (analizirala i priredila). 2020. *Kalištrof/Kaisersdorf (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 134. – 138.
5. Kinda-Berlaković, Zorka (analizirala i priredila). 2020. *Mali Borištof/Kleinwarasdorf (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 148. – 152.
6. Kinda-Berlaković, Zorka (analizirala i priredila). 2020. *Veliki Borištof/Großwarasdorf (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 247. – 251.
7. Lisac, Josip; Špralja, Robert (analizirali i priredili). 2020. *Bajngrob/Weingraben (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 22. – 25.
8. Lisac, Josip; Špralja, Robert (analizirali i priredili). 2020. *Dolnja Pulja/Unterpullendorf (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 77. – 81.
9. Lisac, Josip; Špralja, Robert (analizirali i priredili). 2020. *Filež/Nikitsch (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 82. – 86.
10. Lisac, Josip; Špralja, Robert (analizirali i priredili). 2020. *Longitolj/Langental (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 144. – 147.
11. Lisac, Josip; Špralja, Robert (analizirali i priredili). 2020. *Mjenovo/Kroatisch Minihof (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 153. – 157.
12. Lisac, Josip; Špralja, Robert (analizirali i priredili). 2020. *Mučindrof/Grossmutschen (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu:*

- ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 172. – 175.
13. Lisac, Josip; Špralja, Robert (analizirali i priredili). 2020. *Pervane/Kleinmutschen (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 203. – 206.
14. Lisac, Josip; Špralja, Robert (analizirali i priredili). 2020. *Šuševo/Nebersdorf (Dolinci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 233. – 236.
15. Menac-Mihalić, Mira; Celinić, Anita (analizirale i priredile). 2020. *Bijelo Selo/Pama (Hati)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 34. – 39.
16. Menac-Mihalić, Mira; Celinić, Anita (analizirale i priredile). 2020. *Čunovo (Hati, Slovačka)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 65. – 70.
17. Menac-Mihalić, Mira; Celinić, Anita (analizirale i priredile). 2020. *Gijeca/Kittsee (Hati)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 97. – 102.
18. Menac-Mihalić, Mira; Celinić, Anita (analizirale i priredile). 2020. *Novo Selo/Neudorf (Hati)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 186. – 191.
19. Menac-Mihalić, Mira; Celinić, Anita (analizirale i priredile). 2020. *Pandorf/Parndorf (Hati)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 197. – 202.
20. Vulić, Sanja; Mühlgaszner, Edith (analizirale i priredile). 2020. *Bandol/Weiden bei Rechnitz (Vlahi)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 26. – 28.
21. Vulić, Sanja; Mühlgaszner, Edith (analizirale i priredile). 2020. *Podgorje/Oberpodgoria (Vlahi)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu:*

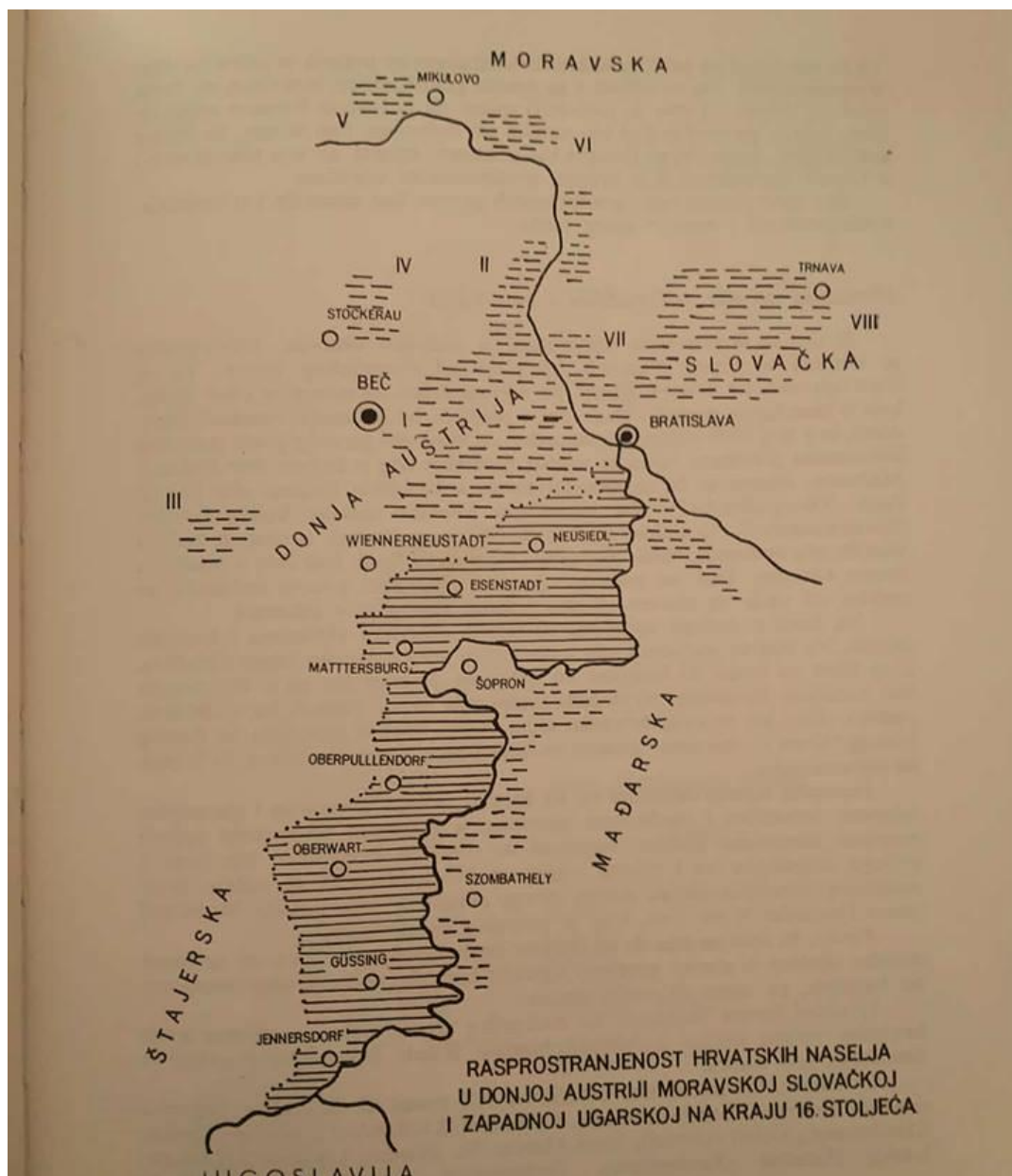
- ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 29. – 33.
22. Vulić, Sanja; Mühlgaszner, Edith (analizirale i priredile). 2020. *Hrvatski Cikljin/Spitzzicen (Vlahi)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 120. – 124.
23. Vulić, Sanja; Mühlgaszner, Edith (analizirale i priredile). 2020. *Jezerjani/Eisenhüttl (Južni čakavci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 130. – 133.
24. Vulić, Sanja; Mühlgaszner, Edith (analizirale i priredile). 2020. *Pinkovac/Güttenbach (Južni čakavci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 212. – 216.
25. Vulić, Sanja; Mühlgaszner, Edith (analizirale i priredile). 2020. *Stinjaki/Stinatz (Južni čakavci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 222. – 227.
26. Vulić, Sanja; Mühlgaszner, Edith (analizirale i priredile). 2020. *Žamar/Reinersdorf (Južni čakavci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 268. – 271.
27. Vulić, Sanja; Mühlgaszner, Edith (analizirale i priredile). 2020. *Žarnovica/Heugraben (Južni čakavci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 272. – 276.
28. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Celindof/Zillingtal (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 40. – 44.
29. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Cindrof/Siegenderf (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 45. – 50.

30. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Cogrštof/Zagersdorf (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 51. – 55.
31. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Klimpuh/Klingenbach (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 139. – 143.
32. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Pajngrt/Baumgarten (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 192. – 196.
33. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Rasporak/Draßburg (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 217. – 221.
34. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Štikapron/Steinbrunn (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 228. – 232.
35. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Trajštof/Trausdorf a. d. W. (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 237. – 241.
36. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Uzlop/Osliip (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 242. – 246.
37. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Vorištan/Hornstein (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 257. – 262.
38. Sučić, Ivo (analizirao i priredio). 2020. *Vulkaprodrštof/Wulkaprodersdorf (Poljanci)*. U: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 263. – 267.

9. PRILOZI

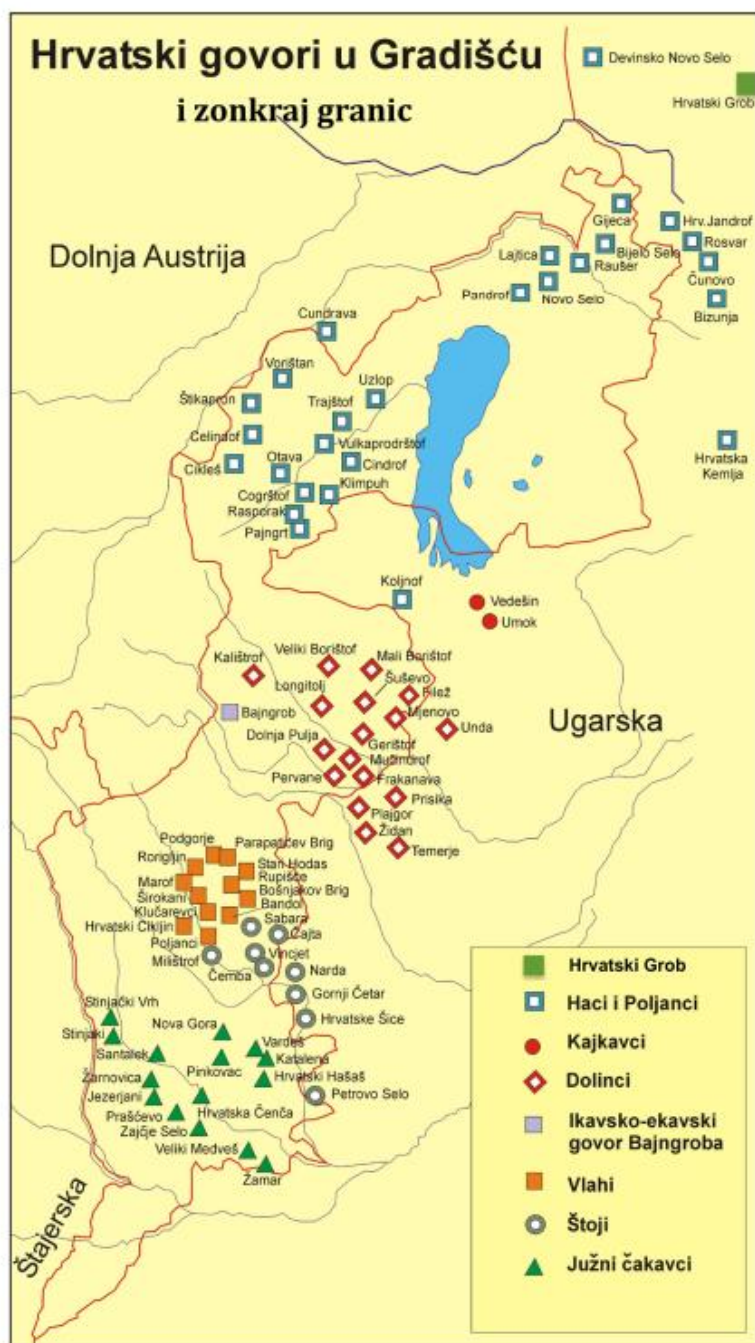
9.1. Karte

9.1.1. Rasprostiranje hrvatskih naselja u Donjoj Austriji, Moravskoj, Slovačkoj i Zapadnoj Ugarskoj na kraju 16. stoljeća

Karta 1. Rasprostiranje hrvatskih naselja u Donjoj Austriji, Moravskoj, Slovačkoj i zapadnoj Ugarskoj na kraju 16. stoljeća. Izvor: Brabec, I. 1973. *Hrvatski govori u Gradišću*. U: *Gradišćanski Hrvati*, ur. Z. Črnja, M. Valentić, N. Benčić. Zagreb: Čakavski sabor. Str. 63.

9.1.2. Hrvatski govori u Gradišću i zonkraj granic

Karta 2. Hrvatski govori u Gradišću i zonkraj granic. Izvor: Celinić, Anita i dr. 2020. *Gradišćanskohrvatski govori, 2. svezak, Po našu: ozvučena čitanka*. Eisenstadt/Željezno: Hrvatski kulturni i dokumentacijski centar. Str. 5. Kartu je nacrtao Michael Floiger po dijalektološkoj karti Joška Vlasista u: Geosits, Die burgenländischen Kroaten.

9.1.3. Karta čakavskoga narječja

Karta 3. Karta čakavskoga narječja. Izvor: Vranić, Silvana; Zubčić, Sanja. 2018. *Hrvatska narječja, dijalekti i govori u 20. stoljeću*. U: *Povijest hrvatskoga jezika. 5. knjiga: 20. stoljeće – Prvi dio*. Bičanić, Ante (ur.). Zagreb: Croatica. Str. 526.

Autorice karte Silvana Vranić i Sanja Zubčić; kartograf Tomislav Kaniški.

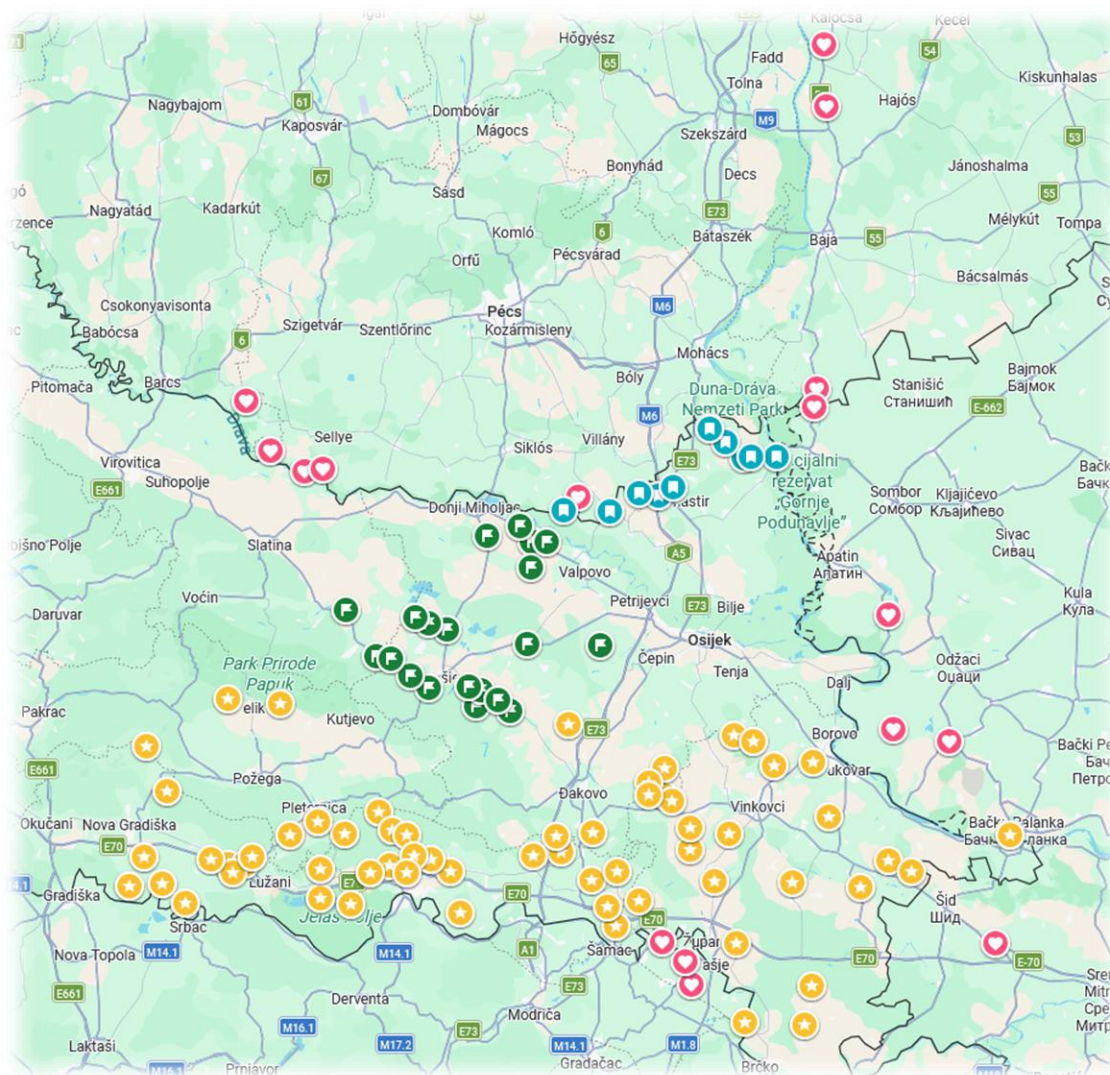
9.1.4. Karta štokavskoga narječja i štokavskih dijalekata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

Karta 4. Karta štokavskoga narječja i štokavskih dijalekata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Izvor: Vranić, Silvana; Zubčić, Sanja. 2018. *Hrvatska narječja, dijalekti i govori u 20. stoljeću*. U: *Povijest hrvatskoga jezika. 5. knjiga: 20. stoljeće – Prvi dio*. Bičanić, Ante (ur.). Zagreb: Croatica. Str. 540.

Prilagođeno prema karti iz *Hrvatske enciklopedije*, 4. svezak Fr – Ht, str. 676. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2020.; grafički oblikovao Tomislav Kaniški.

9.2. Slika 2. Oznake punktova navedenih u radu u kojima se govori slavonskim dijalektom (izradila autorica).

Oznake punktova navedenih u radu u kojima se govori slavonskim dijalektom (izradila autorica). Zvezdica označava govore posavskoga poddijalekta, zelena zastava govore podravskoga poddijalekta, plava zastava govore baranjskoga poddijalekta, a srce govore izvan Republike Hrvatske.

9.3. Abecedni popisi punktova govora navedenih u radu

9.3.1. Abecedni popis punktova govora navedenih u radu u kojima se govori slavonskim dijalektom

A	Ceremošnjak
Andrijaševci	
Antin	Č
	Čačinci
B	Čajkovci
Babina Greda	
Bač	D
Baćin (Bátya)	Davor
Baranjsko Petrovo Selo	Dolina
Batina	Domaljevac
Batrina	Donja Motičina
Beravci	Donja Vrba
Bereg (Bački Breg)	Donji Andrijevi
Biškupci	Draž
Bogdanovci	Drenovci
Bokšić	Drežnik
Bošnjaci	Drvljanci/Dravljanci
Branjin Vrh	Duboševica
Brod (danas se to mjesto zove Slavonski Brod)	Dušnok (Dusnok)
Brodski Drenovac	F
Brodski Stupnik	Feričanci
Brodski Varoš	
Brođanci	G
Bukovlje	Gajić
	Gat
C	Glogovica

Gorjani
Gradište
Gundinci

I

Ilača
Ilok

J

Jakačić Mala (danas se to mjesto zove
Jakačina Mala)

K

Kaniža
Kaptol
Kašad
Klakar
Klokočevci
Komarnica (Staro Petrovo Selo)
Koška
Kršinci
Kruševica
Kukujevi
Kuti (danas se to mjesto zove Stupnički
Kuti)

L

Luč

M

Magić Mala
Marijanci

Martinci
Matići
Mrzović

N

Nijemci
Novi Mikanovci
Nuštar

O

Orubica
Oštra Luka
Otok

P

Podcrkavlje
Podgorač
Podravski Podgajci
Podvinje
Podvrško
Potonja

R

Rajevo Selo
Rakitovica
Razbojište
Rekaš
Retkovci

S

Santovo (Hercegszántó)
Selci (danas se to mjesto zove Seoce)

Siče

Sikirevci

Slobodnica

Sonta

Srijemska Kamenica

Stara Jošava

Stari Mikanovci

Stari Perkovci

Starin

Stipanovci

Strizivojna

Svinjarevci

Š

Šaptinovci

Šiškovci

Šumarina

T

Tolisa

Topolje

Tordinci

Torjanci

V

Vajska

Vođinci

Vranovci

Vrbanja

Vrbica

Vrblje (danas se to mjesto zove Vrbje)

Vrpolje

Vukojevci

Z

Zagrađe

Zdenci

Zdenci Brodski

Zolja

9.3.2. Abecedni popis punktova govora Dolinaca navedenih u radu

Dolnja Pulja (Unterpullendorf)

Filež (Nikitsch)

Frakanava (Frankenau)

Gerištof (Kroatisch Geresdorf)

Kalištrof (Kaisersdorf)

Longitolj (Langental)

Mali Borištof (Kleinwarasdorf)

Mjenovo (Kroatisch Minihof)

Mučindrof (Grossmutschen)

Pervane (Kleinmutschen)

Šuševo (Nebersdorf)

Veliki Borištof (Großwarasdorf)

Bajngrob (Weingraben)¹⁰⁶

9.3.3. Abecedni popis drugih usporedbenih punktova

Bandol (Weiden bei Rechnitz)

Bijelo Selo (Pama)

Celindof (Zilingtal)

Cindrof (Siegendorf)

Cogrštof (Zagresdorf)

Čunovo

Gijeca (Kittsee)

Hajmaš (Nagyhajmás)

Hrastina

Hrvatski Cikljin (Spitzzicken)

Jezerjani (Eisenhüttel)

Klimpuh (Klingenbach)

¹⁰⁶ Prema teritorijalnim podjelama ubraja se u Dolince, ali je prema dijalektnim osobina poseban. Vidi više u: Vulić, 2022: 41.

Koljnof (Kópháza)
Modruš
Novo Selo (Neudorf bei Parndorf)
Omišalj
Oštarije
Pajngrt (Baumgarten)
Pandrof (Parndorf)
Pinkovac (Güttenbach)
Podgorje (Oberpodgoria)
Rasporak (Drassburg)
Stinjaki (Stinatz)
Štikapron (Steinbrunn)
Tounj
Trajštof (Trausdorf an der Wulka)
Turković Selo
Uzlop (Oslip)
Vorištan (Hornstein)
Vulkaprodrštof (Wulkaprodersdorf)
Žamar (Reinersdorf)
Žarnovica (Heugraben)

10. ŽIVOTOPIS AUTORICE S POPISOM OBJAVLJENIH DJELA

Tena Babić Sesar rodila se 20. studenoga 1985. godine u Slavonskom Brodu. Nakon završene osnovne škole i Klasične gimnazije fra Marijana Lanosovića s pravom javnosti u Slavonskom Brodu upisala je studij Hrvatskoga jezika i književnosti i knjižničarstva na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Diplomirala je 23. lipnja 2011. i stekla akademski naziv profesora hrvatskoga jezika i književnosti te diplomiranoga knjižničara. Od 1. lipnja 2011. do 31. prosinca 2017. bila je zaposlena kao znanstvena novakinja Odsjeka za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Osijeku. Sudjelovala je u realizaciji ovih kolegija (vježbe i seminari): *Povijest hrvatskoga gramatičkoga sustava*, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, *Hrvatska dijalektologija*, *Slavonski dijalekt*, *Kajkavsko narječje*. Bila je istraživačica na znanstvenoistraživačkom projektu *Slavonski dijalekt* (voditeljica projekta prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić) te članica Odsjeka za cjeloživotno obrazovanje Filozofskoga fakulteta u Osijeku u okviru kojega je sudjelovala u provedbi ispita provjere poznavanja hrvatskoga jezika i latiničnoga pisma. Sudjelovala je u pripremi, oblikovanju i izvođenju nekoliko popularizacijskih aktivnosti, također je sudjelovala u organizaciji i provedbi terenske nastave (Virje, Koprivnica, Drnje, Koprivnički Ivanec, Bošnjaci, Sveti Križ Začretje). U lipnju i srpnju 2014. realizirala je studijsko putovanje u austrijsko Gradišće u okviru programa Erasmus (stručno usavršavanje u Znanstvenom institutu Gradišćanskih Hrvatov (ZIGH)). Sudjelovala je na više od petnaest znanstvenih skupova i autoricom je, samostalno i u suautorstvu, dvadesetak znanstvenih, stručnih i popularnih radova. Od 1. listopada 2024. godine zaposlena je na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku na radnom mjestu stručne savjetnice u sustavu znanosti i visokom obrazovanju.

Objavljeni radovi

Babić Sesar, Tena. 2025. *Kulturne vrijednosti u jeziku – eufemizmi o trudnoći u slavonskom dijalektu*. U: Zbornik radova sa znanstvenog skupa „Znanstveni sabor Slavonije i Baranje“ održanog 17. i 18. listopada 2024. u Osijeku. Piližota, Vlasta, Harc, Martina, Briš, Martina (ur.). Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku. Str. 1157. – 1175.

Mišković, Mirko, Babić Sesar, Tena. 2025. »*Oni tamo priko*« – *sličnosti i razlike u govoru Babine Grede i Kostrča*. U: *Šokačka rič* 22. Berbić Kolar, E. i Bilić, A. (ur.). Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. Str. 95. – 120.

Raguž Vinković, Marija, Babić Sesar, Tena. 2025. **Rodbinski nazivi u posavskom poddijalektu slavonskoga dijalekta**. U: *Šokačka rič* 22. Berbić Kolar, E. i Bilić, A. (ur.). Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti. Str. 123. – 141.

Babić Sesar, Tena. 2025. **Do groba Hrvati, Neotuđeni u tuđini: iz književnosti Hrvata u manjinskim zajednicama, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb, 2023., 182 str.** Kroatologija 16, str. 283. – 293.

Raguž Vinković, Marija; Babić Sesar, Tena. 2024. **Sociolingvističko-dijalektološki pristup govoru Tovarnika**. U: *Dani hrvatske knjige i riječi: Dani Balinta Vujkova. Zbornik radova s Međunarodnog znanstveno-stručnog skupa 2023.* / Čeliković, Katarina (ur.). Subotica: Hrvatska čitaonica Subotica, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Str. 77. – 96.

Babić Sesar, Tena. 2023. **O domoljubnom stvaralaštvu Mijata Stojanovića (1818. – 1881.)**. U: *Zavičajni Dunav: promicatelji hrvatskoga identiteta na području hrvatskoga istoka*, Pavelić, A. (ur.). Vinkovci: Ogranak Matice hrvatske u Vinkovcima, str. 9. – 28.

Raguž, Marija, Babić Sesar, Tena. 2023. **Očuvanje kulturnoga dobra: primjer vezenja jaja u Slavoniji**. U: *Održivost kulturne baštine*. Velika Gorica: Grad Velika Gorica, HAZU – Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad Velika Gorica. Str. 33. – 43.

Raguž, Marija, Babić Sesar, Tena, Kelava, Martina, Lučić, Ivan. 2022. „*Tužna mladost i žalosna smrt Pere Šestića iz Račinovaca*“ u kontekstu (ne)istraženosti slavonske književnosti s početka 20. stoljeća. *Šokačka rič: zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem* 19. / Bilić, Anica (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 251. – 277.

Babić Sesar, Tena; Mance, Nina. 2022. **Od anjc ko Babogredac. O frazeologiji u govoru Babine Grede** // Slavistična prepletanja 1 / Nikolovski, Gjoko, Ulčnik, Natalija (ur.). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. Str. 286. – 297.

Raguž, Marija, Babić Sesar, Tena, Kelava, Martina. 2022. **Šest nedilja, svaki puta druga sprema – odjevni leksik u Babinoj Gredi**. *Revija Đakovačkih vezova* 52, LII, str. 73. – 78.

Babić Sesar, Tena, Raguž, Marija. 2021. **Granica – vječna preokupacija Franje Babića**. *Književna revija* 61, 4, str. 145. – 159.

Babić Sesar, Tena. 2021. **O govoru Vođinaca danas**. // *Rječnik vođinačkoga govora* / Babić Sesar, Tena (ur.). Vođinci: Općina Vođinci. Str. 8. – 27.

Babić Sesar, Tena. 2020. *Jezik „Tužne mladosti i žalostne smrti Pere Šestića iz Račinovaca“* // Pretisak „Tužna mladost i žalostna smrt Pere Šestića iz Račinovaca, sastavio Stančić“ / Kelava, Martina (ur.). Drenovci: Muzej Cvelferije. Str. 89. – 111.

Babić Sesar, Tena; Mance, Nina. 2017. *Slavonski dijalekt u teoriji i praksi danas*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 43, 2, str. 403. – 422.

Cimer, Sanja; Babić Sesar, Tena. 2017. „*Ham wir a Gaudi k'habt*“ – *Dialektübersetzung am Beispiel der kroatischen Übersetzung der bairischen Textpassagen in Thomas Manns Buddenbrooks*. *Lebende Sprachen: Zeitschrift für interlinguale und interkulturelle Kommunikation* 62, 1, str. 167. – 186.

Farkaš, Loretana; Babić Sesar, Tena. 2017. *Foreign influence on the process of standardization of the Croatian language*. U: *Multikulturalizam i mnogojezičnost*, Stefanov, M.; Martinova, P.; Grigorov, D. (ur.). Veliko Trnovo: Faber. Str. 159. – 166.

Mance, Nina; Babić Sesar, Tena. 2017. *Suvremeni govor Matica*. U: *Šokačka rič* 14. Bilić, Anica (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 21. – 36.

Babić Sesar, Tena; Pavičić Takač, Višnja. 2016. *Slavonski dijalekt i hrvatski standardni jezik u okviru sustava okomite višejezičnosti*. U: *Šesti hrvatski slavistički kongres – Zbornik radova sa znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanoga u Vukovaru i Vinkovcima od 10. do 13. rujna 2016. (Prvi svezak)* / Botica, S.; Nikolić, D.; Tomašić, J.; Vidović-Bolt, I. (ur.). Zagreb: Hrvatsko filološko društvo. Str. 77. – 88.

Babić Sesar, Tena. 2014. *Čovjek snuje, a gramatika odlučuje – osvrt na znanstveni skup Hrvatski jezikoslovac Adolf Bratoljub Klaić*. *Zadarska smotra: časopis za kulturu, znanost i umjetnost* LXIII, 3, str. 314. – 317.

Farkaš Brekalo, Loretana; Babić Sesar, Tena. 2014. *Šime Starčević u kontekstu jezičnih i slovopisnih polemika 19. stoljeća*. U: *Šime Starčević i hrvatska kultura u XIX. stoljeću* / Vrcić-Mataija, Sanja; Grahovac-Pražić, Vesna (ur.). Zadar – Gospić: Sveučilište u Zadru, Odjel za nastavničke studije u Gospiću. Str. 127. – 136.

Babić Sesar, Tena. 2014. *Iz sintakse slavonskoga dijalekta: rečenice*. U: *Šokačka rič* 11. Bilić, Anica (ur.). ZAKUD Vinkovci. Str. 261. – 284.

Babić Sesar, Tena. 2013. *Izdanje bogato u znanstvenom smislu*. *Zadarska smotra: časopis za kulturu, znanost i umjetnost* LXII, 4, str. 263. – 266.

Babić Sesar, Tena. 2013. *U Beravci iziimača ima, neka dođe koga to zanima. Govor Beravaca*. U: *Šokačka rič* 10. Bilić, Anica (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 87. – 102.

Lukić, Milica; Babić Sesar, Tena; Blažević Krezić, Vera. 2012. *Filozofsko-simbolički ustroj glagoljskoga pisma prema formuli božanskoga tetrakisa*. *Lingua Montenegrina, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja* V/2, 10, str. 23. – 66.

Babić Sesar, Tena. 2012. *Frazeologija u govoru Babine Grede*. U: *Šokačka rič* 9. Bilić, Anica (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 197. – 219.

Farkaš, Loretana; Babić, Tena. 2011. *Govor Babine Grede*. U: *Šokačka rič* 8. Bilić, Anica (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 133. – 154.

Farkaš, Loretana; Babić, Tena. 2011. *Neumorno traganje po istinama hrvatske jezičke povijesti*. *Lingua Montenegrina: časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja* 4, 7, str. 387. – 409.

Farkaš, Loretana; Babić, Tena. 2010. *Sintaktičke odlike glagolskih oblika u starih slavonskih pisaca*. U: *Šokačka rič* 7. Bilić, Anica (ur.). Vinkovci: ZAKUD Vinkovci. Str. 141. – 166.

Rad na popularizaciji struke

Tena Babić Sesar održala je u Osnovnoj školi Grigor Vitez u Osijeku dvije radionice za učenike. Prva radionica naziva „Jezik slavonske ravnice“ održana je u 1. b razredu 10. veljače 2026. godine. Druga radionica naziva „Riči šokačke, hrvatske“ održana je u 4. a i b razredu 20. veljače 2026. godine.

Tena Babić Sesar sudjelovala je na Okruglom stolu „Špenzle – od vojne odore do moderne upotrebe“. Okrugli je stol održan 9. veljače 2026. godine u okviru 59. *Šokačkog sijela* u Županji.

Tena Babić Sesar moderirala je predstavljanje knjige dr. sc. Mande Svirac *U početku bijaše riječ: kršćanski simboli u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*. Predstavljanje je održano 18. svibnja 2023. godine u Klubu Knjižare Nova u Osijeku.

Tena Babić Sesar moderirala je predstavljanje knjiga prof. dr. sc. Sanje Vulić Vranković *Jedinstvo različitosti. Radovi iz hrvatske filologije te Blago rasutih. Jezik Hrvata u dijaspori. Dio I*. Predstavljanje je održano 31. ožujka 2022. godine u Gradskoj knjižnici Slavonski Brod.

Tena Babić Sesar sudjelovala je u pripremi, oblikovanju i izvođenju interaktivnoga i intermedijalnoga nastavnog projekta *Glagoljaška večer(a): Gastronomica Cyrillomethodijanska*, ostvarenoga u suradnji Katedre za hrvatsku jezičnu povijest i hrvatsku dijalektologiju Filozofskoga fakulteta u Osijeku i brojnih vanjskih dionika. Projekt je oblikovan u okviru izbornih kolegija prof. dr. sc. Milice Lukić *Ćirilometodska baština u hrvatskoj kulturi 19. stoljeća* i *Filozofsko-simbolički ustroj glagoljskog pisma* na preddiplomskom jednopredmetnom studiju Hrvatskoga jezika i književnosti. Performans je izveden 6. lipnja 2017. u Svečanoj dvorani Filozofskoga fakulteta u Osijeku.

Tena Babić Sesar sudjelovala je u pripremi završnoga dijela radionice o jeziku tekstova osječkoga rep-glazbenika Tvrtka Galovića umjetničkim imenom Kandžija (Osječanović). Radionica pod nazivom *S Kandžijom Osječanovićem nema labavo: vadimo rep(u) jezik iz (kon)teksta* održana je 24. ožujka 2017. u Svečanoj dvorani Filozofskoga fakulteta u Osijeku kao rezultat međuinstitucionalne suradnje Odjela za hrvatski jezik Ogranka Matice hrvatske u Osijeku i Katedre za hrvatsku jezičnu povijest i hrvatsku dijalektologiju Odsjeka za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Osijeku.

Tena Babić Sesar održala je – u organizaciji Odjela za hrvatski jezik osječkoga Ogranka Matice hrvatske i Katedre za hrvatsku jezičnu povijest i hrvatsku dijalektologiju pri Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Osijeku u povodu obilježavanja Mjeseca hrvatskoga jezika i Dana hrvatskoga jezika – u OŠ Vladimira Becića u Osijeku 23. ožujka 2017. godine u dvama sedmim razredima predavanje naslovljeno *Slavonski dijalekt u slici i riječi*.

Tena Babić Sesar sudjelovala je u pripremi, oblikovanju i izvođenju radionice u povodu Dana hrvatskoga jezika *Oslikajmo svijet glagoljicom*, koju je vodila Marija Lesandrić (Osnovna škola Zrinskih Nuštar, Područna škola u Marincima). Radionica je održana u suorganizaciji Odjela za hrvatski jezik Matice hrvatske u Osijeku i Katedre za hrvatsku jezičnu povijest i hrvatsku dijalektologiju Odsjeka za hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Osijeku 28. veljače 2017.

Tena Babić Sesar s doc. dr. sc. Silvijom Ćurak održala je u povodu Međunarodnoga dana materinskoga jezika te u okviru Festivala jezika predavanje pod nazivom *Šokački naš svagdašnji* u prostorima Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek 22. veljače 2017.

Tena Babić Sesar moderirala je predstavljanje knjige *Divanimo, dakle postojimo* autorica Milice Lukić i Vere Blažević Krezić. Predstavljanje je održano 15. listopada 2014. godine na Filozofskom fakultetu u Osijeku.

Tena Babić Sesar održala je u okviru ciklusa predavanja *Na satu s Maticom hrvatskom* 2 predavanja / radionice: 1) *Stari hrvatski rječnici*, 15. svibnja 2013., III. gimnazija Osijek 2) *Rječničko blago slavonskoga dijalekta*, 20. i 21. svibnja 2013., OŠ „Retfala“

Tena Babić Sesar sudjelovala je kao „juror“ na 9. *RECITALU – natjecanju školara u recitiranju pjesmica gradišćanskih Hrvata*, Dolnja Pulja (Gradišće, Austrija), 5. travnja 2013.

Tena Babić Sesar održala je s prof. dr. sc. Milicom Lukić i dr. sc. Verom Blažević Krezić, poslijedoktorandicom, u okviru Festivala znanosti 25. travnja 2012. u Osijeku predavanje naslovljeno *10 – Slovo i/ili broj – oprimjereno glagoljičnim pismom*.